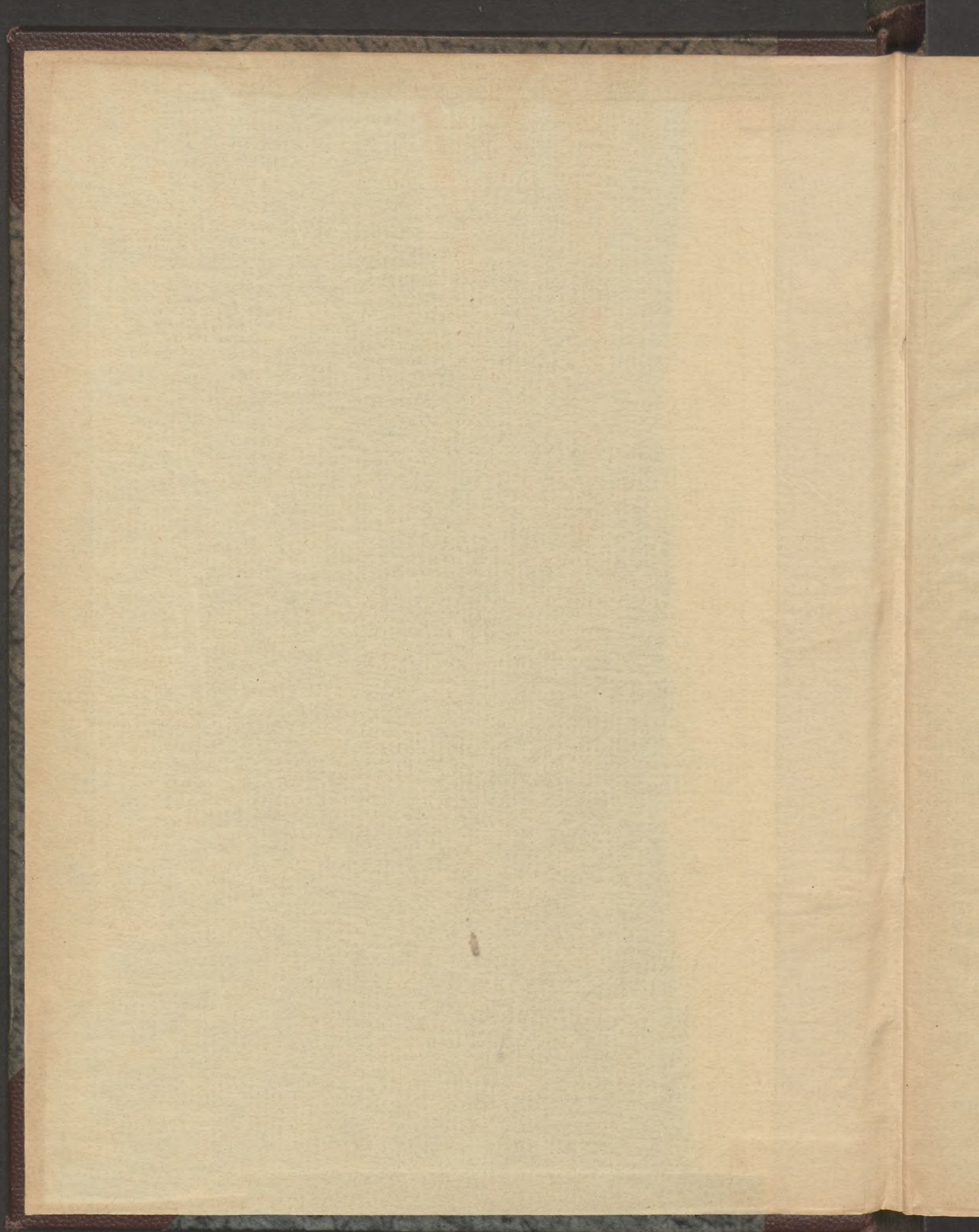
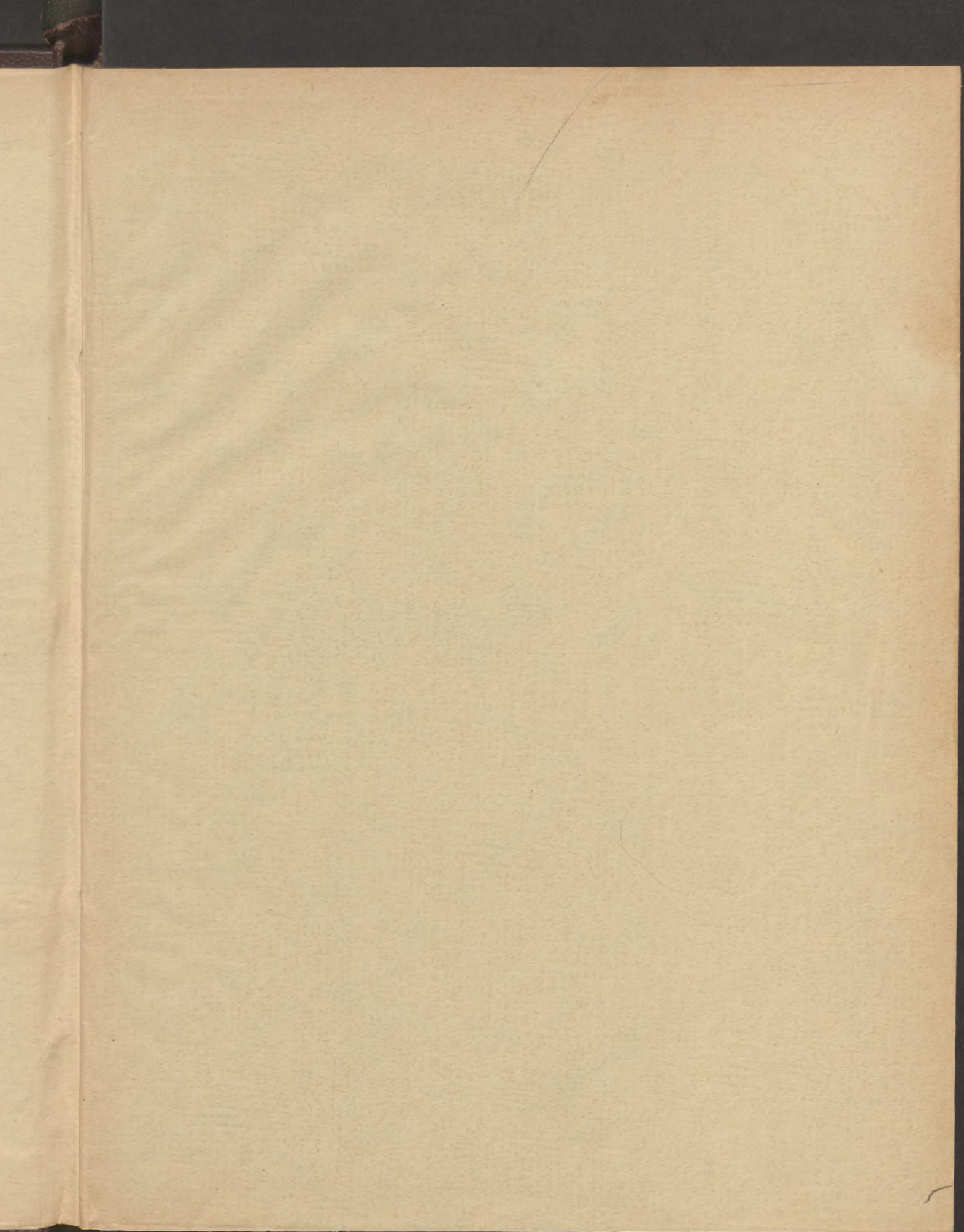

234.893

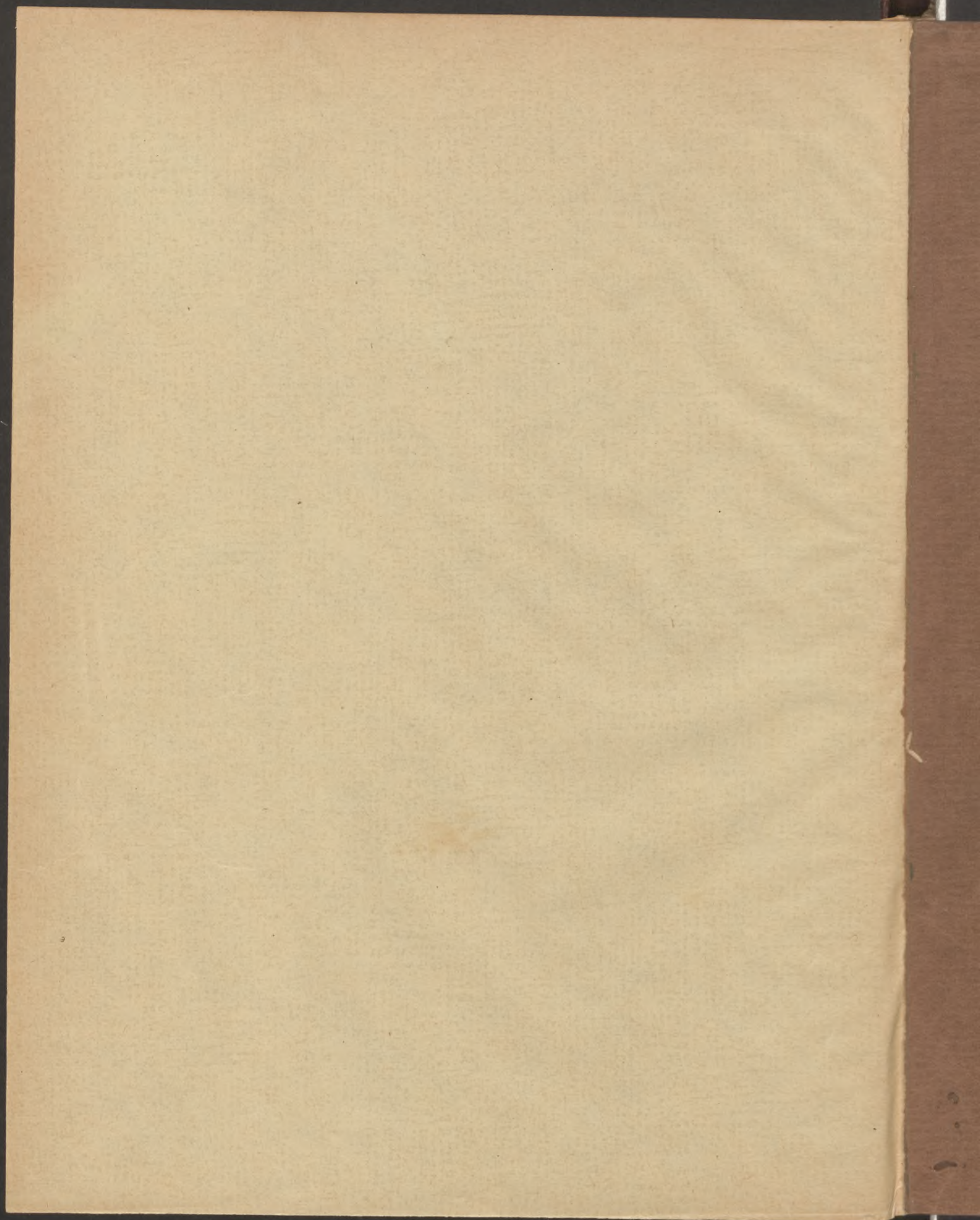

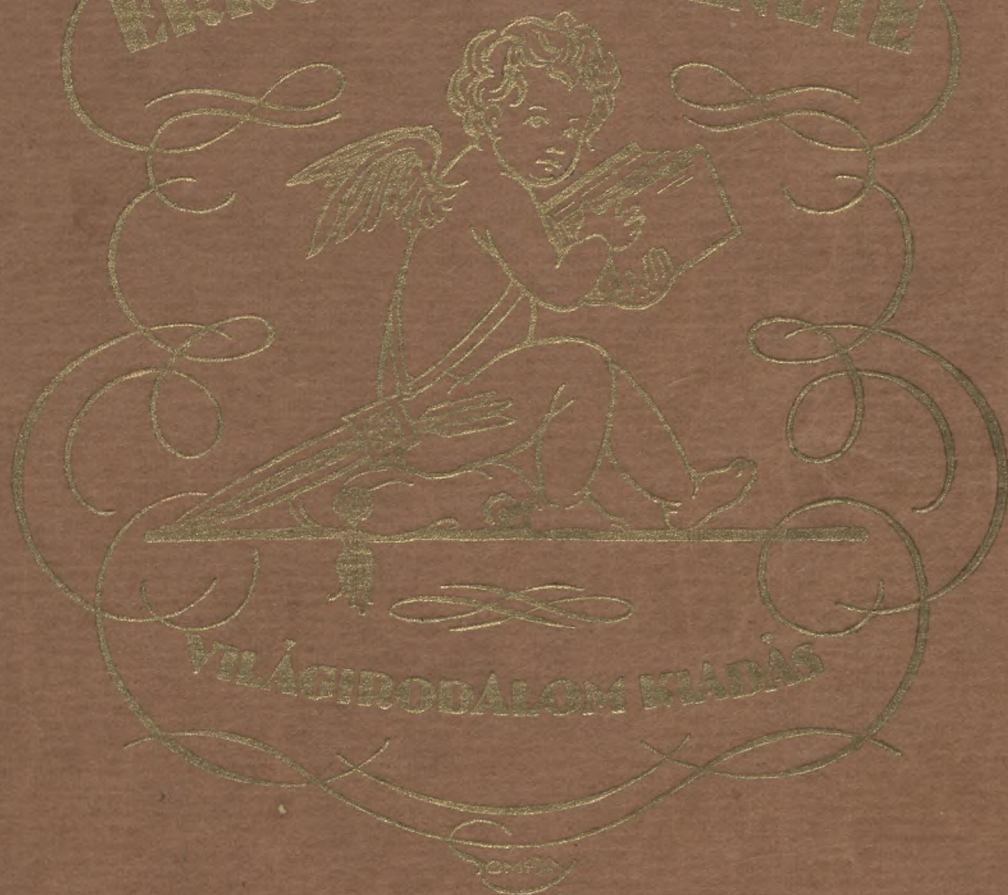

234893

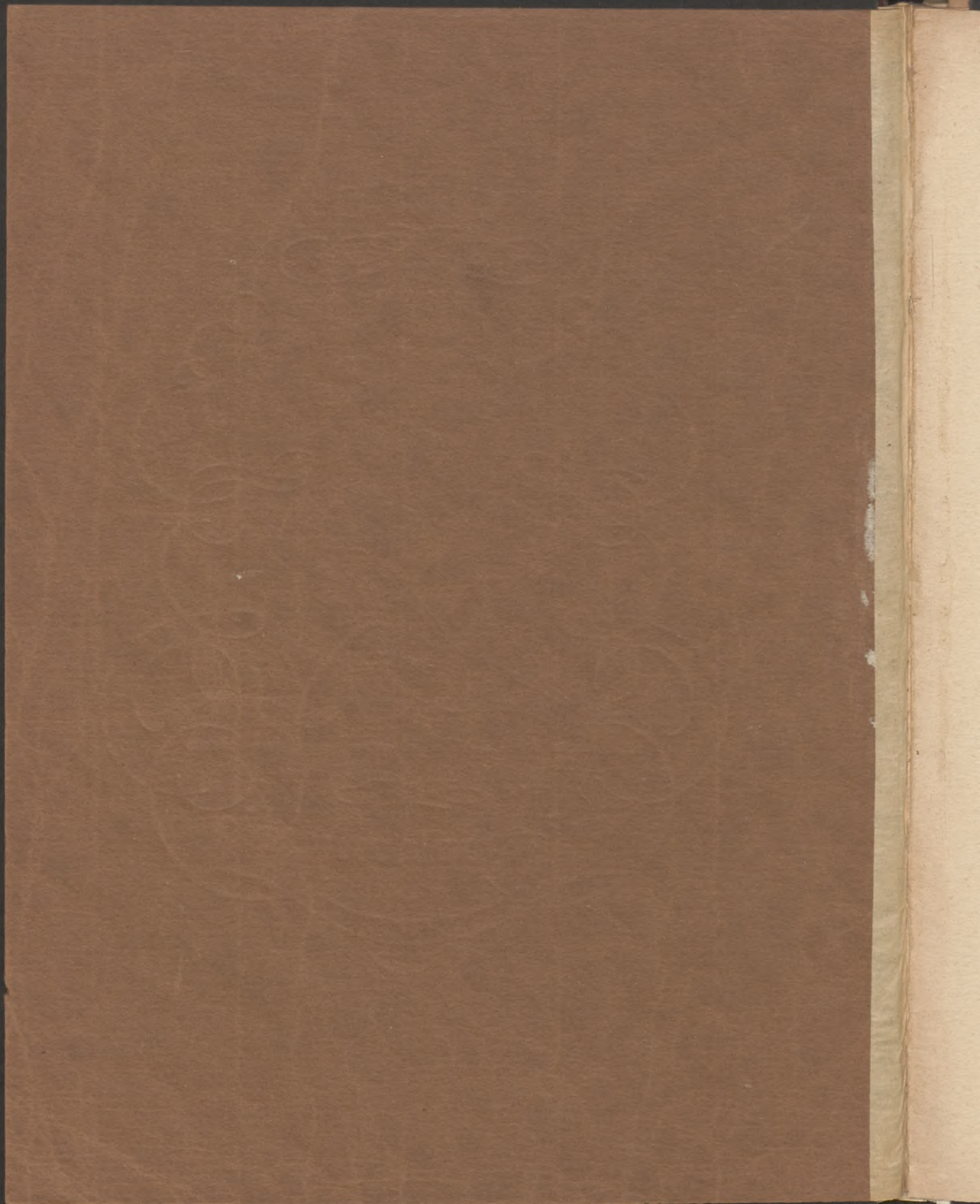
FUCHS

AZ ÚJKOR
ERKÖLCSTÖRTÉNETE

VILÁGIRODALOM KIADÁS

A red decorative border frames the text. It features four cherubs at the corners: top-left and top-right are standing and holding bows; bottom-left is kneeling and holding a bow; bottom-right is kneeling and holding a bow. In the center of the bottom border is an open book. The border is composed of intricate, flowing scrollwork.

EDUARD FUCHS

AZ ÚJKOR
ERKÖLCSTÖRTÉNETE

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

EDUARD FUCHS

AZ ÚJKOR
ERKÖLCS-
TÖRTÉNETE

HARMADIK KÖTET

POLGÁRI KOR

MÁSODIK KIADÁS

SZÖVEGKÖZÖTTI KÉPEKKEL ÉS KÜLÖN
MŰMELLÉKLETEKKEL

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

A szerző által ezen egyedül jogosított magyar kiadást a Világirodalom Könyvkiadóvállalat Weiler és Társa cég 1926. évben adta ki. A mű eddig megjelent: német, orosz, svéd, dán és spanyol nyelven. E kiadást sajtó alá rendezte Weiler István. A könyvdíszeket Somfay István rajzolta. A mű szedését és nyomását a Fővárosi Nyomda R.-T., a kliséket a Sokszorosító Ipar R.-T., a könyvkötői munkát Popper és Csasznik könyvkötészete készítette. A szövegrészt finom regénynyomó papírra, a mellékleteket famentes műnyomó-papírra nyomták.

A teljes mű három kötetből áll.

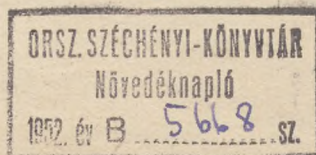
E kötet a mű harmadik kötete.

A kiadás előjegyzésre és kizárólag az erkölcs-történettel foglalkozóknak, korlátolt és számozott példányszámban készült.

A harmadik kötet első részét Gergely Győző, a második, harmadik és negyedik részét Bálint Lajos fordította.

234893

I. RÉSZ

A GÁLÁNS KOR IDEÁLJA

ASSZONYBAN ÉS FÉRFIBAN

1. A nő szerelemkivánása

Az ancien régime egyik főtárgya, amelyről a legkülönfélébb dokumentumok maradtak fenn, a nőknek, ahogy azt e korban mondtuk, „a gáláns szolgálat”-ért való állítólag határtalan lelkesedése. A nők férfibolondsága ezek szerint soha sem volt ennyire általános jelenség. Az asszonyok az ancien régimében mindig „gáláns”-ak; és a legtöbbnek az a legnagyobb becsvágya, hogy „vérbeli gáláns”-nak tartsák. Nincs nő, akármilyen országbeli, rangbeli és korbeli, akit e korban másképp lehetne találni, mint gáláns helyzetben.

Legkisebb kétséget sem hagytak a nők feltünően grasszáló férfibolondságát illetően. Maga a nők kezébe szánt „Frauenzimmerlexikon” a cikkek egész sorában beszél a nők túlhajtott szerelemkivánásáról, mint „az asszony-nép rendes állapotá”-ról. A nőknek ezt az állapotát azonban természetesnek tartják. A „bujaság” címszó alatt mondja:

Bujaság, amelyet az orvosi nyelven Salacitas-nak neveznek, az asszonynépnél a szereleműzés után való szakadatlan vágyakozás és állandó étvágy, amely a test ama részének nedvdús, gyengéd és

kéjes strukturájából keletkezik és ezáltal ezt mind több és több kéjvágyra ingerli.

Épp oly természetesnek találja a szerző, hogy ha ez a szerelemkívánság „szakadatlanul” kielégítetlen marad, a legtöbb leánynál vagy asszonynál valószínű férfi után való örület, úgynevezett „hisztéria” következik be.

Hisztéria, férfiőrültségnek is nevezik, orvosi nyelven furor uterinus. Asszonyoknál esik meg, sokszor szüzeket is gyötör ez a baj és általánosságban bujaságból, egy szép férfiszemély fantasztikus elképzeléséből és megtagadott velehálasból származik olyképen, hogy először szomorúak, nyugtalanok, búskomorak lesznek és végül tombolni is kezdenek.

Némileg kevésbé tárgyalják e témát az erkölcsprédikátorok. Az 1720-ban megjelent „a fügefalevelükből kivetközött Ádám és Éva” című könyv a következő mondatokkal kezdi a „hajadon asszonynép” férfibolond viselkedéséről szóló hosszú fejezetet:

A hajadon asszonynép olyan „pajzán és vad, mint (ahol másutt ilyen hasonlattel élni szabad) egy fiatal tehén tavasszal, amelyet bika hiányában, minduntalan a többi tehénre felugrálni lát az ember. Szemei, amikor egy fiatalembert megpillantanak, mindjárt tüzesek, mint egy mérges karfunkulus-daganat, röviddel annak halála előtt, akit ez megfertőzött. Igen, vágyai tüzességét már a hajában is észre lehet venni olyannyira, hogy még anyja is kénytelen, hogy félrehívja és bátorságát éles rendreutasítással megfékezze, nehogy oly tüzes szerelmi lázba és tombolásba essen, amelytől heves vágyakozásában kitörjön és anyai reményeit megcsalja és mielőtt még valódi szüzi éveit elérné, az egész társaság előtt nemét és szüzességét megszégyenítse. Ha anyja tekintete alól kijut és azzal a hatalma alól, hogy őt megfékezze, kissé is kikerül, olyan vidám és örvendező, mint egy gombolyaggal játszó fiatal macska és olyan csodálatosan tud viselkedni, mint a csikó, amely soha lovaglót nem hordott és amelyet soha kocsiba nem fogtak. Körültáncol a teremben és ügyes lábaival egész testét oly rendkívül pozitúrákba dobálja ide-oda, mintha ő maga, vőlegény segedelme nélkül akarná magát szüzessége terhétől megszabadítani.

A közmondás szintén az erkölcsi prédikáció keretébe tartozik. Két, akkor leginkább használt közmondást citálunk: „Az öven alul az asszonyok mindig éhesek.” „Mindig az asztalnál avagy a hátukon lenni, ez az, ami az asszonyoknak felette tetszik.” Ha egy férfit előnyös híre előz meg, úgy el lehet készülve a nő legvilágosabb bátorítására és a legkedvezőbb alkalmakat készítik elő számára és mindegyik lesi egyetlen intését is. Jean Hervez írja: „A nők és a tizenhetedik század galantériája” című művében egy Fouquet nevű főintendánsról: „il ne connut jamais des cruelles”. Hervez írja továbbá:

Fouquet, akit kétségkívül sok más egyéb gond terhelt, nem vette magának a fáradságot, hogy udvaroljon: megelégedett azzal, hogy kívánságát feljegyezze és a megjelölt órában ott volt számára a megkívánt nő.

És ugyanilyen szerencse számtalan fárfinak naponta jutott volna osztályrészül. Zaid Effendi török követ 1742-ben Párisban való látogatása számtalan nőt hozott izgalomba, mert minthogy ennek a pasának több neje volt a háremében, a férfiasság kiválóságának kellett lennie. Leányok és asszonyok vettek egy tekintetért, nem törődve a női bujaság cinikus gúnyjával, amely csakhamar karikaturákban és gúnyversekben nyert kifejezést. A műlovasoknak és sarlatánoknak egyébként ugyanilyen kedvező sánszai voltak, mint az előkelő nemesnek. Egy rosszmájú csúfolódó éppen olyan cinikusan, mint találóan így gúnyolta a párisi nőket:

A mi hölgyeink valamennyien egy középvonalon találkoznak és ők ebben nem ismerik el a rangbeli különbségeket, hanem csak a születés igazi erőit. Ahol okuk van ezt megsejteni, úgy közlekednek, mint „hozzájuk hasonló”-val.

A II. Károly korabeli angol társaság hirhedt arról, hogy a híres kötél-táncosok, műlovasok és balettáncosok egész sora ugyanolyan diadalt arattak az angol magas nemesség ágyaiban, mint a színpadon vagy parketten.

Jellemző bizonyos babonás szokások nagy elterjedtsége. A 17. és 18. században valamennyi nő a legbuzgóbban vette hasznát a mindenféle szerelmi orákulumnak. A hajadonnak azt kellett megjövendőlnie, hogy hamarosan kap-e férjet, a férjezettnek pedig azt, hogy vajjon beállít-e és mikor állít be az óhajtott szerető. A hajadonok különösen a Szent András napját megelőző éjszakát használták szerelmi jövőmondásra, mert Szent András a férjhez-

menni kívánó nők védőszentje. E szent megkérdezésének egészen különös módja volt. Így például az első feltétel, hogy az illető szűz először szűzmeztelenre vetkőzzék le; csak ha ily állapotban hívja a szentet, nyilatkoztatja ki ez a szemmel láthatóan nagyon szentségtelen szent a titkot. A „Gestriegelten Rockenphilosophie”-ben mondják:

Hajadon asszony nép, mint szüzek és cselédek, akik férjet szeretnének, a Szent-Andrásnapja előtt való éjszaka hívják meztelenül Szent Andrást és akkor majd álmukban megjelenik jövődő szerelmesük.

Némely vidéken az a szokás uralkodott, hogy a kíváncsi szüzek fejüket a kályhalyukba dugták és eközben hátuljukat lehetőleg magasan emelték a levegőbe. Másutt meg az volt a szokás, hogy egy papucsot dobtak hátra vagy elfordított arccal egy hasábfát húztak ki a farakásból. Az első esetben ahányat a cipő ugrott, amíg fekvé maradt a földön, annyi évet kell még a szűznek férjre várakoznia, a másik esetben pedig, ha egyenes volt a kihúzott hasáb, az azt jelentette, hogy a leány fiatal, ha pediglen görbe hasábot húzott ki, úgy azt, hogy öreg férjet kap. Mindez pedig egy Szent-Andráshoz intézet hosszabb vagy rövidebb imával volt kapcsolatos. És akkoriban bizonyára nem volt ima, amely ennél buzgóbban szállt volna ég felé.

A legtöbb leányzó azonban nem elégszik meg egyedül Szent-Andrással, hanem még jó tucat más szentet hívnak segítségül és mindegyiknek más feladatot jelölnek ki. Aztán naponta és nemcsak egyszer egy évben angazsálták az eget ebben a fontos ügyben.

A férfibolondságnak, amely állítólag valamennyi nőnek sajátossága, legérthetőbb és mindenekelőtt legdúsabb jellemzését nyújtja úgy az irodalom, mint a festőművészet. Számtalan variációban beszélnek itt erről a témáról és végtelen fokozatban, amely végül mindegyik nőt a bujaságnak valóságos Mino-
taurusának bélyegez meg.

Eulogius Schneider a következőképen rímeli a négysoros „Eskü”-ben:

Die Schöne Doris schwört, in ihrem Leben
Nur dem, der ihr gefällt, sich zu ergeben.
Weil aber jeder ihr gefällt,
Ergibt sie sich der ganzen Welt!

Mindegyik nőt csak „az édes szerelmi játék” érdekli a házasságban. Tipikus verse ennek Johann Friedrich Riederer „A szép Gertrud” című verse.

Benczúr Gyula: Bachansnő.

A részeg. - F. Kops-tól.

És ezen az életkor sem változtat semmit, ahogy azt „An eine Vettel”, „An eine Sechzigjährige” című és egyéb ugyancsak pajkos versekből megtudjuk. Továbbá mindig a nő és nem a férfi a csábító fél. A nő részesíti a férfit a szerelem első tanításában:

Gesteh es nur, mein Kind
Und lächle nicht zu viel,
Gewiss, du wiesest mir
Das erste Liebesspiel.

Denn als dein süßer Mund
Ein Wort von Würflein sprach,
Da dacht ich unverhofft
Den Sachen weiter nach...

És ugyancsak a nő az, aki a férfit újból elcsábítja. Egy tizennyolcadik századbeli dallammal énekelt népdalban így könyörög a szerelmes nő:

Komm, ach stille mein Verlangen
Komm, erquicke meine Brust,
Lasse dich doch höchst umfassen
Und genieße tausend Lust,
Die dir ohne Widerstreben
Mein verliebter Geist wird geben...

A képzőművészetek a maguk eszközeivel ugyanezt mondják és lehetőleg még sokkal tüzeesebben mondják. Ezek után ítélve, e korban mindegyik nő a kéjvágy Etnája, amelyhez nem közeledhetik férfi, hogy azt lángja el ne nyelje. Az ábrázoló művészetek egyáltalán csak a „szerető” nőt ismerik, amint szerelmet kíván vagy szerelmet kínál; és ilyen mindegyik helyzetében. Akár sír vagy imádkozik, akár mulat vagy elgondolkozik, akár alszik vagy dolgozik. Ha pedig maga a szerelem momentán elfoglaltságának közvetlen tárgya, akkor mindmegannyi, kivétel nélkül mint már előzőleg mondtuk, a kéjvágy valóságos Etnája. Mindegyik szerelmes nő állandóan kéjvágyó extázisban van; a leghevesebben pedig akkor, amikor egészen egyedül van. A férj, vőlegény vagy szerető arcképének látása képzelete elé varázsolja a legkéjesebb szenzációkat, amelyekhez vagy már elvezette őt vagy még csak sejtette őket. A nő legkedvesebb foglalkozása, hogy szerelmes gondolatainak, azaz erotikus

képzeldésének adja oda magát. A gáláns regények olvasásánál, és csak gáláns regényeket olvas, ezekkel együtt él és magában egyesíti valamennyi női alakot, akik benne előfordulnak, amennyire a költő gáláns helyzetben szerepelteti őket. Minden a szerelem felé irányítja a gondolatait és misem foglalkoztatja inkább a szellemét, mint az, ami a szerelem üzésével összefügg. Valóságos mohósággal követi a csókolódzó galambok szerelmi játékát és arcán túlértetően rajzolódnak le a képek és a látományok, amelyekbe képzelete ejti ezeknek láttára. A művész különös előszeretettel ábrázolja ilyen módon a megérett szüzet. De a nő individuális portréját is így ábrázolják ebben az időben. Mindegyik nőt, királynőt, polgárasszonyt és leányzót gálánsnak ábrázolják és mindegy, hogy ez ecsettel vagy szavakkal történik-e. Nézzük csak meg az azon korbeli, különböző női arcképeket. Mindegyik arckép, sőt mindegyik kép hirdeti azt a felfogást. Az ember általános fogalma nem vonatkozik többé az abszolutizmus korabeli nőre, hanem csak a nemi fogalom egyik formulája...

Mindez nem egyéb, mint a kor követelése az asszonnyal szemben és a gáláns világnézet konzekvenciája. Mégis fel kell itt vetni a kérdést: a valóságban is ilyen volt a dolgok rendje? Azaz: a különleges érzékiség az e korbeli nő való képének is tipikus vonása, vagy csak a túlzó férfi psziche konkavtükreben jelenik meg ilyenképen? És erre a kérdésre azt kell válaszolni: igen, akkor csakugyan ilyenek voltak a nők. És ezt az igent még azzal is ki kell egészíteni, hogy manapság még csak elképzelni sem tudjuk, hogy milyen szerelmes tevékenységből állott akkor csakugyan minden női cselekedet, hogy minden percét ez töltötte be és ez adott formát egész világuknak. A Goncourt-oknak teljesen igazuk van, amikor mondják: „A nő ebben a korban csak kéjből áll.”

Még fontosabb azonban ez a másik kérdés: Ennek a tünetnek az általános gáláns életfelfogáson kívül vajjon melyek a szükségességei? Némileg körülményesebb a válasz erre a kérdésre. Három egybeható okot kell ennél tekintetbe venni.

Az elsőt és legfontosabbat az előzőkben már körülírtuk. Ez a nagy szexuális szükség, amely a házasodás lehetőségének a polgárság legnagyobb részében bekövetkezett megnehezítésével járt együtt. Az igaz, hogy ez a szükség a férfiakat is érintette, de hasonlíthatatlanul inkább a nőket; mert hiszen a férfi számára a prostitúció mindig lehetőséget kínált a részleges megoldásra. Ellenben a nőnél a házasság lehetőségének a megnehezítése ugyanily nagy mértékben fokozta a férfiért való versengést. Már pedig semmi sem vezet inkább egy nő lényében az érzékiség szisztematikus kiképzésére, mint az egy férfi birtoklása után való erős verseny. Ez annak a ténynek a kiaknázásán

alapszik, hogy a férfit a legkönnyebben és a leggyorsabban az asszonyi megkívánás ejti meg. Minthogy pedig akkoriban mind kevesebb nőnek jutott ki az a bizonyosság, hogy egy férfit kap, végül valamennyi asszony magától nyúlt minden eszközhöz és tudatosan vagy öntudatlanul, a legtöbb esetben első-sorban nyúlt ahhoz az eszközhöz, hogy a férfiakat a saját maga érzékiségével lebilincselje. Mindegyik nő gyengéd arcot mutat, mindig kész, mindig csábító, kihívóan kacér és a legártatlanabb alkalommal is ad előleget. Azt, hogy valamennyi korbéli dokumentum a kéj után való puszta vágyakozásból eredt galantéria kasirozó köpönyegébe bujtatta a nőnek ezt a tipikus viselkedését,

1. kép. Nyári élvezetek a fürdőben.

Th. Rowlandson-tól.

a kortársak érthető rövidlátásának kell tulajdonítani; nekünk azonban nem szabad ezt a keserves szükségét félreismerni, amely a legtöbb esetben e csillogó takaróba rejtőzik.

A nő forszírozott érzékiségének másik oka ebben a korban a divatnak erotikusan izgató hatása. Ennek a körülménynek a jelentőségét sem szabad alábecsülni, mert nemcsak átmenetileg és nemcsak egyes individuumokra hatott, hanem majd egy évszázadon a nők összességének többségére. Az akkori női divat sohasem engedte, hogy a nő kikerüljön a folytonos nemi izgalomból. A női testnek legfontosabb nemi jellemzőire történt elvszerű fel-

osztása, mert ez a felosztás csak a deréknek mértéktelen befűzésével volt elérhető, szisztematikus nyomást feltételezett a nő testének alsó szerveire. Ez a permanens nyomás, mert gyakran még éjszaka idején is hordták a fűzőt, ugyanily mértékben elkerülhetetlen ingert eredményezett a nemi szervekre, ami aztán csakhamar túlingerré fajult. A nőnek ez az erotikus túlingerlése természetesen egész megjelenésére átment és minden tettét erotikusan „megfertőzte”. Itt meg kell még említeni, hogy a nőknek ismert divatbetegsége a tizennyolcadik században, az úgynevezett Vapeur, amelyben a legtöbb nő szenvedett, az orvosi szexuál-kutatók, így Ivan Bloch szerint, a hisztéria egyik specifikus formájának tekintendő, amely egyedül a divatból származó permanens nemi túlingerén alapult.

A harmadik ok, amely a nő fiziognómiájában a megkívánás specifikus vonalait megerősítette, a szerelem megfogamzásának elvszerű kikapcsolása és az ennek ellenére világra hozott gyermekek táplálásának és felnevelésének idegen vállakra való átrakása volt, amiről már az előzőkben szoltunk. Ezzel kikapcsolták valamennyi házasséletről azt a két nem között való természetes és legfontosabb köteléket, amelynek szerepét a gyermek betölti. Ahol ez hiányzik, ott ennek pótlására van szükség. És ezt a pótlást a flörtre redukált szerelem hasonlóképen előszeretettel szerzi meg a nő részéről való fokozottabb galantéria irányában. Minthogy a férfit és a nőt nem az érzelmek fűzik egybe, a nő, akinek a legtöbb esetben sokkal fontosabb érdeke a házasság, kénytelen a férfi érzékeit állandóan izgatni, hogy ezzel tartósan magához láncolja őt.

A dolog természetében rejlik, hogy ez esetben, valamint a férfiert való előbb jellemzett versengésben csak a legkevesebb asszony maradt meg az üres póznál. E szerepnek lelkiismeretes betöltése végül is a legnyugodtabb érzékeket is felingerli, a meglévő kívánságokat pedig lobogó lángokká fejleszti. És ezért természetesen a legtöbb nőnél csakhamar valósággá lesz ez a játék.

2. A jogi formula.

Az ancien régime-ben a házasságkötés tényleges viszonyai már ismeretesek. A nemességnél és a pénzes polgárságnál rendkívül korai és a vagyontalan osztályoknál, tehát különösen a középpolgárságnál ugyanily rendkívül késői összeházassodásban nyilvánultak meg ezek. Ezenkívül az is tudvalévő, hogy az

uralkodó és vagyonos osztályoknál a házasságra lépők a házasság előtt gyakran még „látás”-ból sem ismerik egymást, nem is szólva arról, hogy egymás jellemét, lényét nem ismerték. A tizennyolcadik században ezekben a körökben szinte szigorú szabály az olyan házasságkötés, amelynél a házasfelek csak néhány nappal az esküvő előtt, sőt csak az esküvő napján találkoznak életükben a legelőször. Ezek a jellemző vonások pedig nem jelentenek egyebet, mint a konvenciónak korlátlan uralmát, amely a házasságra vezető egyedüli törvény. A házasságkötés csak jogi formulája egy üzleti kalkulációnak. És tulajdonképpen ez a lényeges. A nemesség két nevet kapcsol egybe, ami a családi hatalom megnövekedésére vezet, vagy pedig hasonló célból összekapcsolnak egy nevet és egy vagyont; a vagyonos polgárság két vagyont, vagy pedig a vagyonhoz egy rangot, hogy a vagyont hatásosabban érvényesítse; a közép- és kispolgárság a férj jövedelmét vagy munkacerejét összekapcsolja egy asszonyi individuummal, aki előtt életének főfeladata a szerény életviszonyok legracionálisabb kihasználása. Végül pedig a proletariátusban a legtöbb esetben azért házasodnak össze, mert „az élet olcsóbbra jön kettesben”, azaz, mert egyikük sem keres annyit, hogy abból egymagában megélhetne. Magasabb szempontok, mint például a lelki közösségre való hajlam kielégítése, csak mint sporadikus esetek fordulnak elő. Amilyen ellentmondónak látszik is a gáláns kor tendenciájával, azt is el lehet mondani, hogy még az individuális nemű hajlandóságát is kiküszöbölte a házasságból ez a kor. Pedig ez egyáltalán nem mond ellent ennek a tendenciának, mert a szerelem és a házasság egyáltalán nem fedheti egymást olyan korban, amelyben a technika áll a szerelem élén; a házasság legalább is inkább akadálya az ilyen életprogramnak. Amikor tehát házasságról van szó, így szólnak az ancien-régime-ben: A férfi férfi és az asszony asszony. És ha a férfi ereje és eleganciája vagy a nő szépsége és pikantériája szintén szerepet játszanak, úgy ezek is csak mint vagyონrészek szerepelnek, amelyek ebben az esetben nélkülözhetetlenek, akár mint a reprezentáció eszköze a nemességnél, akár a vevők csalogatása egy szép asszony által a kiskereskedőnél és így tovább.

A nemességnél és a vagyonos polgárságnál a házasság konvencionális jellege teljesen leplezetlen. Gaston Maugras nagyon helyesen írja:

Még csak a látszatot sem igyekeznek megóvni, mint manapság. A házasság üzlet és mint üzletet is kezelik; családi megegyezés, amelyből a főképen érdekelteket gondosan kizárják és amikor e megegyezés végrehajtása céljából előhívják őket, úgy ez csak azért történik, mert jelenlétük természetszerűleg feltétlenül szükségesnek mutatkozik.

Minden országból száz meg száz kirívó példával lehetne bizonyítani, hogy milyen cinikusan mellőzik a legcsekélyebb ideológ takaródzást, hogy a „szerelem” szót a házasságkötésnél még formailag is megvetik mint olyan dolgot, amely nevetségessé tesz, mert nem à la mode. Ennek a cinizmusnak nyilvánvaló gazdasági okai vannak. A reprezentáció — a saját maga, a neve, a rangja reprezentálása — e kor egyetlen törvénye, tehát az ehhez való mód az egyedül mértékadó. Az ettől a helyzettől elválaszthatatlan kölcsönös házasságtörésekkel hasonlóképen nyíltan és zavartalanul, mint valami ártalmatlansággal számolhatnak le, mert ez a házasságnak említett főcélját nem veszélyezteti. Mint-hogy a reprezentáció mind nagyobb áldozatokat követel meg, a tizenhetedik és tizennyolcadik században mindinkább megszorodnak az arisztokrácia fiai és a gazdag nagyburzsoázia leányai, helyesebben az arisztokrata családja és a polgári pánzeszsák között való házasságok. Nincs semmi, ami elválasztana ott, ahol a pénz egyesít. A legkevésbé pedig a vallás az, amely az egyébként előnyös számadást feldönti. Az „Eclipses Poltico Morales”-ban mondják:

„Hiszen már nem stílszerű, hogy a kisasszonyok bizonyos valláshoz tartozzanak, amíg tisztességes marriage-ra nem találhatnak. Aszerint igazodnak a vallások is, ahogy azt a férj kívánja, akivel testtel lélekkel egyesülnek.”

Egyes esetekben még a „zsidó rüfke” is hirtelen egyenjogúvá válik, ha beleegyeznek a kikeresztelkedésbe. A gazdag pénzes zsidók szalonjaiban tolongnak a grófok, hercegek és marsallok és erőszakos vággyal törnek a leányuk keze után. Miért is ne, amikor maga XIV. Lajos is kalapot emel a híres pénzes zsidó Samuel Bernard hatvan milliója előtt. Természetes, hogy a vagyonbukott arisztokrácia azért nem felejt el feudális manírjait, és mihelyst a házassági szerződés biztosítja számára a zsákmányt, visszaemlékszik rá. Ekkor már az egész világ előtt hirdeti, hogy „csak a nevének hozta meg az áldozatot”! És ez az áldozat az asszonnyal szemben gyakran már a házasság estéjén felmenti mindentől, a szeretet bizonyítékaitól és magától a kímélettől is. A polgári asszonynak ezentúl meg kell elégednie ezzel a megtiszteltetéssel, hogy egyszer vagy kétszer egy valóságos márkától, gróftól vagy hercegtől essék teherbe és azonkívül azzal, hogy fenséges nevét szabad viselnie; ezek gyakran az egyedüli házassági vonatkozások a két házastárs között. De mindkettő, az arisztokrácia és a nagy burzsoázia teljesen méltók egymáshoz. Az a tipikus eset, amellyel a nemesség a polgári rokonságot csakhamar megint letorkolta, sehol sem tartotta attól vissza a polgárságot, hogy abban lelje legnagyobb

büszkeségét, hogy leányait feudális ágyakban helyezze el. Találón jellemzi ezt Chamfort, amikor mondja: „A polgárság bolondmódra megtiszteltetést lát abban, hogy leányait a magas uraságok földjeire trágyának adja oda!”

A középosztálynál és kispolgárságnál a nemességgel és pénzarisztokráciával ellentétben, sehol sem lehet szó ily cinizmusról, sőt ellenkezően, itt erős ideológia vonja be a házasságkötés üzleti jellegét. A férfinak először hosszabb ideig kell a leánynak udvarolnia, csak szerelemről beszélhet vele, meg kell érdemelnie a leány tiszteletét, akit meg akar kérni, meg kell mutatnia az erényeit, röviden, a szerelmet formálisan azzal kell megszereznie, hogy méltó rá. Hasonlóképen kell a leánynak cselekednie. Mindazonáltal a házasságra lépők formális szabadsága csak látszat, amely egyedül a rövidlátás előtt állja meg a helyét. A titka az, hogy e kölcsönös tisztelet és szerelem rendszere szerint csak akkor következik be, ha a számadás mindkét részről megfelel. Mert a kölcsönös szerelmi hajlandóságnak ez a látszólag ideális formája nem egyéb, mint az ideológus forma, amelyben az egyes fél az általa felállított kalkuláció helyességét vizsgálja. Mert ez ezekben a körökben némileg körülményesebb, mint amott, ahol a vagyon az egész világ előtt kétségbevonhatatlanul ismert világos, nagy számokban vagy birtokban nyilvánul meg és ezért megengedi azt a síma formulát, hogy „Itt a pénz, itt a név!” Azonkívül pedig: Minél kisebb a tulajdon, annál kicsinyesebben kell mindkét részről megvizsgálni, mert a kicsiny számoknál a legkisebb tévedés is mindent feldönthet. A kispolgárságnál mindkét fél számára nélkülözhetetlen tulajdonság a takarékoság. És hogy ez megvan-e, arról csak hosszabb személyes tapasztalat után lehet meggyőződést szerezni. Ez a körülményes vizsgálódás tehát kölcsönös udvarlás formájában játszódik le. A férfi szolid mivoltát a hűségével, a leány pedig a nélkülözhetetlen háziasságot tisztességgel, szerénységgel, odaadással stb.-vel igazolja. Ennek a tünetnek materiális indító okait jól mutatja az a körülmény, hogy a szenvedélyt, „az első látásra való szerelmet”, amely azonnal hajlandó az egész életre magát lekötni, épp ezekben a körökben nézik a legferdebb szemmel.

Mínthogy a legkisebb dologban való kölcsönös bizalom játsza a főszerepet a kispolgári háztartásban, e kicsinyes számadási gyakorlat ideológiai beburkolása természetesen éppen olyan nélkülözhetetlen volt, mint ahogy fent a társadalom élén cinikusan nélkülözhatték azt és hasonlóképen a legkisebb részletig kellett azt érvényesíteni. Nem csoda tehát, hogy nemcsak maguk a szereplők, hanem éppen úgy az utókor is mindent valóságnak vett, ami tulajdonkép feltétlenül csak látszat volt. A látszatnak a valósággal való felcserélése persze nem akadályozta meg azt, hogy a szereplők ezt a látszatot

tartósan ezerszeresen tényleg meglévőnek tartsák. Ennek bizonyítéka a filiszterek akkor keletkezett és tipikussá lett nyárspolgári házassági idillje, amely általában egészen napjainkig mint a házasság eszménye érvényesült, holott a valóságban csak a legkorlátoltabb anyagi függésre kárhoztatott alattvalói szellem szexuális ideológiája, amely ezért közelebbi megismerés után mint a világon valaha volt legsiralmasabb házassági ideál bontakozik ki az ember előtt. Sehol sem olyan ritka és olyan igazán gyűlölt a nagy szenvedély, amely az embert az égbe emeli, mint itt. Sohasem esett meg itt a boldogság csillagjáig való felszállás, vagy a kétségbeesésbe való lezuhanás, de minden — nagy meggondoltan, biztos úton, lépésről-lépésre haladt. Minden kicsinyes ebben az ideálban, nemcsak a bűn, hanem az erény is. Természetes, hogy sem az egyikig, sem a másikig nem ért el. És ez a sokat dicsőített filiszterség sokat dicsőített erkölce: A kutya, amely nem tud harapni, mert kitörtek a fogai, amely azonban ezért, éppen ezért ugyancsak kevésbé tudná az embert megvédelmezni.

Azonban ezeket az osztályokat illetően szintén nagyon is tisztában volt a kor a tulajdonképeni indító okokkal, azaz a számtani példa mindennek ellenére minden pillanatban előtérbe jutott, mert ha egyes esetekben nem is ismerték be, az azon korbeli erkölcsbírálok morálprédikációikban nyíltan, mint a dolog lényegére mutattak rá. Mrs. Manley mondja a tizennyolcadik század elején megjelent „Atlantis”-ban:

„Hogy manapság már nem szokás szeretni, hanem e szenvedély alatt a maga hasznáról és szerencséjéről kell főleg az embernek gondoskodnia.”

De mint olyan gyakran erről is a legvilágosabban és a legtöbbet mond Abraham a Santa Clara, mégpedig „Lauberhütt”-jében. Ott ezt írja a középpolgári osztály házasságáról:

„Jancsikám, ezt kell elvenned; a leányka ugyan kissé púpos, de jó csomó pénze van a szekrényében; szomszédunk Borbálája ugyan sántít egy kissé, de az övé a ház. Marikának csak félszeme van, ellenben a másikat aranyak fedik el.”

És ugyanennek az írásnak egy másik helyén:

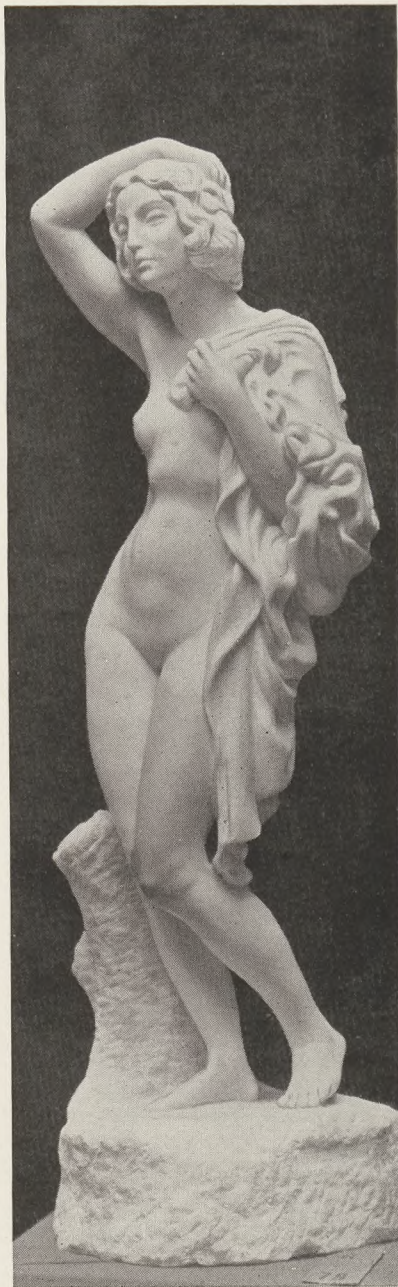
„Ebben a gáláns és önző világban az asszonyoknak pénzüknek kell lenni, mert nem az arcra, hanem a súlyra néznek az emberek.

Csók István : Danaë.

Sidló Ferencz: Vénusz.

Ha a Sabina leányzó derék fickót akar, pénzének, ékszerének és gyöngyének kell 'enni. Ha a Sandel leányzó bátor tisztet akar, aranyainak és ezüst evőeszközeinek kell lenni. Ha Leonorka leányasszony ő kegyelmessége akar lenni, úgy a bankók tehetnek érte a legtöbbet; a pénz mindent eligazít a világon. Klárika leányzó nem érne egy hajszált, Katarinka egy szemernyit, Bábika egy fityinget, ha nincs tallérja a szekrényében. Nemesség és erény nem ér semmit és akármiféle leány férjhez jut, ha csak pénze van. Aranyhajnak és ólomzacskónak nincs keletje, de ólomhajnak és aranyzacskónak kijár a dicséret és minden helyütt a győzelem."

De nemcsak a sötéten látó erkölcsprédikátorok szolgáltatnak bizonyítékot a kispolgári házasság üzleti jellegéről, hanem abszolút hatásos tanuságot tesz erről egy másik korbeli jelenség, amely ezentúl mint erkölcstörténeti dokumentum a legnagyobb fontossággal bír és ez a házassági hirdetés. A házassági hirdetés keletkezése erre az időre esik.

A házassági hirdetéssel először Angolországban találkozunk. Itt érvényesült először győzedelmesen a kapitalizálódás folyamata és ezzel az élet minden dolgának pusztá pénzműveletté való redukciója. Azonkívül a hasonló okokból már korán elért politikai szabadságokkal kapcsolatban itt nyert a legkorábban nagy elterjedést az újságírás. A tizennyolcadik század második felében Londonban már oly napi- és hetilapok voltak, amelyek tíz, tizenöt meg húszezer példányszámban jelentek meg. A „Daily Advertiser” 1779-ben napi húszezer példányban jelent meg. A házassági hirdetések születésének pontos ideje 1695 július tizenkilencedike. E napon jelentek meg először ilyfajta hirdetések Houghthon „Collection for Improvement of Husbandary and Trade” című lapjában. Houghthon, akit „az angol újsághirdetés apjának” neveznek, írja ez alkalommal: „Arra vállalkoztam, hogy minden dolgot hirdetek, amely tisztességes és a következő is az, engem pedig jól megfizetnek érte.” És ez a „következő” a két első házassági hirdetés, amely így szól:

Egy gentleman, harminc éves, ki azt mondja, hogy igen jelentékeny vagyona van, házasságra szeretne lépni egy fiatal hölgygel, akinek mintegy 3000 font vagyona van és megfelelő szerződést akar erről kötni.

Egy fiatalember, huszonöt éves, jó üzlettel és akinek atyja hajlandó őt 1000 font értékűvé tenni (whose Father will make him worth Pounds 1000) megfelelő házasságot szeretne kötni. Szülei disszenternek nevelték és józan ember.

Az erkölctörténelem számára olyannyira fontos szerepét nem is kezd-
 hette volna alkalmasabban a házassági hirdetés. A házasságot minden takar-
 gatás nélkül, mint egyszerű pénzügyletet plakátírozzák minden érdekelt szá-
 mára. Pénzük van, pénzt keresnek, és mert egy harmadik, az ujságkiadó
 jókora summa pénzt kereshet ezen a kombináción, örömmel nyújt segédkezet
 az alkuhoz. A nyilvánosság eleinte ugyan jókora adag megbotránkozással
 reagált, de ez nem tartott soká, csakhamar hozzászoktak és a cinizmus egy
 évszázadon át valóságos orgiáit ülte ezen a téren. De minden téren elismerésre
 méltó nyíltsággal járnak el. Amint minden tartózkodás nélkül pontosan fixi-

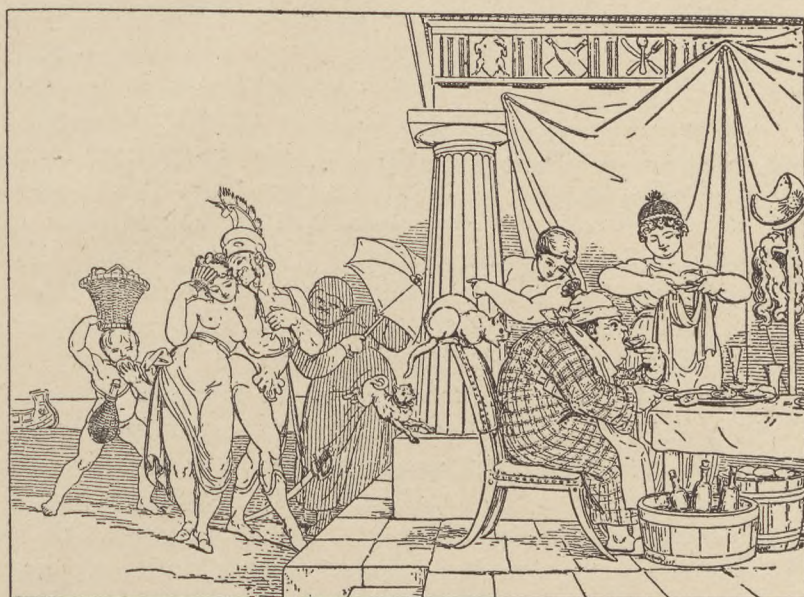

2. kép. Thetis uj fegyvert kér Haphästostól Achilles részére.

rozták mások, „akiknek elég jutott belőle, hogy még többre legyen szüksé-
 gük”, a nő különös testi szükségességeit, amelyeknél pénzük által e határtalan
 élvezetekhez való jogot akarták elérni. Egy jómódú vidéki nemes egy nőt
 keres, aki nagytermetű és akinek mindenekelőtt „telt, kemény és fehér keble
 van”. Egy másik csak az olyanok jelentkezését kéri, akiknek különösen „igen
 kemény keble (nem tulságosan kicsiny) és csinos hátulja” van. Egy harmadik
 olyan társat keres, aki „a házaselet óráiban jó csevegő és gyönyörének
 egyébként is érthető módon kifejezést ad.” Egy másik megint előnyben része-

sít egy „jóétvágyú özvegyet”, és ha teli kebellet tűnik ki, „szemei és kezei pedig hasonlóan nagy öröme szolgálnak”, akkor szabad, hogy harminc tavaszig számlált legyen. Számtalan ilyen példát lehetne felsorolni és ezek között nőktől származókat is. Ha az utóbbiak természetesen kevésbé cinikusak az adataikban, mégis vannak olyanok is, akik pénzük mellett minden tartózkodás nélkül mondják el az élvezetes nemi közlekedéshez való egyéb előnyeiket is, hogy azt hiszik, hogy: „egy férfi izlésének épp annyira a gyönyörűségére lesznek, mint amennyi gyönyörben általa részesülni remél-

3. kép. Ahogy Chrysis, leányát Odysseuss által visszatartja Agammemnontól.

nek”, hogy szerénységük tiltja, hogy „többet mondjanak a termetükről”, mint azt, hogy épp azt mondhatják magukénak, „amit a férfiak gyengédsége egy csinos női személyben találni remél” és így tovább.

A tizennyolcadik századnak mintegy a közepétől kezdve mindenütt befogadták a házassági hirdetést. Minthogy azonban az ujságkiadás sehol oly mértékben nem fejlődött ki, mint Angliában, sokszor az osztócédulák formáját választották, amelyeket kihordók által nyílt utcán osztogattak az arra járókelőknek. Noha ezek a kontinensbeli dokumentumok a nemieket illetőleg

sohasem olyan cinikusak, mint számos angol házassági hirdetés, mert Németország tipikus kispolgári jellege a képmutatásnak nagyobb fokát kívánta meg, mégis kivétel nélkül a házasság üzleti jellegét dokumentálták. Mindig a pénzkérdés a fő. A keresett nő főként nélkül maradt aggszűz lehet, több gyermekes özvegy lehet, akármilyen lehet a vallása, csak épp legalább ennyi és ennyi vagyonának kell lennie. Nem ritkán még a „becsületen esett folt” sem határoz. Egy harmincéves férfi arra is hajlandó, hogy egy más ember szerelmi zálogával úgy bánják, mintha saját husa-vére lenne, ha a gyalázatosan elhagyott nőnek annyi pénze van, hogy ezzel rövidárú üzletét tartósan lábraállíthatja. A fenyegető szegénység miatt való gondjában a jó polgári osztályból való leány is felhasználja hébe-korba a házassági hirdetést. „Egy csinos fiatal nőszemély” — mondja — egy másik osztogató cédula — „aki egy egyébként becsülésreméltó ifjú ígéreteit túlkorán ajándékozta meg bizalmával, persze olyan helyzetben, amely minden elnézést megérdemel”, nem akar becsstelenségbe kerülni és ezért lehetőleg a leggyorsabban, de nem ugyanabba a városba kíván férjhez menni egy olyan férfihoz, akinek huszonkétezer forintnyi hozomány kárpótlás lenne azért, hogy olyan gyermeknek adja a nevét, „aki egy fiatalos, de becsületes hiszékenységnak köszönheti az életét.”

Mindezek fácitja: Amint a flört a lever hivatalos intézményében nyerte el a csúcspontját, épp oly klasszikusan csúcsosodik ki a házasság számtani feladata a házassági hirdetésben. Csakugyan ez az a forma, amelyben a házasság konvencionális jellege viszonylag legvilágosabb megoldását nyeri.

Specifikusan angol sajátosság, amelyet e fejezetben mellőzni nem szabad, de egykönnyen nem is lehet mellőzni, a házasságkötés akkori könnyű lehetősége és ennek tipikus következményei. Hiszen a házasságkötés könnyűsége még most is jellemző Angolországra, de ennek ellenére még csak össze sem lehet hasonlítani a multtal, amely egyáltalán semmiféle kautelákat nem állított fel! Nem volt szükség semmiféle papírra vagy egyéb bizonyítványra. Az az egyszerű kijelentés, hogy a hivatalos személy jogaival rendelkező lelkes elött a felek kijelentsék, hogy házasságra akarnak lépni, elegendő volt ahhoz, hogy ott a helyszínén, a korcsmában épp úgy, mint a templomban összeeskessék őket. Moll Flanders kalandornőnek Daniel De Foetól való életrajza nagyon szemléltető módon ír le egy tipikus esetet. Az életvidám hölgy egyik kedvesével légyottot beszélt meg Stratfordban; véletlenül már egy közelebbi állomáson találkoztak és egy kellemesen eltöltött éjszaka után elhatározták, hogy ott a helyszínén egybekelnek, hogy még több kellemes éjszakát tölthessenek el zavartalanul ezen a szép helyen. A jó korcsmárost kora reggel behívják és megbízzák, hogy azonnal hívja oda a helybeli papot:

Elment tehát és felhozta a papot; vidám egy úr volt ez és már elmondhatták neki, hogy félig véletlenség volt, hogy épp ezen a helyen találkoztunk, hogy én a west-chesteri postával jöttem, ő pedig saját hintóján jött Londonból, hogy tulajdonkép Stratfordban akartunk találkozni, de hogy az én jó nyárspolgárom már nem érte el a várost.

Mert az jókedvű modorában, miután megrázta a kezem, így szólt: Látja, Madame, minden kellemetlenségnek megvan a maga jó oldala. Önöket az a kellemetlenség érte, hogy nem a megbeszélthelyen találkoztak, Nekem pedig az a kellemesség jutott osztályrészül, hogy én eskethetem önöket össze. Ha már Stratfordban találkoztak volna, akkor ottani hivatalársamé volna a szerencse. Tehát — korcsmáros úr, van-e itt egy biblia a kéznél?”

„Hogyan Uram?” pattantam föl. „Csak nem korcsmában akar minket összeesketni és hozzá most, éjfélkor?”

„Madame”, mondta erre a pap, „ha a templomba akar jönni, ott is összeadhatom önöket. De úgy gondolom, hogy itt kellemesebb. És biztosítom önt, házassága épp oly érvényes lesz, mintha a templomban kötötte volna meg. A jó kánoni előírások egyáltalán nem kívánják meg tőlünk, lelkészeinktől, hogy csak a templomban eskessünk és a napszaka is egészen közömbös. A mi fejedelmeinket például gyakran saját lakosztályaikban esketjük és néha 8, 9, 10 órakor este.”

En azonban nem mindjárt hagytam magam rábeszélni, hanem úgy tettem, mintha csak a templomban lennék hajlandó megesküdni; természetes, hogy csak komédiáztam. Végül mégis engedtem, a korcsmáros behívta a feleségét és leányát és ő maga volt az irnok, sekrestyés és tanu egy személyben.

Éppen olyan jellemző Angolországban a házasságkötés akkori könnyűségére az úgynevezett „Fleet marriages”. A „Fleet marriages”-nak, ahogy azt Fanny Lewald „Angolország és Skótország” című könyvében megírja, nevüket a londoni Fleet Ditsch nevű városrészben volt Fleet fogháztól kapták, ahol ezeket a házasságokat megkötötték. Az említett író írja:

A Fleet-fogház előtt még a tizennyolcadik század elején is egész nap egy férfi járt fel és alá, aki az arramenőket kérdezte: Parancsol egybekelni? — mint ahogy mostanában a vásárokon szokták a kikiáltók az embereket behívni, hogy viaszfigura- vagy állatsereglet-bódéba lépjen. Az ajtó fölött címer volt, amely egy férfit és egy

nőt ábrázolt, akik kezét fognak és az ott fungáló pap néhány pence-ért összeadott minden párt, aki kívánta. 1704-ben négy hónap alatt majdnem háromezer házasságot kötöttek ily módon.

A házasságkötés e könnyűségének Angolországban romantikus magyarázatát adja a Gretna Green-i kovács meséje, amely még korunkban is kísért és amely szerint nem is pap, hanem még egy kovács is eljátszotta az eskető szerepét; a valóságban azonban ott is mindig csak papok adtak össze, akik természetesen felette kétséges kreaturák voltak.

Meglehet, hogy annak, hogy a házasságkötés e könnyűségét nem korlátozták, abban rejlett az oka, hogy a házasságon kívüli nemi érintkezésnek egy keresztény államban olyan megbotránkoztató bűnét lehetőleg meggátolják és ha az angol polgári szabadság ennek számára a legegyszerűbb lehetőségeket fejlesztette is ki, úgy másrésről nem lehet abban kétség, hogy e házasságok közül számtalan ilyen házasság csak a kicsapongás kasirozására való volt. Ezekhez folyamodtak, mert ez ama skrupulus nélkül való emberek számára, akik nem törődtek a jövő konzekvenciákkal és csak a pillanatnyi gyönyörre gondoltak, a legkényelmesebb módja volt annak, hogy a zavaró pletykától és a jámbor emberek ellenőrzésétől háborítlanul éljenek együtt egy nővel. Egyébként ugyanez okból ehhez a segítő eszközhöz folyamodtak a kontinensen is, noha a házasságkötés itt jelentékenyen körülményesebb volt. Közelebbi adataink vannak erre nézve Berlint és Bécsset illetően. A „Wiener Galanterien”-ben mondják a bécsi viszonyokról:

„A házasság itt már nem egyéb, mint közönséges szakramentum. Nem a férfi és a nő összefűzése, hogy kölcsönösen segítsék egymást, hogy gyermekeket nemzenek és hogy gyermekeiket az állam hasznos tagjaivá felneveljék; nem, a házasság szabadosság, hogy tetszésük szerint cselekedjék mindegyik, a közlekedésre való kulcs és erény meg visszavonultság felcserélése a bűnnel és szabadsággal. Itt csak azért házasodnak, hogy a fiatalembernek megengedjék, hogy néhány hétig zavartalanul és büntetlenül lakhassék egy szobában és alhassék egy ágyban a feleségével.”

Ezeknek az állapotoknak és feltételeknek elmaradhatatlan következményének kellett lennie a válások ugyancsak nagy tömegének. Ezek például Berlinben felette nagy számban estek meg. És akkor Angolországban is meg lehetőszen nagy szerepet játszottak a válások: de ennél csak a birtokos osztá-

lyok jöttek számba, mert a válások éppen olyan drágák voltak, mint amilyen olcsók voltak a házasságok; körülményes bírósági eljárást kívánnak meg, amelyhez drága ügyvédek voltak szükségesek. De magukban a vagyonos osztályokban is nagyon gyakran eltekintettek a válástól, mert a férfi minden körülmények között köteles volt a nő vagyonát visszaadni, még akkor is, ha a nőt találták a hibás félnek. Amíg azonban, ha a vagyonos osztályokban a házaselek kölcsönös vonzódása megszűnt, a házaseletet külsőleg fentartották, miközben mindegyik fél a maga útján haladt, a szegényebb osztályoknál olyan következménye volt ennek, amely tán még a legrosszabb kihatással volt a közerkölcse: nagyon gyakran éppen úgy formaság nélkül mentek széjjel, mint ahogy összejöttek volt. Azaz: számtalan esetben megtörtént, hogy a férj, mihelyst az együttes élet költségei terhesek lettek számára, felkerekedet és eltűnt. Az ily gonoszul elhagyott asszonyok száma borzasztóan nagy volt és természetes, hogy emellett mindig a nő volt a szenvedő fél. Mert rendszerint nála maradtak a gyermekek. A fenyegető éhhaláltól való megszabadulás a gyermekeknek rendszerint a lelencház, az anya számára pedig a prostitúció volt, hacsak nem kínálkozott alkalom egy másik férfival való összeállásra, ami a legtöbb esetben tulajdonképpen csak a másik formája volt a prostitúciónak.

Ezeknek az állapotoknak: a házasság könnyűségének kapcsolatban a törvényes válás nehézségével, másik következménye az volt, hogy óriási mértékben növekedett meg a bigámia büntetteinek száma. Ami ma mindenesetre csak mint egyes tünet fordul elő, az Angolország alsóbb néprétegeiben mindennapi dolog volt.

Minthogy az alsóbb osztályok férfiai számára a házasság egyszerűen a csábítás különösen hatásos módjai közé tartozott, százakra ment azok száma, akik nemcsak bigámiát, de trigámiát is űztek. Különösen a kereskedők, akiket mesterségük arra kényszerített, hogy állandóan utazzanak egyik helyről a másikra, álltak abban a hírben, hogy soknak közülök mindegyik városban, amelyben huzamosabb ideig tartózkodtak, volt egy-egy „törvényesen” megesküdött felesége. Amellett, hogy a bigámia ilyenformán a skrupulus nélkül való nemi kielégülés legkényelmesebb formája volt, egyszersmind a meggazdagodásra való mód is volt. És egészen bizonyos, hogy abból a célból, hogy egy leány vagy asszony vagyonának birtokába jussanak, követték el a legtöbb bigámiát. A borzasztó büntetések, az akasztások és deportációk, amelyekkel leleplezés esetén a bigámiát büntették, nem küzdötték le ezt a bajt és csak azt bizonyították, hogy milyen nagy mértékben űzték azt.

Ezzel kapcsolatban végül utalnunk kell egy másik angol szokásra is, amely

egész hihetetlenül hangzik és inkább durva farsangi tréfának hinné az ember, mint valóságnak, ha számos kétségbevonhatatlan dokumentum tanúsága nem állna előttünk. Ez az angol alsó népnél a vásári házasság vagy tulajdonképen az asszonyvásár szokása, amellyel egészen napjainkig találkozunk, mert történelmileg hitelesített esetei még 1884-ben is előfordultak. Azonban a tizen-nyolcadik század második felében és a tizenkilencedik század elején a leggyakoribbak voltak az ilyen esetek. Archenholz írja angol annaleseinek 1790. évi kötetében: „Soha sem volt olyan gyakori az asszonyok eladása, mint most.” És az 1796-ból való kötetben: „Az asszonyok eladását a köznép még nagyobb mértékben üzte, mint bármikor.” E szokás mellett a férfinak jogában állt, hogy bármily okból is megúnt feleségét egyszerűen nyilvánosan áruba bocsássa és egy másik férfinak eladja. Hogy pedig itt nem kivételes esetekről van szó, hanem mindennapos szokásról, legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy mindegyik marha- vagy egyéb vásárral ilyen asszonyvásár is együtt járt és hogy az ujságok árjegyzéseik között az asszonyok mindennapi árait is feljegyezték, épp úgy, mint a szarvasmarha-, juh- és sertés-árakat. Az 1797. évi július huszonkettedikén kelt Times írja a Smithfieldben tartott vásárról:

„Tévedésből vagy szándékos intézkedésből nem vagyunk képesek a smithfieldi vásárról szóló tudósításban az asszonyok árait feljegyezni. Több jeles író azt mondja, hogy a szépnem emelkedő értéke a civilizáció biztos jelének tekintendő. Smithfield ez alapon igényt tarthat arra, hogy mint a finimodás különös előrehaladásának városa jöjjön számba, mert a benne tartott vásáron az árak egy fél guináról ismét három és félre emelkedtek.”

Eugen Dühren szerint, aki az angolországi nemi életről szóló anyagban gazdag művében először tárgyalja nagy terjedelmesen és tényleges adatokkal fölszerelten ezt a szokást, az ilyen asszonyvásárnál az eljárás az elképzelhető legdurvább és a szerencsétlen asszony számára a legmegalázóbb volt. Így a következőket írja:

„A férj az asszonyt rendszerint nyakára kötött kötélen vezette körül a vásáron azon a helyen, ahol az állatvásár volt. odakötötte egy oszlophoz és a szükséges tanuk jelenlétében eladta a legtöbbet ígérőnek. Egy hatósági küldött vagy egyéb alsóbbrendű hatósági személy, gyakran maga a férj állapította meg az árát, amely ritkán haladta meg az egy sillinget, azután az utóbbi ismét leoldotta a kötelet

az oszlopról és körülvezette az asszonyt a vásártéren. Az eladásnak ilyen módját a nép „the hornmarket”-nek (szarvasmarhavásárnak) nevezte. Rendszerint özvegyemberek és nőtelenek voltak a vásárlók. Az illető asszony az ilyen vásár által jogszerű felesége lett a vevőnek és a vele nemzett gyermekeket törvényeseknek tekintették. Ennek

4. kép. Hölgy reggeli ruhában.

A. Beardsley-től

ellenére azonban megesett néha, hogy az új férj a vásár után egyházilag is megesküdött a feleségével.”

Véleményünk szerint azonban egyáltalán nem valóságos asszonyvásár, tehát az emberiség barbár multjából visszamaradt csökevény volt ez a szokás, ahogy azt némely szerző hitte. Már csak azért sem volt az, mert csak a leg-

ritkább esetben fordult elő, hogy az apák adták volna el leányaikat és mert az is megtörtént, hogy az asszonyok a férjüket adták el. Hanem inkább a házasság leírt könnyűségének kiegészítése és konzekvenciája volt ez. Az alsóbb néposztályoknál a költséges hivatalos válást helyettesíthette. A vételár, amely mint az kimutatható, mindig csak néhány shillinget tett ki, bizonyára csak szimbolikus forma volt, amellyel a másik fél irányában való minden hitvesi jogról mondtak le önként. Az persze, hogy ez a szimbolum pénzben nyert kifejezést, itt is jellemző dokumentuma a házasság leplezetlen üzleti karakterének. „Tulajdonjoggal” bírnak a másikkal szemben és amikor elválnak, lemondanak a „tulajdon”-ukról.

Minthogy az abszolutizmus a valóságban nem képvisel organikus alakulást, hanem csak a polgárság fejlődésével együttjárt politikai lehetőséget, életfilozófiájában is teljesen nélkülözi az önállóságot. Azaz ebben csak a polgárság tanítványa; csak épp hogy ennek tendenciáit a kezei között lévő túlhatalomnál fogva a groteszkig túlhajtja, hogy legalább ilyen módon különböztesse meg tőle. Ezért tisztán polgári filozófia ez is, ami az abszolutizmus hirhedt epikureizmusában nyilvánul meg. Karl Kautsky az etikáról szóló csodálatra méltó essay-ében pontosan és világosan okolja meg ezt az összefüggést. Ezt írja ott:

A feltörekvő burzsoáziának, vagy legalább is előrehaladott elemeinek, nevezetesen az intellektuelleknek életkedve és élvezetszeretete ez időben (a felvilágosodás korszakában) elég erősnek érezte magát arra, hogy nyíltan fellépjen és minden képmutató álarcot leveszen, amelyet mindeddig az uralkodó kereszténység rákényszerített. És amilyen nagyon siralmas is lehetett a jelen, a feltörekvő burzsoázia mégis úgy érezte, hogy a valóság legjobb oldala, a jövő az övé és megérezte magában a képességet, hogy a siralomnak e völgyét paradicsommá változtassa át, amelyben az emberek szabadon követhetik hajlamaikat. A gondolkozók a valóságban és az emberek hajlamaiban minden jónak és nem minden rossznak a magvát látják. Ez az új gondolatirány azonban hálás közönségre talált, nemcsak a burzsoázia előrehaladott részeiben, hanem az udvari nemességben is, amely olyan nagy hatalomra tett szert akkor, hogy azt hitte, hogy élvezeteiben annyiival is inkább levethet minden keresztényi képmutatást, mert mély szakadék választja el a néptől. A polgárokat és parasztokat alacsonyabb rendű lényeknek tekintette, akik számára az ő filozófiája egyáltalán hozzáférhetetlen és érthetetlen, úgy hogy minden aggodá-

lom nélkül fejlesztheti azt anélkül, hogy attól kellene félnie, hogy ezzel uralmi eszközei, a keresztény vallás és etika meggyengülnek.

Ez okból a nagypolgárság és az udvari nemesség életideáljai lépten-nyomon találkoztak és mindkét osztály korruptnak bizonyul a történelmi tekintet előtt. A házasságról való felfogásban lépett a legjellemzőbben előtérbe ez az új epikureizmus, amit megint a legszabatosabban illusztrál a nőnek mint feleségnek megváltozott helyzete. Ha a régi Görögországban a nőnek először hetérának kellett lennie, hogy feleség lehessen, úgy most az udvari nemességnél és a nagy polgárságnál először hitvesnek kellett lennie, hogy aztán hetéra legyen. Amialatt persze minden egyebet kell érteni, csak nem valami csodálatraméltó alakulatot és így a szabad szerelmi választásnak dacos reprezentációját sem, ami a hetéra legalább hébe-korba volt a klasszikus Görögországban...

A monogámiában a házasság problémája mindig a kölcsönös hűség. A házasságnak egy koron belül való történelmileg értékelése azonban nem igen függ attól, hogy hányszor szegték meg a hűség törvényét, mint inkább attól a mindenkori megítéléstől, amellyel a nyilvános vélemény a házasságtörést fogadta. Attól függ, hogy vajjon a férj számára megőrzött előjog-e, hogy a nő gyakrabbi hűtlensége személyes öntudatának a kifejezője-e, hogy a kölcsönös hűtlenséget titokban megtűrik-e és csak a nyilvánosság előtt ítélik-e el, vagy hogy még hivatalosan is bevett gyakorlat-e, amely formálisan hozzátartozik az előkelőséghez. Minthogy ezek az értékelések első sorban az egyes osztályok szükségleteiből származnak és így legtöbbször egyúttal minden egyes korszakban kimutathatók, minden egyes kornak — amint azt már olyan gyakran hangsúlyoztuk, — megvan a maga főjellemvonása, mert hiszen egy közös gazdasági főtörvényen alapszik, amelynek mindig megvannak a maga egészen határozott fővonalai.

Természetes, hogy mégis csak a számbeli problémából kell kiindulnunk. És így első sorban ki kell jelenteni, hogy az ancien régime-ben a házasságtörés napirenden volt az uralkodó osztályokban, hogy valóságos tömegjelenségképen lépett fel, épp úgy, mint a házasságelőtti nemi közlekedés és hogy a nő részről viszonylag éppen olyan gyakran előfordult, mint a férfinél. Ha az ancien régime ezáltal csak az utóbbiban különbözik észrevehetően a renaissance-tól, másodsorban ki kell jelentenünk, hogy a kettő inkább a formában, azaz a motívumokban különbözik egymástól. Az ancien régime-ben a házasságtörésnél többé már nem az individuális nemi szerelemről és épp oly kevésbé a természeti törvények vad kielégítéséről van szó, amely gyakran öntudatlanul

töri át a magaalkotta korlátokat, ellenben annál inkább az élvezet problémájáról, tehát a kicsapongásról, mint öncélról. A házasságtörés ezért épp úgy beletartozik a raffinált élvezet programjába, mint a kéjnek már jellemzett kvalitatív fokozása, csak eggyel szaporítja a gyönyört. Minthogy a szerelemben való állandó és folytonos változat az élvezet legfőbb törvénye, először azokban a személyekben történik a változatosság, akikkel a szerelmet üzik. „Ah, mily unalmas minden éjjel ugyanazzal a nővel aludni!” mondja a férfi. Azonban a nő is így okoskodik. A szerelemben is mindig az újban lelnek gyönyörűséget: „A szerelemben csak a kezdet az, ami olyan kedves és ezért szerez nekem oly nagy örömet, ha mindig újra kezddhetem”, írja egy előkelő hölgy és ezzel indokolja a szeretőiben való nagy változatosságot. Ennek a filozófiának végső következtetése így szól: „Csak a szerető az, aki mindkét fél számára tűrhetőbbé teszi a házasságot”, és „azok az asszonyok mondhatók a legboldogabbaknak, akiknek a listáján a legtöbb férfi van.” És ezt nyilvánosan prédikálják. Egy Boisse nevű úr mondja: „A hűség elbutítja a nőket.” Ez a filozófia minden további nélkül szabállyá teszi meg a házasságtörést mindazok számára, akiket ez létükben nem fenyeget komoly veszedelemmel. És a beavatottak megerősítik ezt: „Minden asszony életében legalább egyszer hűtlen volt férjéhez.” Ha pedig valamelyik még nem volt az, „úgy ez csak a kedvező alkalmon múlt, amely még nem adatott meg neki és nem a hűség komoly szándékán.” Ligne herceg írja: „A legtisztább asszony is megtalálja a maga legyőzőjét, csak azért tiszta, mert még nem találta meg őt.” Minthogy azonban e korban minden póz, ezért a hűtlenség póza is szokásos, — „amíg a nő nem találta meg a legyőzőjét, legalább pózolja az elcsábított asszonyt, épp úgy, ahogy a férfi mindig a céljához eljutott csábítót pózolja.” És az a logika, amely abban csúcsosodik ki: A hölgynek a dicsősége nem a férje, hanem a szeretője.

Ez okból a hitvesi hűség nevetséges és ha valaki a feleségét vagy férjét komolyan szereti, úgy az határozottan vétek a jó erkölcsök ellen. Ehhez hivatalosan csak a házasságuk első három hónapjában volt joguk, „mert ezután az idő után mindkettő elhasználta egymást, mert hiszen mi újat sem nyújthatnak egymásnak”. Tovább szeretni egymást, a *roture-höz*, de nem rangbéli emberekhez illő dolog volt. Egy 1875-ben egy előkelő angol hölgyhöz intézett levélben mondják:

Mi az! Immár hat hónapja múlt, hogy a szakramentum köti önt és még mindig szereti a férjét! Az ön divatárusnője ugyanily gyöngédséggel van az ő férje iránt; de ön *marquise*... Miért hanyagolja el

magát annyira, ha férje távol van és miért csinosítja ki magát, ha visszatért? ... Ugyan, kérje kölcsön a modern illem kódexét, abban majd elolvassa, hogy a nő vagy szeretője, vagy a nyilvánosság, vagy pedig a saját maga számára csinosítja magát... Micsoda ferdeséget követett el a multkor is? A lovak be voltak fogva, hogy önt színházba vigyék; ön pedig a férjét várta, egy francia férjet? ... Még soká folytatja ezt a zárkózott életet, amely olyan kevésbé helyénvaló? Ha egy gavallér szépnek találja önt, ön elpirul; nyissa ki hát a szemét. Itt csak az ecset alatt pirulnak el a hölgyek... Valóban Madame, ön kockára teszi jó hírnevét."

Ez bizonyára irónikus lecke, de ez alatt a szatira alatt „a kor erkölcs-kódexe rejlik, szokásaik titkos konstitúciója, társadalmi divatjuk eszménye”.

Az első tanács, amit egy fiatal asszonynak minden oldalról nyújtanak: „Gyerme kem, önnek szeretőt kell szereznie.” És legyőzhetetlen érvekkel ezt bizonyítják be neki, amely érvek között a legsúlyosabb, amint már említettük, az, hogy a szerető a legjobb és ezért legnélkülözhetetlenebb vezető, aki őt a szerelem igazi örömeihez elvezetni képes. Néha pedig maga a férj adja a feleségének ezt a kitűnő tanácsot. Mert a férj, akinek a családja a nyakába sózta a fiatal leányt, — mint azt igen jól mondják a Goncourt fivérek — nem mindig az ellenszenves férj, az otromba pénzember és az öreg úr volt, hanem:

Legtöbbsnyire e kor elbájoló fiatalemberére talált a fiatal leány, valamelyik síma és elegáns férfire, akinek nem volt jelleme, sem állhatatossága, aki könnyelmű, érzéki és ugyanígy telve volt a század könnyű levegőjével, valami frivol alakra talált, aki egész életét a kicsapongással töltötte el.

Csak egy a különbség a férj és a jóakaró barátnő között: Amíg a barátnő mindjárt az első héten vonul ki a tanácsával, hogy a feleség tartson szeretőt, addig a férjnek ez már csak akkor tetszik, amikor feleségét épp úgy „elintézte”, aminthogy „elintézi” azoknak az asszonyoknak a sorsát, akiket átmenetileg szeretőjének választ és immár ő maga is háborítlanul akar új és más kertekbe lépni. Ebben a helyzetben mondja egy madame d'Epina y ismeretségéből való férj a feleségének: „Önnek szórakoznia kell. Járjon társaságba, vegyen részt a szerelmi világban, én felőlem éljen úgy, mint korának valamennyi asszonya.” És e kor úgy találja, hogy épp ezek a férjek cselekednek

úgy, mint feleségük igazi barátai. Az irodalomban a legtalálóbban vázolják ezt a típust Marmontel „Contes moraux” című könyvében. Egy ilyen megértő módon szíves férj azon a napon, amelyen mindketten kölcsönösen unatkoznak, a következő világos tanácsot adja a hitvesének:

„Madame, a házasság célja, hogy a házaspár egymást boldoggá tegyék. Mi pedig nem vagyunk boldogok egymással. Noshát, haszontalan dolog volna, ha olyan állapothoz ragaszkodnánk, amely mindkettőnknek terhes. Vagyunk abba a helyzetbe juttat minket, hogy visszanyerjük szabadságunkat, amelyből eddig egy részt kölcsönösen oktalanul feláldoztunk egymásnak. Éljen ön saját magának, én meg magamnak fogok élni.”

Ahol egy nőnek a férje nem mondja meg egyenesen, hogy semmi kifogása az ellen, ha szeretőt tart magának, ott éppen ilyen világosan árulja el ezt neki azzal a gyengédséggel, amellyel a férfiakkal való érintkezésben teljes szabadságot ad neki.

És a legtöbb asszony be is látja a tanács helyességét, akármely részről adták is neki. Lady Montagu írja Bécsről, hogy „minden előkelő rangbeli nőnek megvan a maga lovagja, hogy e viszonyok éppen olyan általánosan ismertek, mint amilyen természeteknek találják és respektálják őket.” Tilly gróf írja emlékirataiban Genlis márkiról: „Még ötven éves korában sem találta irtózatossá a szép nőket, de a feleségétől sem vette rossz néven, ha az nem játszotta a kegyetlent”. És ahogy a divatbeli férj elfogadta a felesége szeretőjét, épp úgy fogadta el a feleség a férjét. Egyik sem zavarja a másik cirkulusait és mindegyik a másik barátja. „A férj a feleség szeretőinek barátja és bizalmasa azoknak, kik a feleség szeretői voltak; a feleség pedig a férj maitresseinek barátnője és vigasztalója azoknak, akiknek kiadta az útlevelet”. A férjet fölmentették a féltékenységtől, az asszonyt a kötelességtől és a gondatlanság a férj erénye. Csak egyet kívánt meg a társadalmi morál mindkét féltől és természetesen mindenekelőtt az asszonytól: a külső formát. Ez azonban semmi esetre sem kellett, hogy abból álljon, hogy a nyilvánosság előtt a kölcsönös hűséget tetessék, hanem csak abban, hogy az egyetlen bizonyos bizonyítékot, a tettenéretést elkerüljék. Mindenki mindent tudhat, csak senkinek sem szabad azt egészen bizonyosan meglátnia. A szerelmeseknek meg kell elégedniük azzal, hogy indirekt hirdetik a világnak kölcsönös győzelmüket. Ezt azonban a legátlátszóbb módon cselekszik és ez valósággal hozzá is tartozik a bon-ton-hoz. Hogy a gavallér társaságnak tudtul adja,

hogy egy bizonyos hölgynél a kegyelt szerető szerepéhez jutott, az avanszált kegyenc órák- és napokhosszát váratja kocsiját a hölgy kapuja előtt. A hölgy pedig az előtt az éjszaka előtt való napon, amelyen az új szeretőnek először kell kegyében részesülnie, palotája előtt szalmával szórátja be a járdát és másnap pedig elrendeli, hogy hálósobája redőnyei tizenkét óráig zárva maradjanak. És hogy hivatalos gálánsságának sikerét és szerelmes mivoltát elegendőképen pózolja és demonstrálja, több napon át a szeme köré fekete karikákat és az arcába fáradt vonást fest bele és reggeli fogadását az ágyban tartja meg. Valamennyi barátja és barátnője pedig azzal a felkiáltással üdvözli e napon: „Istenem! Milyen bágyadtnak látszik ön, kedvesem”. Természetes, hogy mindamellett soha sem szabad arról megfeledkezni, hogy mivel tartozik az ember a rangjának. Amint egy Abercon lord megtudta, hogy felesége épp most szökött meg a szeretőjével, sietve utánuk küldte a kocsiját, mert illetlennek találta, hogy egy lady Abercon bérelt kocsin utazzék. A férjtől pedig mindenekelőtt minden helyzetben a lélekjelenlét megőrzését követelte a társaság. És ezt még a kimaradhatatlan kritikus pillanatban sem szabad elvesztenie. És néha valósággal mesterien meg is őrizte azt. Mèreval asszony egy fiatal tisztet a legnagyobb kegyben részesíti épp abban a pillanatban, amikor a férj a szobába lép. De Mèreval úr minden izgalom nélkül nyugodt hangon mondja: „Ön igen elővigyázatlan, madame. Ha más jött volna most be, nem én.” És kimegy. De Mèreval asszony a maga módján épp ily tökéletesen tudta megőrizni lélekjelenlétét: „Alighogy férje elhagyta a szobát, a közbejött akadály és partnerének nyugtalansága és csekély tapasztalata ellenére kényszeríté ezt, hogy elvégezze azt, amit ennek az illetendő embernek a jelenléte egy pillanatra megszakított.” Aki ért hozzá, hogy még a legkritikusabb pillanatban is ilyen módon megóvja a lélekjelenlétét, annak „mindenki részéről, akinek jó ízlése van”, lelkes tetszés jár ki. Tavannes gróf, Marie Antoinette királyné kamarása hasonló szavakat használ, amikor feleségét a királyné egy másik kamarása, egy Montmorency úr karjaiban lepi meg. És amikor az udvar megtudja, hogy Tavannes gróf ilyen hidegvérrel őrizte meg a lélekjelenlétét, Tilly gróf csodálattal eltelten írja naplójába: „Ezt nevezem nyugodt hidegvérűségnek! Ezt nevezem élnitudásnak!” Az élnitudás nagy hiánya azonban az, ha a férj még akkor is féltékenységet árul el, amikor felesége a külsőség törvényeit jól megőrizte. A „Dialogues moreaux d'un petite maitre philosophe” mondja például:

Ha egy asszonynak van „valakije”, ez csak akkor szerencsétlenség a férj számára, ha botrányos módon történik. Ha azonban mindez

kíméletesen megy végbe, ha az asszony vigyáz magára és a nyilvánosság csak azt látja, amire az asszonyt felhatalmazta, hogy a szeretőjének megengedjen, ha egy szóval, a dolog bármennyire valószínűnek is látszik, nem bebizonyított, akkor a férj ostoba fickó, ha ez őt bosszantja.

Ilyen félszeg, ostoba fickó példának okáért Henrik porosz örgróf. És csak az ostobaságán nevetnek, nem pedig azon a balszerencsén, hogy a felesége felszarvazta. Egy Kleist nevű junker írja 1571-ben barátjának, Gleim porosz költőnek:

„Hiszen ön tud már Henrik örgróf kalandjáról. A birtokára küldte a feleségét és el akar tőle válni, mert Holstein herceget az ágyában találta vele... Az örgróf bizonyára jobban tette volna, ha az egészet elhallgatta volna, ahelyett, hogy most egész Berlint és a félvilágot beszélteti magáról. Aztán nem volna szabad egy ilyen természetes dolgot olyan rossz néven venni, kivált, ha az ember maga sem olyan sziklaszilárd, mint például az örgróf. Hiszen a megúnás teljesen elmaradhatatlan a házasságban és mindmegannyi férfi és nő a más szertarteméltó tervek elképzeléseinél fogva kénytelenek a hűtlenségre. Miért is lehet azt büntetni, amire kénytelen az ember.”

Amint a férfit nem becssteleníti meg a felesége hűtlensége, épp úgy — mint azt már megírtuk, — csak a szeretőjének megválasztása hoz megbecsülést vagy gyalázatot a nőre. Így például az asszony dicsőségére szolgál, „ha a nap hőse áll a listáján, vagy ő áll ennek a listáján.” Richelieu herceg szeretői sorába tartozni, akár csak egyetlen éjszakára is, a 18. század első felében „udvarunk számos híres szépségének becsvágya”, — írja XV. Lajos egyik udvaronca. Ellenben becsstelenné tette a hölgyet, ha lakájokkal vagy királyi hercegekkel szűri össze a levet, mert csak a botrány az, ami megbecsstelenít és az e kettővel való közlekedés mindig botrányt provokál. Ezért egy márkai így szólt a feleségéhez: „Mindent megengedek neked, csak azt nem, hogy hercegekkel és lakájokkal kezdj ki”. Hogy ezenkívül még mi becssteleníti meg a nőt a korszertartásmestereinek véleménye szerint, azt Choiseul herceg egy Guémenée asszonnyal való diskussziójában a következőkben foglalta össze:

„Egy kis türelmet, madame! Vizsgáljuk csak meg kissé, mi az, ami egy nőt megbecsstelenít. Ha szeretője van, az még nem becssteleníti meg, nemde? De megbecssteleníti, ha egy időben több szeretője van,

CSÁBÍTÓ PILLANAT

Angol színes metszet W. M. Peters képe után

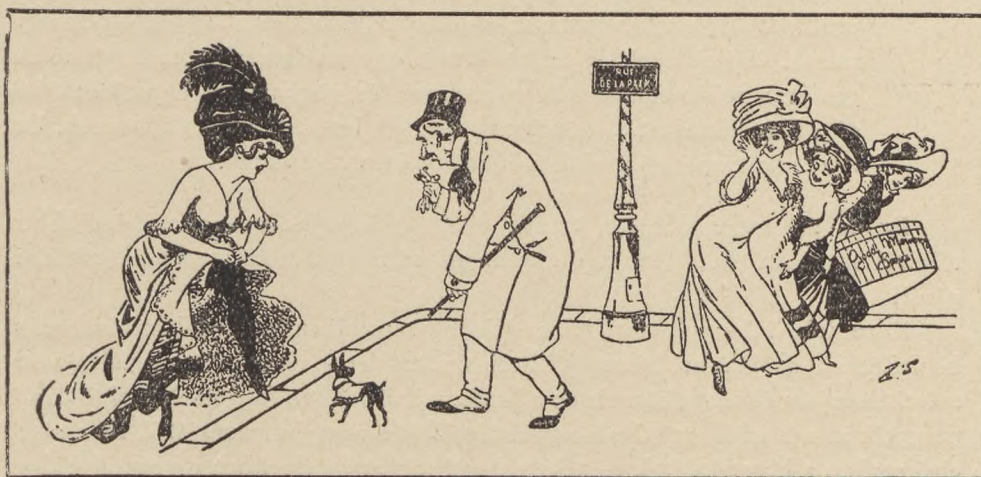

úgy hogy azt kell hinni, hogy egyik iránt sincs őszinte hajlandósággal. Becstelenné lesz, ha diszkréciónélkül választja meg a kedvesét, ha nyilvánosan hirdeti, hogy ki a szeretője, aztán kímélet nélkül elhagyja, ha nem érdemli meg, hogy előbbi szeretői a barátai vagy jó ismerősei maradjanak. Látja, madame, ez becstelenít meg egy nőt!”

Ez bizonyára ennek a helyzetnek a legnagyobb tréfája: a kor, amely a hitvestársak hűtlenségét törvénné emelte, megkövetelte a szerető iránt való

5. kép. Párisi boulevard-jelenet.

X. Sager-től.

hűséget! És az egyetlen hűség, amellyel akkor találkoztak, csakugyan a házasságon kívül volt megtalálható: „Hűségesek voltak, de mindig csak házasságon kívül.” Viszont azonban a szeretőhöz való hűségnek nem volt szabad oly messzire menni, hogy az egyetlen szerető valósággal férjjé legyen, mert ekkor, de csak ekkor, a többinek joga van az irigységhez. Laclos ezt a felfogást Valmont úr szájába adta, aki a következőkép ír Merteuil márkiz-hoz:

„Látja, szép barátnőm, egy cseppet sem vagyok féltékeny, amikor olyan sok ember osztozkodik önön, mert ekkor csak Sándor utódjait látom a szeretőiben, akik mindannyian együttvéve fenntartják azt a

birodalmat, amelyen én uralkodtam. De hogy ön egyiküknek teljesen odaadja magát, hogy még egy ember legyen a világon, aki olyan boldog legyen, mint én, — azt nem tűröm”.

És minthogy a koncessziók mindkét fél számára egyenlően kényelmesek, és mert mindenekelőtt nem veszélyeztetik a házasság célját, ezért logikus, hogy eszményesítik és formálisan mint dicsőségteljes tünetet jellemzik. A Marmontel „Contes moraux” című munkájában mondja:

Manapság látják, hogy a családokban barátság, szabadság és béke uralkodik. Ha a hitvestársak szeretik egymást, ám legyen, élnek egymással és boldogok. Ha megszűntek egymást szeretni, mint tisztességes emberek megmondják egymásnak és visszaadják egymásnak hűségi fogadalmukat. Megszűnnek szertők lenni, barátokká lesznek. Ezt nevezem társasági szokásnak, kellemetes szokásnak.

Ez az állapot csakugyan ideális állapotnak volna nevezhető, ha ebben többről is volna szó, mint a kicsapongás eszményesített mozgási szabadságáról!

Kézenfekvő, hogy a társadalom felsőbb rétegeiben gyakorolt szabad nemi közlekedés a székvárosi lakosság középső rétegeire is nagy hatással volt és természetesen annál nagyobb volt ez a hatás, minél jobban függtek kereseti körülményeik az udvartól, az udvari nemességtől és a nagy burzsoáziától. Ez a réteg első sorban a hivatalnokok és a kereskedő népesség. Ezekben az osztályokban is sokszor szerencsének tekintették a nő hűtlenségét, amely sohasem juthat neki elég korán osztályrészül. Egy hölgy egy harmadik nő előtt a következőképpen szánakozik egyik unokahugán: „Képzelve, ez a gyarmek már két éve van férjnél és még nem is tudja, mi a szerelem! A sajnálatraméltó!” Az ilyen gyengéden megszánt unokahug ugyanis beismerte előtte, hogy még sohasem volt szeretője. Ez a csodálkozás jogos is, mert az az asszony, akinek nincs szeretője, — ahogy olasz módra mindenütt cicisbeo-nak mondtak szeretőt, — kivétel. Chateaufieux írja a cicisbeo szerepéről Velencében:

Az olyan nőt, akinek nem volt cicisbeo-ja, megvetették, az olyan férjet, aki saját felesége cicisbeo-ja volt, kinevették, egy szép és előkelő cicisbeo dicsőségül szolgált és irigységet keltett.

Hasonlóképpen írnak Berlinről, Bécsről, Párisról. A „Briefe über die Galanterien von Berlin” című munkában írják:

A hölgyek a legkevésbé sem irtóznak attól, hogy a világ előtt mutassák, hogy ez vagy amaz a fogadott bejáró kakasuk, akit epedő szívének a jutalmazására teljes erővel etetnek a házi kakas ellenére.

A Bécsről szóló hasonló című műben mondják:

Itt a hölgyek, akik mint leányok semmit sem szoktak tenni, mint asszonyok átkozottul kényelmesek, nem szeretnek semmi elfoglaltságot, a háztartást meghagyják háztartásnak és éjjel-nappal párnákon ülnek, hogy hátsó részük jó gyengéd és puha maradjon, hogy cicisbeojuknál dicséretet arassanak.

Londonban megint napirenden van, hogy a férj a szeretőjét egyenesen a törvényes hitves mellett a saját házában tartja. Georgiana Hill írja „Women in English Life” című könyvében:

A legtöbb férj ilyen vagy olyan formában maitresse-t tart magának. Sokan behozták szeretőjüket a házukba és a feleségükkel egy asztalhoz ültették, amiből szinte sehol sem származott visszavonás. Sőt, látták őket a feleség társaságában sétálni menni, a miközben a kettő között csak az volt a különbség, hogy a maitresse volt többnyire a szebbik, a jobban öltözött és a kevésbé merev.

A hitvesek kölcsönös türelme, a kölcsönös hűtlenség ezekben a körökben is számtalan esetben cinikus beismerésre fejlődött. És gyakran nyílt szövetségestársa egyik a másikának. A férj lehetővé teszi feleségének a barátaival való zavartalan közlekedést és mindezek felül bevezeti mindazokat hozzá a házba, akikre szemet vetett; hogy az asszony férjének barátai közül választja a szeretőit, az, mint ahogy madame d'Epainay levelezésében olvasható, „az egyedüli módja annak, hogy neki tessenek”. Az asszony hasonlóképp tesz viszontszolgálatot a férjének. Azokat a nőket választja barátnőinek, akiket a férj bírni óhajt és megszerzi számára az alkalmat, amelynek révén egészen bizonyosan célhoz jut. „Egy hölgyet a barátnő kétes helyzetben találja a férjével. A hölgy mentegetőzik és esküdözik, hogy nem állt szándékában bizalmával visszaélni. De a barátnő a nyakába borul és szerencsét kíván a boldogságához.” Ez mindennapi eset, mondják a kortársak. És ha egyesek gúnyolódhatnak is, annál komolyabban hisznek benne mások, amikor hozzáfűzik a kérdést: „Lehetséges-e a kölcsönös boldogság kellemesebb garanciája?” Mint-

hogy mindegyik férfinak a barátja felesége jobban tetszik, mint saját felesége és megfordítva, az asszonynak is jobban tetszik a barátnője férje, mindkét fél, ha csak ideiglenesen is, a legszívesebben felcserélné a szerepet. A korbeli levelezések ismételten szólnak az ennek megfelelő indítványáról és megvalósításáról. Egy bécsi nő 1760-ban a szeretőjéhez francia nyelven írt levelében írja:

„Ön azok miatt a kényelmetlenségek miatt panaszkodik, amelyre szerelmünk eltitkolása kényszerít minket. De hiszen mindez csak önön múlik. Higgye el, kedves barátom, hogy a férjem örömmel egyeznék bele egy néhány hétre szóló cserébe, ha ön ennek ellenében csinos házvezetőnőjére való jogairól lemondana. Vezesse őt e szeretetre méltó személy karjaiba és ő ezt azzal fogja önnek meghálálni, hogy az ön útját egyengeti majd, amely önt viszont az én karjaimba vezeti”.

Casanova is többször beszél az asszonyok és szeretők kölcsönös felcseréléséről. A korbeli általános erkölcsrajzokból végül megtudjuk, hogy az ilyen csere a városok egész sorában mindennapi volt. Így Justus Conrad Müller írja a „Gemälde von Berlin, Potsdam és Sanssouci” című munkájában:

Az asszonyoknak hetekre és napokra felcserélése itt nagyon szokásos. Így egyszer este — egészen észrevétlenül — hallottam, amint egy tiszt így szólt a hadügyi tanácsoshoz: „Apropos barátom, mond meg kérlek a kedves feleségednek, hogy ha ma este hozzájövök, ne vegye magához a pamlagra a Pastor fidele-t (nyilván a kutyát). Ilyenkor ugyanis oly kényelmetlen alvás esik ott és az embert mindig megzavarja.”

Az ilyen tünetek és állapotok annyival általánosabbak, minél inkább székvárosi és városi jellege és ahol minél inkább az a helyzet, hogy mindenki le egészen a legegyszerűbb kézművesig az udvarra és az udvari körökre van utalva a megélhetésében.

Hátra vannak még a kimondottan iparosrétegek és városok, azaz azok a körök, amelyekben komoly előkészületek mentek végbe a kispolgári osztályok emancipációjáért való harcra, amelyek megunták, hogy a nemesi és fejedelmi szeszélyek játéklabdái legyenek és amelyeknek szívében mind több becsületes harag forrt. Ezek az osztályok és néprétegek összes erkölcsükben és így házassági erkölcsükben homlokegyenest ellentétben állnak az uralkodó osztályok és a székvárosi lakosság erkölcsi felfogásával. Azt a tényt, hogy a kézműves osztályokban az erkölcsi egyensúly elvesztése — és misem vezetett inkább erre, mint a házasságtörés, — mint eddig, úgy most is a család egész exiszen-

ciáját fenyegette, a felébredt öntudat a leghatásosabban megtámogatta. Ez ennek megfelelően a szigorúbb erkölcsöket és mindenekelőtt a házasságtörés viszonylag nagy ritkaságát eredményezte. Itt semmiesetre sem volt ez tömegjelenség és ahol mégis megtörtént, nem ritkán tragikus lefolyású szerencsétlenség volt.

Bármennyire is különbözik ebben a kispolgárság a társadalom életől, ez mégsem ad alulról sem előnyös irányzatot az abszolutizmus korszakának, mert az ösztönöknek csak szabad elhatározásból és az emberinek magasabb eszméjéből származott megfélemezése csodálatraméltó. Itt azonban csak szűkös filisztermorálról van szó, amely ahol önként is mond le, a legjobb esetben is félelemből és kicsinyességből nem követ el bűnt, de a fődologban azért erényes, mert a napi szükség és gond, amely ezekben a rétegekben állandó vendég volt, az általánosan szabad nemi közlekedés legbiztosabb korláta. De a filisztermorál lényege megvetendőbbnek tűnik fel, ha tekintetbe vesszük, hogyha ennek az osztálynak a férfiai lassanként öntudatra is ébrednek, feleségeik még mindig a fejedelmiség tiszteletében hálnak meg. Bizonyos, hogy lényegileg majdnem mindannyian tisztességesek, bátran szidalmazták a szomszédasszonyt bűnéért, de alig akadt egy is, aki ellent tudott volna állni a titkos vágnak, hogy „polgári husába egy nap nemesi vért oltsanak be.” Ez a vágy volt a csábító ábránd, amely ez osztály számtalan asszonyát egész életén át követte. Ahol ez az ábránd valóra vált, a többi mind bizonyára szidta a rühös juhot, de alapjában véve csak titkos irigységből tette ezt. Ez áll valamennyi országra; Németországra nézve kitörülhetetlen művészi dokumentuma ennek Schiller „Kabale und Liebe” című darabja. A kispolgári morálnak ez az ellentmondása bizonyára nem személyes bűn, hanem történelmi sors, amely annál is inkább érthető, mert az ilyen nemesi vérről való beoltás legtöbbször az egyetlen, még pedig az egész rokonságra kiterjedő megszabadulást jelentette a rettenetesen szűkös és szegényes élettől. De ez csak magyarázza és nem tünteti el a kispolgári morál ellentmondó lényegét.

3. Az ancien regime hősalakja.

Amint a flört a levert hivatalos intézményben csúcsosodott ki, úgy csúcsosodott ki a programmá emelt kicsapongás a férfi vagy női kéjenc alakjában, akivel az ancien régime-ben mindenütt lépten-nyomon találkozunk az ember.

A kéjenc típusa mindenesetre olyan tünet, amely mint egyes példány minden korban előfordul. De ha nem is lehetne bebizonyítani, hogy e típus képviselői az ancien régime-ben jelentékenyen számosabban voltak, mint máskor, feltűnése mégis különleges vonást ad e kor képének. Még pedig a következő okból: A kéjenc az ancien régime-ben hivatalos alakja volt a társadalmi életnek, ami azelőtt soha és később is, csak egyes rétegekben volt meg. Olyan alakja volt, akit ugyan nem mindig tiszteltek, de mindig csodáltak és bámultak. A „Veszedelmes szerelmek” című regényben mondják, amikor egy bizonyos kéjencről esik szó: „Meg fogja engedni, hogy távol attól, hogy tisztességes emberek elutasítsák, azokban a körökben, amelyeket jó társaságnak neveznek, fogadják, sőt keresik”. Ezért semmi túlzás nincs abban, ha azt mondjuk, hogy: a kéjenc bizonyos értelemben véve e kor hősalakja volt.

E talány megoldása nagyon egyszerű. Minthogy a kéjencben a skrupulus nélküli szabadosság összegyűlt és összpontosult, ő tőle várta mindenki a vágyak teljes teljesülését, amit e korban eredménytelenül keresnek. És ezt nyíltan be is vallották és feleslegesnek találtak minden képmutatást, mert, mint már mondtunk, túlságosan nagy szakadék választotta el őket a néptől, hogy ez cselekedeteikben valamennyire is irritálja őket.

A kéjenc lényege úgy a férfinál, mint a nőnél: a szívnek semmi nyoma és a nótórius aljasság a legfőbb becsületkérdés. A kéjenc legnagyobb büszkesége, ha ezt mondhatják róla: „Soha sincs semmi célja, amely ne volna tisztességtelen és bűnös.” A kéjencnél minden számítás és kalkuláció. Az élvezet nála kizárólag öncél, amelynek kielégítése a lelkiismeretnek még a nyomát is kizárja. A gyengeséget, amely emberi érzésből fakad, egyenesen gyalázatnak tartja. Célja elérésében még a legborzasztóbbtól sem riad vissza. Így nyilvánul meg a galantéria petit-maitre-e mint a perverzitás grand-maitre-e. Emellett a kéjenc a szeretetreméltóság legnagyobb fokát éri el. Minden, amit tesz, még akkor is, ha az a legaljasabb valami, előkelő és kifogástalan formában történik. A nőt mint kéjencet jellemzi, hogy a férfias kicsapongás allűrjeit veszi fel; azt akarja, hogy amint azt az 1727-ben megjelent „*Reflections sur les femmes par une dame de la cour*”-ban mondják „a tisztesség elvesztésének öntudatát élvezzi.”

Az ancien régime-ben minden országban megtalálható a kéjenc. A legvisszataszítóbban jelent meg Angolországban. Férfitípusát ott rake néven jelölik meg. Ezt a rake-t így jellemzi Taine:

Vidám és brilláns csevegőnek találja az ember; de a természetes humornak ez a pajzansága csak külsőleges; nyers és erkölcstelen.

mint egy hóhér, hidegen tréfál a gonoszságról, amit elkövetett vagy elkövetni akar... Azt kell mondani, hogy e korban ebben az országban az emberi húst a dögtérre vetették ki. Lovelacénak egyik előkelő barátja elcsábít egy fiatal, ártatlan leányt, leitatja, nyilvános házban tölt vele egy éjszakát és fizetségképen ott hagyja a leányt és nyugodtan dörzsöli a kezét, amikor 14 nap múlva megtudja, hogy a leányt fogságba vetették, ahol megőrült és meghalt. Franciaországban a kéjencek csak könnyelmű fickók voltak, itt azonban aljas gazemberek.

Ilyen rake az is, akit Hogarth „Egy kéjenc életéből” című ismeretes rajzsorozatában leírt. Amit azonban Taine a francia kéjencekről mond, hogy ezek az angol kéjencekkel ellentétben csak könnyelmű fickók voltak, az csak feltételesen igaz. Az oly alakok, mint amilyen például Richelieu herceg, Choiseul herceg, Louvois és mindenekelőtt Artois gróf, a későbbi X. Károly alakja, az undorító aljasságban mindegyik ország legsívárabb alakjaival is megállják a versenyt. Ellenben a német kéjencek természetéről el lehet mondani, hogy ezek voltak a legotrombábbak, persze anélkül, hogy ezzel egy vonással is rokonszenvesebbek lennének.

4. Az orgia.

Abból a körülményből, hogy a kéjenc tömegjelenséggé lett és hogy egyes alakjait a társaságban hősként tisztelték, következik, hogy az uralkodó osztályok köreiben nemcsak az individuális házasságtörés tartozott a bon ton-hoz, hanem hogy egyáltalán a kicsapongásnak legnagyobb fokozása à la mode volt. A „Vertrauten Briefen des Herrn von Cölln” című könyvben írják a berlini társaság hölgyeiről:

Egynémely előkelő berlini hölgyhöz képest, aki általában hangadó a társaságban, valóságos vesztaszűzek azok, akiket a nyilvános házakban talál az ember.

Mennél magasabbra száll az meber, annál inkább gyűlik össze ez a szenny, hogy aztán végül is a hegy magasságát érje el az udvarokban. Egészen sommás

módon lehet ezt a tényt bebizonyítani, mert nincs az abszolutizmus történetének még egy témája, amely olyan sok és olyan minden körülményre kiterjeszkedő leírótalálta volna, mint ez.

Korán áll ott az élén a francia XIII. Lajos udvara. Itt azonban nem úgy mint másutt, a király volt az, aki az általános kicsapongásnak a hangját adta

6. kép. Mondd csak ... Hogy is hívnak?

J. L. Forain-től.

meg, mert ez homosexuális hajlamú volt, hanem inkább az állam első méltósága, Richelieu kardinális és ezenkívül az osztrák Mária Anna királyné volt a hangadó. Amint a híres Richelieunek egész sor szennyes viszonya volt, úgy a királynő egészen késő öregségéig megközelíthető volt a szolgálatkész udvaroncok számára. Ezeknek egyike, egy Rivière gróf volt tulajdonkép a későbbi XIV.

Lajos atyja és nem XIII. Lajos. Jean Hervez nemrég megjelent könyvében, amely a 17. század asszonyairól és galantériáiról szól, az erre vonatkozó dokumentumokat meglehetősen hiánytalanul egyesíti.

Amint XIV. Lajossal az abszolutizmus legcsillogóbb magasságát érte el, úgy ért el csúcsáig a tőle elválaszthatatlan kicsapongás. XIV. Lajostól datálják rendesen az abszolutizmus számára olyan tipikussá lett maitresse-uralmat. De ez a hit feltétlenül helytelen. A maitresse-uralom, amelyet az jellemez, hogy a kegyeltség fénysugaraiban épp akkor részesülő nő szeszélye az állam és a társadalom legnagyobb törvénye, csak XV. Lajos korától kezdődik és tulajdonképp csak ezt foglalja magában. XIV. Lajos alatt a nő csak az isten kegyelméből való állapot legpazarabb dekorációja és az élvezet legmagasabb tárgya; meg kell jegyeznünk: csak a tárgya. XIV. Lajos kegyencnőinek nevei világhírűek, mindenki ismeri a La Vallière-t, a Montespan-t, a Fontange-t és mindenekelőtt a Maintenont, aki végül is oly sokra vitte, hogy a király titkos neje lett. De a féltucat hivatalos maitresse-re való utalással, akiket XIV. Lajoshoz fűznek, egyáltalán semmit se mondanak, mert a több mint hatvan évig tartott szerelmi életben csak jól megszámolt hat maitresse inkább az erényes jelzöt hozta volna meg Lajosnak. Nem, a jellemzők a megnevezetlenségnek, a hírnév nélkül valók, akiknek számát nem lehet megállapítani. Avagy jobban mondva: XIV. Lajos udvara erkölcsi állapotainak megítélésénél az a tény a jellemző, hogy mindegyik hölgy, aki az udvarnál megjelent, XIV. Lajos szultáni szeszélyeinek célja volt, hogy valamennyi rokonának, atyafiának és udvari méltóságának élvezettársa volt a feleségénél, már amennyire az hatással volt rá. Amihez persze igen kevés kellett, mert Lajos kimondottan erotomaniákus volt, akinek, mert a nőben csak a nemét látta, minden asszony tetszett, s a legtöbb esetben természetesen a szívesen látott szerető. Hogy ez milyen nagy mértékben volt igaz, bizonyítja az a körülmény, hogy Soubise herceg neje egyedül azért jut közmondásos hírnévhez az udvarban, mert nemcsak hogy komolyan visszautasította a király ajánlatait, hanem még abban a pillanatban is ellentállt a támadásainak, amikor ez csellel már az ágyába is bejutott. Ha valaki a feleségével Versailles-be utazott, az mindegyik nemes számára azt jelentette, hogy a feleségét a király rendelkezésére bocsátja. XIV. Lajos még késő öregségében is, amikor már rég ájtatoskodó lett, mindenki jogának a társtulajdonosa volt. Elisabeth-Charlotte hercegnő írja a hatvan éves Lajosról:

Ájtatoskodó; de ha nem volna az, nagyon kicsapongó volna, mert nem képes nők nélkül ellenni, azért szereti olyannyira valamennyi

asszonyát. A jó király nem képes az előnyöket megkülönböztetni, már minden jó neki, hacsak valaki ott van az ágyában.

Ez ennek az egész társadalomnak a szerelmi élete, témája. A férfiaknál kivétel nélkül a társaság egy vagy több asszonya volt a maitresse-e és a hölgyek az évek során át a legkülönbözőbb férfiak maitresse-ei voltak. A Luxemburg és Boufflers hercegi párok közös beleegyezéssel négyesben éltek családi életet. De nemcsak a négyes, hanem az ötös és hatos élet is divatban volt. Mindennapos eset volt, hogy a férfinak az anyja és leánya egy és ugyanazon időben a maitresse volt és épp úgy, hogy egy hölgynek egyszerre az apa meg a fia voltak a szeretői. A kortársak, mint e kor jellemvonását nemcsak azt emelik ki, hogy a férfiak egyesegyedül a nők szolgálatában merültek ki, hanem hogy soha sem volt olyan könnyű dolguk mint most, mert a nők valósággal futottak utánuk. Az orléansi hercegnő leveleiben tucatszámra fordulnak elő ez állítás bizonyítékai. Így azt írja egy Richelieu márkiz-ról: „A márkiz egyszer belefeküdt Monsieur le dauphin ágyába anélkül, hogy az felkérte volna, hogy vele aludjék”. Ugyanilyen esetet mond el egy másik hölgyről, aki hasonlóképen viselkedett a fiával szemben.

XIV. Lajos növekedő öregségével és Maintenon nevű ágyasa uralmának feltűnével egyre nagyobb prűderia uralma keletkezett, ez azonban csak XIV. Lajos közvetlen környezetére áll, mert ugyanekkor annyival féktelenebbek lettek egy másik kor üzelmei. Ez a kör Orleansi Fülöp, a király unokaöccse és Franciaország későbbi régense körül csoportosult. Az udvari kicsapongásnak ezt az új képviselőjét legjobban értékelte az a sírfelirat, amelyet a közvélemény ajánlott anyja sírkövére. Ez ugyanis így szólt: „Itt nyugszik minden bűn anyja”. Orleansi Fülöp herceg vezetése mellett az eddigi bacchanaliák mindinkább általános orgiákká fejlődtek.

Ezeknek az orgiáknak a kezdetét szintén hivatalos dátum jelzi, akkor kezdődött, amikor a régensség kezdetével az egész kormányból egyetlen egy rablószövetséget alkottak. Ettől a naptól kezdve az orgia az uralkodó osztály általános állapota volt és az azon való részvétel dicsősége volt, mely kielégítette az emberek becsvágyát. Ettől kezdve a szó teljes értelmében véve nyilvánosan szeretkeztek. A féltékenység az eddig ismert szemérmertlenségnek legnagyobb fokát ez felülmulata. És e szörnyű tohuvabohu központjában mindig ott állt Franciaország régense. Az egyetlen törvény, amelyet alkotott, az volt: „Mulassunk”. De ez alatt a legközönségesebb formákat értették. Ezekben az időkben a kicsapongás minden gráciából kivetkőzik, most már csupán állati tevékenység. Minden „tambour battant”: az egymás meglátását még az-

nap az egymással való összekeveredés követi. Az orleánsi herceg anyja mon-
dotta egyszer derék fiának, hogy a nőt úgy használja, mint valami éjjeli
edényt — *d'aller comme à votre chaise percée*. E körök hölgyei a legnagyobb
fokú hízélgést abban látják, ha az első szó, amit hozzájuk intéznek, így hang-
zik: „Szeretnék önnel hálni” és ha egy királyi herceg részéről részesülnek e
bókban, diadalmasan dicsekednek vele. Amint egy vicomte Polignac egy este
felajánlotta a kocsiját, azt e szavakkal tette: „Kívánnám, hogy kocsim ágy
volna és önnel együtt beleszállhatnék abba”. És a válasz, amiben a hölgy szá-
jából része volt, így hangzott: „Azonban csak úgy fogadnám el ezt az ajánla-
tot, ha ön ugyanakkor megígérné nekem, hogy egy percig sem aludna, amíg
velem együtt volna az ágyban”. Hasonló modorról és eljárásról tesz tanúságot
az orleánsi hercegnő a fiáról. A régensről 1717 október 22-iki kelettel írja:

A fiam se nem diszkrét, se nem titoktartó, mindjárt mindent el-
mond, ami történt; százszor is mondom neki, hogy nem győzők ele-
get csodálkozni rajta, hogy az asszonyok úgy futnak utána, holott
inkább előle kellene futniok. Ő azonban nevet és így szól: „*Vous ne
connaissiez pas les femmes débouchées d'aprèsant. Dire, qu'on couche
aves elles, c'est leur faire plaisir*”.

Ezeknek az orgiáknak legfőbb gyülekező helye a híres palais royal volt,
amelyet az orleánsi herceg kastélynak és kéj laknak építtetett Páris közepé-
ben. De másutt is igen jól tudtak mulatni. A külön termekben Saint-Cloud-
ban, ahogy azt a Goncourt-ok feljegyzései megállapítják „*fetes d'Adam*” —
Ádám ünnepélyeket rendeztek, amelyeken a legszebb hölgyek „ezek között
a legelőkelőbb nevűek”, Éva-kosztümben vettek részt. Ezeknek az intim ünne-
pélyeknek legfőbb pontja mindig általános maitresse-csere volt. Számos hölgy-
nek legnagyobb becsvágya volt, hogy ez ünnepélyen részt vehessen.

Amint a kicsapongás fáradságát érzik, amire természetesen csakhamar
rákerül a sor, ennek vezére, az orleánsi herceg a maga és barátai számára fel-
találja a „*roués*” nevet, az élvezettől kerékbetörtek nevét. Franciaország leg-
magasabb társasága volt, mely először vette fel és büszkén viselte e nevet,
az orleánsi herceg mellett ott szerepelnek első sorban Vicomte de Polignac,
marquis d'Effiat, Clermont gróf, Conflanes lovag, Abbay de Grancay, Simiane
Simiane gróf és mások. De ezek csak legbensőbb tagjai ennek a körnek. Ezek-
nek és még sok másnak külön-külön volt ugyanilyen magasrangú környezete.
A feduális női nevek, amelyekkel ezeknél az orgiáknál találkozunk, nem ke-
vésbé egyenrangúak, noha a férfiak egyáltalán nem voltak válogatósak társ-

nők megválasztásában és éppen olyan tartózkodás nélkül tettek meg táncosnőket és színpadi szereplőket ez orgiák részeseivé. Megelégszünk annak az egy ténynek a megállapításával, hogy az orléánsi herceg három leánya közül egyik sem maradt apja mögött, és mindegyik a férfi és női kéjencek egész udvara fölött elnökölt.

Erre is áll, hogy az udvari társaság sémájával megadtuk az egész uralkodó osztály sémáját is. Mert a szolidaritásnak az állami jövedelmi források kifosztásában, amiben kivétel nélkül és minden szégyenérzet nélkül szorgoskodtak, e politikai erkölcs lényeges konzekvenciájában való szolidaritást is magában kellett foglalnia. Egy egész osztály nem képes arra, hogy egyszerre a skrupulus nélküli rablóosztónöknek hódoljon és nemi dolgokban viszonylag szeliden viselkedjék. Erre mindig csak egyes individuumok képesek és ezért a legmagasabb magaságban lejátszódó orgiákban való részt nem vétel is csak sporadikus magában álló jelenség volt...

XV. Lajos korát és mindenekelőtt ennek az abszolút uralkodónak személyes erkölcsét Chateauroux hercegnő, Pompadour marquise és Dubarry grófnő maitresse-ek nevei hirdetik. Azonban ezekkel a nevekkal is csak nagyon keveset mondtak, amíg nem specializálják azt az élvezeti programot, amit e nevek megtestesítettek. Az eddigi kicsapongásnak, az ezernyi ízre osztott raffinéria megmérhetetlen külön területre való fejlesztését jelentik.

A régenskorszak végével és XV. Lajos uralmának kezdetével még nem csömöröltek meg az emberek, csak bizonyos értelemben elfáradtak. Hogy tehát az eddig követett programot ne csak tovább folytathassák, hanem a teljesítő képességet lehetőleg még fokozzák, az élvezet formáit meg kellett finomítaniok. És ez meg is történt, a fizikai élvezetből kizárták a brutalitást, amely az erőt túlhamar felemészti, aztán megtanulták, amint azt egy kortársuk mondotta, az ügyességet, hogy „a legerősebb dolgokat is tisztességesen mondják”. Hogy különben ezt az úgynevezett tisztességes hangot, amelyet most alkalmaztak, jellemezzük, itt közöljük a következő párbeszédet, amelyet XV. Lajos egy nap az udvaroncok jelenlétében d'Esparbés asszonnyal folytatott ennek nagy szenvedélyéről, amellyel a szerelemben a változatosságot szerette:

„Ön már valamennyi alattvalómmal hált”. „De Sire!” „Ön már Choiseul herceget birta”. „Ő olyan hatalmas!” „Richelieu marsalt”. „Ő olyan szellemes”. „Monville-t”. „Olyan szép lába van”. „Az ördögbe is, de Aumont herceget, akin semmi sincs e tulajdonságok közül?” „Ő sire, olyan hűséges alattvalója lesznek felségednek”.

És ami a brutalitás kikapcsolását illeti, csak azt kell megemlítenünk hogy XV. Lajos kedvenc csemegéje a szerelemben a kis gyermekek voltak. Ezek elcsábítása persze már csak játék volt, mert a legtöbbjüket hónapokon, ha ugyan nem éveken át készítették elő kizárólag e történelmi pillanat számára.

De mindegy, ezzel az orgiát az utcáról a cabinet particulier-be tették át. Ezzel keletkezett a tulajdonképeni kéjtanya, az úgynevezett petite maison, a 18. századnak ez a szállása, amilyennel mindegyik előkelő úr, sőt számos előkelő hölgy is rendelkezett. Itt, ezekben az erdőkbe és parkokba rejtett villákban minden a szerelem szövetségese és azonkívül csupa kényelem volt. A kéj szabta meg mindenüket: a helyüket, a formájukat és mindenekelőtt pazar és az élvezetet fokozó berendezésüket. Csábító budoárok, pazar éttermek, elegáns, felfrissülésre szolgáló helyek, mint például fürdő-kabinettek — mind megtalálhatók ott. A falakat a legnagyobb mesterek kezéből származó pazar erotikus festmények és szobrok díszítik, a polcokon együtt volt a kor gazdag gáláns irodalma, olyan illusztrációkkal, amelyek az érzéseket vagy lángba borították, vagy újból felkorbácsolták. Sőt még minden egyes bútor is gáláns volt a maga nemében és minden ülő alkalmatosság a kéj valóságos oltára volt. Egy 1740 november 24-én kelt levélben, amelyben egy nemes, vidéken lévő barátjával közölte a folyó eseményeket, a következőket írja:

Tegnap nagy vacsorát adott Richelieu úr a vaugirardi sorompó közvetlen szomszédságában levő „petite maison”-jában. Ebben a „petite maison”-ban minden a legnagyobb trágársággal van berendezve. A faburkolat mindegyik mezőjének közepében nagyon szemérmetlen féldomborművű figurák vannak. De a vacsora lefolyása alatt a legszebb volt az öreg Brances hercegnét látni, amint e figurákat látni akarta, szemüvegét feltette és összeszorított szájjal, hidegvérrel nézte őket, mialatt Richelieu úr a lámpát tartotta és magyarázta neki az alakokat.

Most már nem volt ötlet, amit ne lehetett volna kimondani, szeszély, amelyet ne lehetett volna teljesíteni és ezenkívül kizártak minden zavaró benyomást: boszantó meglepetést éppen olyan biztosan, mint rosszkor jött kíváncsiságot. Minden igazi petite maison olyan volt, mint a kéj vára, amelybe a tulajdonoson kívül csak az hatolhatott be, aki tudta a titkos jelszót, amely előtt egyedül nyílt ki a kapu. Minden aggodalom nélkül helyezhették el itt a maitresseiket, átmenetileg néhány órára vagy napra elhozhatták ide a jóbarát tisztos feleségét, továbbá ide irányíthatták udvari kerítőjük portékáját. Min-

denki, épp úgy, ahogy kocsist tartott, tartott magának udvari kerítőt, az árúját jó szerrel vagy erőszakkal kerítette kézre; végül pedig itt, a petite maisonban követhették el mindazokat a gyalázatos bűnöket, amelyekre az azokban a napokban olyan dúsan tenyészett perverzitás vitte őket. És mindezt úzhették úgy, hogy egy áruló hang sem hatolhatott ki a nyilvánosságba.

És a kéjnek ebben a számtalan és megszámlálhatatlan rejtekeiben évtizedeken át, napról napra ugyancsak a legörültebb kicsapongás megszámlálhatatlan orgiáit ülték. Minden, amit a legraffináltabb erotikus fantázia nyujthattott, önmagát felülmulva valósult meg itt. Ha az ember közelebből akarná vázolni ennek formáit, nem tehetne egyebet, mint egy sorozat leírást ide nyomtatni e kor legféktelenebb pornografikus regényeiből. Mert egy de Sade pathologikus konstrukciójától eltekintve, a valóság soha sem maradt a pornográf írók fantáziája mögött. De abban is, amit de Sade beteg agyveleje produkált, szintén sok volt, ami számos kéjenc izlésének megfelelt és amit ezek meg is valósítottak. Számtalan úr és úrnő csak a leggyalázatosabb bűnökben tudta magát ez orgiákon kitombolni. Gyermekeken vett erőszak, vérfertőzés, szodomia, pederasztia és hasonlók napirenden voltak. A nemi közlekedés perverzitásai között az aktív és passzív flagellantizmus valamennyi perverzitásával valóságos ártatlanság számba ment; a szemlélő szerepének öröme: titkos tanuja lenni annak, amint a szerető és néha a feleség az ő saját és a barátai legféktelenebb fantáziáját szolgálja, — ez az élvezet a legáltalánosabban pikantéria számba megy, amelyre egyesek valósággal büszkék voltak. Ennek beható leírása olvasható Casanova emlékirtaiban, ahol Mária Magdaléna apácával volt viszonyáról ír, ki ugyanakkor Berni kardinálisnak, a velencei francia követnek a szeretője is volt és az apáca Casanovával egyetértve szolgált a kardinálisnak ezzel az általa óhajtott látvánnyal.

Ezekben a gyakran büntetté váló orgiákban Franciaország legelőkelőbb hölgyei, márkinék, grófnők és hercegnők is részt vettek. Ha valaki nem volt eléggé gazdag és független, hogy saját petite maison-ja legyen, úgy valami nyugodt lakást bérelt megszállóhelynek és ott ülte illegitim szerelmi ünnepeit. Az udvari társaság számos hölgyének volt ilyen titkos szerelmi fészke, ahol időnként szeretőjével honolt, vagy ahová ügyesen elcsalta azokat a férfiakat, akik felkeltették étvágát. Tilly grót memoárjaiban körülményesen leírja egy ilyen kalandját, amelyben egy palotahölgygel volt része és amely klasszikusan jellemzi az utóbbi eseteket. Más nők megint azokat a petites maisons-okat használták, amelyeket a nagy kerítőnők vagy bordélyháztulajdonosok tartottak fenn fizetni tudó üzletfelek számára. Kétségbenvonhatatlan bizonyítékokat nyújtanak erre nézve a párisi rendőrségnek a 18. századból való minden

irányban kimerítő jelentései. Itt csak Pieracourt marquiset említjük meg, aki Marais rendőrfelügyelő jelentése szerint Brissault bordélyosnő kéjlakát frekventálta, továbbá Vaxheim bárónét és Burmann bárónét, akik ugyane rendőrfelügyelő jelentése szerint több bordélyosnő kéjlakát választották erotikus orgiáiknak színhelyéül. A híres színpadi csillagok pedig egész szisztematikus rendeztek erotikus orgiákat petites maison-jaikban. A híres Guimard táncosnőről mondja egy rendőri jelentés:

„Hetenkint három vacsorát ad, egyet, amelyen az udvar legelőkelőbb urai és mindenféle nagynevű ember vesz részt; egy másikat, amelyet írókból, művészekből és tudósokból állít össze; végül egy harmadikat, egy igazi orgiát, amelyre a legcsábítóbb és legérzékibb leányokat hívja meg, amikor a kéjt és kicsapongást a végletekig üzik”.

Ez az a „menü”, amelyet egy Chateauroux, egy Pompadour és egy Dubarry neve az erkölcstörténetbúvár elé tárt. És ebben egy vonásnyi túlzás nincs, hanem ellenkezően, csak a legszükségesebb jellemzéseket foglalja magában. És ez áll arra a további megállapításra, hogy mindezek az árnyalatok XV. Lajos élvezetprogramjában megismétlődnek és gyakran éppen itt találják legraffináltabb megoldásukat. XV. Lajos legismertebb alkotása, a szarvaspark nem egyéb, mint a petites maisons-ok sora, amelyekben terjedelmes gyermekbordélyházakat rendeztek be és ezek alkották a király „Menus Plaisirs”-jét, ahogy az udvari jelentés XV. Lajos napi orgiáit hivatalosan elnevezte. Minthogy a király szerelmi élvezete, mint azt már említettük, a „gyermeki ártatlanság” volt, a hírhedt szarvaspark lakói legtöbbszörre gyermekek voltak, akiket valósággal a király szerelmi élvezetei számára tenyésztettek épp úgy, ahogy egyes alkalmakra bizonyos vadászszákmányt szoktak tenyészteni és összeterezni. Azt a darabot, amely tetszést aratott, La Ferté, a menus-plaisirs intendánsa többször felszolgálhatta a király számára, ellenkező esetben azonban azonnal el kellett azt tüntetnie a felszínről; hasonló sort várt valamennyi leányra, mihelyst áldott állapotban lévőknél érezték magukat. Ennek az intézménynek céltudatos fejlesztésén, amit különösen Pompadour marquise tekintett legfontosabb feladatának, alapult a különböző maitresse-k nagy befolyása, amit erre a korrumpált fejedelemre gyakoroltak, akiről már a kortársai is megírták, hogy egész élete „egyetlen állandó fajtalanság”.

Fentebb mondtuk továbbá: Az udvarok mindig az általános erkölcstelenség példái az uralkodó osztályok számára. Ezt azonban helyesen kell értelmezni. Ugyanis így kell következtetni: Minthogy az abszolút fejedelem a leg-

több módot egyesítette a kezében, azért érthette meg az élvezetvágy legmerészebb kifejlődését. Hiba volna azonban, ha így következtetnénk: Csak azért, mert a fejedelem ilyen rossz példát adott, voltak az uralkodó osztályok is korruptak. Hogy mi sem volna ennél a logikánál esztelenebb valami, bizonyítja XVI. Lajos kora. XVI. Lajos nemi dolgokban meglehetősen indolens volt. Tehát a kicsapongáshoz szükséges természetes hajtóerő hiányzott belőle és

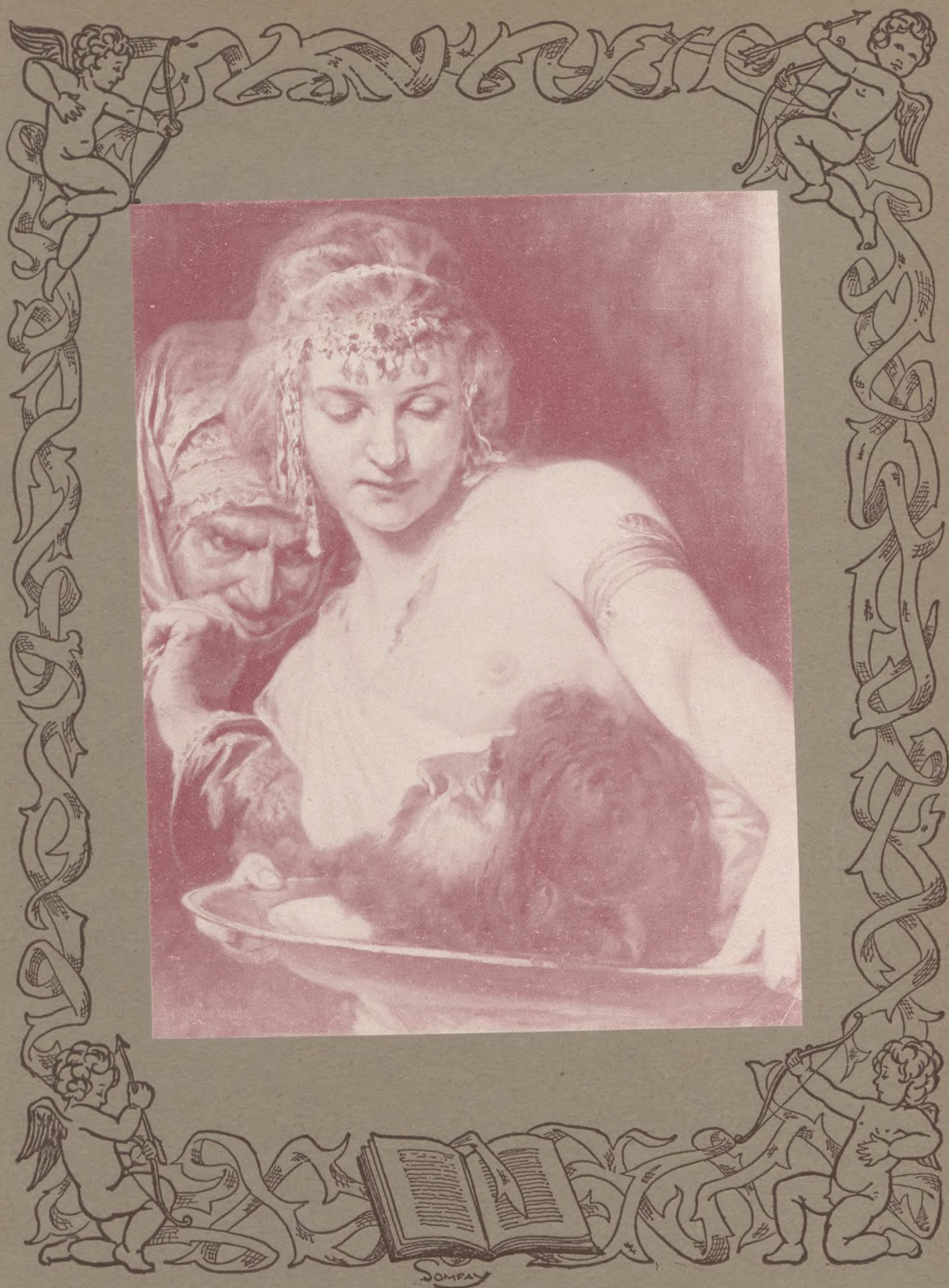

7. kép. Tollrajz a „Courrier français“-ból.

A. Willette-től.

ezért, ami az ő személyét illeti, nemi tekintetben kifogástalan életmódot folytatott. De ez a kétségkívül nagyon jó példa egyáltalán semmit sem hatott. Az uralkodó osztályokban, a nemességnél és a pénzarisztokráciánál, valamint az ezekhez csatlakozott rétegekben most is, mint azelőtt, a kicsapongásnak ugyanazon visszataszító formái uralkodtak. És ez nagyon érthető. Az egyén-

BENCZUR GYULA: SALOME

ben, és mindenekfölött az abszolút egyeduralkodóban elérheti csúcspontját egy bizonyos tendencia, az ő példájával inkább népszerűsítheti annak hatását, mint valaki más, de a kicsapongásra való hajlamot nem varázsolhatja elő a semmiségből. Ez az illető kor politikai gazdasági berendezkedésétől függ. Ha tehát egy fejedelem nemi közönye folytán inkább jó mint rossz példát ad, ez ugyancsak keveset változtat a dolgok általános rendjén. Ez csak a bűnözés egy másik központját eredményezte. És ez a központ XVI. Lajos korában a király közvetlen közelségében támadt. Azt a tributumot, amit ez megadni vonakodott az általános kicsapongásnak, annyival nagyobb mértékben adta meg a király fivére, Artois gróf, aki felette méltóan folytatta XV. Lajos hagyományait.

Ennek következménye volt, hogy az uralkodó osztályok erkölcsi kvalitása és az erkölcsi kvalitás mértéke mind mélyebbre sülyedt. A tipikus kéjencek mindinkább csodált hősök lettek. Lauzun herceget a társaságban a „valaha ismert legnobilisabb és legfenköltebb léleknek” mondták. Ugyanígy jellemezték Choiseul herceget, Choderlos de Laclos modelljét tipikus kéjenc alakja, Valmont számára. És mindezt abban az időben, amikor Páris visszhangzott az urak gáláns kalandjainak borzalmaitól. Tilly grófot, Marie Antoinette királyné sok éven át volt kegyencét nemcsak előkelő karakternek, hanem ezenfelül szellemes filozófusnak is mondták. És az is lehetett. Amint egyidőben két másik gentleman-nel, Monaco herceggel és de la Curne lovaggal közösen volt egy maitresse-e és a hölgy áldott állapotba került, Tilly grót a következő szavakkal regisztrálta ezt az eseményt a naplójába:

„Egyébként egy új kérdés elé állítottak minket. Rosalie anya lett. Mindegyikünk azt hitte, hogy ő az apa. Leánya született. Akkor azt mondták, hogy rám hasonlít. Nem tudom és nem is fogom tudni, aminthogy sok oly dolog van ezen a földön, amit nem tudok”.

Éz csakugyan filozófiai magaslatú gondolkozás! A skrupulus nélküli kicsapongás rezignációja, amely ezen a legkényelmesebb módon ráz le magáról minden kötelezettséget.

A női típusok ebben az időben is teljesen megfeleltek a férfi típusoknak. Egy előkelő hölgy így jellemezte a boldog szeretőt: „Mindegyik szerető csak egy állomása a nőnek és egyéb semmi”. Merteuil marquise mondta magáról: „Inkább az volt többször az óhajom, hogy a magam számára rendezzek be egy serailt, de soha sem kívántam csupán egyé lenni”. És ezért teljesen jogos az az ítélet, amelyet a Goncourt fivérek alapítottak meg e korszak társaságbeli nőiről:

Altalános a vélemény, hogy egy harminc évet betöltött nő már „minden gyalázatból ivott” és hogy a tisztességtelenségében bizonyos eleganciája, a bukásában bizonyos gráciája és a bukása után óvatos vagy legalább is tisztességes dévajsága maradt meg, ami őt a degradálástól megóvjá. Az önmagáról való teljes megfélelkezés után csak a méltóság egy bizonyos maradéka az, ami szégyenérzetet a szabadságba visz bele.

Ha ezeket az állapotokat maga elé képzei az ember, hajlandó arra következtetni, hogy a kicsapongás Franciaországban érte el a szexuális borzalmakban elképzelhető legmélyebb fokot és hogy „ugyanily mélység”, vagy tán „még nagyobb mélység” is aligha lehetett másutt. De ez a következtetés nagyon elhibázott volna. Az erkölcsök ilyen féktelen szabadossága nem vagy kizárólag a francia társaság jellemvonása, mert Európa valamennyi udvarában nem kevésbé nagy féktelenség uralkodott. „Oroszország, Poroszország, Angolország, Szászország, Portugália, Párma udvarai olyan botrányok színhelyei voltak, hogy a versailles-i udvar valósággal az erény utolsó menedékének volt tekinthető”. Ez az utóbbi állítás pedig nem túlzás. Egyedül II. Károly udvarának említése elegendő, hogy a beavatott előtt a legteljesebben beigazolást nyerjen. De hogy az avatatlanak is fogalma legyen arról, hogy mit jelent itt az a szó, hogy „kicsapongás”, akkor le kellene ide nyomtatni a Rochester herceg tollából való „Sodomá”-t, a pornográf fantáziának e legundorítóbb termékét, ezt a színdarabot, amelynek minden egyes szava ocsmányság, mindegyik ötlete egy egész kloáka és minden jelenete a kloákának bőfőgő felkavarása. És hozzá kellene tenni továbbá, hogy ez a darab az angol monarchia ez újjáalkotójának és az ő ágyasainak, Nelly Gwyn-nek, Lady Castlemaine-nek stb.-nek napi menus-plaisirs-jei hűséges képe volt és végül nem szabadna arról sem megfélelkezni, hogy az udvari társaság nem botránkozott volna meg rajta, sőt tapsolt, amikor dramatizált előadását látta az ő gyalázatának, azaz a legnagyobb emberi gyalázatnak, ami valaha a világon volt. Mert ez a dramatizált pornográfia, amely a pederasziát dicsőíti, mert — úgymond — a természetes kielégítést mindenütt unalmasnak találták, csakugyan végbement II. Károly és bizalmasai között. Ilyen orgiákkal boszulták meg az udvar és az udvari körök azt, hogy az 1649. évi nagy forradalom Angolországot néhány évtizedre megtisztította a legnagyobb szennytől.

A restauráció után hangosan proklamálták az angol nép erkölcsi nevelését, a látható jelek azonban nagyon soká váraкоztattak magukra, mert éppen a regeneráció hirdetőinek indokai bizonyítják, hogy az egész 18. században

hasonlóak, ha épp nem ugyanolyanok voltak általában az állapotok mint Franciaországban. A 18. század közepe táján a következőket írta lady Montagu a rangbeli embereknek a házasság alól emancipált kicsapongásairól:

„Sajnálom, hogy megbukott a házasság, amelyet fiatal leányaink most éppen úgy gúnyolnak, ahogy azt különben a fiatalemberek szokták tenni. Mindkét nem belátta a házasság kényelmetlenségét és a kéjenc elnevezés éppen oly dísze a fiatal asszonynak, mint a fiatal embernek. Nem kelt megütközést, ha hallják, hogy: „Ez és ez a kisasszony, udvarhölgy szerencsésen életet adott egy gyermeknek”.

Angolországban is divatba jöttek a petites maison-ok, és hogy itt is nemcsak a férfiak, hanem igen gyakran a társaságbeli fiatal hölgyek is kicsapongások céljaira használták ezeket, megtudjuk a „Satans Harvest Home” angol erkölcsrajz következő részéből:

Ami az emberiséget leginkább eltölti, meglepetéssel és csodálkozással, az egy új bűn, amit a rangbeli és szép nők vakmerő módon hoztak divatba. Ezek megfordították a dolgok rendjét, a férfiakat asszonyokká tették és nagy örömük telt abban, hogy nyilvánosan tartottak szeretőt. Hogy a hölgyek a házasság állapotában, valamint az özvegyi állapotban magánörömeiket is engedhetnek meg maguknak, olyan szabadság, amiben elgondolhatatlan idők óta részük van. Hogy azonban a szépek, még pedig a hajadon állapotban lévők is, saját lakásukon tartanak férfiakat és saját kocsijaikon nyilvánosan látogatják őket, olyan előjog, amely elődeink előtt ismeretlen volt.

Egyébként is ugyanazok a metódusok voltak az angol társaságban is divatosak, mint Párisban. Amint a Fetes d'Adam Londonban divatba jött, számos előkelő hölgyet éppen olyannyira fanatizált „ez a pikáns változatosság” mint a férfiakat. Egy korbelt tudósítás egy ilyen meztelen bálról, amelyet a bordélyosné Mrs. Penderquast pompásan kivilágított serailjában tartott meg, a következőket mondja el:

Ezen a bálon sok szép és előkelő nő jelent meg álarcban, egyébként azonban puris naturalibus. A beléptidő úrak számára öt guinéa volt. Egy zenekar szolgáltatta a zenét a tánchoz és hideg büffé szolgált frissítővel. A tánc végeztével hirtelen elsötétítették a termet és

számos pamlag állt rendelkezésre a most következő nemi orgia céljaira.

Amint egy másik hasonló orgia alkalmával egyszer a rendőrség közbelepett és a résztvevők nevét megállapította, a prostituáltak megrökönyödtek, amikor látták, hogy a vendégek fele a londoni társaság legelőkelőbb köreiből való és mindenek fölött pedig akkor, amikor megtudták, hogy a hölgyek, akik az imént még a legszemérmetlenebb módon viselkedtek, nem hirhedt szajhának bizonyultak, hanem hercegi titulussal tűntek ki a való életben.

Hogy különben egészen hivatalos alkalmakkor is milyen messzire mentek az erkölcsök szabadosságában, bizonyítja a híres miss Chudleigh egyszer már idézett este, amikor az a követségi bálon mint Iphigenia, csak egyetlen átlátzó fátyolba öltözött, tehát egészen meztelenül jelent meg.

A német udvarok jellemzésénél a legnehezebben dönthető el az a kérdés, hogy a tucatnyi fejedelemség közül melyiket illeti meg ezen a téren az elsőség. Rendszerint Erős Agoston szász udvarát, amelynek a híres kegyencnők, mint Königsmark Aurora, Cosel grófnő, valamint Esterle grófnő, Hoym asszony stb. adták meg a hirhedt keretet, tekintették a 18. században Németország legpazarabb bünbarlangjának, amelyben a kicsapongás minden formája otthonra talált. Ez azonban nagy igazságtalanság a többivel szemben. Drezdában és Varsóban, mert hiszen Agost Lengyelország királya is volt, a fényűzés és a pazarlás, amelyet az évekhozsat tartó orgiákon kifejtettek, csak művészi mezbe öltözött volt. De magának a bűnnek formájában a többi német udvarok tucatjainál voltak honosak. Így William Wraxall lord azt írja a kasszeli udvarról, hogy itt „a tisztességtudás megvetését valósággal szentségnek tartották.” Baden-Durlach egyik hercegéről azt írja egy másik utas, hogy ez „egy nem kevesebb mint százhatvan kertésznőt számláló háremben lelte örömét.” Hogy pedig húsz, harminc, ötven és még több hivatalos kegyencnőből állítsanak össze háremet, az a mindenféle apró és nagy fejedelmek legkedvesebb módszerei közé tartozott. A müncheni udvarnak különösen Károly Albert alatt a nymphenburgi kéjlakban végbevitt üzelmeiről beszélnek Adrian van der Werff érzéki festményei, amelyek speciálisan az itt folyt életet dicsőítik olyan nyíltsággal, amely minden további kommentárt feleslegessé tesz. A stuttgarti udvar jellemzésénél, úgy Károly Jenő, mint Károly Sándor herceg alatt, még a legszelídebb írók is a legkínosabb hasonlatokhoz kénytelenek folyamodni, azok azonban, akikben megvan a bátorság, hogy a legérthetőbb színekkel fessenek, azt állítják, hogy mindennek ellenére távolról sem tudják megköze-

líteni a dolgok valóságát. Így megy ez le a kicsiig és legkisebbig, amint az mindegyik udvari történetben olvasható.

Ezeknek a köröknek és osztályoknak határterületén, azoknál a rétegeknél, amelyeket gazdasági helyzetünk amazokhoz fűz, a kicsapongás ugyane fokozatait találjuk meg. Hogy a szenny milyen állandóan és folyamatszerűen folyt le a mélyebb néprétegekbe, misem mutatja jobban, mint ha azoknak a városoknak erkölcsét vizsgáljuk, amelyeket valamely esemény folytán feudális invázió lepett meg hirtelen. Ennek legjobb példája bizonyára Koblenz azokban az években, amikor a francia emigráció székhelye lett. Abból a sokféle dokumentumból, amely a koblenzi lakosságnak ez években való erkölcsi romlásáról szól, itt idézzük magiszter Lauckhardtnak önéletrajzában található leírását, amely a következőket mondja:

„Én magam is tanuja voltam annak a borzasztó erkölcsi romlásnak, amit az emigránsok okoztak Németországban. „Itt, Koblenzben”, mondta egy becsületes öreg trieri altiszt, „tizenkét évnél idősebb szűzleány nem található; az átkozott franciák széltében-hosszában mindent oly kezessé tettek itt, hogy az szégyen és gyalázat.” És ez tényleg így is volt; valamennyi lány és valamennyire még használható asszony, sőt számos vén ágyast sem kivéve, kiállhatatlanok lettek a sok szeretkezéstől. Épp szemben azzal a kolostorral, ahol a szállásom volt, volt egy bormérés, amelynek három leánya rakás-számra vonta oda a franciákat. Egy nap én is bementem oda egy emigránssal; hát ott ült a három házi nympa a franciák ölében és a legnagyobb gyönyörűséggel hallgatta tisztátalan beszédüket. Csakhamar még több szajha jött oda és olyan gonosz dolgok mentek itt végbe, mint amilyenek Berlinben a „Faggyúgyár”-ban vagy „Tranpullá”-ban (két hirhedt bordélyházban) soha sem esnek meg, semmi-vel sem törődve vonultak félre az emberekkel és tértek vissza velük.”

A speciálisan a nagyvárosokban volt általános kicsapongás további bizonyítékai a nyilvános parkokban folyt üzemek; ezek akkor még inkább mint most a pillanatnyi és futólagos szerelmi alkalmak céljaira szolgáltak. Archenholz brit annaleseiben a következőket írja a londoni St. James parkról:

A park tizenhét bejáratát este tíz órakor katonák és magánosok zárták el. De bizonyos parkkapukhoz egy guinea áron lehetett kul-

csokat kapni és így a parkban lehetett tölteni az éjszakát. Ennek a kedvezménynek — bizonyára igen kevésbé tisztos célból — búsán vették hasznát. Így csupán 1780-ban mintegy hatezeröt száz ilyen kulcsot adtak el.

A berlini Tiergartenről a következő áll J. K. Müllernek „Gemälde von Berlin, Potsdam und Sanssouci” című művében:

A szerelem otthona, ahol a világosság és sötétség (mint paphosi otthonában) a legkellemesebben és legkülönösebb módon egyesülnek, ahol mindkettő, a gondolkozó és kéjenc gazdag anyagot talál a szórakozásra. Mint a hívők Mohamed sírjához, vonulnak ide vágyaiktól hajtva asszonyok és lovagok egész karavánjai.

Hasonló leírások szólnak Európa más nagyobb városainak legtöbb nagy parkjáról...

5. Vénusz és Priapusz papi ruhában.

Noha rövid, mégis külön szemlélődést igényel a római katolikus egyház képviselőinek szerepe az általános erkölcsi viszonyokban.

Ha a dolgokat csak felületesen szemléli az ember, hajlandó volna a klérus legnagyobb részének az uralkodó erkölcsstelenségben való cinikusan nyílt részvételéről beszélni és azonkívül megállapítani, hogy az általános kicsapongást az egyház képviselői inkább elősegítették, mint gátolták. Amint azonban közelebbről nézzük a dolgokat, ugyanolyan nagy és ugyanolyan elvi különbségeket kell felállítani, mint a nemi erkölcsöknek a népesség egyes osztályain belül való vizsgálatánál. Az erkölcsstelenség általános orgiáiban való nyílt részvétel itt is csak bizonyos rétegeket jellemzett. Jellemezte pedig egészen korlátlanul a magas és legmagasabb papságot és nagy mértékben bizonyos kolostorokat. A papság egyéb részénél, a világi papok nagy tömegénél csak egyéni részvételről lehet szó, amely persze viszonylag igen nagy, éppen a cöllibátus hajtja őket arra, hogy felhasználják azokat a kedvező alkalmakat, amelyekben senki sem részesül oly bőven, mint a római katolikus papság. Ezek a különbségek pontosan megfelelnek azoknak az osztálykülönb-

ségeknak, amelyek az egyházon belül uralkodnak, mert ezek itt is erősebbeknek bizonyulnak, mint minden erkölcsi tanítás.

Az, hogy a magasabb papság, különösen Franciaországban erkölcsi életfelfogásában a legkevésbé sem különbözik az udvari nemességtől, állandó szemrehányás, amellyel az egyház méltóságait az ancien régime-ben illették és

8. kép. Az ártatlan.

M. Fröhlich-től.

most is illetik. Ez a szemrehányás kétségtelenül jogos, de ez a tény azért még sem csodálatos. Az egyház jól fizetett állásai ősidőktől fogva nem egyebek, mint a nemesség szinekurái. Azonkívül az egyházi javadalmak voltak azok a jutalmak, amelyekkel a király párthiveit jutalmazta. Ezeknél az állásoknál tehát mindig az egyházi javadalom a fő és a vele egybekötött papi rang csak a jogcím, amellyel az illető javadalmakat eltakarták. Már ez is kielégítően

megokolja, hogy az egyházi méltóságok sokkal kevésbé érezték magukat egynek a kereszténység üdvözítő tanításaival, mint az uralkodó osztályok epikureusi életfilozófiájával. Ha továbbá mérlegeljük a javadalmak nagyságát, azt például, hogy Franciaországnak mintegy száz püspöke és érseke közül mind-egyike átlag kétszázötvenezer—háromszázezer frank évi jövedelemmel rendelkezett, ami a mai pénzérték szerint majdnem egy félmilliót tesz ki és hogy egyes egyházi fejedelmek, mint a strassburgi érsek, kerek három millió franknyi évi jövedelmet élveztek, ha mindezt mérlegeljük, akkor kielégítő magyarázatát kapjuk annak a nagy szerepnek, amelyet ezek a herék vittek az udvari körök szaturnáliáinál.

Összefüggésében némileg fátyolozottabb, de alapjában véve nem kevésbé egyszerű a magyarázata annak a hirhedt kicsapongásnak, amely egész sor kolostorban, különösen számos apácakolostorban uralkodott és ezekből kiindult. Elsősorban is regisztráljuk röviden a tényeket. Valamennyi katolikus országban egy bizonyos számú kolostort, különösen apácakolostort találunk, amelyekből nemcsak hogy minden aszkétavonás hiányzik, hanem amelyeket valósággal kéjtanyáknak lehet tekinteni. A gondtalan étellel éppen ezzel azonos mértékű szabadosság járt ott együtt. A Velencében volt ilyen kolostorokról írja például Casanova:

Ezeknek a kolostoroknak társalgója és a kurtizánok házai, amelyeket minden esetben sok rendőrkém szokott ellenőrizni, voltak a velencei társaságnak egyedüli gyűlőhelyei és ezen a két olyan különböző helyen egyformán szabadon viselkedtek az emberek. Zene, lakoma, galantéria éppen olyan kevésbé volt tilos a kolostorok társalgóiban, mint a kaszinókban. Pietro Longhi ezt egy érdekes képen (most a Museo civicóban, Velencében) meg is festette.

Az egyébként olyan szigorú rendi szabályok ezekben a kolostorokban gyakran csak látszatszámra mentek, úgy, hogy ott mindenféle összeköttetést lehetett ápolni. Még a bennlakók gáláns viszonyait is vagy sehogy sem, vagy csak nagyon gyengén igyekeztek akadályozni, azonkívül mindkét szemet behunyták, ha ezeket a csak szimbolikus akadályokat és gátakat egészen nyíltan és az egész világ előtt ismert módon figyelmen kívül hagyták. A Casanova leírásai révén híres Murano-kolostor apácáinak barátai és szeretőik voltak, kulcsokat kaptak, amelyek lehetővé tették nekik, hogy esténként titokban elhagyják a kolostort és Velencében nemcsak a színházi előadásokban és vigalmakban részt vegyenek, hanem hogy szeretőik szállását és petites maison-jait

is meglátogassák. Sőt a mindennapi életben a főfoglalkozása ezeknek az apácáknak a szerelem és a gáláns viszonyok rendezése; a tapasztalt apácák elcsábítják a novociákat és azok, akik előzékenyek, minden tartózkodás nélkül megkerítik őket a barátaiknak és ismerőseiknek, mint ahogy akármelyik kerítendő szokott friss árut üzletfeleinek szállítani. E kolostorok apácái a szerelemnek lehető legraffináltabb művészei, nemcsak hogy minden elképzelhető orgiáiban résztvettek, hanem ők maguk is rendeztek ilyeneket, még pedig oly raffinement-val, amilyent csak a legkicsapongóbb kéjenc agyveleje képes kigondolni. Sőt még a kolostor társalgójában is szolgálatára állnak barátaiknak, noha itt csak kézzelfogható flört szokott megesni. A Murano-kolostorban uralkodó állapotokról nemcsak Casanova, de mások is szolgálatnak bizonyóságot. Ágost szász választófejedelem már egy fél századdal azelőtt találkozott ugyanebben a kolostorban ugyanezzel a raffinált priapszolgálattal. Pöllnitz írja erről:

Két hónapig, azaz addig, amíg a férj in terra firma tartózkodott, tartottak a fejedelem látogatásai; azonban a nehézségek, amelyekkel odajárva találkozott és természetes állhatatlansága okozták végül, hogy felhagyott a viszonnyal és signora Mathaeit egy Murano kolostorbeli apácával cserélte fel. A fejedelem szükségét látta annak, hogy szerelmi tevékenységét szabályszerűen rendezze. Ez az apáca a gyengédségek egész országát járatta meg vele, mielőtt az élvezetek fővárosába vezette volna el.

Más olasz apácázárdák egész soráról és ugyanennyi francia zárdáról lehetne hasonló dolgokat közölni. Louise Hollandine montbuissoni kolostorfőnöknő (Elisabeth Charlotte hercegnő egyik nagynénje) egy francia kolostorban az idők folyamán nem kevesebb, mint tizennégy gyermeknek ad életet, akik állítólag a legkülönbözőbb apáktól valók. És ez a hölgy egyáltalán nem is szégyenli ezt a tényt, mert nyilvánosan dicsekszik ezzel a termékenységgel. Unokahúga mondja egy levelében:

A montbuissoni apátnőnek, Louise Hollandine-nak, fille de Frédéric V. Electuer Palatin, annyi fattyuja volt, hogy így esküdött, hogy: par ce ventre qui a porté 14 enfants.

Ezekből látható, hogy ezeknek a helyeknek a tulajdonképeni céljuknak megfelelő kolostorokkal csak a nevük közös, mert a valóságban az erkölcs-

telenség hivatalos templomai voltak. És ez tökéletesen meg is felel teljesen megváltozott céljaiknak, azaz az új céloknak, amelyeket a 16. század óta mind több női kolostornak szolgálnia kellett. Ezek az új célok abban álltak, hogy mind több kolostor a szegények hajdani menedéke helyett, a nemesség legalkalmasabb menháza lett hajadonon maradt leányaik és másodszülött fiaik számára. És azok a kolostorok, amelyekben a nemesség leányait helyezték el és amelyeket ezért leánynevelő-intézetnek is neveztek, voltak azok, amelyek az erkölcsök bennök uralkodó és megtűrt szabadosságáról voltak ismeretesek. Minthogy ezeknek a kolostoroknak kizárólag a nemesség érdekeit kellett szolgálniuk, nemcsak a hajadonok maradt leányok menházai voltak, hanem idővel más oly szükségletek egész sorát is kielégítették, amelyeket az uralkodó osztályok élete fejlesztett ki. Az állandó ünnepségek megviselő élete időnként szükségessé tette a teljes nyugalmat és pihenést. Ezt pedig seholsem lehet oly előnyös módon megtalálni, mint a kolostorban. Így tehát bizonyos kolostorok a szanatóriumok szerepét töltötték be és a „folytonos élet” fáradalmait kipihenendő, ide vonultak vissza. A gáláns élet egy-egy intrika eredményes elintézése céljából gyakran szükségessé teszi a felszínről való gyors eltűnést — ennek pedig nincs előnyösebb módja, mint a kolostor. Az özvegy, aki a férj után való gyászát akarja hirdetni a világ előtt, nem talál erre jobb módot, mintha egy évre kolostorba vonul vissza. Annak, hogy egy beszennyezett nevet ismét tisztára mossanak, nincs alkalmasabb formája, mintha egy időre bűnbánóan visszavonulnak valamelyik kolostorba. Szóval: A kolostor megszűnik sír lenni és az uralkodó osztályok refugiumává lesz. Hogy a kolostorokban nevelték a nemesség és vagyonos osztály gyermekeit, akik tulságosan zavarták szülőik kedvteléseit, amiért is lehetőleg teljesen lerázták magukról a kellemetlen szülői kötelességet, azt már említettük, valamint azt is, hogy ezeknek az osztályoknak semmi hely sem volt arra alkalmasabb, hogy egy rokont, egy hűtlen asszonyt, akitől szintén megakartak szabadulni, zajtalanul és biztosan eltüntessenek, mint éppen a kolostor. De ezzel még távolról sem merült ki a kolostor ilyenfajta különböző funkcióinak listája. De a többiben is csupán az uralkodó osztályok speciális szükségleteinek kielégítéséről van szó. És mint ezeknek az osztályoknak hűséges végrehajtó szolgája, mindezeket ki is elégíti az egyház. És ezenkívül a legjobban kielégítik, azaz teljesen a megbízó felek speciális kívánságai szerint. Ezek a felek például sohasem kívánják azoktól a leányoktól, akiket családi érdekből, hogy a vagyon el ne aprozódjék, vagy más egyéb okokból nem akartak férjhez adni, hogy abszolút erényességre ítélték legyenek. Ellenkezőleg, olyan helyzetet akartak számukra teremteni, amely más úton nyújtja nekik az élet mindama élvezeteit, amelyek

e korban a nőknek csak házasságuk után jutnak osztályrészül. Mindez teljesen megmagyarázza azt a buja életet, amely mindezeknek a kolostoroknak tipikus tulajdonsága lett. Ugyanígy magyarázza azt is, hogy ezek a kolostorok különösen az egyes országok politikai és társadalmi életének központjai körül csoportosultak és rendszerint ott is voltak találhatók.

Ezzel természetesen távolról sem mondtuk, hogy valamennyi többi kolostorban és valamennyi többi kolostorlakó, aki letette a szerzetesi és apáca fogadalmat, példás és szentséges életet él. Sőt ellenkezően, úgy a szerzetes, mint az apáca kolostorokban hasonlóak maradtak az állapotok azokhoz, amelyek a 16. században általában uralkodók voltak. Erre a meggyőződésre jut az ember még akkor is, ha a legnagyobb óvatossággal is veszi kezébe a kolostori életről szóló könyveket. És ezt az óvatosságot mindenekelőtt a jezsuiták ellen emelt vádakkal szemben kell tanúsítani. Az a százszoros visszhang, amelyet a jezsuiták minden megtörtént vagy költött bűne abban a korban keltett, amikor az uralkodó osztályok erkölcs elleni bűnei napirenden voltak, arra a meggyőződésre juttatja az embert, hogy itt e mögött feltétlenül egészen más indokok is szerepelnek, mint a becsületes erkölcsi felháborodás. És ez így is volt. És azok az igazi okok, amelyek a jezsuitaellenes erkölcsi felháborodást megmagyarázzák, szintén könnyen fellelhetők. A Jézustársaság akkor rendje érdekében nemcsak a lelkek fogdosásával foglalkozott, hanem ezenkívül és annál is inkább értéktöbblet termelésével is. Ez az utóbbi sokkal kevésbé ment végbe az örökségvadászati régóta bevált módszerei útján, mint inkább a tényleg reális és az akkori korhoz képest nagyszerűen megszervezett tengerentúli kereskedelem révén. A jezsuiták képviselték a 18. században a leg-hatalmasabb nemzetközi kereskedelmi társaságot; ők voltak, röviden szólva az egyedüli, de annál veszedelmesebb konkurrencsei valamennyi ország kereskedést űző burzsoáziájának. Ez annak a rejtélynek egyszerű megoldása, hogy miért festették mindig olyan sötét feketére a jezsuita kolostorokról nyilvánosságra jutott erkölcsi megtévelyedéseket és hogy miért váltotta ki minden ellene szóló vád a mind hangosabbá váló erkölcsi felháborodást. Mert tudva-lévő dolog, hogy a gazdasági téren mozgó konkurrencst mindig az erkölcsi felháborodás eszközeivel lehet leginkább legyőzni.

De akármennyit is törölünk elővigyázatosságból az ilyes leírásokból, nem szabad szem elől téveszteni, hogy amennyire az egyház mindinkább elvesztette eredeti tartalmát, az aszkétizmus korlátlan uralmának korszakában keletkezett törvények ugyanannyit vesztek az egyház képviselőivel szemben gyakorolt hatásukból. Minél modernebb lett gazdaságilag az egyház, annál inkább kellett a papoknak, szerzeteseknek, apácáknak egyéni tetteik-

ben világiassokká válniok. Azaz: Hála azoknak a kedvező körülményeknek, amelyeket a cöllibátus mindenféle bűnkifejlődés számára megteremt, a galantéria korszakában a dolgok benső logikájából következett, hogy az általános kicsapongás zászlóvivői sehol sem találhatók olyan nagy számban, mint a papi ruhában. És ezt a tényt számtalan történelmileg megalapozott példával lehetne bizonyítani. És ezért több mint a történelem rosszindulatú gúnyja az, hogy a legdúsabb jövedelemmel rendelkező európai egyházi fejedelemnek székhelyét, Rohan kardinális Strassburgban volt érseki palotáját a „Cythere kikötője”-nek nevezték el: — mint a renaissanceban, úgy most is az egyházon keresztül vitt a dőzsölő valósághoz vezető út.

6. A korbács.

A természet az individuális kéjvágy, valamint e vágy kielégítésének képessége számára bizonyos határokat vont meg. Ha pedig az egyes egyén természetétől több kéjvágyat, valamint több vágy kielégítését várják, mint amennyi, hogy úgy mondjuk: a természetes határoknak megfelel, úgy ez csak mesterséges izgatással érhető el. Ez az izgatás ezért úgy az egyesek, mint az összesség életében mindannyiszor nagy szerepet vitt, ahányszor csak az érzékek kultusza minden más kultuszt fölülmúlt és ezért múlt felül ennek alkalmazásában az ancien régime valamennyi más korszakot. Az izgatásnak, ahogy azt Heinzmann „Meine Frühstunden in Paris” című könyvében írja „az volt a célja, hogy „valamennyi gazdag embert a kéj gépezetévé tegyen”. Ezt a célt el is érték, mert a tudomány ezen a téren is mind győztesebben vonult be az életbe. A középkor fantasztikus szerelemitalait és bájitalait csakugyan megbízható afrodizia és kozmetika váltotta fel. Különösen az utóbbi idő alatt olyan általános lett, hogy alig volt nő, aki nem alkalmazta, hogy ezeknek izgató hatásával magához láncolja a férfiakat. Mert nemcsak a polgárság valamennyi rétegében használták akkor az arcfestéket és parfümöt, hanem még a parasztleányzó is a legbuzgóbban alkalmazta. Ez is a kor ízlésének megfelelőleg mázolta és festette az arcát és jószagú esszenciákkal fecskendezte be a ruháját. Ahol pedig a drága arckenőcsök és olajok árára nem telt, ott olcsóbb szurrogátumot használtak és ahol mítsem adhattak ki erre a célra, ott legalább egy téglaporból való pasztát és primitív módon sajátkezüleg desztillált folyadékot alkalmaztak.

Az, hogy bizonyos növényi és állati illatok a férfi érzéki vágyait fokozák és a velük illetett nő után való kívánczóságot felkeltik, már a régi időkben is a mindennapi élet folyamán tapasztalt tény volt, amiről ezért már az öregek is tudtak. Minél inkább meggyőződtek, hogy bizonyos illatokkal bizonyos erotikus képzelet jár együtt, annál inkább lett külön tudománnyá e hatás kiaknázása. Megkülönböztettek. Eleinte öntudatlanul és csak ösztönszerűen, később tudatosan. A karcsú, vagy éppenséggel túlkarcsú nő erős, izgató illatszer, mint mosuszt és ambrát használt, mert ez teltebbnek és kövérebbnek és ezért kívánatosabbnak tüntette föl. A kövér nő ezzel szemben gyengéd virágillatot használt, mert ezáltal gyengédebbnek és éterikusabbnak tűnt fel. Ezt a tudományt, amelyet manapság a nő a kémia segítségével a raffináltság legmagasabb fokára fejlesztett, a tizenhetedik és tizennyolcadik században, miután eddig sem adták fel teljesen, de a középkorban meglehetősen elfelejtették és csak ügyetlenül használták, újból nagy mértékben vették igénybe. De csak a tizenhetedik században fogták fel főeffektusait. Ezért annál pazarabbul használták. A parfüm-zacskóhoz, amelyet, mint azt Santa Clara közli, a nyakra akasztva a mellen hordtak, csakhamar az erősen szagosított kesztyű és harisnya jött divatba, végül minden egyes ruhadarabot olyannyira szagosították, hogy a nő ezáltal valósággal az illatok párákódében jelent meg.

A férfi izgatását célozták az arcfestés és puderezés brutális formái. Hogy milyen mértéktelenül használták ezt, már fentebb jellemeztük. Okiratszerű bizonyítékát szolgáltatják ennek ezenkívül a férjek örökös panaszkodásai, hogy milyen óriási összegeket áldoznak feleségeik erre a célra.

A szagosítás és arcfestés a tizennyolcadik században való nagymérvű alkalmazásának ezenkívül persze más kényszerítő okai is voltak. Az első és a legfontosabb volt, hogy elnyomják velük azokat a kínos kipárolgásokat, amelyekben akkoriban többé-kevésbé mindenki leledzett. Ezt a tényt nem is tudjuk egykönnyen a maga valóságában elképzelni. Az eleganciának ez a korszaka egyszersmind a legviszatasztóbb tisztátlanság korszaka is volt. A külső fény és illatár minden tekintetben csak külső bemeszelés volt. A racionális mosakodást teljesen elfelejtették. XIV. Lajos megelégedett azzal, hogy arcát és kezeit minden reggel valami kevés Eau de Cologne-nal megnedvesítse; ebből állt összes tisztálkodási procedurája. De ezért aztán már tíz lépésnyire is oly rossz szagot árasztott, hogy az ember rosszul lehetett tőle, ahogy ezt Montespan asszony egyszer egy gyengédtelen percben szemére is hányta neki.

Minthogy az óriási frizurák több órai munkát vettek igénybe, lemondtak arról, hogy a fésülködés procedurájának naponta alá vessék magukat és még

az előkelő hölgyek is csak minden nyolc-tíz napban fésültették magukat. Sőt a közép- és kispolgárság asszonyait illetően megállapított tény, hogy egy hónapig vagy még tovább is egy és ugyanazon frizurában hagyták meg hajukat. Nem volt tehát csoda, hogy akkoriban a nők fejében nemcsak hemzsegték a férgek, hanem az összeszáradt pomádé kétséges szaga is nagyon fatálisan volt érezhető. Mindezzel együtt járt a száznak még kiállhatatlanabb szaga, mert a fogak ápolását akkor még a legkevésbé sem ismerték és a legtöbb embernek odvas és csúnya foga volt. Éppen ilyen kényszerítő okai voltak az arcfesték alkalmazásának is. Ennek ugyanis nemcsak bizonyos szép arcszínt kellett mutatni, hanem ezenkívül az elrútított himlőhelyeket is el kellett fednie, mert a tizennyolcadik században az embereknek több mint a fele himlőhelyes volt. Ugyanígy a meglévő vagy leküzdött venerikus betegségek nyomait is el kellett takarnia. Mindezekkel az okokkal szemben az izgató hatás célja valósággal erényszámba ment, amelyhez a szükség révén jutottak el.

E kozmetikai szerek afrodiztikus mellékhatásain kívül azonban még egész sor afrodiziákat ismertek, amelyek kizáróan azt a célt szolgálták, hogy az individuális szerelemkivánást fokozzák, — *reveiller le chat qui dort*. Ezek legártatlanabbjai közé tartozott azoknak a fűszereknek, ételeknek és csemegéknek egész sora, amelyeknek afrodiztikus hatását az idő folyamán felismerték. Ezeknek több jegyzéke van meg, valamint külön-külön ezek nagyobb vagy kisebb hatásairól szóló diskusziók is megvannak. Itt említjük meg, hogy akkor a kávénak is izgató hatást tulajdonítottak és ezért mindazokat, akik nem akarták, hogy érzékük rabjaivá váljanak, óvták is az élvezetétől. Kevésbé ártalmatlanok voltak bizonyos afrodiztikus mérgek, amelyeknek leghírhedtebbjét, a kantharidát vagy spanyol legyet tinktura formában keverték az ételbe, vagy pedig még gyakrabban bonbonok formájában vették be. Ezt a szert veszedelmes mivolta ellenére is óriási mértékben használták akkoriban. A szerető bevette, hogy különös tettekkel tűnjék fel, a félénk és gyáva, hogy lelki depressziójának lehangoló hatását legyőzze vele, különösen pedig ama férfiak légioi szedték ezt a szert, akik az élvezetek mértéktelensége folytán korán elgyengültek. De a kölcsönös csábításnál is nagy szerepe volt ennek a méregnek. Minthogy néhány percen belül hatott, csak ügyesség kellett hozzá, hogy egy előre elkészített pohár borban, cukorban vagy másképen észrevétlenül beadják a partnernek, hogy ezt csakhamar odajuttassák, ahová kívánták: a nőt oly szerelmes hangulatba, hogy csábítójának több mint feleútra elébe menjen, a férfit pedig az érzékek olyan tombolásába, amellyel a legjobban eljátszott ellentállást is legyőzze.

De titokban maguk a nők is szedtek ilyen izgató szereket, „szerelmi pilulák”-at, ahogy akkor ezeket nevezték. Még pedig vagy azért, hogy bizonyos pillanatokban „tendre” azaz gyengéd arckifejezésük legyen, vagy hogy előre is a szükséges hangulatban legyenek és megértő együttérzéssel feleljenek meg a férfiak várakozásának. Pompadour asszony is szedett ilyen szerelmi pilulákat, amikor, amint ő maga mondta, „olyan hideg volt, mint egy vizes kacska”

9. kép. A harmadik köztársaság erkölce.

A „*Courrier Français*”-ból 1888.

és ezzel király gavallérját inkább eltaszította, mint vonzotta. Sőt némely asszony állandóan szedett ilyen szerelmi pilulákat, hogy hasonlóképen állandóan és láthatóan viselje arcán az ez időben olyan nagyrabecsült örömet, amellyel a galantéria és annak élvezetei iránt viseltetett.

A legáltalánosabban használt izgató szer azonban mégis a flagellantizmus volt, mert ez látszott a legbiztosabbak közül valónak. A vesszőzéssel minden korban találkozunk a kutató, így tehát sem a renaissance-ban, sem a középkor-

ban nem hiányzott. De ebben is különbséget kell tenni abból a szempontból, hogy egy bizonyos anomália csak múltó tünetként jelentkezik-e, vagy pedig egy egész korszakon át tartós orvosi könyvekbe való és csak az utóbbi esetben válik az erkölcs történetének egyik részévé. Az abszolutizmus korában kétségkívül társadalmi jelenség volt a flagellantizmus, mert az összesség nemi életének egyik tartós főrésze volt. Mindenütt használták a korbácsot és egészen nyíltan beszéltek erről. Az élvezet egyik delikát része ez és nagyon büszkéek arra, hogy ezt értékelni tudják. Számos férfi rendszeresen látogatott bizonyos intézeteket, hogy vagy saját magát „kezeltesse” a korbáccsal, vagy pedig abban az élvezetben gyönyörködjön, hogy fiatal leányokat és gyermekeket dolgozhat meg vele. Valamennyi bordélyházban voltak nők, akik a vessző mesterei voltak és mindegyik félig-meddig jól berendezett bordélyházban voltak ezenkívül úgynevezett kinzókamrák, amelyekben mindama eszközök megvoltak, amelyek az izgatás ilyen céljait szolgálták.

A vesszőzés, mint az általános nemi élet egyik fontos alkotórésze egyenesen az abszolutizmus egyik vívmányának mondható. Még pedig olyan értelemben véve, hogy az abszolutizmus ezt a betegséget társadalmi bűnné tette meg. Ami az indító okokat illeti, nem nehéz e fejlődés logikáját és történelmi összefüggését megérteni. Először is abban gyökeredzik, hogy a renaissance összeomlása után az érzékiből lassanként teljesen kikapcsolták a teremtet; aztán abban, hogy az érzékiséget a galantéria jegyében soha ki nem elégíthető vágygá fokozták, a túlizgatott váagnak több erőre van szüksége, mint amennyit a természet önként ad, tehát mert a bizonyos testrészekre mért ütések a nemi centrumokat izgatják, arra kényszerítik a természetet, hogy adja ide utolsó erejét is. A harmadik és legfontosabb oka végül a nőnek mint mindenható uralkodónak trónraemelése. A nő trónraemelését kiegészíti a férfi lealacsonyítása. A férfi legmélyebb lealacsonyítása egy olyan társadalomban, amely lényegileg a férfiuralmon alapszik, természetesen abban nyilvánul meg, ha ezt a lényegét perverz módon fejetetejére állítják és a nőnek meg van a joga, hogy a férfit a ránézve legmegalázóbb módon bántalmazza. És ezt egy strong governess szerepében teszi, „aki megvesszőzi a férfiakat, mint ahogy egyetlen gyermekeket szokás megvesszőzni.” És ezek az indító okok teszik érthetővé azt is, hogy a vesszőzés minden korbéli ember és minden népréteg izgató szere. A tizenharmadik század egyik flagelláns iratában a „Venus Shool Mistress of Birchen Sports” című könyvének előszavában írja:

Sokan, akik nem ismerik eléggé az emberi természetet, azt hiszik, hogy a flagellantizmus szenvedélyét vagy aggokra, vagy a túlsok

Éder Gyula: Boszorkánytánc.

Orgia a „Maison d'or“-ban. – Gavarni-tól.

sexuális kicsapongástól kimerítettek kell szorítani. Pedig ez nem így van. Mert ugyanannyi életerejének teljében lévő ifjú és férfi van, aki ettől a szenvedélytől telt, mint amennyi öreg és elgyengült ember hódol neki.

A vesszőzésnek mint tömegjelenségnek itt leírt összefüggései egyszerű logikája azonban arra a következtetésre is kényszerít, hogy ismét oly osztályokban és rétegekben a legáltalánosabb, amelyekben a nő uralmát a legkisebb korlátozásokkal ismerték el.

A legtöbb szerző, aki erről a tárgyról írt, egyébként teljesen megegyezik abban, hogy ezt a bűnt sehol sem találni oly nagy mértékben, mint Angolországban. Ez a nézet nagyon nehezen dönthető meg, mert csak csak az szól mellette, hogy a vesszőzésről szóló dokumentumok legnagyobb számban Angolországban találhatók, hanem az is, hogy a korbács használatát sehol sem dicsőítik olyan közvetlenül és nyíltan mint Angolországban. Hogy ennek a két ténynek számára csak egy bizonyítékot hozzunk fel, utalunk Samuel Büttler híres szatirikus költemény-gyűjteményére, a Hudribas-ra, amelyben terjedelmesen gúnyolja ezt a bűnt.

Ennek ellenére nagyon kockázatos volna a flagellantizmust speciálisan angol bűnnek tekinteni és ezenkívül azt az angolok állítólagos különös nyers mivoltából következtetni, ahogy némelyek megteszik. Mert nem igényel semmi különös bizonyítékot, hogy ez a bűn a tizenhetedik és a tizennyolcadik században valamennyi más országban is óriási mértékben elterjedt, mindenekelőtt pedig az, hogy Európa legalacsonyabb déli vidékeitől fel a legmagasabb északra különösen számtalan kolostorban találkozunk vele. És épp ez az utóbbi tény igazolja, hogy a korbácsolás olyan bűn, amely mint tömegjelenség mindenütt fellép, ahol a természetes inger annyira túlfeszített, hogy a természet csak a legraffináltabb izgatásra, a korbácsolásra reagál és csak ez váltja ki a túlhajtott vágyat.

7. A szajha a trónon.

Mindeddig „a szerelmet”, a házasságtól eltekintve abban a szerepében mutattuk be, amelyben mint öncél jelentkezik. Ennek a szerepnek azonban, mint mindegyik korban, úgy ebben is a legjellemzőbb vonását annak a ténynek a

megállapítása adja meg, hogy a szerelem egyszersmind mily terjedelemben valami célhoz vezető eszköz, tehát fizetési eszköz is.

A dolgok természetében rejlik, hogy a „szerelem” mindegyik korban egyszersmind fizetési eszköz is, amelyet befolyásra, kegyre, hatalomra stb. cserélnek be. Azaz: a szerelemtől soha sem választható el ennek árújellege. És ezért mindegyik korból számtalan dokumentum hozható fel, amely ezt az árújelleget részint nyíltan, részint pedig többé vagy kevésbé leplezve juttatja kifejezésre. De éppen azért, mert ez az árújelleg olyan elválaszthatatlannak bizonyul a szerelemtől, tipikus terjedelme mindenkor egyetlen elhatározó értékmérője a kultúra magasságának. A kultúra emelkedőben van, ha ez az árújelleg olyan elválaszthatatlannak bizonyul a szerelemtől, tipikus terjedelme mindenkor egyetlen elhatározó értékmérője a kultúra magasságának. A kultúra emelkedőben van, ha ez az árújelleg a háttérbe vonul és ha az érzéki élet csak magasabb lelki közösség esetén megy végbe két különnemű személy között; és hasonló mértékben süllyedőben van az olyan kultúra, amelyben a szerelemnek árújellege áll előtérben. Ez az értékmérő is azok közül való, amelyek az abszolutizmus korát olyan mélyre degradálják. Még pedig oly mélyre, hogy ez nem kevésbé okolja meg azt, amit fenntebb mondottunk e korszakról, azt, hogy a kultúra tragédiája.

Az abszolutizmus korában a szerelem nemcsak általánosan kedvelt fizetési eszköz, hanem az a fizetési eszköz, amelynek árfolyami értéke minden más fizetési eszközét felülmúlja. „Szerelem” révén jutnak vagyonhoz, befolyáshoz, joghoz, kegyhez, hatalomhoz, röviden: mindenhez. Hivatalt, megbecsülést, méltóságot, a pénzen kívül, mindenesetre vele lehet a legkönnyebben elérni. Egy „Entrevue zwischen Carola II. und der Molière” című 1720-ból való lipcsei röpirat mondja:

Egynémely megtanulta Plátót és Arisztotelest, sőt az egész corpus jurist tudja kívülről, magába szívja a politika kvintesszenciáját és ujjain tudja előszámlálni a históriát. Mindez azonban még arra sem való, hogy kéményseprőt csináljon belőle, hanem szegény és jelentéktelen marad, mert mindegyik ignorans a legmagasabb tiszteletbeli hivatalokba is eljuthat és nem tudja gazdagságának határait, ha skrupulus nélkül való szép felesége van.

Kacérság és flört ez üzletnek a legnélkülözhetetlenebb aprópénze, amely nélkül nincs ember, aki csak egy napig is boldogulni tudna. Hogy ez így van, nem mond ellen annak a nagy szerepnek, amelyet a szerelem mint öncél ját-

szik ebben a korban, hanem ellenkezően, kikerülhetetlen következménye ennek. Ott ahol a szerelem a világon a legmagasabbra becsült élvezeti dolog, ugyanilyen fokban egyszersmind árucikké, még pedig főárucikké is kell lennie. Ezt pedig az adott esetben nemcsak szimbolikusan, hanem egészen reálisan kell érteni, mert a szerelemnek ez az értékjellege meglehetősen nyíltan lép előtérbe. Az illeték általános értékelése a legtöbb esetben azzal a kurzussal emelkedik és süllyed, amellyel egy bizonyos nő — és egy bizonyos férfi — „szerelmét” fizetik. Az a nő, aki kegyéért a legnagyobb árt éri el, a legnagyobb tekintélynek örvend. Ez az általános állapot legjellemzőbb formáját, a maitresse-tartásnak általános institúciójában nyeri el. A férfi maitresseket tart magának még akkor is, ha nő. A nő számtalan esetben nemcsak feleség, hanem egyszersmind egy másik és gyakran egy harmadik és negyedik férfi maitresse-e is, akik szintén nők emberek lehetnek. A maitresse szerelme azonban éppen olyan kevésbé ajándék, mint amilyen kevésbé az a feleség vagy a férfi szerelme, hanem szerelmi viszony, amit a legtöbb esetben csengő arannyal honorálnak, akár közvetlen fizetség formájában, akár pedig annál drágább ajándékok formájában. És ez a honorálás egyik részről sem csendesen megőrzött titok, valamint az a tény sem az, hogy valaki egy bizonyos férfi maitresse-e, vagy hogy valakinek egy bizonyos nő a maitresse-e. Minthogy a szerelem nem ajándék, éppen ellenkezően, díszlegnek ennek fitogtatásával, amivel kiderül, hogy „kinek mi az értéke”, vagy ki „mennyit engedhet meg magának”.

Hogy ebben a korban mindenki, aki teheti, maitresse-t tart, kikerülhetetlen kísérő tünete annak a már jellemzett ténynek, hogy a konvenció elvileg előírja a házasságot. Ennek ellenére nagy tévedés volna, ha a maitresse-tartás intézményében akár mellékesen is azt az utat látnák, amelyen a férfi és nő e korban azt a valódi szerelmet keresi és találja, amelyet a házasság konvencionális jellege megtagad tőlük. A maitresse-tartás intézménye csak a nemi közlekedésnek, a konvencionális házasságból hiányzó örömeit célozza. Minthogy ebben a korban éppen az érzéki gyönyört és csak ezt keresik a másik nemmel való érintkezésben, a maitresse végül is főalakká lesz, amely minden érdek központjában áll. Nem egyenesen a nő az, akit ez a kor trónra emel, hanem maitresse-i tevékenységében, mint szajha került a nő trónra.

Ha a maitresse csak egyes esetekben az igazi szerető, úgy azonkívül mint típus az a forma, amelyben a galantériának azon korbéli problémáját megvédeni tudják. A glantéria törvénye a változatosság és a sokaság. Mindkét célt pedig korlátlan módon érik el a maitresse intézményével. A maitresse-t, ha akarják, amit a legitim feleséggel sohasem tehetnek meg, minden hónapban

és még gyakrabban változtathatják és akár egy egész tucatot tarthatnak belőlük éppen úgy, mint ahogy a nő egyszerre több férfi maitresse-e is lehet. Minthogy a maitresse intézménye a galantéria problémáját olyan előnyösen megoldja, a társadalom törvényesíti: a maitresse-t nem illeti kifogás. Amilyen logikus ez az utóbbi, éppen olyan logikus természetesen az is, hogy az uralkodó osztályok ezt az intézményt is egyedül az őket illető előjognak tekintették. A kispolgárság ágyasát mint azelőtt, ekkor is a legnagyobb mértékben megvetésre méltó személynek tekintették.

Minthogy ebben a korban minden az abszolút fejedelemben csúcsosodott ki, mindenekelőtt a maitresse kísérte az uralkodói méltóságot és a fejedelmi maitresse-ben kulminálódott ennek az intézménynek minden tendenciája. Egy uralkodó fejedelem maitresse nélkül e korban elképzelhetetlen volt. És ezért az indifferens fejedelmek legalább egy látszat- vagy renommage-maitresse-t tartottak, mint például I. Frigyes tartotta Kolbe-Wartenberg grófnőt. A maitresse-nek a francia udvarban volt helyzetéről írja Gaston Maugras:

„A kimondott maitresse helyzete egyáltalában közhivatalhoz hasonlított. A kimondott maitresse nem választható el a király személyétől. Követi őt minden nyári kastélyába, megvannak a maga szobái Versailles-ban, fizetést kap és a miniszterek nála dolgoznak. Megfelelő és ugyanilyen hivatalos rangsorozatba osztottak a többi királyi ágyasok — a dames du lit royal — is.

Minthogy a maitresse kultuszában kulminálódott a nő minden kultusza, kézenfekvő, hogy a fejedelmi maitresse-szel szemben ez a kultusz a legóriásibb formákat öltötte. Legtöbbnyire mindig nagyobb volt a rangjuk, mint a törvényes feleségé, aki számos esetben tisztán tenyészkanca volt és akinek hitvesi ágyába csak azért szállt bele a királyi férj, hogy terhessé tegye. Montespan asszony, XIV. Lajos híres maitresse-e Versailles-ben húsz szobát lakott az első emeleten, míg a királynénak tizenegy szobával és a második emelettel kellett megelégednie. II. Frigyes porosz király az úgynevezett felvilágosodott despotizmus képviselője, Sanssouci falait maitresse-ének, Barberina táncosnőnek pazar képeivel díszítette, — e kéjlak legdíszesebb termét az ő dicsőítésére szánta — a királynét ellenben egészen száműzte az udvarból és ennek még távolról sem volt szabad Sanssouci-t látnia, arról pedig, hogy oda be is lépjen, nem is lehetett szó. Ezt a legfelsőbb istenséggé való felemelést kifejezte az a külső tisztelet is, amellyel a fejedelmi maitresse-nek hódolni kellett. A maitresse en titre a legitim hercegnőkkel egyenrangúan jelenhetett meg a társaság-

ban, palotája elé díszőrséget rendeltek ki és így gyakran udvarhölgyeket is neveztek ki melléje. Montespan asszony uszályát hordozni tisztességszámba ment, amely tisztesség Noailles udvarmesternőnek jutott ki, míg a királyné uszályát egy egyszerű apród tartotta. Minden kikocsizásnál testőrség kísérte. Nyilvános felléptének egyik leírásában áll a következő:

Az egész birodalomban, ahol csak megjelent, a kormányzók és intendánsok nagy pompával járultak eléje, hogy hódolatukat kifejezzék, a városok pedig követségeket küldtek elébe. Hatfogatú hintóban, egy másik hatfogatú hintótól követve, amelyben udvarhölgyei ültek, utazta keresztül a provinciákat. Aztán a podgyáskocsik következtek, hét öszvér és tizenkét lovas. Az ember Perrault valamelyik meséjébe varázsoltnak hitte magát.

A hivatalos kegyencnők iránt tanúsított hasonló hódolattal találkozunk szinte valamennyi abszolút udvarnál. Amint Erős Ágostont Lengyelország királyává választották, a maga részéről úgy rendezte a koronázás szertartását, hogy valami külön hódolattípus volt az épp akkor hivatalban lévő kegyencnő, Esterle grófnő előtt. Pöllnitz báró írja:

Miután a fejedelem megkapta a megválasztásáról szóló diplomát, Krakóba utazott, ahol királyi pompával megkoronázták. Esterle grófnő elkísérte útjában. Szeretője megkoronáztatásának dísz diadalszámba ment a grófnő számára. Az egész szertartást egy külön szobából nézte végig, amelyet a templomban rendeztek be számára és megfigyelték, hogy a király, mikor áldozni ment, a mairesse-ére pillantott, mintha éppen mondani akarná, hogy neki szórja a tömjént és neki áldozza a szívét.

Arról a tiszteletmegnyilvánításról, amelyet württembergi Károly Sándor rendelt el ágyasával, Agathával, a volt táncosnővel szemben, a fentebb már említett és a württembergi udvar azon korából való „Die reine Wahrheit oder die Denkwürdigkeiten des Hauses Württemberg” című leírásban olvasható a következő:

Azonban nagyon is másképp beszéltek, amikor látták, hogy a házat, amelyet a trónörökösnek szántak, Madame Agatha palotájának rendezték be. De nem álltak meg ennél; a herceg szolgáit rendelték ki

hozzá szolgálattételre, a hercegi család ékszerei, az udvari fogatok, minden a rendelkezésére állt. A hajduknak és az udvari nemesi apródoknak a szolgálatára kellett állniok. Ő volt most a legelőkelőbb személyiség úgy az udvarban, mint az egész országban; valamennyi mulatságot az ő kedvéért rendezték. Születése és nevenapjait, valamint azokat a napokat is, amelyek védszentjének nevét viselték, szintén megünnepezték az udvarnál és a székesfővárosban. Az őrségnek fegyverben kellett előtte állnia, a minisztereknek és udvari személyzetnek gálába kellett nála megjelenniök és kivilágításokat rendeztek, tüzijátékokat bocsátottak fel, mindezt madame Agatha parancsára és tiszteletére.

Azonban még tovább is mentek ebben a hódolatban. Az azon időben volt maitresse-től maguk az egyéb európai trónokon ülő legmagasabb unokatestvérek és unokanővérek sem tagadták meg a reverenciát. Sem az orosz II. Katalin, sem a porosz II. Frigyes, sem ausztriai Mária Terézia nem találták rangjukon alólinak, hogy szeretetreméltó leveleket intézzenek madame Pompadourhoz, XV. Lajos ideáljához. Tilly gróf emlékirataiban a következőket írja arról a tiszteletmegnyilvánításról, amelyet II. József osztrák császár XV. Lajos egy másik kegyencnője, Dubarry grófnő előtt tanusított:

Luciennes-ben meglátogatta Du Barry grófnőt, XV. Lajos kegyencnőjét, aki annak előtte elég szemtelen volt, hogy nyilvánosan a dauphine ellenségének jelentse ki magát, sőt hogy mint királyné meg is sértse azt. József úgy tett, mintha elfelejtette volna. Még tovább is ment és e látogatás alkalmával ennek a kiélt szépségnek még egy ósdi bókot is mondott, mert amikor Du Barry — készakarva vagy nem — egyik harisnyakötőjét leejtette, ő felemelte és amikor az bocsánatkéréseivel halmozta el, így szólt: „Nem cselekszik méltóságán alul egy császár, amikor gráciát szolgál ki.”

Amikor IV. Frigyes, Dánia királya Drezdát meglátogatta, a tiszteletére rendezett ünnepségeknél az akkori kegyencnő, Cosel grófnő volt a központ. Pöllnitz báró írja:

A következő napokat csupa vigasság közepette ülték és a hat hét alatt, amelyet a király Drezdában töltött, mindegyik napot új színjátékkal dicsőítették, amely pompájával és ritka mivoltával mindenkit

csodálatba ejtett. Cosel asszony volt mindig ez ünnepségek legelőkelőbb tárgya, mindenütt csak az ő nevét és jelmondatát lehetett látni, sőt mind a két király azt a tiszteletet adta meg neki, hogy a futtatásnál az ő színeit hordta. Soha sem részesült nagyobb tiszteletben király maitresse-e.

Amint Königsmark kisasszonyt az akkor még csak választófejedelmi ágyba fogadták, nemcsak Erős Ágost anyja, hanem a felesége is hódolt neki. Pöllnitz e kegyencnő különös szeretetreméltóságával mentegette ezt a hódolatot:

A választófejedelem anyja, akinek szigorú erényessége egyébként mindenkor írtózott a kicsapongó szerelemtől, maga sem tudta rossz néven venni a fiától, hogy csakugyan szeret egy ilyen szeretetreméltó nőt. Mindkét választófejedelem asszony meglátogatta és igen bizalmasan közlekedett vele.

Amikor missz Robinson angol színésznő, az angol trónörökös háremének kegyencnője 1781-ben Párisba utazott, az egész feudális világ eksztázisba jött, Gaston Maugras írja erről:

A francia társaság nagyszerűen fogadta. Ünnepeket adtak a tiszteletére és olyan szórakozásokat találtak ki a számára, amelyeken a legelőkelőbb személyiségek is résztvettek. Chartres herceg, Lauzun, az udvar legcsábítóbb gavallérjai kívántak a szép külföldi nőnek bemutatkozni. Chartres herceg, aki fülig szerelmes volt bele, a sablonsi-i síkon lóversenyt rendezett a tiszteletére. Sőt még többet is tett ennél. A pompásan kivilágított mousseaux-i kertekben falusi ünnepélyt, olasz éjszakát rendezett; tarka lampionokkal, girlandokkal és mesterséges virágokkal valamennyi fára kiaggatták missz Robinson nevének kezdőbetűit.

Különben az ünnepelt szépség, mint számos más esetben, úgy ebben sem mulasztotta el fanatikus imádóinak bebizonyítani, hogy mennyire méltó erre a nagy tiszteletre; missz Robinson nagy kegyesen befogadta Chartres herceget legitimebb szerelmi bizonyítékokkal kitüntetett szeretői sorába. Az angol pamfletisták nem mulasztották el ennek a fontos állami aktusnak legkisebb részleteit is megírni. Aminek különben csak az az egy következménye volt, hogy a hölgy hírneve az angol társaságban ezzel még nagyobbra nőtt...

A maitresse intézménye, amint az már ebből a néhány példából látható, valósággal a Mária-kultusz átvitele a világi életbe. Mária több, mint istenfia. A maitresse több és hatalmasabb, mint parancsolója, mert ő még ezen is uralkodik, ő a sorsa neki. Akinek Mária isten trónja előtt a pártját fogta, biztos isten kegyelmében; akire a maitresse kegyének sugarai rávilágítanak, arra rávilágítanak az élet csillagai. Ennek a történelmi helyzetnek konzekvenciája volt az úgynevezett maitresse-uralom, amely az ancien régime-nek a történelemben olyan hirhedt jellemvonását megadta. Ezt az uralmat felesleges jellemezni, mert hiszen ez a legismertebb lapja a fejedelmi abszolutizmus történelmének. Legfeljebb egy tekintetben kell korlátokat vonni ezeknek az állapotoknak általánosan szokásos értékelésénél. Az abszolutizmus korában volt maitresse-uralom legtöbb bírálója első sorban abban az erkölcsös felháborodásban tetszeleg magának, hogy szajha volt az, akinek szeszélye előtt a népeknek meg kellett hajolniok. Ez azonban határozottan a lehető legsilányabb kritika, amit a maitresse-uralomról el lehet mondani, mert ez az uralom a született törvényhozótól indul ki és ezt a született törvényhozót mindig csak a leszármazott uralkodóban látja. Mindamellett pedig épp ezt az eszmét soha sem hajtották végre a történelemben olyan alaposan, mint épp a maitresse-uralommal; mert ha csakugyan a magasabb intelligenciát akarjuk érvényesíteni, úgy már felületes szemlélésnél is fatális módon tűnik ki, hogy ez a legtöbb esetben a kegyencnő oldalán volt. Ezek a kegyencnők csekély kivétellel nemcsak a miattuk háttérbe került hites feleségeknél, hanem névleges parancsolóiknál is intelligensebbek voltak. Ezzel tehát mitsem mondtak. Ebben az állapotban egyedül az abszolutizmus lényege volt az erkölcstelen, amely a személyes önkényt mindenható törvénné tette meg.

Ha azokat az óriási visszaéléseket, amelyeket a mindenütt szokásos maitresse-uralom okozott, bízvást mellőzhetjük, annyival nagyobb fontosságúak az erkölcs történetére nézve azok a konzekvenciák, amelyekkel az részint az egész népességre, részint ennek nagy rétegeire nézve járt.

Minthogy a nő akarata alá való alávetés mindig a maitresse akarata alá való alávetésben csúcsosodott ki, e korban a nő számára az volt a legelőnyösebb, ha maitresse-é lett és ezért vált ez gyakran felette keresett életpályává. Számos szülő formálisan erre nevelte a leányát. Mrs. Manley írja *Atlantis*-ában: Gondos anyák operába vagy a Hyde-parkba viszik leányaikat, „hogy amants-okra tegyenek szert”. Az amant volt a leány első ideálja, mert ha az amantból nem is lett férj, azonban minden körülmények között ajándékokat adó vagy protekciót szolgáltató barát lett belőle. Abraham „Gehab dich wohl” című röpiratában mondja:

ÉJFÉLKOR

Francia litográfia

1860

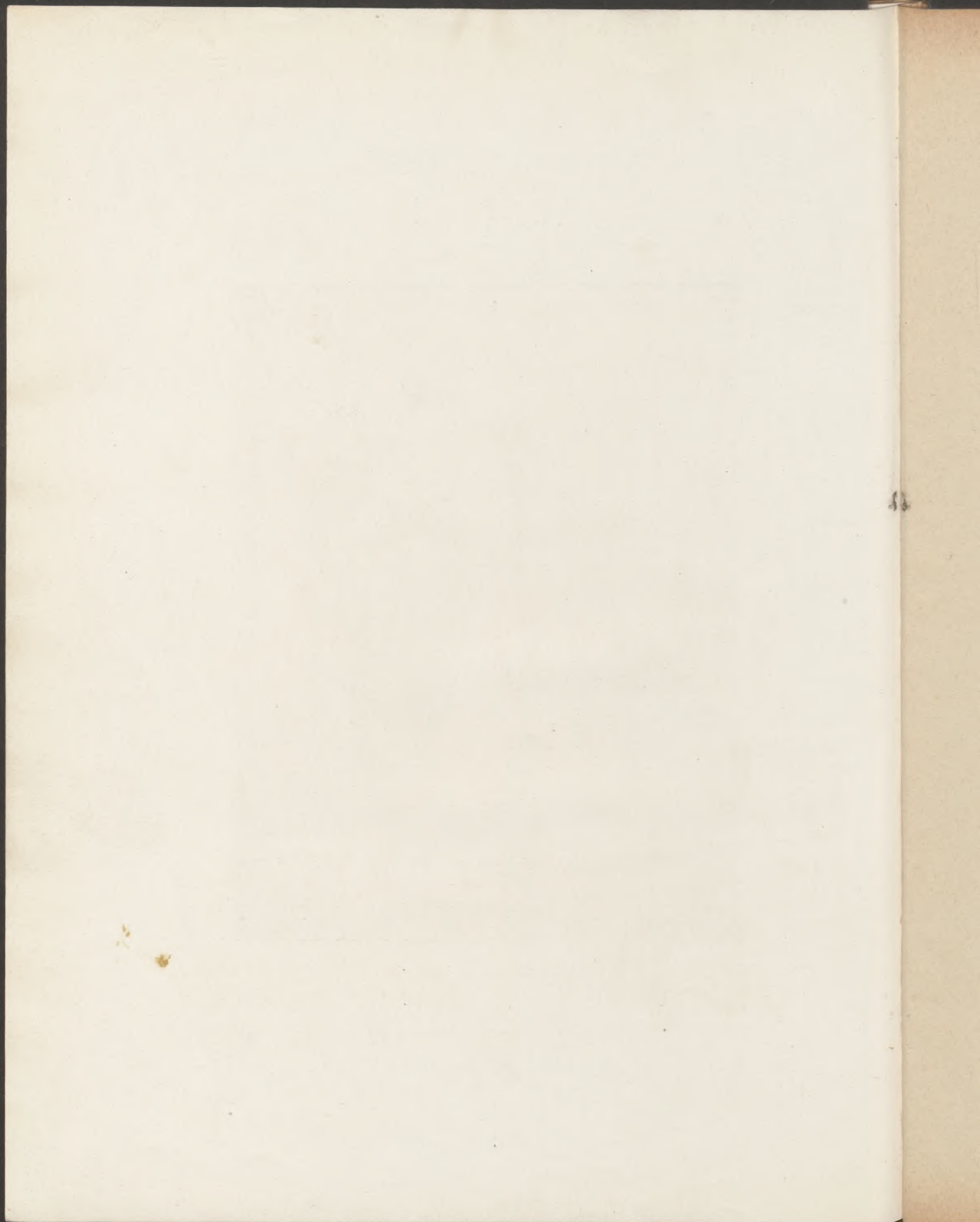
REGGEL 8 ÓRAKOR

ráfia

1860-ból

Olyan szülők most is találhatók, akik saját húruk és vérük, akárrom mondani saját édes gyermekük ártatlanságát viszik az ördög vágóhídjára... igen, ők maguk adják el magas uraknak, hogy leányuk eladott szüzességével papiros családjuk törzsét megnagyobbítsák és tekintélyes hivatalokhoz jussanak.

A legnagyobb ideál, amelyre egy nő eljuthatott, természetesen az volt,

10. kép. Az almaárusnő.

N. Grav-tól.

hogy egy uralkodó fejedelem maitresse-évé vihette föl. Annak az óriási hatalomnak a látványa, amelyet egy fejedelmi maitresse tárt eléjük és az, hogy a legdúsabb szerencse szaruja öntötte mindig áldásait az ily maitresse egész rokonságára és ismeretségére, számtalan szülőt csábított arra, hogy komolyan számoljon ezzel a lehetőséggel és leányait már úgy nevelje, hogy amint e korban mondták: „királyi falat” válják belőlük. A feljegyzések egész sora tájékoztat erről. Így például Casanova emlékirataiban olvasható:

A vendéglőben, ahol megszálltam, egy Toscani nevű színésznővel találkoztam, aki igen fiatal és igen szép leányával Stuttgartba utazott vissza. Párisból jött, ahol egy évet töltött, hogy a híres Vestris-től a jellemtáncban oktatást adasson neki. Párisban ismertem, de nem igen figyeltem arra, noha egy kis vizslát ajándékoztam neki, amely leányának kedvence volt. A kis nő valóságos kincs volt és nem került fáradságába rábírní engem arra, hogy elkísérjem Stuttgartba, ahol ezenkívül minden elképzelhető szórakozásban sem lesz majd hiányom. Az anya türelmetlen volt, hogy lássa már, milyennek találja majd a herceg a leányát, akit gyermekkorától kezdve e kéjenc fejedelemnek szánt.

A legfanatikusabban azonban az udvari nemesség köreiből hódoltak az ilyen spekulációnak. Ez a nemesség ugyanis feudális mesterségével együtt előbbi erejét és önbecsülését is elvesztette. Minthogy az udvarnál a magasabb lakáj funkcióját kapta, a funkcióval együtt lakájerkölcsöket is vett fel. Valamennyi hozzátartozó a legmagasabb fokban büszke arra, ha a gyermek, a feleség, vagy a nővér a király bujaságát felköltötte. Minden egyes nőnek egyedül az a törekvése, hogy az uralkodó tekintetét magára vonja. Állandóan olyan szituációban voltak, amely a király közeledését vonhatta maga után és minden pillanatban készek voltak arra, hogy első intésére kövessék. XIV. Lajos udvaráról írja egy kortársa: Nem volt nő az udvarnál „qui ne travaillât à donner de l'amour au roi”. I. Frigyes Vilmos porosz király udvarában folyt hasonló üzelmekről szerzünk tudomást Schadow, az ismert berlini akadémiai igazgató szájából:

Egész Potsdam olyan volt, mint egy bordélyház; valamennyi család igyekezett a királlyal, az udvarral közlekedni, az asszonyokat és leányokat versenyt kínálták és a legmagasabb rangú nemesek ebben a legbuzgóbbak.

Ebben a szituációban a nemesség minden hazafiasságát is elvesztette. Így voltak régi westfáli nemesi nemzetségek leányai és asszonyai, akik azért a tisztségért verekedtek, hogy a „Morgen wieder Lustik”, a Napoleon kegyelméből való király ágyát ékesítsék. A tipikus lakájfelfogáshoz tartozott az a nézet is, hogy mindenki, aki az ő területére lép, „örökölt jogait sérti.” Ezért öröklött jogainak megsértését látta a nemesség abban, ha hasonló tisztesség érte a nép leányát és ha ezek közül való is hercegi vagy királyi ágyban csinálta meg a karrierjét, amely pedig isten, születés és jog szerint egyedül őket illette.

meg. És ezért mindig ennek megfelelően viselkedtek. Amint az uralkodó bölcsességét dicsőítették, amellyel érte, hogy mint kösse össze személyes javát a közjával, ha a nemesi rendből választotta a maitresse-ét, úgy nem tudtak eléggé világosan dörögni a gyalázatos maitresse-uralom ellen, ha a kegyencnő, mint például a porosz II. Frigyes Vilmosnál a Minchen Encke, vagy egyéb polgári nevet viselte.

A nemességnek azzal a feudális nézetével, hogy a királlyal való ágykötéség úgyszólván az ő leányainak előjoga, természetesen nemcsak a 18. században találkozunk, hanem már attól a kortól kezdve, amikor a fejedelmi abszolútizmus hatalomra jutott és ennek következtében udvari nemesség is volt. Azaz azóta, hogy a maitresse funkciója ennek egész pereputtya számára gazdagságot és hatalmat jelentett. De ugyanolyan mértékben, hogy a nemesség mindinkább elvesztette feudális foglalkozását és udvari nemességgé süllyedt alá, úgy növekedett e verseny hevesége és brutalitása és így érte el a „fejedelmi szajhák” ellen való dühöngés legnagyobb virágzását a 18. században. Természetes, hogy a saját kaszton belül is dühöngött ez a versengés. És ennek az egy napig sem szünetelő versengésnek a látványa éppen a legmulatságosabb színjáték volna, amit az ember elképzelhet, ha mindamellett nem tűnne fel a semmitől sem visszariadó büntett borzalmas mélysége. Ahhoz, hogy „a királyi fekhely osztozása”-nak előnyehez jussanak, vagy azokat megtartsák, semmiféle büntetést nem tartottak túlságosan nagynak. Az éggel és pokollal szövetkeztek. Misét mondatnak és az ördögnek adták el lelküket. És a leggyakrabban tették az utóbbit, mert az ördög patikájából valók voltak a „nesztelen” mérgek és a „csalhatatlan” szerelemitalok, amelyek valamennyi ilyen udvari intrikában szerepet vittek. Az ördög repertoárjába tartozott továbbá a borzalmas fekete mise, amelynél kis gyermekeket öltek le és áldoztak fel, ami által állítólag feltétlenül megnyerik tervüknek a pokol fejedelmét. És óriási összegeket szántak erre a vállalkozásokra, mert hiszen tudták, hogy eredmény esetén a legnagyobb költség is kifizetődik. Montespan asszony Voisin-nek, a méregkeverőnőnek nem kevesebb, mint egymillió livre-t kínált, ha olyan port szállít neki, amely versenytársait, — a jelentkeztetetteket és jelentkezendőket — elteszi az útból és tartósan kényszeríti karjai közé XIV. Lajost. De ha Montespan ilyen fegyverekkel vonul a küzdőtérre La Vallière és Fontange asszony ellen, úgy hasonló eszközökkel manipuláltak ellene Angoulême hercegné, Vitry asszony és saját sógornője, Vivonne hercegné, akik mindannyian hamarosan igyekeztek az ő helyét elfoglalni...

De még itt is mélyebb, azaz az osztályuralom okai jönnek tekintetbe. Általában tévedés volna, ha ebben a királyi hálótársi állásért való versengés-

ben kivétel nélkül belső természetű személyes viszálykodást látnának. Mint-hogy a maitresse mindig hatalmat jelentett, minden egyes hölgy mögött bizonyos politikai csoportok húzódtak meg. A frakció, amely a politikai uralomra törekedett, a maga bizalmi személyét akarta a király ágyába juttatni. Más szóval: a háremviszonyok mögött nagyon gyakran a kor politikai küzdelmei is rejlenek. És ezek a nagy politikai érdekek azok első sorban, amelyek ezeket az udvari intrikákat olyan hevessé teszik, másrésről pedig egyedül ezek azok, amelyek az intrikáknak történelmi jelentőséget adnak. A mindenkori kegyencnők és egyes miniszterek, vagy a kegyencnői állásokért küzdő hölgyek között való viszálykodások, amilyenekkel például a 17. század második felétől kezdve állandóan találkozunk, alapjában véve a mind szívósabbá váló parlamenteknek a királyi önkényuralom ellen való harcai voltak. Choiseul herceg, XV. Lajos minisztere Pompadour pártját fogta Dubarry ellen, de nem azért, mert az utóbbi a királyt a sivár bűnözésre csábította, mialatt Pompadour alatt az „udvarnál a nemes tisztesség” uralkodott, hanem mert Pompadour a Choiseul által képviselt parlament pártját képviselte, míg Dubarryval a jezsuiták bizalmasa került a király ágyába. Ideolog megfordítása ez az e korban fontos politikai párbajnak. És az általános politikai küzdelmeknek ez az elhomályosítása teljesen megfelel a fejedelmi abszolutizmus jellemének. Elválaszthatatlan ennek lényegétől, hogy alatta nagy politikai problémák mindig a legszenyesebb álöltözetben jelennek meg.

Olyan korban, amikor a nő nagy mértékben megvásárolható, természetesen nem kevésbé megvásárolható a férfi sem. És így állt az ancien régimeben a maitresse intézménye mellett az elvileg anyagi okokból szíves férj feltűnően gyakori jelensége. Számtalan férfi nemcsak kényelemszeretetből és közönyből volt engedékeny feleségének házasságon kívül való szerelmi tevékenysége iránt, nemcsak raffinement-ből, mert a hitvesi ágyban volt szajhaszag új szenzációkat hozott túlfeszített vágyai számára, hanem azért is, mert a feleség teste árucikk volt, szerelmi tudása pedig olyan tőke, amelyet minden más tőkénél jobban lehetett kamatoztatni.

Számos háztartás a feleség és anya maitresse-i mivoltán épült fel; még gyakoribb volt azonban, hogy a maitresse-i állapot szolgáltatta a családnak azt a segítséget, amely a családnak lehetővé tette, hogy mindig nagy lábon éljen és ezzel olyan társadalmi állást foglaljon el, amihez szükséges anyagi eszközöket a férj keze és szelleme munkájával soha sem érhetett volna el. A szerető ruházta az asszonyt, ő ajándékozta meg ékszerrel, amellyel a nagy nyilvánosság előtt és a társaságban díszelgett és ezenkívül a kölcsön kerülő útján, amely kölcsönnek visszafizetésére egyikük sem gondolt, készpénzzel honorálta a

vele szemben tanúsított szerelmi szolgálatokat. Nem csodálatos ez a hivatásos szerencselovagnak e korban oly gyakori alakjánál, aki nemcsak hamisjátékos és mindenféle formában dolgozó szélhámos volt, hanem a feleségét is vásárra vitte és amennyiben ez már öreg volt ehhez, a leánya bájaival és kegyével házalt. De a tiszta önérdékből előzékeny férj minden osztályban és rétegben megtalálható. A tizenennyolcadik századbéli híres élvhajászok memoárjaiban lépten-nyomon találkozunk vele. Ezek az élvhajászok elért sikereik felét sem érték volna el, ha a férj nem vállalta volna a titkos rendező szerepét. Határozottan napirenden volt ez a kereskedő osztálynál, még pedig azokban a szakmákban, amelyek áruit, ha nem is kizárólagosan, de legtöbbször a vagyonos osztályok vásárolták. Ilyenek voltak például a divat- és díszműárúkereskedők. Valósággal gyakorlat volt itt, hogy mindig az asszony szolgálta ki a férfivevőt és hogy ő volt az, aki a gazdag divatfit a lakásán felkereste, hogy az épp érkezett ujdonságot bemutassa neki. Ha az ilyen alkalommal pikantériája és a vevőtől meg nem tagadott szívélyessége folytán elérte, hogy ez nemcsak vásárolt, hanem lehetőleg az áru árának kétszeresét fizette, hogy mindig és minél drágább volt az áru ára, annál többet vásárolt, akkor a feleségét ügyes üzletasszonynak mondták, akinek férje írgylésreméltó ember. A férj pedig természetesen büszke volt erre a kincsre, noha nagyon is jól tudta, hogy ez vagy amaz a vevő miért is fizet ki olyan árukról szóló számlákat, amelyeket egyáltalán nem is vett át.

Éppen ilyen gyakori volt ez a típus a közép- és kishivatalnokok között. Csak épp az volt a különbség a kettő között, hogy itt a vevő szerepét a feljebbvaló és a magas pártfogó töltötte be. A feleségnek vagy a leánygyermeknek a feljebbvalóval szemben tanúsított előzékenysége felmentette az embert a munkától, megerősítette állásában, előléptette és javadalmak birtokába juttatta. Ez az eset olyan gyakori volt, hogy bátran el lehet mondani, hogy ez volt e korban a hivatalnokoktól leginkább gyakorolt módja annak, hogy karriert teremtsenek maguknak. De a külsőleg szolid polgárságban is számtalan volt az olyan egzisztencia, amelyben a férj meglepéssel látta, ha a felesége értett hozzá, hogy ügyes módon a fizetni képes házibarát maitresse-évé váljék. Ő maga segítette tehetségéhez képest jó tanácsokkal felesége hajlandóságát: Ezt és ezt az urat szívesen kell fogadnod, szeretetreméltónak kell hozzá lenned, ajánlása nagy hasznunkra lehet és így tovább. Ez stereotip tanács és szólásmód. Ezzel ennek megfelelően természetesen épp ilyen nagymértékű képmutatás járt együtt. Sehol sem volt olyan nagy a felháborodás az olyan bűn ellen, amely nyíltan ment ki az utcára.

Ezekből a tényekből mint elháríthatatlan következmény következett végül,

hogy a maitresse-nek, mint társadalmi intézménynek törvényesítése, törvényesítette a megcsalt, a pipogya férjet. És mindinkább megszűnt kómikus figurának lenni. Ellenkezően, mint a tartós családi boldogság egyedül szilárd alapját dícsérték és ezért az a legelfogadhatóbb szerep, amit a férj választhat magának. Az egyszer már idézett „Entrevue zwischen Carola II. und der Molière” című írásban olvasható:

Ha pedig egy férjet szép felesége galantériái révén ilyen különös szerencse éri, vajjon mint lehet ránézve szégyen, ha ezt az újján keresztül nézi? Au contraire, teljes joggal a világ nagy szövetségének nevezheti azt, amit egyébként felszarvazott állapotnak mondanak, vagy a szomorúságban való vigasznak, azok támaszának, akik nem tudnak magukon segíteni, a boldogtalanok boldogságának, szegény és jelentéktelen családok a férj, gyermekek és rokonok felemelésének, a maga szerencséje legjobb eszközének, a bőség szarujának és a tisztelt és méltóság forrásának. Mindezek a címek bizonyára jobban illenének a dologhoz, mint a felszarvazott gyűlölt elnevezése.

Az ember szerencséje a békétől és bőségtől függ, ahol ellenben a szükség uralkodik, ott a nyomor és az egyenlenség üti fel tanyáját. Minthogy pedig egy szép és kellemes asszony a szükségesen segíteni és a nyomorúságot az inséggel együtt száműzni tudja a házból, ebből következik, hogy az úgynevezett felszarvazottság azokat a szép titulusokat érdemli meg, amelyekkel én illetem.

Egy szép, barátságos, gáláns udvarló a szeretetreméltó asszony galantériái segítségével mindig az a kanális volt és marad, amelyen át a víz a malomba ömlik és a legjobb fejőstehén, amely tejet ad a háznak. Ha a sas a galambdúcot, a jégeső a termést, a gyümölcsöt és szőlőt tönkreteszi, csak rá kell mosolyognia az udvarlójára és az összes kár, akár kétszeresen és tízszeresen is megtérül.

Ezek mindenesetre a szatirikus szavai, de mint sok hasonló szatirából, úgy ebből a gúnyból is a kor igazi filozófiája beszél ki. Mert csak az akarata ellenére felszarvazott férj volt kómikus figura. Ebből pedig az következett továbbá, hogy a felszarvazott férj szerepe e korban élethivatás lett. A szégyentakaró férj alakja ugyan nem ekkor keletkezett, de ekkor lett tipikussá.

A szégyentakaró az a férfi, aki pénzért, hivatalért, címért hajlandó arra, hogy valamely illegitim cselekedetet a külvilág előtt a nevével takarjon el. És ezzel a tipussal mindegyik osztályban találkozunk: „Az udvaronc a fejed-

lem szeretőjét vette feleségül, a hivatalnok a feljebbvalóját, a szolga pedig az ura maitresse-ét.” A szégyentakaró azonban valósággal nélkülözhetetlen

11. kép. A toilette.

A. Beardsley-től.

volt ebben az időben; tucatnyi esetben volt rá szükség, hogy valamelyik hölgy a „becsületen esett foltot” eltüntesse és ezt társadalmilag felemelje, hogy

fattyúkat törvényesítsen és mindenekelőtt, hogy a gyönyöröket kölcsönösen kényelmesebbé tegye a szerető felek számára. Mint hivatalfőnökné, vagy mint lelkészasszony mindig ott lehet a gróf úr oldalán egy csinos szűz, akit valamelyik érdemes bordélyos font a hálójába, anélkül, hogy szégyenkeznie kellene miatta; mert hiszen a férjet tetejébe hitvesi jogairól való lemondásra is kötelezhetik. Mert nem gyakran erre is kész volt az igazi szégyentakaró, aki ugyancsak értett ahhoz, hogy a maga érdekeit megóvja. Az erről szóló megállapodások nem voltak ritkák. Mint legismertebb történelmi példára, utalunk a Pöllnitztől nyilvánosságra jutott szerződésre, amellyel Esterle szász báró a feleségét átengedte Ágost szász választófejedelemnek. Ebben a szerződésben áll: „Esterle úr minden férji jogáról teljesen lemond és soha sem fog erre igényt tartani, ellenben a gyermekeket, akiknek felesége életet fog adni, minden ellentmondás nélkül a magáénak fogja elismerni és akár fiúk, akár leányok lesznek, az Esterle család neve és címere illeti meg őket.” Azokról az előnyökről, amelyeket a szégyentakaró hivatása szerzett az értelmes férjnek, mondta Santa Clara:

Egy kövér házasság jó sorsot szerez; gyakran a megejtett heányzó hoz jó kinevezést; az udvarnál ül egynémely madárka, némely énekes, némely csalogatói, akit másképp akarnak elhelyezni, mert eleget füttyörészt nekik, hát mit tegyenek? Ráakasztanak egy kinevezést, ki engedik repülni, akinek tehát a tulajdonába jut, annak jókora darab húsrá és kenyérre való utalványt is hoz. Egy pénzügyi tanácsbéli elnökről olvassuk: „Végül egy udvari énekesnővel kötött csinos házasságra léptették elő, akit becsülethez juttatott; ilyes madárkát csalogatott magához. Gyakran az is megtörtént, hogy ily kanári madarakat szívesen átengednek, mert megunták az éneküket és ujdívatú madárkák után törekednek.

Igen gyakran az volt a föltétele a hivatalnok bizonyos állásba való beiktatásának, hogy az állás felett rendelkező feljebbvaló elhasznált maitresse-ét nőül veszi. És egynémely úr maitresse-ekben való tömegfogyasztásánál fogva volt olyan feudális körzet, amelyben egyáltalán nem volt állás, amelyet a földesúr háreméből való házasodás nélkül meg lehetett volna kapni. Akinek tehát ehhez nem volt kedve és nem volt elegendő anyagi módja ahhoz, hogy pénzen vásároljon hivatalt magának, egész életén át várakozhatott valamilyen kineveztetésére. A szükség azonban a legtöbbször meghozta a szükséges belátást, egynémelyiknél pedig még többet, valóságos kívánczóságot az ily alkalom után.

Egy sváb lelkész írja hivatalársának: „Hogy a kegyúr teherbe esett maitresse-ét feleségül vehesse, egynémely előtt a lehető legnagyobb szerencsének látszik.” Gyakori eset, hogy a lelkészjelöltek egyedül ez úton jutnak plébániához. Németország déli részében igen sokáig használatos szokás-mondás volt: „A papné asszony a gróf úr ágyában részesült konfirmációs tanításban”. Valamint a következő is: „Könnyű annak szentszéki tanácsosnak lenni, akinek a herceg az ágyas-sógora.”

Minthogy a szegyéntakaró hivatása állandóan áldással jár, e korban nem is jár semmi szegyénnel, legalább a nagy nyilvánosság előtt nem. A legkevésbé pedig akkor, ha az uralkodó fejedelem volt az, aki az ember ágyas-sógora volt, vagy pedig még továbbra is az maradt. Amint La Vallière kisasszonynak, XIV. Lajos már említett maitresse-ének kezét egy millióval terhelten Vardas bárónak felkínálták, ez csak azért utasította vissza, mert az összeget keveselte és legkevésbé sem férfias önértékből, mert elvi beleegyezését a következő szavakkal indokolta meg saját maitresse-e, Soissons grófnő előtt:

Anyám, az elhunyt Moret gróf, aki Franciaország legbecsültebb férfiainak egyike volt, IV. Henrik egyik maitresse-ét vette feleségül, akitől én származom. Hát ítélje meg önmaga, ellenkezzem-e. Mint-hogy La Vallière kisasszony azonkívül egészen közömbösen hagy, a király épp ellenkezően, rendkívül szívességet tesz majd nekem, ha foglalkozik vele.”

Molière egy ily esettel kapcsolatban írta: Un partage avec Jupiter n'a rien du toit qui deshonne. És az egész világ tapsolt neki, — feltéve, ha a honorárium elég nagy volt.

És még egy tipikus alakja volt e kornak, akit nem szabad mellőznünk és ez: a férfi a maitresse szerepében. Mert a nő is, különösen érettebb korában, ha testi bájai nem voltak elegendők, hogy a férfiakat csábítsa, vásárol szerelmet. És számos férfi számára e keresetforrás kiaknázása ugyancsak az elképzelhetően legjövedelmezőbb hivatás. A százszámra menő példák közül csak ezt a néhányat hozzuk fel: Jean Hervez többek között a következőket írja XIV. Lajos udvaráról: Fromenteau bárót egy Beauvais bárókisasszony tartotta ki, miután XV. Lajos egész vagyonnal fizette meg a szüzességét. Segulier kancellár felesége évek hosszat tartotta ki d'Harcourt grófot. Rohan herceg-nének csekély kétszázezer tallérjába került egy Miossens nevű úr szerelme. Beringhen asszony Montlouet d'Angennes úrnak, aki szép ember volt, ezer-kétszáz tallér havi járadékot kínált a gyengédségéért. Ez esetben azonban az

ajánlatot a magas összeg ellenére is visszautasították; részint azért, mert Montloutet d'Angennes urat már másutt lefoglalták, részint pedig azért, mert a hölgy „már nem nagyon fiatal”, ugyanis nagyon öreg volt. Ebből látható, hogy a nők a maguk maitresse-eit nem fizették rosszabbul, mint a férfiak övékét. Ezért éppen olyan feltételeket szabtak nekik, mint amazok az övékének. Jean Hervez írja a következő esetet egy XIV. Lajos udvarbeli hölgyről:

Egy udvarhölgy és nem épp a legjelentéktelenebbek közül való, megtudta a szeretőjéről, hogy házasodni készül és elérte nála, hogy a templomból kijövet hozzájöjjen majd. Alig hogy ott volt, megkérte, hogy minden nap háljon vele, hogy amikor bekövetkezik az éjszaka, unokahugának — a gavallér maitresse-ének unokahugát vette feleségül — csak a fiatal férj erejének maradéka jusson. Minthogy jól fizetett és a fiatal férjnek sok pénzre volt szüksége, ez úgy is tett, amint azt a hölgy kívánta.

Az olyan asszonyok, akik politikai befolyás fölött rendelkeztek, azonkívül hivatalokkal és színekurákkal fizettek. Közben persze sor került ezek visszavonására is, azon esetben, ha az illető nem felelt meg megelégedésre a feltételeknek, vagy előbb-utóbb ellenük cselekedett olyanformán, hogy egy másik női lény felé is fordult érdeklődése. Friedrich Ebeling ír meg ilyen esetet Frigyes Ágost ismert mindenható miniszteréről, Brühl grófról:

Mint a férje, úgy a grófné is a helyesíthető számozottak sokaságát tartotta magának, ahogy Solon a despoták kegyenceit nevezte. Ezek között volt négy kamarás-apród, mind szép szarmata ifjú, akiknek szolgálata megkövetelte, hogy hébe-korba zárt ajtók mögött megjelenjenek hölgyüknél, amiért az elért megelégedés fokához képest adandó alkalommal hivatalok és színekurák vártak rájuk. Hogy azonban veszedelmessé válhatott elégedetlenségét felkelteni, azt megtanulta a miniszter egyik Seyffert nevű kabinettitkára. A szerencsétlent egyszer rajtakapták, amint ő excellenciáján kívül úrnőjének egyik kamarás kisasszonyával szemben is szeretetreméltó volt. Büntetésből eltávolították a miniszter közvetlen közeléből és jelentéktelen állásra száműzték, a leányt pedig sebtiben akarata ellenére férjhez adták.

A „Galanterien Wiens” szerint Bécsben is gyakori alak volt a férfi-maitresse: X. úrral kellett azt jelezni, mert X. bizonyos számot jelentett:

„X. úr nagyszerűen él, szépen ruházkodik, minden divattal együtt tart és mégis azt mondják, hogy egy krajcárnyi vagyona sincs és továbbá, hogy semmi egyéb, mint gyakornok... Mikép lehetséges ez?... Asszony tartja ki és fizeti úgy, mint egy munkást. Mindig nála van; toalettjénél a szobaleány szerepét tölti be, asztalnál a jóbarátét, sétánál a kísérője, színházban a tolmácsa és az ágyban a férje.”

A „Briefen über die Galanterien von Berlin” szerint ott különösen a tisztek voltak azok, akik a férfi-maitresse funkcióját a fizetniképes hölgyeknél betöltötték. A porosz katonatisztek siralmasan rossz fizetések mellett valószínűleg a legkívánatosabbnak tekintették az ilyen alkalmat...

A szerető az abszolutizmus korszakában a hölgy kíséretében az úri rang kifejezője: ha az elvesz, könyörtelenül velevesz a tekintély is. Ha tehát a természet visszavonhatatlanul megfosztja a szeretőre való igény jogától, vagy pedig más természetű körülmények azok, amelyek megakadályozzák, hogy egy szerető önként és magától kísérje, úgy az okos nő készpénzfizetéssel fűz magához szeretőt. A férfi-maitresse-nek csak ez az alakja az, ami ezt a fejezetet méltóan bezárja. Mellőzhetetlen groteszk megnyilvánulása ez az egész alkotmánynak.

II. RÉSZ

AZ ENGEDÉLYEZETT GALANTÉRIA

1. A szerelem utcai árusítása.

Ebben az időben oly könnyen és kényelmesen talál szerelmet az ember tisztességes asszonyoknál, hogy a nimfákra szinte nincs már semmi szükség” — ezzel a mondattal az ancien régime-ben újra meg újra találkozunk. Casanova írja: „Ebben a boldog időben nincs szükség a prostituáltakra, mert a tisztességes asszonyok annyi engedékenységet tanúsítanak.” Amde ez csak a kicsapongás iránt való általános hajlandóságot és annak nagyságát bizonyítja, de nem a prostitúció mellékes szerepét a nyilvános életben. Ahol a szerelmet olyan en gros árulták, mint az ancien régime-ben, ott természetesen a detail árusításnak is buján kellett virágoznia, mert a mindig megszerezhető nemi élvezet éppen a kor legfontosabb szükségleteihez tartozott. Feltűnően nagy lehetett azonban azoknak az asszonyoknak száma, akik nyilvánosan, utcahosszat üzletet csináltak a szerelmi gyönyörből. Persze kevésbé azért, mert ezzel a nők számára állítólag legkönnyebb kereseti forrással ebben a korban az erkölcsök általános ledérsége párosult, hanem abból a lényeges okból, hogy ebben az időben a családon kívül a nő részére nem volt rendszeres foglalkozás, a család pedig nagyon sokak számára örökre el volt zárva. Éppen ezért a prostitúció kikerülhetetlen végzet volt ezer meg ezer nő számára.

Élni kellett és akartak is.

A perdita szerepe tehát a nyilvános és a magánéletben ebben a korban nem korlátozottabb, mint azelőtt volt, sőt ellenkezőleg kiterjedtebb, csak egyes irányokban lényegesen más, mint a renaissanceban volt. A perditák tényleges számáról természetesen ebből az időből is épp oly kevés biztosat tudunk, mint a renaissance-ban, mert csak hozzávetőleges becslések állnak rendelkezésünkre. Így például Bécsben, még a Mária Terézia irgalmát nem ismerő erkölcsi bizottságának idejében is, mikor minden tettenért prostituáltat barbár büntetésekkel sújtottak, tízezerre becsülik a közönséges és négyezerre a jobb fajta perditák számát. Párisban több adat szerint harminc és negyvenezer között ingadozott a számuk, sőt Londonban 1780 körül állítólag ötvenezer voltak, a maitressek nélkül. Egyetlen templomi játékban — Maribowe — 13.000 ilyen nőt számoltak össze, akik közül 1700 maga lakott egy házat. Berlinről pedig meg kell említeni, hogy a tizennyolcadik század utolsó negyedében körülbelül száz megtűrt bordélyháza volt, melyek legalább hét—kilenc leánynak adtak szállást. Ez pedig azt jelenti, hogy az akkori Berlinben aránylag négy-ötször több rendszersített prostituált volt, mint amennyi a mai Berlinben van. Azoknak borzalmasan nagy számát, akik országszerte darabbérért kereskedtek a szerelemmel, legjobban illusztrálja az a nagy szerep, melyet a perdita a nyilvános életben játszott. Erről pedig majdnem teljesen elegendő közlések vannak birtokunkban, bár főleg a nagyobb városokról.

A kisvárosokban, melyeknek az iparos kispolgárság adta meg a jellegét és mindenekelőtt falun is, ilyen irányban egész mások lettek a viszonyok, mint amilyenek a renaissance-ban voltak. A nyilvános bordélyház, mely a 15. és 16. századba sehol sem hiányzott, ebben a körben egészen ritka jelenséggé lett. Ezzel persze nem azt akartuk mondani, hogy a nyilvános bordélyházzal a prostituált is eltűnt ezekből a városokból. Csak elrejtekezett és titokban üzte a maga mesterségét. Míg azelőtt mesterségének megbélyegző jegyeit — a meghatározott formájú tüll, vagy a fátyol sárga szegélyét — viselte és kellett viselnie, amint az uccára lépett, hogy az egész világ megismerhesse, most a kisvárosokban egyenesen feltétel volt, hogy a szigorú erkölcsösség köntösébe öltözködjék és hivatalosan „tisztán és becsülettel” a keze munkájából, varrásból, himzésből vagy vasalásból éljen. A tisztességnek ez a külső látszata nem akadályozta meg, hogy a helybeli férfiközönség nagy többsége igen jól ismerte és tudta a lakása címét, meg azt is, hogy milyen órában található biztosan otthon. S amint a perdita existenciája a kisvárosokban titkos volt, épp úgy a legnagyobb titokba burkolódzott a velük való érintkezés is. Kerülő úton jött és ment a legtöbb látogató. Ezzel szemben azonban itt használták ki leginkább

a szolgálatait, sőt szinte seholsem volt annyira kizárólag és olyan nagy mértékben nemi eszköz a prostituált, mint a vidéki városokban. Voltak ilyen helyeken perditák, akiknek évről-évre, éjszakánként tíz, tizenkét vagy még több férfinak kellett szolgálniuk és szolgáltak is. Az egyes perditának ilyen nagymértékű igénybevétele abból magyarázható meg, hogy itt a vagáló kéjő is hiányzott. A kispolgári prűdéria és speciálisan Németországban a pietizmus épp oly kevésbé engedte ezeket lábrakapni, mint a bordélyházat. Hivatalosan az ő utcáikon csak a tisztesség járhatott.

Ettől egészen különböző volt a perditá szerepe az akkori nagyvárosokban és ennek következtében egészen más volt ezeknek a nagyvárosoknak a képe is. Amily alárendelten és elburkoltan töltötte be a maga feladatát a prostituált a kisvárosokban, olyan tolakodóan lépett akcióba a nagyvárosokban. Bár itt sem volt már a perditá az élet és az ünnepségek olyan elismert megszépítője, mint a renaissanceban, de a felnőtteknek mégsem volt mulatozása, amelyből hiányozhatott volna. A kószáló prostituált előzőnlötte az utcákat meg a tereket és állandó jellegzetes figurája volt az utca életének és forgalmának. Számos városban, mint London, Páris, Róma, Berlin, Bécs utcáin — ezek ugyanis az akkori nyilvános élet fővárosai — valóságos prostituált-korzó van egyes utcákon vagy tereken, ahol a nap egy meghatározott órájában vagy akár egész napon át csak perditákkal lehetett találkozni. Rendesen ezek voltak az illető város legszebb és legnépesebb sétahelyei, mint a Linden Berlinben, a Palais Royal Párisban és a Graben Wienben. Az 1788-ban megjelent „Schattenriss von Berlin” azt mondja: „Nyáridőn, a később olyan kedves sétát az „Unter der Lindenen” valósággal lehetetlenné teszik ezek a teremtetések.” Londonban elsősorban a St. James Park volt ilyen hely, melyen a 17-ik század óta a legélénkebb volt a perditá-korzó. Erről így ír az „Atlantis”-ban Mrs. Manley:

„Csodálkozom azon, hogy még járnak oda tisztességes emberek, mivelhogy valósággal nyilvános piac, amelyen a fiatal nők megszámlálhatatlan tömege adja el magát napokra vagy órákra, aszerint, ahogy megfizetik.”

Ezeknek a helyeknek internacionális híressége a 17. és 18-ik században csupán abból ered, hogy mint nyilvános prostituált korzók szerepelnek, ahol az engedélyezett szerelem nyilvános szerelmi börzét tart. Éppen ezért minden idegen első sorban ezt a helyet kereste fel; ide vezették legelőször, mert a helybeliek is a város legfigyelemreméltóbb látványosságai közé számították ezt a szerelmi börzét, s az idegen addig nem beszélhetett arról, hogy ismeri

a várost, míg ezeket a tereket és sétahelyeket fel nem kereste és nem nézte meg a forgalmát. A sétáló prostituáltak azonban nemcsak ezeken a helyeken jártak, hanem egyes városokban minden népesebb utcán megfordultak. A „Briefen über die Galanterien von Berlin”-ben ezt olvashatjuk:

„Amint eljön az este, kiröpülnek fészkeikből ezek a madarak és ott bolyonganak a város összes utcáin, a Lindenen, a Lustgartenben, a Schlossgartenben, a Tiergartenben, — szóval mindenütt.”

Londonban a sétáló perdita eredetileg csak a Cityben volt megtalálható, mert csak itt volt az utca annyira kivilágítva, amennyire üzletük megkötéséhez feltétlenül szükséges. Mikor azonban bevezették a gázvilágítást, az egész városban elszéledtek, mert most már mindenütt megvolt a lehetőség arra, hogy felkínálkozzanak, hogy megbecsüljék a vásárlókedvűek fizetőképességét és főleg hogy ezek ott helyben rögtön megtekinthessék a kívánt áru minőségét.

Az ilyen vagáló prostituáltak száma minden feljegyzés és közlés szerint mindenütt megdöbbenően nagy, úgy hogy igazán nem látszik túlzásnak, mikor krónikások arról beszélnek, hogy valósággal megakasztották a forgalmat, hogy gyakran csak nagynehezen lehetett keresztül törni az egyes csoportok között és minden férfi ki volt téve a finomabb vagy durvább ajánlatok és gáláns támadások állandó kereszttüzének. Archenholtz írja Londonról :

„Ezek a szerencsétlenek tehát megszólítják az arrajárókat és felajánlják a társaságukat, akár otthonra, akár a tavernákban. Csoportosan helyezkednek el. Az ilyen vadásznők jobbik fajtája — akik egyedül és függetlenül élnek — meglegszenek azzal, hogy járják a maguk útját, míg meg nem szólítják őket. Sőt sok férjes asszony is, akik a város távoleső részein laknak, eljönnek ide a Westminster oldalra, ahol nem ismerik őket és itt üzik a mesterségüket vagy ledérségből, vagy szükségből. Csodálattal láttam 8—9 éves gyermekeket, akik felajánlották társaságukat — már tudniillik annyira, amennyire erre alkalmasak lehettek.”

Természetesen a közönségesebb perditák nem maradtak meg a szokásos felháborító megszólításoknál: „Jó estét, szép fiú!” „Nem kínálsz meg egy pohár borral?” — „Megengeded, hogy mulattassalak?”, ez csak alkalmas megkezdése volt a szerelmi kereskedésnek, a nagy versengés azonban a legvak-

merőbb avanceokra kényszerítette az egyes prostituáltakat. Trágár megszólításokat trágár mozdulatokkal kísérték.

Zavartalanul engedték meg minden érdeklődőnek a közeli padon a legintimebb tájékozódást, és ébredő vágyát azonkívül növelték buja csókokkal és illetlen kedveskedéssel, melyekkel egyikük sem takarékoskodott. A mindenkori divat tendenciáit a perdita mindig túlzásba vitte. Sohasem tért el a dekolletagetól, s azokban az időkben, mikor a tisztességes asszony is az erős dekolletagenak hódolt, a perdita, ha csak félig-meddig csinos volt, egészen meztelen keblekkel mutogatta magát. Vagy pedig csak egy lenge kendőt hordott a keblén, melyet ha egy férfi tűnt fel a láthatáron, mindenkor a provokáló kérdés kíséretében: „Hogy tetszem neked?” a legvakmerőbben kitakart. A *retroussé*-val épp oly kevésbé takarékoskodtak. Mindezt igazolják a kor történetírói, és az egyes rendőri intézkedések, melyek fennmaradtak. A „*Deutscher Zuschauer*” 1787-ben egy rendőri véleményezést említ, mely arról szólt, hogy Schuwitzin — Berlin leghirhedtebb kerítőnöje a tizennyolcadik század harmadik évtizedében — nyilvános helyeken, a hozzátartozó nőszemélyek társaságában ne mutatkozzék nagyon gáláns öltözékekben. Nagy kerítőnök, akik a legjobban fizető üzletfelekre, tehát első sorban az idegenekre számítottak, „gyámoltjaikat” vagy „neveltjeiket” — így hívták a kerítőnök kíséretében járó perditákat — gyakran fogatokon vitték sétálni a nyilvános promenádokon. Ezek a járművek épp oly feltűnően voltak földiszítve, mint a benők ülő Vénuszpapnők, akik nagyon is értettek hozzá, hogy nem ugyan megszólításokkal, de raffinált viselkedéssel és könnyen érthető legeyzőnyelvvel magukra irányítsák egyes férfiak figyelmét. Londonban és Párisban minden korzón az ilyen prostituáltfuvarok több tucatot tettek ki. Sőt sok perdita, a különösen extravagánsak az előkelőbbek közül, lovon is felkereste ezt a korzót. Bármennyire feltűnően váltak is ki a kocsiban vagy lovon ülő perditák, az utca életének és forgalmának általános jellegét a gyalogosan sétáló prostituáltak adták meg. Nem csupán azért, mert számuk huszszorosa vagy még többszöröse volt amazokénak, hanem mert ezek kínálozásának és magamutogatásának sokkal tágabbak voltak a korlátai. S így a viselkedésnek olyan szabadossága fejlődik ki, amely túltesz minden leíráson. Amennyiben a szerelmi börze helyéül szolgáló sétaút sűrű árnyékú fasor volt, vagy ilyennek a közelében feküdt, mindennapi eset volt, hogy a férfi és a perdita közt létrejött üzletet ott helyben és rögtön le is bonyolították. A bokrok sűrűjében álló padok, a boszkettek és a pázsitok pedig ugyanilyen sokszor voltak a *Venus vulgivaga* oltárai. A „*Briefe über die Galanterien von Berlin*” azt mondja a Tiergartenről és a Linden környékéről: „Igazán nem is feltűnő már, ha nyár-

időn a fűben vagy feltucat duplahátú állatba botlik bele az ember". Azonkívül volt még egész sereg alkalom és szituáció, amelyek képét a prostituáltak tömeges részvétele tette jellegzetessé. Így például minden búcsújárás egyben szerelmi kereskedéssel volt egybekötve. A tizennyolcadik században az ismét divatba jött fürdőhelyek hölgyközönségének nagy többségét teszik a prostituáltak. A legnagyobb szerelmi piacok — és néha egyebek sem voltak: a nagyvárosokban a színház és az egyéb mulatságok helyei. Ezt azonban csak mellékesen említjük meg itt, mert a következő fejezetben részletesen visszatérünk reá. Ellenben utalnunk kell még a hadsereg kíséretében lévő szajhára. A katon-szajha az abszolutizmus korában is specifikus figura. Azonban mégis nagyon különbözik a renaissance katonaszajhájától. Akkor az ilyen prostituált azért is integráns része volt a hadsereg szervezetének, mivel tábori szolgálatokat kellett végeznie és szövetséges társa volt a zsoldosoknak a zsákmányolásban. Az állandó hadseregek életbeléptetésével főtevékenysége a béke idejére szorult. Mivel a katonák zsoldja béke idején túlságosan csekély volt ahhoz, hogy abból megélhessen, tehát gyakorta egy prostituálttal szövetkezett, akinek védőjeként szolgált és ezért jutalmul a nő kitarotta vagy pedig így közösen szerezték meg azt az összeget, ami a közös háztartást lehetővé tette. Ez a fajta volt különben a legalacsonyabb rendű minden prostituáltak között. Amennyiben az abszolutizmus korában a prostituált háború idején a tábor kíséretként követte, főleg a tisztek gáláns szükségleteinek kielégítésére szolgált. Tényleg ebben az időben nem volt hadsereg, amelyhez száz meg száz ilyen tiszti-ringyó ne csatlakozott volna. Mivel azonban ebben az időben a prostituáltak már nem teljesítik a munkásnő szerepét, hanem kizárólag szerelmi kereskedők, stereotip jelensége volt a kornak, hogy a hadseregek mozgását valósággal megakadályozzák. A gáláns szórakozások, amelyek az ő jelenlétükkel kapcsolódtak egybe, bizonyos fokig arra kényszerítettek, hogy tekintettel legyenek rájuk, egyre növekedő igényeik pedig a sereg podgyászát megdöbbszentően növelték. Annál is inkább, mert ebben az időben divat volt, hogy minden magasabb rangú tisztet a táborba elkísérte nem a felesége ugyan, hanem a hivatalos maitressze, akiket a kor szokása szerint nagy tisztességben részesítettek.

12. kép. A harisnya.

A „La vie parisienne“-ből.

13. kép. A ruhakivágás.
A „La vie parisienne”-ból.

2. A bordély.

Amilyen leplezetlenül űzi a maga mesterségét a 17. és 18-ik század nagy városaiban a vagáló perdita, épp oly nagy és épp oly burkolatlan a bordélyház szerepe és ténykedése is, melyet a renaissanceban szokásos „némberek háza” helyett most „bordélynak” vagy örömtanyának neveznek. S a bordély, legalább is az előkelőbb fajta épp úgy mint a prostituált-korzó, a legtöbb nagyvárosban különös látványosságnak számít, amelyet minden idegennek meg kellett néznie, ha azzal akart dicsekedni, hogy az illető város legérdekesebb dolgait látta. Olyan városokban mint London, Páris és Berlin, voltak bordélyházak, melyek valósággal világhírnek örvendtek. Ilyen volt Londonban Mrs. Penderquast háza, Charlotte Hayes „Zárdája” és az „Aurora Flora és a Mysterium templomai”; Párisban Madame Gourdane háza, akit kis comtesse-nek is neveztek, Madame Justine Paris-, a Bonne Maman, a Hotel Montigni és mások; Berlinben mindegyik között legelső a Madame Schuvitzé. És ezek a bordélyok valóban egyesítik magukban mindazt, amit akkor fizetésekesek élvezetvágynak nyújtani lehetett.

Az a „Hotel du Roule” nevű bordély, melyet Justine Paris kerítőnő vezetett, s amelynek megtűrése miatt hiába panaszkodott d'Argenson államtitkár-nál a párisi érsek, ugyanaz a ház, amelynek berendezését és forgalmát Casanova írta le. Ez tehát éppen azért kétszeresen is érdekes. Casanova ezt meséli:

A „Hotel du Roule” nagyon híres volt Párisban, de én még nem ismertem. A tulajdonosnője nagyon elegánsan rendezte be s 12—14 válogatott nimfát tartott benne. Azonkívül az ember minden kényelmet megtalálhatott ott, amelyet csak megkívánt. Terített asztal, puha ágy, tisztaság, magános helyek a kertben. A szakácsa kitűnő s a borai pompásak. Madame Parisnak neveztetni magát, ami kétségkívül álnév volt, de teljesen elegendőnek bizonyult. A rendőrség védelme alatt állt; a ház jó messzire feküdt Páristól, s így biztos lehetett abban, hogy jótékonysági intézetének látogatói olyan emberek voltak, akik a középosztály fölött állnak. A belső berendezés teljesen szabályozott és minden élvezetért elfogadható díjszabás volt megállapítva, egy nimfával elköltött reggeliért 6, ebédért 12 frankot fizettek s a kétszeresét egy éjszakáért. Úgy tapasztaltam, hogy e ház messze felülmulja a hírét és örültem, hogy nem mentem a „Kaninchengehebe”.

Kocsiba szálltunk és Patu odaszólt a kocsisnak: Chaiontéba! Értem uram! Félórai kocsikázás után a hintó egy kapubejárat előtt állt meg, amelyre „Hotel du Roule” volt felírva. A kapu zárva volt. Egyik oldalajtón egy nagybajuszú fekete lép ki és komoly arccal vizsgálgat bennünket, most kinyitja az ajtót és mi belépünk. Egy félszemű asszony, körülbelül 50 éves, akin azonban még meglátszanak az egykori szépség nyomai, elénk jön, üdvözl bennünket és megkérdezi, hogy étkezni kívánunk-e nála. Mikor igennel feleltünk, egy nagy terembe vezetett bennünket, ahol 14 leányt találtunk; — mind szépek s mind egyenlőn mousseline ruhát viselnek. Körülbelül mindnyájan egykorúak voltak, némelyik szőke, a többi fekete vagy barna, mindenki izlése számára volt tehát valami. Mikor megjelentünk mindnyájan felálltak, s nagyon kecses meghajlással üdvözöltek bennünket. Nézegettük őket, mindegyikhez szóltunk néhány szót és választottunk közülök. A kiválasztottak örömrivalgásban törtek ki s olyan gyönyörűséggel öleltek meg bennünket, hogy valami ujonc őszinte kedveségnek hihette volna, aztán lementünk a kertbe, hogy ott töltsük el az időt, amíg étkezéshez hívnak majd bennünket. A kert nagy volt és a berendezése olyan, hogy alkalmas a szerelem céljaira, vagy ha nem is a szerelemre, legalább a gyönyörökre, amelyek a szerelmet pótolják. Madame Paris így szólt hozzánk: „Nos uraim, élvezzék a jó levegőt és a biztosságot minden tekintetben; az én házam a nyugalom és az egészség temploma”. Abban a lányban, akit én választottam, van valami Coralineból s ezért elragadónak találom. De a leggyönyörűsebb foglalatосkodásunk közben étkezéshez hívnak. Nagyon jól szolgáltak ki bennünket s az ebéd új tettekre adott erőt, mikor órával a kezében belépett a félszemű asszony s jelentette, hogy a mi „partienk” véget ért. Időre számították az élvezetet. Oda sűgtam Patunak, aki előbb filozófiai eszmecserébe kezdett saját magával s aztán az igazgatónőhöz fordult és így szólt: „Megismételtetjük a porciót és az érte járó díjat is megkettőzzük”. Amint parancsolják uraim! Megint bemegyünk a terembe, válogatunk s aztán újból sétálni indultunk. Mint előbb is, ismét a hölgy szigorú pontossága zavarja meg az örömünket. Hát ez mégis sok asszonyom! Kedves barátom, menjünk fel harmadszor is, válasszunk harmadszor és töltsük itt az éjszakát. Pompás ajánlat, melyet én tiszta szívből elfogadok. És vajjon Madame Paris helyesli-e? Magam sem találhatnám ki jobban, uraim, — mesteri kéz tervezte. Mikor a teremben harmadszor is

választottunk, a többiek gúnyolódtak az előbbieken, hogy nem tudtak lebilincselni bennünket. Ezek azonban, hogy megbosszulják magukat, azt állították, hogy mi érzelmős fajankók vagyunk...”

Berlin leghíresebb bordélygazdájának, Madame Schuvitz szerelmi templomának forgalmáról egész sereg közlésünk van, melyek közül természetesen egyik sem olyan terjedelmes mint az a leírás, melyet Casanova ad a „Hotel du Roule”-ról. Mi az 1788-ban megjelent „Schattenriss von Berlin” „Madame Schubitz” című fejezetének közléseire és Lauckhardt megjegyzéseire szorítkozunk:

„Madame Schubitz: Ilyen néven Berlin legjobb kávémérőnöje ismeretes, akinek méltán van itt helye ez árnyképek között, mivel a előkelőbbek, sőt hercegek is inkognitó nélkül látogatják meg.

Madame Schubitz kivált a közönséges kerítők sorából, finomabb modorú leányokat vett magához, házában pedig, mely tündérlakhoz hasonlít és drága ingóságokkal és szekrénykéekkel van diszítve, tisztességesebb hangot honosított meg. Ő maga tisztességesen és szórakoztatóan beszédes, nem tűr el semmit, ami közönséges, ügyel a tisztaságra és a rendre — kosztosnőivel szemben pedig figyelmes és udvarias. Megtörtént, hogy közönséges, bár gazdag polgároknak eszébe jutott, hogy az ő házában mulassanak, de a nagyon magas árak, amelyeket a frissítőkért számított, annyira elijesztették őket, hogy sohasem jöttek többé. Semmire se számít, ami közönséges, hanem finom modorú emberekre, idegenekre, főleg pedig angolokra. Annyira vitte, hogy van saját hintója, melynek ajtaján rajta van a neve kezdőbetűje, van izléses livrée-be öltözött kocsisa, szolgája, ajtónállója és saját páholya a komédiában, mégis az ármány és az irigykedés elérte, hogy a tömeg majdnem szétrombolta a házat, amiért is elhatározta, hogy a jövőben legalább is a közönség előtt nem mutat majd nagy fényűzést. Nem lehet a szemére hányni, hogy egyébként nyilvános megbotránkozás okozója lett volna. A madarak, akiket megkopaszt, rendszerint tovaszállnak s csak néhány tollukat hagyják ott. Ilyen szempontból ez az asszony nincs kárára egy nagy szék-városnak”.

Magister Lauckhardt, aki katona korában volt Berlinben, a következőket írja Madame Schubitz vállalkozásáról, melyet természetesen csak mások elbeszéléséből ismer — „mert ugyan hogy látogathattam volna meg — mondja —

katona létemre Madame Schubitzot. Ennek a makerelle-nek a házát nagyon jól ismerik Berlinben, ha valaki egy idegennel a Friedrich-strassen a kis alacsony ház előtt halad el, azt mondja: látja, ez a Madame Schubitz háza. Minden előkelő és kevésbé előkelő társaságban Madame Schubitzról beszélnek s a berliniek azzal dicsekednek, hogy egy bizonyos herceg, aki ott tartózkodása alatt alig tudta elhagyni ezt az örömtanyát, elismerte, hogy még Londonban sem talált ilyenfajta jól berendezett intézményre. Ez a hölgy állítólag tényleg mindig jó áruról gondoskodik, vagyis karcsú termetű és megnyerő arcvonású leányokról, akiknek szépségét még emelik a kendőző szerek, amelyek minden ledér leány számára elengedhetetlen kellékek. Mikor pedig ez a Schubitzné egy ilyen leányt felfogadott, megtanultat vele valami szép részt valamelyik érzékeny regényből, költeményből vagy színdarabból, kioktatja az udvariaskodásban és a cifrázkodásban, s ezzel a jóképű leány, vulgo: ringyó készen van. Madame Lindemann-nál s egyéb más előkelőbb helyeken ugyanígy van, bár mint mondják a Schubitzné-é mindig az elsőség”.

A bordély különben a táborhelyeken is megtalálható. Így például Magister Lauckhardt a Mainz 1793. évi ostromának leírásában arról értesít:

„A mi hadseregünkben volt egy valóságos ringyógazdaság is — vagyis egy igazi bordélyátor, melyben négy szajha tartózkodott, akik, hogy valami jogcímük legyen, kávé mértek ki — s aztán mindenkinek szolgálatára álltak. Valósággal meghatározott árszabásuk volt. Lischen, a legszebb 45, Hennschen 24, Bärchen 12 és az öreg Katherina 8 krajcárba került”.

Az általános bordélyüzemben koncentrálódott az ancien régimében a prostitúció, úgy, hogy itt táruul élénk legszembetűnőbben minden fogásával az üzem nagysága, mely a szerelem detail piacán uralkodott.

Mivel a bordélyban élő prostituált nem járhat olyan mértékben a vendégei után, mint a kőszáló perdita, aki a férfiakat a tulajdon lakásukban is felkeresi, hanem várnia kell arra, míg azok maguktól jönnek, tehát a lakóhelyén — tudniillik a bordélyházban — mindent elkövet, hogy az arra járók figyelmét magára irányítsa. Ez első sorban úgy történt, hogy minden szabad pillanatát az ablaknál töltötte és az arra járókat vizsgálta.

Ennek a szokásnak természetesen következménye volt, hogy az „ablakbanfekvés” a perdita mesterségnek főkarakterisztikuma lett, s minden tiszteséges asszony számára nagyon illetlen dolog volt, hogy osztentative az ablakban álljon: Archenholtz jegyzi meg Angliáról: „Nagyon tisztességtelennek

tartják, hogy valaki az ablaknál mutogassa magát". A prostituált és különösen így volt ez a közönséges perdita szállásokon, nem elégedett meg azzal, hogy az arra járó férfiak figyelmét biztató pillantásokkal terelje magára, hanem az ilyenfajta hívogatást még lehetőleg indecens öltözkéssel is támogatta. Így pl. általános szokás volt, hogy csinos perditák valami feltűnő negligzébe ültek az ablakba. A „Galanterien Wiens”-ben ezt olvassuk a Naglgergasseról, a bécsi prostitúció főfőszékéről:

„S ott leskelődnek az aljas nők egész napon át a nyitott ablakban és ingerlik meztelen keblökkel az arra járó Aktönöket, hívják barátságos pillantásokkal a fürdőbe vagy az ágyba”.

A feltűnően és szemérmetlen ruházkodáshoz járulnak félre nem érthető gesztusok. Ez a viselkedés természetesen ott a legcinikusabb, ahol legnagyobb a konkurrencia. Ilyen helyeken aztán az arra járóknak valósággal egész erotikus látványosságokat nyújtottak. Michael Ryan London prostitúciójáról írván, feljegyezi:

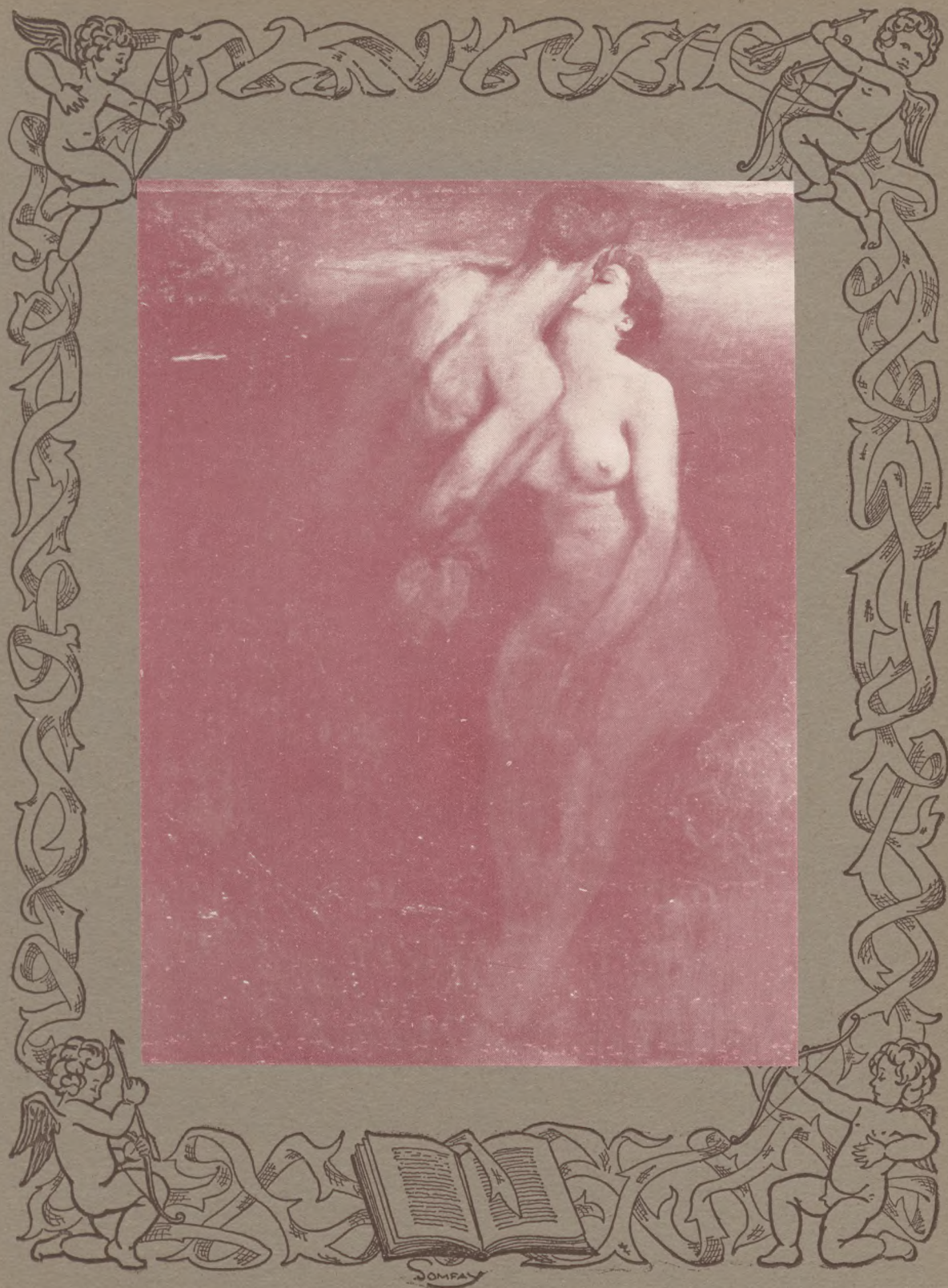
„Aubrey leghirhedtebb örömtanyáin a prostituáltak néha meztelenül álltak az ablakba s a legindecensebb állásokban és mozdulatokban mutogatták magukat. Hasonlóan történt sok más londoni nyilvános házban is. Ez erkölcstelenség ellen peremtorikus rendeletek bocsájtattak ki, hogy különböző fajta függönyöket kellett az ablakra akasztani. De ezt nagyon gyakran leszedték”.

A szemérmetlenség gyakran annyira ment, hogy jóformán semmit sem rejtettek el a szomszédok és arra járók szeme előtt. Az 1750-ben Londonban megjelent „Satans Harvest Home” című írás ezeket mondja a prostitúció tanyáinak életéről:

„S ha egy józan ember lassan végigsétál a Drury régi kerületeiben, ahol minden hatlépésnyire valami csodálatos alakkal találkozik, vagy egy nővel, aki olyan, mintha az ördög elrabolta volna egész szépségét, s kit, mivel isten képmására teremtetett, tőle származtatunk s mintha a tulajdon pokoli szellemét oltotta volna rothadt tetemébe; mert minden arcra csak gyilkosság és istenkáromlás pislognak ki lelkük ablakán s csupán hazugság, rágalom, csalás, szemérmetlenség és nyavalya arcuk egyedüli gráciája.

Itt egy zálogosboltból egy nő lép ki, papucsban, harisnya nélkül, piszkos ingben, mely kilátszik a rongyos alszoknya alól, de a feje lehető legelőnyö-

KERNSTOK KÁROLY: A CSÓK

sebben van felcicomázva; mintha a test minden többi tagját romlani hagyta volna, csak hogy a gonosztekintetű arca minél cicomásabb legyen. Egy másik, aki éppen most kelt fel a suszterszékről vagy az osztrigás hordóról s vágta magát ringyó-díszbe, valamivel tisztábbnak látszik, de úgy hordja a maga cicomáit, mint a walisi „Ale Wife” a bársonyköpenyt, vagy a disznó a nyeret. A harmadik egy ajtónálló fürgeségével siet a csapszékbe, hogy ott félkoronányi ringyóbérért valami öreg kéjencnek adja el magát. Emeld fel a szemed a nyomorúság szobáihoz s a legilletlenebb jeleneteket láthatod az ablakokban, még délidőben is minden szembenlakó szomszédjuk szemeláttára. Mások az ingüket, kötényüket vagy a fejdíszüket tisztogatják s közbe egészen meztelesen mutogatják magukat minden arrajárónak. Egész sereg törvényszolga és utcai rabló iszik és káromkodik egy átjáróház bejáratánál, melyből időnként egy legény jön ki és sietve ugrik át az utca másik oldalára, mert épp úgy fél a törvényszolgától mint a konstablertől, s olyan, mintha a bitófától való félelem nyomokat hagyott volna az arcán. Néha egy kopott külsejű kuruzslót látsz, aki házról-házra jár és rothadó betegeit látogatja, épp oly nyíltan és zavartalanul, mint a királyi adóbehajtó, s néha az ablakból felhívják az első vagy a haramdik emeletre, hogy megnézzé csúf beteget. „Kedvesem, nem kínálnál meg egy pohár borral? Végy a köpenyeged alá lelkem, s mit csinál a drágaságod (precious) —q” Minden ház sarkában, minden utcán s minden sétatérén ott szitkozódnak és kiabálnak a ringyók, akik egymással veszekednek, s katonák meg kitartottak elegyednek bele a civódásba. A legborzalmasabb átkozódások hallhatók, melyeket még téli estéken kártyázás közben is csak nagy nehezen lehet felülmulni. Majd meg egy pálinkásboltot akarnak szétrombolni, mert a tulajdonos vonakodik attól, hogy kezeskedjék néhány szajháért, akiket éppen elfogtak, s akikre a házuk bejáratánál kocsi vár, hogy a rendőrtiszt házába vigye őket, ha csak a gazda nem lesz szíves és kezességet vállal értük. Más helyen csödület támad, mert egy kerítőnő ingóságait foglalják le bérhátralék miatt. Ujabb tolongás támad, mikor a kerítőnő cseléd-lánya elég szerencsétlen, hogy miközben a tömegen átfurakodik, összetör egy portói borral telt üveget s néhány pipát, melyet a gazdája szobájába kellett volna vinnie; a csöcselék hangos kiáltásokban tör ki, a leányt véres fejjel verik ki, az összes kofák és pálinkamérők a piacon vannak, s egy ir ügyvéddel az élükön bíróért ordítanak. A szegény Peggyit ügyetlenségeért szidják sokan, mások meg védelmezik. Alig néhány pillanat alatt darabokra téptek vagy fél tucát sapkát, s seregestől vannak betört orrok és kékre dagadt szemek. Elfogatási parancsok, kezességek, pörök a legfőbb szórakozások Coulson's Courtban, a Brigdes Streeten stb. Húsz méterrel odébb azt kiabálják: Gyilkosság —

gyilkosság! S az apát vagy az anyát veri el éppen szerető fia vagy leánya... Bordélyosok és kitartottak surrannak százsámra az egyik bordélyházból a másikig. Szóval nem lehetnek mások, mint boszorkányok s a pokol lakói, akiket az ördög az emberiség szerencsétlenségére telepített ide. Semmi sem vete-
kedhetik a pokol fajzatával. Itt minden, a N—wt—rs Lane-ig, Parkers Lane-ig, St. Thomas'-streetig (néhány tisztességes boltos kivételével), ringyók, hamis-
pénzverők, útonállók, hamiskártyások, zsebtolvajok és betörők óriási gyüle-
kezete, akik nappal denevérek módjára sötét barlangokban és pálinkás oduk-
ban lappangnak, éjjel azonban elindulnak kereső útra olyan alkalmak után,
amelyekben megvalósíthatják gaz szándékaikat".

Ezek olyan jelenetek, melyekkel az ember akkor minden nagyváros pros-
tituált szállásain találkozhatott. Éppen ezért ezek a városrészek voltak külö-
nösen esti órákban a férfivilág számára a legerősebb vonzópontok. Egyenkint
és csapatosan jártak el ide mindennap, hogy ebben a színjátékban ha nem is
cselekvő, legalább szenvedő módon szórakozzanak. A jobb publikum sem
hiányzott itt, ezek azonban álöltözetben, vagyis nem feltűnő öltözékekben
jártak el ide, akár azért, hogy erkerüljék az esetleges megtámadtatásokat az
aljas csöcselék részéről, mely itt szakadatlanul és gyakran hallatlan mértékben
talált tanyát és itt csinálta rendszerint a legjobb üzleteit is.

Ugyanilyen durva volt az élet a házak belsejében is. Ha a közös szerelmi
üzletet nem bonyolították le lehető leggyorsabban és a lehető legbrutálisabb
üzletszerűséggel, akkor nagy lakmározással kötötték össze, amely sohasem
végződött másképp mint általános részegséggel és általános botránnyal; minden
ház ilyenektől volt hangos. A Weimarban megjelent „London und Paris” című
folyóirat londoni tudósítója 1801-ben a következőket írja:

„A ledér nők viselkedése olyan borzalmas, hogy tisztességgel alig
lehet beszélni róla... pl. a Castle Streeten, az Oxford Streeten jófor-
mán nincsen ház, amelyben kora reggeltől késő estig ne fordulnának
elő olyan jelenetek, amelyek megborzasztják az embert”.

A „Briefe über die Galanterien von Berlin”-ben megtudjuk több ilyen
berlini örömtanya nevét és az utcákat, amelyekben voltak; a legtöbb közülök
az úgynevezett Friedrichstadtban feküdt.

„Sok más között különösen kiválik: a feketemacska a Linienstrassen, a
vörös pumpa, a bádogcsuha, az éles sarok és a béna timár mind a Spandau-i
kapu előtt, a kócos zsidó a Französisch Strassen, a béna béka a Jägerstrassen,
a „Tranpulle” a Behrenstrassen, a faggyúgyár a Kanonierstrassen, Müller a

Haagischenplatzen, Jäschné a Falkonierstrassenö az aranykalap, a fehér hattyú, a horgony a Weidendammon, Laborius és a menyasszony a Friedrich- és a Jägerstrassen, Paul a Schornsteinfegergassen stb”.

A perditák fiziognomiájáról egyik ilyen házban, a faggyúgyárban tett látogatása után ezt írja a szerző:

„Néhány barátom társaságában álöltözetben 10 óra tájban értünk oda. Mennyire elcsodálkoztam szemérmetlen, félig meztelen öltözködésüknek a nőszemélyeknek, akik a legszemtelenebb pozitúrákkal ingerlik állati galantériákra keményszívű udvarlóikat. S ha még olyan náthával terhelt ment is el az ember, szinte szagolhatta ezeknek a nőknek fajtalanosságát és bujaságát”.

Az előkelő bordélyokban élő perditák toalettjéről és öltözködéséről a „Párisi serailok” című könyvben a következő közelebbi adatok vannak:

Nyolc órakor keltek fel, tisztasági szempontból előírt fürdőt vettek s közösen reggeliztek kilenc órakor. Tíz órakor jöttek a fodrászok és tizenegy órakor kész volt a toalett. Bár az ékességeik egyszerűek, mégis nagyon elegánsak. Könnyű, áttetsző ruhákat hordtak. A végtagok, a kar, a váll, a nyak, a lábak meztelenek. Selyem korzett, könnyű, simulékony, lágy, hússzínű trikó csókolja körül, öleli át, s rajzolja le a testüket. Kristálytisza gáz burkolja be őket és lágyan, szinte szerelmesen ring konturjaikon, mintha csókolná őket. Aztán a rugalmasságukon és szilárdságukon kacéran visszapattan, lebeg, fodrozódik, s csak annyit enged látni, amennyi a vágyakat felkeltheti. S úgy látszik szinte, hogy a jó izlés és a gráciák vették gondjukba ezeknek a lányoknak szépségét.

MagisterLauckhardt elmondása igazolja ez adatokat. Lauckhardt, aki személyesen ismerte ezeket a helyeket — sőt néhány napig egy bordélyházban is lakott, mert katonakorában itt szállásolták el — még bővebb ismeretekkel is szolgál. Az ilyen házakban lakó nők fiziognomiájáról és arról, hogy az ilyen legalacsonyabb rangú örömtanyákon hogy ment végbe a szerelmi üzletkötés, azt mondja Lauckhardt:

„Átlagban ezek a lányok szemérmetlen malacok. akik mit sem tudnak illendőségről és finomságról. Szemtelen szavakkal van tele beszédük és szemtelen mozdulataikkal még frivolabban izgatják az állati bujaságot. Amellett úgy isznak, — még pálinkát is. mint a rakodó munkások. Ha valaki belép az ilyen házba, már az első szem-

bejövő nő elfogja, „kedves fiacskám”-nak szólítja, tegezi és mindjárt azt követeli, hogy bort, csokoládét, kávét, pálinkát és süteményt hozasson neki; mindez pedig ezekben a házakban még egyszer olyan rossz mint másutt és még egyszer olyan drága is. Most már aztán attól függ, hogy az elcsipett mosjeh olyan gáláns-e, hogy kedvére tesz a tün-

14. kép. Divatkép.

G. Lami-tól. 1898.

dérnek vagy sem. Az előbbi esetben véle marad a leány, simogatja az arcát, legkedvesebbjének nevezi, addig amíg a haragnivalóját el nem költi, vagy valaki más komolyabb üzletre nem hívja el. A másik esetben rögtön otthagyja a kis némbert és bőkezűbb társaságot keres. És ilyen módon zavartalanul ülhet az ember a hordélyban, szívhatja

a pipáját és nézheti a sürgést forgást anélkül, hogy aljas kéjelgésben kellene kedvet találnia, s azonkívül is kellene valamit fizetnie, amit maga költött el”.

Az utóbbi szintén kedves szórakozás volt. A bordélyok ilyen célú látogatása némely helyen olyan általános szokássá lett, hogy senki, állítólag még a feleségek sem találtak semmi rosszat abban, hogy férjeik elmentek oda. Magister Lauckhardt így beszél arról, hogy a berliniek milyen gene nélkül látogatják a bordélyokat.

„Berlinben sem megbotrándoztatónak, sem szégyenletesnek nem tartják, ha valaki a bordélyba megy. Sokan, még tekintélyes házasemberek is eljárnak oda és még a feleségeik sem veszik ezt rossznéven tőlük. Köztudomású, hogy minden tizedik, merő kíváncsiságból vagy szórakozásból jár csak oda”.

Azokban a bordélyházakban, melyeket a jobb polgárság látogatott, ugyanazok a formák uralkodtak, csak valamivel kevésbé lármásan. Azonkívül ezek a házak távolabb feküdtek a forgalmas helyektől. Mert a jámbor polgár kedvelte ugyan a változatosságot házaselete naptárában, de ennek botrány nélkül kellett megtörténnie. Hogy milyen volt ezeknek a második fokon álló bordélyházaknak a műsora, azt az alábbi leírás mondja el, mely J. K. Müller „Gemälde von Berlin, Potsdam und Sanssouci”-jából való:

„Egy asszony leskedőlik folyton az ablak mögött és vigyáz, hogy hogy nem jön-e valaki, mire aztán a többiek is — ha ugyan nincs már látogatásuk — előkerülnek. Az élet bent a házban nagyon drága és elegáns. A madame — akinek a házában él a lány, nagyon udvariasan fogad és elvezet egy kedves, meleg s amellet tiszta szobába, melyben egy pamlag és egy kis ágy áll. Egy vagy esetleg több csinosan felöltözött és szépen fésült nő jelenik meg a szórakoztatásodra, a madame pedig — mikor éppen elmenni készül, megkérdi tőled, hogy mit szabad felszolgáltatnia. S ha talán egy palack bort rendelsz — jó: nyomban ott is van. Hogy mibe kerül? — Egy tallér. Valami sütemény hozzá 8 groschen. Most aztán egy kicsit eltréfálsz a donnáddal a pamlagon: de egyszerre a drágának megfájdul a feje. „Ó kedvesem, azt hiszem, jó volna egy csésze csokoládé!” és „Ügy-e, itt maradsz éjszakára”. Közben a karja rád fonódik és tüzes csókokat nyom az

arcodra. Ha aztán a nap lenyugvóban van s te a szerelem ajkadhoz emelt kelyhét egészen ki akarod üríteni és ott maradsz éjszakán át, annál jobb a lánynak. „Madame, még egy csésze csokoládét” — kiáltja mégegyszer — s aztán a fülébe súgja: „az úr marad”. A madame elküldi a csokoládét a szolgálóval. Mibe kerül? 16 garas! Jó! Aztán jön a takarítónő, behozza a cipőhúzó, éjjelisapkát, papucsot, törülközőt és két edényben vizet, ajánlja magát, bezárja az ajtót és kellemes nyugodalmat kíván”.

Ez volt szignaturája az örömtanyák és lakói nagy többségének s a különböző városok és országok legfőlebb abban különböznek egymástól, hogy a nép különböző jelleme a perditamesterség egyik vagy másik tulajdonságát rikítóbban vagy kevésbé rikítóan emeli ki, ezenkívül azonban mint már mondtuk, minden városban volt egy vagy több előkelőbb szerelmi templom, melynek kizárólag a fizetőképes, tehát nagyobb igényű közönséget szolgálták. Ezek természetesen belsőleg és külsőleg is nagyban különböznek, a másod, harmad és negyedrangú bordélyházaktól. Az előkelő szerelmi templomokban a perdita sohasem mutatkozott az ablaknál — főleg pedig nem szemérmetlenül feltűnő öltözékben. Különben is járatlanoknak kívülről semmi sem árulta el a ház igazi rendeltetését. Sőt nagyon gyakran egyenesen arra iparkodtak, hogy a valósággal ellenkező benyomást keltsen: például a legszigorúbb szoliditás benyomását. Még a nagy forgalmat is — mely a legtöbbjükben uralkodott — kifelé teljesen elrejtették. A be- és kijáratok valami mellékutcára vagy szomszédházba nyíltak, úgy hogy jóformán senkit sem látott az ember jönni vagy menni. Mindez részben a gazdag látogatók érdekében történt, akik zavartalanul akartak maradni, másrészt pedig egy egész külön meghatározott látogató osztály, a papok érdekében, akiknek a bordély látogatása hivatalosan meg volt tiltva.

A ház belsejében ugyanezek a nagy különbségek uralkodtak. A járatlan látogató első pillanatban azt hihette, hogy föltétlenül tisztességes társaságban van. Mikor a Páris érseke egyszer panaszt tett d'Argenson államtitkárnál a már említett Hotel de Roule megtűrése miatt, azt a feleletet kapta: hogy sehol sincs nagyobb rend, mint ebben a házban, „olyannyira, hogy a Monsignore és én is elmehetnénk oda”. Egy ilyen etablissementről, mely Mrs. Gould kerítőné vezetése alatt állt, mondja a Serails de Londre, a londoni prostitúció történetének a 18-ik században egyik legfontosabb forrása:

„Mrs. Gould állandóan a finom és jól nevelt hölgyet játsza. Rög-tön visszautasította az olyan nőket, akik káromkodtak, vagy nem decens módon beszéltek. Vendégei főleg gazdag kereskedők voltak, akik azzal a kifogással, hogy vidékre mennek, rendesen szombaton este jöttek házába és ott maradtak hétfő reggelig. Ezekkel kitűnő udvariassággal bánt, pompás likőrei, művelt kurtizánjai, elegáns ágyai és bútorai voltak”.

Hasonló hírnévnek örvendett a már fentebb említett Madame Schubitz szerelmi temploma, mely éppen ezért a tizennyolcadik század végén egyik főattrakciója a berlini idegenforgalomnak.

Bármint azt a viszonyok ismerői általában feljegyzik, a kószáló prostituáltak között gyakorta fordultak elő férjes asszonyok, mégis ezek inkább a titkos prostitúciónak teszik nagy százalékát. Mert amint többé-kevésbé az asszony maitresse-ségén alapult sok család élete, épp olyan számtalan esetben egyenesen a prostitúció ez a fentartó alap. Minden nagyvárosban százszámra voltak férjes asszonyok, akik megint csak nem a gáláns kaland miatt, hanem kényszerű pénzszerzésből vették igénybe a kerítendő szolgálatait, aki valami fizetőképes szeretőhöz, mindenekelőtt idegenhez közvetítette őket. Ilyen közvetítés bizonyosságául idézzük itt a következő levelet, melyet a 18-ik század híres párisi elkölcshíztosa, Marais rendőrfelügyelő bocsátott nyilvánosságra:

„Kegyelmességed!

Volt szerencsém azt hallani önről, hogy ön gáláns úr s ezért bátorkodtam arra, hogy elküldjem önhöz eme fiatal nőszemélyt, jelen írásom átadóóját, aki nemrég lett egy orvos felesége. Olyan okokból, melyeket néki magának lesz szerencséje önnel közölhetni, arra kényszerült, hogy egy férfi támogatását elfogadja, akinek lekötelezné magát. A nő fiatal, csinos, széptermetű...”

Ennek a rendőrbiztosnak nyilatkozatából tudjuk meg továbbá azt is, hogy nagy számban voltak a nemességhez tartozó asszonyok is, akik ilyen módon szerezték meg a rangjukhoz illő fellépésre szükséges eszközöket, — ő határozott neveket is említ.

Különben a nyilvános bordélyházakban is gyakran megtalálható a férjes asszony, de erről persze csak az igazi nagyvárosokban lehetett szó, ahol jóformán lehetetlen volt, hogy valakit felismerjenek. Mindenesetre azonban a

botránykrónika egész sereg esetet jegyez fel, melyekben a férj és feleség, vagy apa és leánya ilyen helyeken találkoztak.

Itt kell megemlékeznünk a gyermekek szerepléséről is a prostitúcióban. Ez a szereplés megdöbbentően nagy lehetett. Mert minden közlés egyetért abban, hogy helybelieket és idegeneket nemcsak az utcán szolítottak meg gyakran egészen kis gyerekek, hanem a legtöbb bordélyházban 12–14 éves vagy még fiatalabb kisleányok is voltak. Legnagyobb mértékben így volt ez Londonban, de a berlini bordélyházakban sem voltak ritkák a gyerekleányok. J. K. Müller azt írja „Gemälde von Berlin, Potsdam und Sanssouci” című munkájában:

„A leányoknak ebben az osztályában sok tizennégy-tizenöt éves gyerek is van, akiknek szülei a városban élnek és nem tudnak róla, vagy akiket falun vagy valami vidéki városban csábítottak el a kerítőnők s most szükségből ennél az életmódnál kell megmaradniok, hogy a drága nagyvárosban éhen ne pusztuljanak.”

Azonkívül az sem volt ritka eset, hogy leányokat elhurcoltak a kerítőnőhöz vagy a bordélyházba, hogy erőszakot kövessenek el rajtuk. Mert sok kerítőnőnek voltak „ügyfelei”, akik mindig „zöld árut” kívántak. Londonban különösen a Charlotte Hayes háza volt híres arról, hogy ott mindig lehetett szüzleányokat defloreálni. A „Serails de Londre” című könyv ezt írja erről a kerítőnőről, hogy:

„Ez a nő az ilyen praktikákra épp úgy ügyelt, mint kiválasztott barátai, akik sohasem takarékoskodtak a pénzzel, hogy szüzleányokat kaphassanak. Mivel ezek az emberek fiatalságot és szépséget kívántak, mindig voltak nála ártatlan leányok.”

Vannak azonban közléseink olyan német kerítőnőkről is, akik öreg kéjencekkel szívesen kötöttek üzleteket ártatlan gyermekek szállítására. Martin Schuwig drezdai orvos 1730-ban megjelent „Gynaecologia”-ja a következő bírósági szakvéleményt közli egy fiatal leány esetéről, akin öntudatlan állapotban egy titkos kerítőnő házában erőszakot követtek el.

Nemes, nagytudományú és kiváltképen tisztelt Uraim! Ugyancsak nem lehet elhallgatni, hogy egy városi szolgálma egyetlen leánya, akit még élő mindkét jámbor és becsületes szülője gyermekkorától kezdve Istennek tetsző és erényes életre szoktatott, s aki maga is min-

den időkben tisztességben viselkedett, minden várakozás ellenére a múlt október 7-ikén egy leánygyermeknek adott életet. Noha tehát a szülők a lebetegedés előtt (amennyiben az anya a megváltozott testalkattól valami rossztól félt) a legszigorúbban kikérdezték, nem akart semmit bevallani arról, hogy férfivel aludt volna, sőt tudni sem akart semmi hasonlóról, így tehát a szülőknek türelemmel kellett bevárniok a további következményeket, annál is inkább, mivel bár leányuk beteges állapotáról tudomást szereztek, sem feltűnő tumescencia ventrist nem vettek észre, mivel a magzat nagyon közel feküdt a háthoz, sőt a fluxus mensium sem maradt ki ekkor még egészen. Mikor pedig megtörtént a lebetegedés s mikor a dolog már napvilágra került, akkor is egy pap jelenlétében nagy bűnbánattal azt vallotta, hogy terhességéről mitsem tudott, sőt eddig a napig nem is tudja miképen jutott hozzá, hanem isten tudja legjobban, aki ártatlanságát ki is fogja deríteni. Mikor pedig a körülállók beszélgetéséből megértette, hogy előzőleg beadott álomital után defloreáltak, akkor a pap és a törvényembereinek jelenlétében a következőket mondta el, s az utóbb fogantatosított bírósági kihallgatásnál mindez óráig meg is maradt mellette: 1721 karácsonya után valami varrás dolgában egy bizonyos asszonyszemélyhez hívták; mikor délután 2 órakor elment hozzá, egy kis támlátlan székre ültette, akkor pedig a beszélgetés során, egy szintén ott levő férfiszemély — akit ruházata után katonatisztnek tartott, egy pohár sört köszöntött reá, de csak a szájához értette a poharat, erre akkor nem is ügyelt, ekkor azonban az asszony is kezébe vette a poharat s azt mondta, hogy őt nem szabad megvetnie, de szintén csak az ajkával érintette a poharat, mikor pedig erre a leány is ivott, kevéssel utóbb már nem tudta, hogy hol van és mi történik vele. Körülbelül egy óra múlva ébredt fel, s ekkor is a kis széken ült, az asszony pedig mellette állt s azt kérdezte tőle, hogy mi történt vele és mi baja volt? Ennek nem tudta okát adni, s mivel egyébként gyakran nem jól érezte magát, azt hitte, megint ájulás volt és különösen corca genitalia és az egész testében is fáradságot és fájdalmakat érzett; az előbbi férfit ekkor már nem látta a szobában. Azután hazament s ott vette észre, hogy két óránál tovább volt távol, szüleinek azonban nem szólt a dologról, mert azt részben valami természetes dolognak tartotta, részben pedig nem akarta betegen fekvő anyját megijeszteni. A leányka pedig ebben az időben 15 és egynegyed éves és amelletteljesen felnőtt volt.”

A bordély látogatói között is nagy számmal volt képviselve az ifjúság. Londonban a tizennyolcadik század végén feljegyezték, hogy ott a bordélyházakat évenként legalább 30.000 tizenkét-tizennégy éves gyerek látogatja. Párisról azt beszélik, hogy minden bordélyvizsgálatnál találtak gyerekekre. Ugyanezt írják Berlinről is. Az olasz városokról, különösen pedig Veneziáról tudjuk, hogy ott a kicsapongás a fiúknál már gyakran kora ifjúságában kezdődött s ezért szorgalmasan látogatták a bordélyházakat a gyermekek.

Bármily finom formák uralkodtak is az előkelőbb bordélyokban, ezek a finomabb formák természetesen nem gátolták meg, hogy éppen az előkelőbb szerelmi templomokban áldozzanak leginkább minden bűnnek és perverzításnak, sőt hogy éppen itt segítsék elő azokat. Tényleg a szerelemnek ezekben az árúházaiban minden megtalálható és minden kapható volt: a legszebb nők, mindenféle nemzetiségűek és korúak, a tudatlan gyermektől a túlrett asszonyig, aki laszciv excentricitásával tette kíváncssá magát. Voltak itt pikáns vacsorák, melyeken meztelen leányok szolgáltak fel, — kíznókamrák a leg-
raffináltabb stimuláló szerszámokkal impotensek és aggok részére. Rendeztek itt meztelenbálokat és tömegorgiákat; erotikus színjátékokat adtak elő, melyeknél résztvevőként és nézőként is szerepelhettek a vendégek, s ha valakinek kedve kerekedett, hogy valami idegen fajból való nővel szeretkezze, ezt a vágyát is kielégíthette itt. Az ilyen szerelmi templomok tulajdonosai és tulajdonosnői mindig azon voltak, hogy raffinált ujdonságokban túltegyenek egymáson. A kortársak meggyőződése szerint a világ legpompásabb bordélyháza a De Fountein (a forrás) volt Amsterdamban, mely egy nagy épületből állt, „étkezővel, táncteremmel, magánszobákkal, kávéházzal és (a ház tetején) billiárdteremmel, melyben a legszebb leányok egész meztelenül játszottak billiárdot”. A már említett Mrs. Hayes, akinek a londoni Ring Placén volt háza, s akinek vendégei főleg a kiélt kéjencek közül kerültek ki, — akiknek tehát különösen raffinált izgatószerekre volt szükségük, — egyszer a következő meghívást küldötte szét rendes látogatóinak:

Mrs Hayes tisztelettel kegyeibe ajánlja magát . . . . . ő lordságának és bátorkodik értesíteni, hogy holnap este pont 7 órakor, 12 gyönyörű nimfa, érintetlen szűzleány fogja bemutatni a híres Vénusz-ünnepélyt, ahogy Otaheitiben szokták megülni Oberea királynő vezetésével és utasításai szerint (ezt a szerepet Mrs Hayes maga vállalta el)...

E meghívás eredményéről és az ünnepély lefolyásáról ugyanabból a forrásból a következőket tudjuk meg:

„23 vendég jött el, mind a főnemesség köréből, köztük 5 tagja az alsóháznak. Pont 7 órakor kezdődött az ünnepély, melyre Mrs Hayes résztvevőként 12 fiatal atlétatermetű legényt szerződtetett, akik a gyönyörködő nézőközönség előtt eljátszották a nimfákkal a tahiti-i Vénusz-ünnepélyt, mely után bőséges lakomát szolgáltak fel.

Hasonló volt a már régebben említett Mrs Panderquast „Szerelmi bálja”, melyen az előkelő társasgból való hölgyek is résztvettek. Egy Miss Fawkland bordélya három házból állt, három „templomból”, Auroráéból, Flóráéból és a Mysteriuméből. Mindegyikben tizenkét leány volt, akiket apácáknak neveltek. Az Aurora templomának bennlakói érintetlen leányok voltak és itt csak teljesen tehetetlen, hatvan évnél idősebb aggnak volt bejárásuk. A másik két templomról azt olvassuk a *Serails de Londresban*, hogy:

A Flóra templomában ugyanennyi (12) fiatal apáca volt, akik az előző nevelés következtében különösen sok élénkséget, szivességet és „leírhatatlan gyönyört” fejtettek ki, szóval annyira elbűvölték a vendégeket, hogy ezeknek neheztére esett a választás annyi báj között...

A Mysterium temploma megfelelt a nevének, a titkos és megdöbbentő ki-

csapongás jelenetei miatt, melyek benne lejátszódtak. Sem a másik két templom bennlakóinak, sem más bordélyokénak nem volt szabad belépnie ide. A technika, a kémia, a fizika, a filozófia, különösen pedig a magnetizmus új eredményeivel senki sem kísérletezett annyit, mint az előkelő bordélygazdák. Ezeket az új eredményeket úgylátszik egyáltalában csak azért érték el, hogy az egyre raffináltabb formák után törekvő bordélyházi életnek új trükköket tegyenek lehetővé. Klasszikus példája ennek az akkor világhírré vergődött Graham-féle „Egészségi templom”, mely nemcsak London életébe belefáradt aggastyánjait lelkesítette éveken át, hanem nagyon sok pénzes idegent csábított minden országból Londonba. És az egészségi templom alapjában véve más se volt, mint raffinált bordélyház.

A nyilvános bordélyházakon kívül minden osztályban és minden városban volt egész sereg többé-kevésbé leplezett bordélyüzem. Ilyenek voltak például Svájcban a fürdők, világhírű volt ezek között a berni Matten. Ezek a fürdők nemcsak szerelmes párok találkahelyei, hanem a fürdőszolgák egyszers-

mind prostituáltak is voltak, akik között a fürdővendég tetszése szerint válogatott. Maga a fürdés mellékes dolog, a tulajdonképeni cél az, hogy egy vagy több leánnyal nappal Adámkosztümben szórakozzék az ember.

A bordélyház életéről, amint az a berni Mattenben járta — a következőket mondja Casanova emlékezéseinek hatodik kötetében:

15. kép. Meglesve.

H. Ramberg-től.

„Magaslatra értem, amelynek tetejéről messzire beláthattam az egész vidéket s a lent kanyargó kis folyót; egy gyalogösvényt pillantottam meg s kedvem kerekedett elindulni rajta. Valami lépcsőhöz értem. Talán száz fokot mentem lefelé s vagy negyven kabinettre találtam, melyek olyanok voltak, mint a fürdőszobák. Valóban azok is voltak; mert mialatt körütekintettem a helyen, egy ember jött hozzám s megkérdezte, hogy fürdeni óhajtok-e? Mikor igennel feleltem,

kinyitotta az egyik kamra ajtaját, s ugyanakkor egész sereg fiatal leány sietett felém. „Uram, — szólott a fürdőmester hozzám, — ezek közül a leányok közül mindegyik boldog lenne, ha önt a fürdőben kiszolgálhatná; csak választania kell. Egy kis tallérral megfizet fürdőért, leányért és kávéért.” A török basát játszottam, végigvizsgáltam ezt a sereg nyers szépséget s aztán annak a lánynak dobtam oda a zsebkendőmet, amelyik a legjobban tetszett. Egyik fürkébe jött be velem, belülről bezárta az ajtót s a legkomolyabb arccal levetkőztetett, anélkül, hogy csak egy szót szólott is, vagy hogy csak az arcomba is pillantott volna; aztán gyapjúsapkát húzott a hajamra. Mikor látta, hogy már a vízben vagyok, maga is levetkőzött, még pedig olyan ügyességgel, mint aki már hozzászokott, s szó nélkül mellém feküdt a fürdőbe. Aztán elkezdett dörgölni, mindenütt, — kivéve egy helyen, melyet mindkét kezemmel elfedtem. Mikor úgy éreztem, hogy már eléggé megdögönyözött, kávét kértem tőle, kilépett a fürdőből, kinyitotta az ajtót, megrendelte amit kívántam s aztán a legcsekélyebb zavar nélkül ismét a fürdőbe lépett. Mikor a kávé megérkezett, újra kiszállt, hogy átvegye; aztán újra bezárta az ajtót, visszajött a vízbe s a tálcát tartotta, amíg a csészémet kiürítettem; mikor elkészültem, fekve maradt mellettem.”

Másnap Casanova újra meglátogatta a helyet, még pedig az akkori kedvese, valami Lebel asszony kíséretében, aki erre a célra férfiruhába öltözött. A bordélyélet itt a berni Mattenban még a tizenkilencedik században is sokáig fennmaradt, mert még sok későbbi tudósításunk is van, melyek közül csak Zachariás Werner naplójegyzeteit említjük meg. Ezek a későbbi feljegyzések természetesen a berni Mattenről mint a legközönségesebb bordélyról beszélnek.

Ide tartoznak a már említett londoni bagniók is, melyekben a fürdés egyáltalában mellékes dolog. Archenholtz „Anglia” című könyvében a következő leírását adja az előkelő alkalmi szerelem e Buen retirosainak:

„Londonban vannak bizonyos fajta házak, melyeket bagnióknak neveznek s tulajdonképen fürdők lennének, valódi rendeltetésük azonban az, hogy mindkét nembeli személyeknek mulatságot szerezzenek. Ezek a házak pompásan, sőt néha fejedelmien vannak berendezve. Kéznél van vagy megszereznek mindent, ami az érzékeket izgatni tudja. Sohasem laknak benne lányok, hanem kíváncsra hordszékeken hozzák el őket. Ebben a tisztességben csak azok részesülhetnek, akik modor, öltözködés és bájak dolgában kitűnnek; éppen ezért száz-

számra küldik el a címüket a bagnioknak, hogy ajánlják magukat. Az a leány, akit elhozattak és nem tetszik meg, nem kap ajándékot, csupán a hordszéket fizetik meg. Az angolok még szórakozásaikban is megtartják a komolyságukat s éppen azért az ilyen házakban is olyan komolysággal és tisztességgel bonyolódhatnak le a dolgok, hogy az ember alig képzelné. Minden lárma és zajongás száműzve van. Nem hallatszik hangos lépés, mert minden sarok lábszőnyeggel van borítva s a nagyszámú szolgaszemélyzet is állandóan halkán beszél egymással. Öregeket és beteg idegzetűeket kívánságukra vesszőkkel szolgálnak ki, amihez minden készség megvan. A forma kedvéért minden bagnióban fürdők is vannak, melyeket azonban ritkán használnak. A szórakozás itt nagyon drága, mégis éjszakánként a nagyszámú ilyen ház mind tele van."

Ugyanezt a szerepet játssza nagyobb mértékben a táncterem, mely a tizen-nyolcadik században mindenütt divatba jött. Részletesebb bizonyosságaink ezekről főleg Berlinből vannak. Müller „Gemälde von Berlin”-jében egész fejezet van erről. Ezekben a táncteremekben részben a kószáló perditák gyülekeztek, másrészt a lányok a táncterem tulajdonosának szolgálatában álltak. Legismertebb ilyen berlini táncteremek a tizennyolcadik század végén: „A fehér hattyú”, „Az aranyhajó”, „Varsó városa” és „Kurt huszár táncterme”. Ezekben a helyeken főleg az alsóbb néposztály szórakozott. Az előkelőbb közönség Heil tánctermeiben és Leger restaurantjában találkozott, különben a legtöbb bordélyhoz — gyakran még a jobbakhoz is — táncterem volt kapcsolva, melyet a megfelelő közönség vagy azért látogatott, hogy perditával összekerüljön, vagy pedig azért, hogy csupán szórakozzék a perditák feltűnő kacérkodásában. Kávéházak formájában a tizennyolcadik század végén főleg Szászországban jöttek először divatba az úgynevezett „Animirkneipe”-k. Ezekben a kávéházakban kezdettől fogva csak női kiszolgálás volt, „kávénémbernek”-nek nevezték a felszolgáló leányokat. Ezek már kezdetük kezdetén nagyon hírhedtek voltak. A leipzig-i „Frauenlexikon” azt mondja erről a perditakategóriáról:

„Kávénémbereknek hívják — mai szokás szerint szólván — azokat a gyanús és ledér nőszemélyeket, akik a kávéházakban az ottlévő férfiakat kiszolgálják és nekik mindenben rendelkezésükre állnak.”

Mindenütt nyíltan a prostitúció céljainak szolgált sok vendégfogadó is. Számos fogadós házában laktak is prostituáltak, akik kíváncsira a vendégek szolgálatára álltak; másrészt pedig ismerték sok prostituálnak a címét, akiket, ha egy vendég kívánta, könnyen és gyorsan el lehetett hozatni. Archenholtz a következő esetet mondja el erről angol annaleseiben:

„Egyik tavernatulajdonos a Drury Lanen évente nyomtatott listát ad azokról a kéjhölgyekről, akik a házáat látogatják, vagy egyébként ismeretesek előtte. Ennek a könyvnek címe: „Haris's List of Covent-garden Ladies”. S megvan benne a nevük, arcuk, alakjuk, szokásaik és képességeik leírása, természetesen gyakran nagyon pontosan. Minden esztendőben nyolcezer példányt nyomnak, amelyeket hamarosan elkapkodnak.”

Angliában volt különben ez az üzem a legjobban kifejlődve, volt itt mindenfajta ilyen ház, a legközönségesebb csapszéktől, amelybe matrózok jártak, egészen a már említett előkelő bagniókig. A közönséges csapszékekbe azzal csábította és tartotta ott a gazda a perditákat, hogy ételt és italt ingyen adott nekik. A jobb fajta korcsmákban pedig a gazda gyakran egészen kitartja a perditákat és ezért aztán állandóan rendelkezésére kellett állniok, hogy vendégeinek minden alkalmas pillanatban felkínálhassa őket. G. A. Stevens írja az 1788-ban megjelent „The Adventures of a speculist” című könyvében:

„Miután a fiatalemberekből álló társaság alaposan költekezett a tavernában, hozzájuk lép a pincér, hogy önágyaságaikkal tudassa, hogy négy vagy öt szép asszony állt meg az ajtó előtt, akik önágyaságaik után tudakozódtak és meghagyták, hogy újra el fognak jönni, mire az ajtónállónak nyomban kiadják a parancsot, hogy jelentse, ha megint erre jönnek a hölgyek és vezesse be őket. Valójában azonban ezeknek a nőknek ott a korcsmában van az állomáshelye, s egy kis szobában összezsúfolva várakoznak, mint Schmitfieldben a birkák, hogy kibocsássák őket. Ez az ilyen szerencsétlen nők éjszakai foglalkozása. S mivel ezeket a legjobbak közé számítják, milyen lehet a közönségesebbek élete!”

Bármily különbözők voltak is az ilyen örömtanyák, bármennyire változatos is a kasirozásuk, egy tulajdonsága mindezeknek a helyeknek, alacsonyrangúaknak és előkelőeknek közös; t. i. hogy a vendéget mennél jobban kizsákmányolják. Ez a szerelem mindenütt szokásos élvezeti díján kívül elsősorban úgy történt, hogy drága árakat kellett fizetni ételért, italért, melyeket egyedül vagy a nők társaságában költött el az ember. De ez még nagyon ártatlan forma. Sokkal hasznothajtóbb volt a tulajdonos számára a játék, melynek mindenfajta örömtanyán egyaránt hódoltak, mert az érzékileg izgatott férfit, aki mellett az illetlenül viselkedő perdita ült, legkönnyebben lehetett hamis játékkal

becsapni és a zsebeit kiüríteni, ami minden időkből az összes szerelmi templomok napirendjéhez tartozott. A közönségesebb prostituált tanyákon a hamisjátékhoz még egy sereg más erősebb metódus is járult, mindenekelőtt a lopás, az alvó vagy lerészegített vendég kifosztása, s végül nem szabad elfelejteni a direkt zsarolásokat sem a prostituált védelmezője, kitartottja részéről, úgy hogy a látogató gyakran valósággal boldog lehetett, ha ép tagokkal szabadult az ilyen helyről. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a prostitúció általában erős kapcsolatban volt a büntettekkel. A kószáló prostituáltak legtöbbször egyszersmind zsebmetsző vagy még gyakrabban boltitolvaj.

Azt a szoros kapcsolatot, mely a prostitúció és a bűn között fennáll, számtalan helyen bizonyítja Moll Flanders angol perdita élettörténete, melyet Defoe adott ki s mely éppen ebben az irányban klasszikus kulturtörténeti dokumentum. Többek között azt mondja:

„Ha a férfiak tudnák, hogy még azok a nők is, akikkel ilyenkor dolguk van, milyen megvetést éreznek irántuk, — sokakat visszatartana közülök. Mint már magamról is mondtam, az ilyen nők semmit sem törődnek az élvezettel, s nincs bennük semmi hajlandóság az ilyen férfi iránt; a nő teljesen közömbös, s nem gondol más élvezetre, mint arra, amelyet a pénz ad majd, abban a pillanatban, ha kihúzza áldozata zsebéből. Míg a férfi bűnös élvezetvágyának feslett gyönyörűségében tobzódik, a nő keze keresve kutatja át a zsebeit és a férfi örülete pillanataiban épp oly kevésbé képes ezt a rablást észrevenni, mint előbb nem volt sejtelve a nő rabló szándékáról. Ismertem egy asszonyt, aki olyan ügyes volt, hogy egy legénynek, aki ugyan nem érdemelt más bánásmódot, mialatt az más módon foglalkozott vele, kihúzta a zsebéből 20 guineát tartalmazó erszényét s egy másikat csempészett a helyére, amelyben hamis pénzek voltak. Mikor a legény elkészült, így szólt hozzá: Időközben nem fosztottad ki a zsebemet? A nő tréfálkozva azt felelte: Azt hiszem, nem igen volt a zsebedben kifosztani való. Erre a fiú a zsebébe nyúlt s mivel ott érezte az erszényét, megnyugodott s a nő háborítatlanul távozott a pénzzel. Ezzel a fogásával tetemes jövedelemre tett szert, s mindig hamis pénzzel telt erszényt hordott magánál, hogy alkalomadtán felhasználhassa, s meg vagyok győződve, hogy eredménnyel használta fel.”

De Moll Flanders kisasszony maga is hasonló praktikákkal élt. Egy ilyen kalandjáról, mely vele esett meg, épp oly nyíltszívuén mondja el:

„A friss levegő s a rázós kocsi még jobban összezavarták az úr fejét, amint az már lenni szokott. Nagyon izgatott lett s megkísérelte, hogy azt, amit az előbb művelt, most a kocsiban folytassa, mivel azonban biztos voltam a magam dolgában, ellentálltam s rábírtam, hogy megnyugodjon s már öt perc múlva mély álomba merült. Felhasználtam az alkalmat s alaposan átkutattam. Elszedtem az aranyóráját, selyemerszényét, melyben sok arany volt, szép parókáját, ezüstrojtos kesztyűjét, a kardját és szép burnótszelencéjét. Aztán csendben kinyitottam a kocsi ajtaját, felálltam, hogy menet közben kiugorhassak. A kocsi azonban éppen megállt, hogy egy másik kocsi elébe kerülhessen. Én tehát a legnagyobb lelkingugalommal hagyhattam el a kocsit, a gazdájával együtt.”

Egy más forrásból, a „Tableau descriptif de Londres”-ból idézzük a következő idevágó részt:

„A perditák jóformán mind kitünő zsebtolvajok és állandó férfisegítségük is van a tolvajlásokhoz. Londonban egészen mindennapi dolog, ha valakit a bordélyban, vagy akár egy magánosan lakó prostituálnál is kifosztanak. De a színházakban, nyilvános kertekben, bálokon, sőt a templomban is a legvakmerőbb zsebtolvajlásokat követik el. A tizenennyolcadik században gyakorta előfordul, hogy harminc-negyven elegáns hölgynek öltözött örömlány lopódzott be a nagy társaságokba, különösen az álarcosbálókra és ott kedvük szerint fosztogatták a vendégeket. Sőt 1795-ben megtörtént, hogy a királynő születésnapján egy egész közönséges prostituált befurakodott az udvari bálra s ott 1700 font sterling értékű értéktárgyakat emelt el.”

3. A prostitúció ügynökei és alkuszai.

A prostitúció megmérhetetlen hadának az abszolutizmus korában, s haszonélvezőik megmérhetetlen követeléseinek megfelel az ügynökök és alkuszok épp oly nagy serege, akik a piacot ellátták új áruval, akik elhelyezték az árut, mindenekfölött pedig gondoskodtak arról, hogy az érdekeltek minden kíván-

sága, még a legraffináltabb paráznaság is kielégíttessék. Hivatásos kerítők és kerítőnők mindenütt vannak, még a kisvárosokban is. A nagyvárosokban, ahol a szerelem tömegárucikk, melynek tervszerűen kell elosztódnia, valósággal légiónyi a számuk. I. K. Müller írja a „Gemälde von Berlin”-ben:

A (kerítőnők) számuk légiónyi. Mert Berlinben a nő nagyon fontos ága a kereskedelemnek. Nem is tekintik másnak. Ezért aztán ezt a mesterséget úgy az erre a célra berendezett épületekben, mint magános személyeknél úgy végzik, mint az ügyes divatárúkereskedő régen megszokott munkáját, vagyis gépiesen és tudatosság nélkül.

Ez a kerítőhad mindenféle köntösben végezte a maga mesterségét, s természetesen csak a legkisebb részük teszi nyíltan és leplezetlenül. Még pedig nem éppen azért, mintha ez a nyílt üzérkedés ebben az időben is tulságosan nagy veszélyekkel lett volna összekötve, hanem mert a dolog természeténél fogva ez a burkolódzás több eredménnyel kecsegtet. Ehhez járul, hogy ezerszámra akadtak alkalmi kerítők, akiknek hivatása, valami módon kedvező alkalmat nyújtott erre, s ennek az üzletnek a nagy rentabilitása mindinkább elcsábította őket a kedvező alkalom állandó kihasználására. Mikor például Párisban a tizenhetedik században divatba jöttek a bérkocsik, még azok is, akiknek saját kocsijuk és lovuk volt, szívesebben használták fel az idegen kocsit, hogy gyorsan és felismerés veszélye nélkül jussanak el a találkára; vele vitették magukat a kicsapongás nyilvános és titkos helyeire, s a kocsija önkéntelenül is alkalmi helye lett a galantériának. Az utóbbi annál is inkább, mert mindenfajta közlekedési eszköz hiányában a nem veszélytelen utcákon a kocsi volt az egyetlen nélkülözhetetlen jármű, amellyel biztonságban juthatott el az ember egyik helyről a másikra. Casanova nagyon sokszor élvezte a kocsiban egy-egy hölgye kegyét. Ugyanilyeneket mesélnek el más világfiak memoárjai is. Ezek a körülmények arra vezettek, hogy ebben az időben minden kocsis önkéntelenül is kerítővé lett. S már a tizenhetedik században minden kocsis annak is számított. Ph. Leroux írja a tizenhetedik századbeli kocsisról: „Les cochers sont le plupart des maquereaux qui connaissent tous lieux de debauche de Paris.”

Mercier a következőket írja az ő „Neuestes Gemälde von Berlin”-jében a bérkocsisok szerepéről mint alkalomcsinálókéről:

„A bérkocsisok az első szóra hajlandók arra, hogy addig kocsikáztassák az utcán föl s alá azokat, akik tanuk nélkül óhajtanak lenni,

míg az idejük engedi. Az ismert anekdota szerint egy ilyen kocsis arra kért egy férjet, akit a feleségével idő előtt hazahívtak, hogy fordítsák meg a kocsi új párnatámláját, hogy ne romoljon el rögtön."

Hasonló jelenség volt a fodrász olyan időben, mikor sem a férfi, sem a nő nem lehetett el a fodrász segítségével s éppen azért ez rendszeresen el is járt hozzájuk, mindkét rész nem találhatott nálánál jobb közvetítőre

16. kép. Akarna, ha tudna.

Angol rajz 1795-ből.

illegitim vonatkozásaikhoz. S ezért a fodrász legtöbb városban egyszersmind kerítészolgálatokat is tett, még pedig mindenféle fajtájúakat, mint azt egész sereg leírásból és memoárjegyzetből tudjuk.

A fodrászok kerítészerepéről a „La physiologie du perruquier” című anonim francia röpirat ezt mondja:

„A fodrásztól tudhat meg az ember részletes és megbízható dolgokat a hölgy bájainak valódiságáról, mert néki van a legkedvezőbb alkalmak arra, hogy pontos információkat szerezzen róla. Ezt minden

nő tudja, mindegyik tudja, hogy a fodrász útján terjed el leggyorsabban bájainak híre s ezért a csinos hölgyek a legkevésbé sem zavartatják a fodrászuk előtt magukat. Egy fiatal hölgy nagyon is leleplezett keblét kendővel akarta eltakarni, mikor a fodrászát jelentették. Ennek láttára jelenlévő barátnője így korholta meg: „De gyermekem, milyen veszélynek teszi ki magát. Miért akarja, hogy a barátai azzal gyanúsítsák meg, hogy a bájai egy szerencsés számára kevesebbet adnak majd, mint amennyit ígérnek? A fodrászát csak akkor csapja be az ember, ha oka van rá.” A fodrásztól lehet megtudni egyet-mást a házastársak egymáshoz való viszonyáról, hogy élvezi-e még valaki harmadik a kegyet, vagy hogy milyen kilátásai lehetnek ilyennek, s ő nem énekelhet dicsérő áriákat az emberről. Ugyanezeket az előnyöket nyújtja a nőknek is, akik valamelyik udvarlójukról kívánnak bővebb részleteket megtudni. Tőle tudhatja meg leggyorsabban, hogy az éjszakákat otthon tölti-e, hogy fogad-e gáláns látogatásokat, hogy van-e valami vonatkozása a háziasszonyához, hogy ír-e szerelmes leveleket és sok más hasonlót.”

A „Briefe über die Galanterien von Preussen” szerint a fodrász nemcsak kerítő és alkalomcsináló, hanem gyakran olyan hölgyek kegyeltje, akiknek életük őszen már kevés kilátásuk van egyéb udvarlókra. Itt azt olvassuk:

„Köztudomású, hogy mindenféle szükségletével a fodrászhoz fordulhat az ember. Ők ismerik legjobban a várost, tudnak minden újdonságról és egyéb pletykáról. Bizony sok hölgy és sok úr bízta magát a fodrásza vezetésére és útmutatására. Mikor a szerelemnek esze egészen megáll, Monsieur Jean, a fürgelábú parókakészítő még mindig tud tanáccsal szolgálni. S ha a félig-meddig már elvirágzott hölgy már nem tud más cicisbeot magához láncolni, akkor a haj művészéhez menekül. — És ez egész természetes.

A hölgy még negligében van, a férj már a dolgai után jár; a fodrász pedig értelmes és tele van iparkodással, egy tallérért, melyet mellékesen megkereshet, akár az ördögöt is megfésülné a pokolban. Közelebb simulnak egymáshoz. A hölgy rápislog, véletlenül megérinti az óraláncát, vagy esetleg a brelockjaival játszik; és ő? Nos ugyan? Ő is véletlenül nyitott és szerelmet lehelő keblébe ejt egy hajtűt és kiszedi onnan. Így tart ez az előjáték néhány napig, míg...”

A divatárú kereskedőnőnek módjában állt, hogy hasonló funkciókat teljesítsen s ezért végzett is kerítő szolgálatokat. A jósok és jósnők, akiknek szolgálatával, ebben az ellentmondásokkal telt időben kivétel nélkül élt minden asszony, sőt a férfiak nagy százaléka is, elsősorban éppen kerítőnők voltak. Bécsről mondják, hogy itt számtalan házmester egyszersmind kerítő is volt — és hogy főleg a középosztály hozzájuk adta tartásba nimfáit. A legnagyobb stílus kerítők azonban feltétlenül az állástközvetítők voltak. Hogy kielégítsék a prostitúció piacának nagy szükségletét szűz lányokban és egyáltalában friss áruban senkinek sem lehetett kedvezőbb alkalma, mint ezeknek, annál is inkább, mert napjában seregestől érkeztek szolgáló leányok a vidékről, akik természetesen a helyközvetítőre voltak ráutalva. Így hamarosan önkéntelenül is rájöttek, hogy a két tevékenységet egyesítsék egymással, vagyis inkább, hogy egyiknek takarója alatt végezzék a másikat. A helyközvetítéssel különben kezdettől fogva össze volt kapcsolva a direkt leánykereskedés. Azon hely közelében, ahol a vidékről érkező falusi kocsik jöttek be, valósággal hemzsegték az ilyen-fajta emberbarátok. Archenholtz beszéli Londonról:

„Különösen ügyelnek a semmirekelő kerítőnők a vidéki kocsikra, melyek naponta oly nagy számmal érkeznek Londonba, s majdnem mindig hoznak magukkal fiatal leányokat, akik a fővárosban keresnek szolgálatot. Az ilyen szegény teremtés örül, ha megérkezése első órájában olyan nagyforgalmú helyen, ahol se utat, se szállást nem ismer, talál valakire, aki barátságos ajánlatokat tesz neki és költött hajlandóságból iránta, látszólag anyagilag gondoskodik felőle.”

Valamikor a bordélyosok kezében a szerencsétlen teremtések legtöbbje el volt veszve, mert egy lélek se törődött velük, ők maguk pedig sokkal tudatlanabbak voltak, hogysem megtalálhatták volna a börtönből való szabadulás útját. Legkiterjedtebben üzték ezeket a praktikákat Londonban és Párisban. Retif de la Bretonne „Paysanne pervertie ou les dangers de la ville”-je egy ilyen leány sorsát mondja el. Hogarth 1733-ban és 1734-ben megjelent híres sorozatának: „A szerető útjának” első lapja is a leánykereskedők mesterkedését ábrázolja.

Kétségtől ezek a legfontosabb álarcok, amelyek alatt akkor a kerítő mesterségét üzték. De korántsem az összes módszerek. Mi például már más helyen is mondtuk, hogy akkor sok világfinak saját kerítője volt, akik kizárólag személyes szolgálatában álltak. Ezek rendszerint a komornyik vagy az udvarmester szerepében jelentek meg a színtéren. Wienben a komornyik és kerítő jóformán egyet jelentett. A „Galanterien Wiens” szerzője írja:

„A komornyik vagy kerítő itt valósággal egyenlő értékű, s kitűnően látják el hivatásukat és mesterien viselkednek is. A szakács és az udvarmester ellenben abban a megtiszteltetésben részesülnek, hogy kölcsön adhatják feleségüket az uraknak, vagy ha ezek már nem alkalmasak, csinos és egészséges leányokat fogadnak a szolgálatukba s ezért aztán az esztendő folyamán néhány forinttal megcsalhatják gróf úr ő kegyelmességét.”

Az előkelő hölgyek szolgálatában a komorna vagy a társalkodónó gyakran ugyanazt a szolgálatot teljesítette.

Azoknak a száma, akik a kerítő mesterségét leplezetlenül űzték, mint mondtuk, aránylag csekély, a prostitúció álköntösében fellépő ügynökeihez arányítva. Mégis volt akkora a számuk, hogy tevékenységük egy feltűnő jellegzetességét adta az akkori nagyvárosi életnek. Főleg pedig az a már említett szokás tette ezt, hogy a legtöbb bordélytulajdonosnő tüntetően az egész közönség előtt kocsin vagy gyalog hordta mutogatóba etablissementjének tündéreit. Ez a látványosság annál is inkább feltűnő volt, mert némelyik kerítőnő gyakran féltucat ilyen „gyámolt”-ja kíséretében jelent meg. Ezek a mindennapos parádék főleg reklámcélokra szolgáltak, s ezért minden friss árut, melyet a kerítő a közönsége rendelkezésére bocsáthatott, lehetőleg feltűnően vitt sétálni.

Arról, hogy a kerítőnők mint cipelik magukkal mutogatóba a perditákat, tájékoztat bennünket a berlini rendőrség egy határozata 1787-ből, mely Madame Schubitz-nek szól, mely nemcsak büntetéssel sújtja a zajos hírű hölgyet, hanem még újabb és szigorúbb büntetésekkel is megfenyegeti, ha nyilvános perditakorzóit folytatja. Ezek a séták tudniillik gyakorta csődületet és utcai botrányt okoztak, úgy hogy a rendőrségnek többé-kevésbé bele kellett avatkoznia és a felháborodott kispolgári erkölcsnek meg kellett tennie azt az engedményt, hogy ezeket a sétákat további intézkedésig betiltsa. Ez a már stilusa miatt is érdekes rendőri határozat így szól:

„Schubitznét, mivel a rendőrdirektor parancsa ellenére tudatosan, hogy aznapon még egyszer inzultálják, tehát merő szemtelenségből, a következő estélyein is nőszemélyeivel együtt nyilvánosan mutatkozott s így a felháborodott csöcseléktömeget még jobban felizgatta:

„Elítéljük tizennégy napi fogságra vagy húsz tallér bírságra és ezzel egy és mindenkorra kijelentjük azt, hogy tanulják meg ő és a háztartása nőszemélyei, hogy házuk és foglalkozásuk mindenkor aljas

volt és az is marad, s vagyis hogy legfőlebb a szálmára számíthat a tisztességes közönségnek, nem pedig a becsülésére, hogy nyilvános szemtelen viselkedésükkel meg azzal, hogy más tisztességre tartó személyekkel egyenlőknek tartják magukat, hogy hangos és szemtelen megszólításaikkal, még ha olyanokhoz is szólnak, akik titokban érintkeznek velük, ne feledkezzenek meg a nyilvánossággal szemben, hogy újabb bántalmazások ne ériék őket, mert ha a jövőben a publikumnak tartozó tiszteletéről megfelelnek, a nyilvánosságnak adandó elégtételül megbüntettetnek és visszakényszerítettnek az őket megillető korlátok közé; aminthogy nem szabad neki hintót sem tartania, sem pedig nem szabad nyilvánosan inast ültetnie a bérkocsira vagy a háta mögé, ha csak nem akarja, hogy a vele lévő nőszemélyeket az utcáról egyenesen a börtönbe vigyék. Ezért Schubitznét privat satisfactióban vesztesnek nyilvánítjuk és a költségekben elmarasztaljuk.

Blesche és Schmidt rendőrszolgákat és Hoffmann piacfelügyelőt megintjük, amiért a csődületről nem tettek rögtön jelentést és elbocsátás terhe alatt óvjuk ilyenhez hasonló figyelemetlenségektől."

Az összes feleket meg kell hívni az ítélet kihirdetéséhez, azt pedig fel kell olvasni előttük és másolatot kell kapniok róla, hogy ne hivatkozhasanak a nemtudásukra, ha jövőben további rendzavaráson csípi rajta őket és cipelik tömlőbe. Philipp von Eisenhardt.

Az ilyen mindennapos parádéknál persze állandóan felhasználják a pillanat kedvező voltát, hogy új ismeretségeket kössenek a férfivilággal, hogy régieket felújítsanak és minden komoly érdeklődővel megbeszéljék ha nem is az árat, legalább a látogatás óráját. Azonkívül ezzel a parádézással más bordélyreklám is volt összekötöttesben. Minden férfinak, akik az ilyen prostituált felvonulásokkal szemben olyan érdeklődést mutattak, mely esetleg pénzre válthatónak látszott, cédulákat és szerelmes leveleket dugtak a kezébe, melyeken a bordély, vagy az illető prostituált magánlakásának címén kívül azok a bájak és gyönyörök is le voltak írva, amelyek a látogatóra vártak. Ilyen cédulákat a nagyvárosok forgalmas utcáin gyakran férfiak is osztogattak.

A titkos kerítők egyik legkedveltebb és mindenütt használt férfifogási módszerét mondja el többek között az alábbi jelentés, Richard King „The Frauds of London”-jában (megjelent 1770 körül):

„Ezek az öreg Bawds-ok megjelennek vallásos gyülekezeteinken és egyéb nyilvános helyeinken egy fiatal apácával (ahogy őket nevezni szokták) karöltve, míg az öreg némberek égnek emelt szemekkel és hazug

imákkal színleli az áhitatot, ez azon fáradozik, hogy egy a céljaira alkalmas férfit elcsábítson. Mikor az istentisztelet véget ért, az öreg asszony egyszerre meginog, összeesik, vagy elájul, már ahogy legjobban illik az esethez, a gentleman segítségére siet; karját vagy kocsiját ajánlja fel, a nő elfogadja, bocsánatot kér a terhelésért, melyet okozott s megkéri a „leányát”, hogy mondjon köszönetet az illető úr szívességeért.

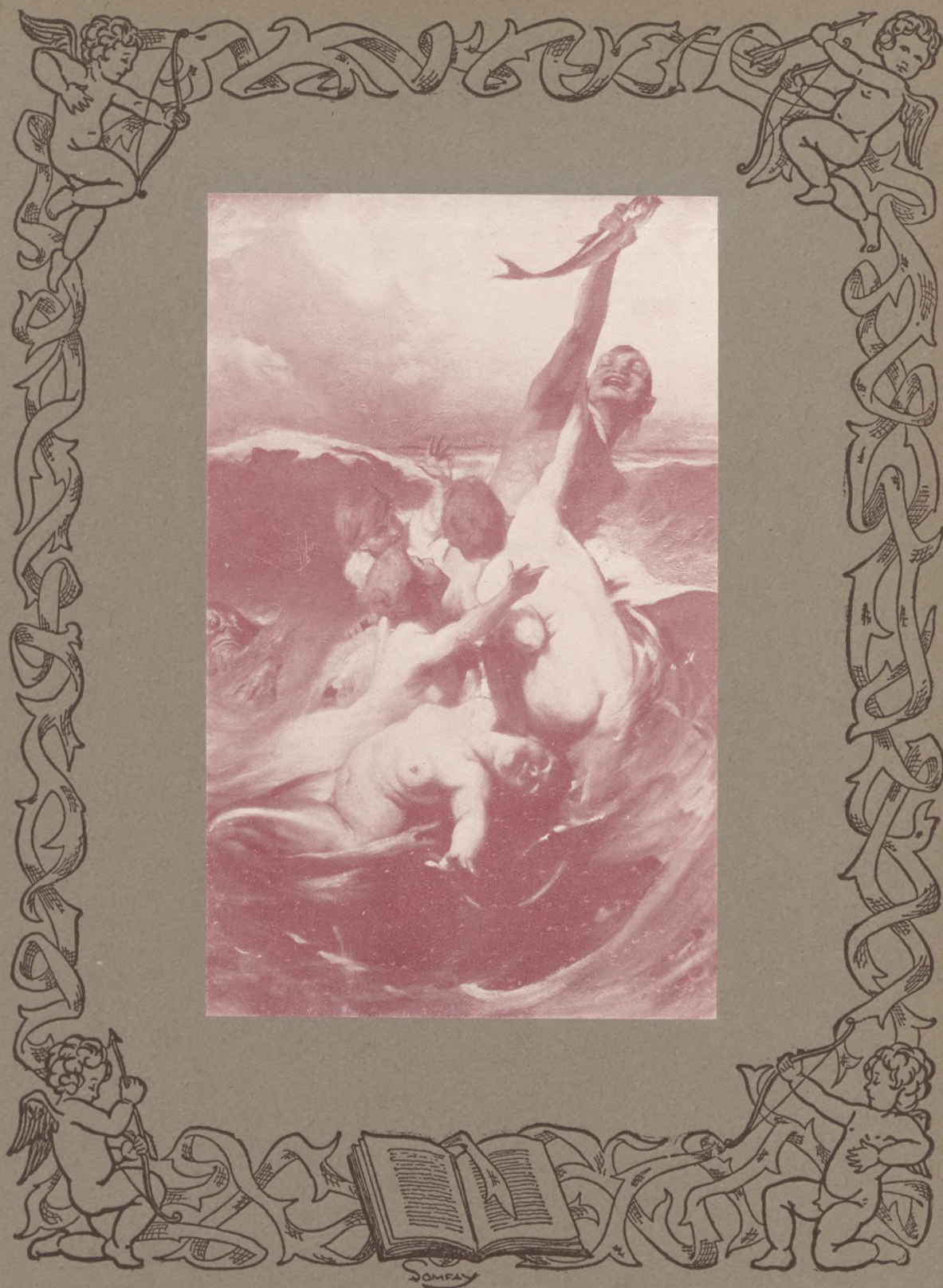

17. kép. Az író.

Gavarni-től.

A leány ezt meg is teszi, titokban megszorítja az idegen kezét, vagy más módon hajlandóságot mutat arra, hogy közelebbi ismeretséget kössön vele. Otthon aztán meginvitálják az új ismerőst, hogy vegyen részt (a már erre a célra készen álló) lakomán, amely alatt az öreg asszony valami fontos ürügy alatt kimegy a szobából és magára hagyja a fiatal párt s ezt az alkalmat a fiatalember a legritkább esetben hagyja kihasználatlanul”.

BENCZUR GYULA: HULLÁMOK JÁTÉKA

Természetesen ez a trükk első sorban még egészen naiv fiatalemberekre számított.

A bordélyreklámhoz tartoztak az úgynevezett perditakatalógusok is, amelyeket részben egyes bordélytulajdonosok, részben pedig olyan fogadósok adtak ki és terjesztettek nyilvánosan és kéz alatt is, akiknek háza alkalmi szállásul szolgált a perditáknak. Ezekben a katalógusokban az illető perditá mellékneven kívül, melyen ismerték, megvolt még adva pontos címe és az ár is, amelyet bájaiért követelt. Azonkívül szinte sohasem hiányzott különös bájainak és reportoárjának leírása, amellyel az illető prostituált kitűnt. Egy ilyen cédulán például ez volt olvasható:

„Mademoiselle Rosette középtermetű és gesztenyehajú. Egyik legfőbb előnye a keze, mely nagy gyönyörűségek előidézője és amelylyel pompásan vezeti be a kívánt élvezeteket. Keblei, melyek sem túlságosan kicsinyek, sem túlságosan nagyok, fehérek és kemények s csak rugalmasságuk tanuskodik arról, hogy nincsenek márványból. A látásuk ezért nagy gyönyörűséget okoz a szerelemvágó embernek. Tagjai csodásan szabályosak, olyan teltek a combjai, amilyenek mindig első díjat adott a gyönyör. Rosette kisasszony barátainak olyan gyönyörűséget szerez, amely különben csak a teljes ártatlanságnál található meg. Mégis fortélyai, amelyekkel az élvezetet fokozza, kifogyhatatlanok s ő maga sohasem érez kevesebbet. Csókjai és szerelmes pillantásai az élvezet pillanatában még az aggodat is lángyragyújtják. Ő maga azonban mégis azoknak a férfiaknak adja az előnyt, akik nagy étvágyúak.”

Az 1803-ban megjelent „Espion libertin”-ből, mely főrészében szintén ilyen katalógus — közöljük a következő részeket:

Adelaide — Galerie des Bons-Enfants No. 10. Gesztenyehajú és elég csinos; nagytermetű és fiatal. A szemei elfogadhatóak, a szája túlságosan mélyen fekszik. Ami a legkéjesebb helyet illeti, ahol a szerelemnek áldoz az ember, az bő és mély. Ez az érdemes kurtizán szereti a nagytermetű férfiakat. Bájai még elég jó állapotban vannak. Két órára 6 frank; — Adéle — Rue du Lycée No. 7. — Azelőtt a Rue de la Loi-n lakott, a hotel de Bordeauxban — s az opera egyik táncosa tartotta ki. Nagyon kedves kis asszonyka, jótermetű és buja formájú. Keble nagyon szép és jó állapotban van. Souper és együtt-

alvás 24 frank; — Victoire. — Galerie des Bons-Enfants No. 121. Eléggé csinos — de hivatásos prostituált. Már nyolc esztendősen korában űzte a mesterséget. Ismeri a foglalkozása minden fortélyát. Meg lehet találni nála mindazokat az eszközöket, melyeket a bujaság talált föl, hogy az érzékeket izgassa, hogy a vágyat növelje, és meghosszabbítsa a gyönyört. Szóval, nagyon tapasztalt a maga művészetében: tizenkét frank; — Victoire. — Rue Saint-Sauveur, chez Madame Sain. Victoire nagyon csinos nő. Telt formái sok gyönyörűség okozói. Keble két elragadó félgömbhöz hasonlít, melyek mindegyikét a természet egy-egy rózsabimbóval díszítette fel — úgy hogy az ember szinte azt hiszi: nincs is tövise. A bőre nagyon finom, combjai vakítóan fehérek. Vacsora és az éjszaka: 18 frank.

A nővére — ugyanabban a házban. Milyen ocsmánysága a természetnek. Amilyen szeretetreméltó a bájos Victoire, olyan kellemetlen és bizarr a nővére. Kissé napsütötte arca semmi kellemest nem nyújt. 3 frank.

Miller — Rue des Fills-Saint-Thomas, chez l'épicier à l'entresol, au coin de la rue de la Loi. Az opera egykori táncosnője. Oly jól tud ugrani, hogy a múzsák templomától Vénusz és Priapusz templomáig csak egyetlen lépésre volt szüksége. Miller kisasszony pikáns gesztenyehajú nőcske. Kissé kövéres. Bár a keble nagyon telt, azért nagyon sok kellemességet nyújt. Minden este a Palais kertjében és galériáin sétál. Jellemének vidámsága nagyon alkalmassá teszi őt finomabb társaságok részére. Egész napra és éjszakára 36 frank.

E néhány példából is, melyeket a katalógusból vettünk ki — láthatjuk, hogy a szerző a pártatlant akarja játszani, vagyis állítólag inkább a vevő, mint a perditák érdekeit szolgálja.

A „The Ronger's Magazine” című erotikus angol folyóirat, mely 1795-ben jelent meg, minden számában hozott egy: „Monthly list of the Covent Garden Cyprians; or the Man of Pleasure's Vade Mecum”-t, melyben a leányok testi bájai — és árai is részletesen le voltak írva. Hogy milyen kapós volt ez a „Cytherei útmutató”, bizonyítja az a körülmény, hogy Angliában az ilyen „List of Ladys” átlag nyolc-tízezer példányos kiadásban jelent meg, „melyeket esetről-esetre néhány nap alatt elkapkodtak”, mint azt egy tudósítás jelenti. Az ilyenfajta listák között Archenholz szerint leghíresebb volt az, melyet Harris — egy taverna gazdája adott ki harminc esztendőn keresztül, 1760-tól 1793-ig minden esztendőben. S ha mindezeket itt összeadjuk, akkor

igazán nem látszik már túlzásnak, mikor az egykori tudósítások úgy beszélnek a nagyvárosok utcáiról, mint óriási perditavásárról s a prostituált-szállásokat pedig egy óriási bordélyházhoz hasonlítják, melyben mindennek meg volt a maga helye, csak a tiszta szerelemnek nem.

A legfontosabb kérdésre: hogy mely osztályok használták fel főképen a prostitúciót, már teljesen megfeleltünk az előbbi részletezésekkel. Minden osztály — kivétel nélkül felhasználta. A másik épp oly fontos mellékkérdés ez: miképen részesedtek a különböző osztályok a darabbérért megszerzett szexuális kielégülés haszonélvezetében. Erre a kérdésre feleletet ad a cél, amelyet a prostitúciónak egyes osztályokkal szemben be kellett töltenie. Ezek tudniillik a legkülönbözőbb fajtáúak. A birtokló és uralkodó osztály számára az az intézmény volt, mely lehetővé tette számukra minden pillanatban termett szeszélyük megvalósítását; a kispolgárság és proletár rétegek számára ellenben épp oly köztudomásúlag első sorban sükséges segítőeszköz, a házasság szurrogátuma volt, melyhez — mint tudjuk — a létfontartó szükségletek nehezen megszerezhetősége miatt számtalanok sohasem, mások pedig csak nagyon későn juthattak el. Ez a körülmény eléggé megmagyarázza, hogy miért frekventálta a prostitúciót a kispolgárság és a proletáriátus sokkal nagyobb százaléka, mint a gazdagoké. Természetesen ez azért az utóbbikat nem tünteti fel előnyösebb színben, mert velük szemben arra a mondatra kell gondolkunk, amellyel ezt a fejezetet bevezettük.

*

Ha az abszolutizmus korával együttjáró általános erkölcsi romlottság nem is a perditában találja a maga legfőbb kifejezését, mindenesetre ő egyik legvilágosabb és mindenki számára szemmel látható kivetítődése. Ezért az erkölcsstelenség ellen folytatott küzdelem, mely akkor főleg a fölfelétörtető és osztályöntudatra ébredő kispolgárságból indult ki — első sorban a prostituált ellen irányult. De ez a küzdelem szinte mindig egészen alkalmatlan eszközökkel folyt: elméletileg a jótanácsok tömeges ingyen szállításával, különösen hangsúlyozva azokat, melyek ékes színekkel festették le a veszélyeket, melylyel a perditákkal való érintkezés járt. Ezek a veszélyek közül legfontosabbként emlegették — mint azelőtt is a támadást, amely a szerelemre éhes férfi zsebét és erszényét érte. A gyakorlati tevékenység pedig egyszerűen a Magdolnák házainak felállítására szorítkozott és arra, hogy a megbetegedett perditákat bizonyos kórházakba szállították s mindenekelőtt pedig az idegen és nem helybéli perditák kiutasítására. Ezt a két utóbbi módszert használják a leggyakrabban, míg a menházak építésére csak a nagyvárosokban kerül a sor.

Hogy az erkölcsi bizottságok többet is tegyenek, ahhoz a szükséges belátáson kívül a szükséges pénz is hiányzott. Minden ország között leghíresebb az általános erkölcselenség ellen folytatott küzdelemről, mely természetesen a perditá ellen folytatott küzdelemben csúcsosodik ki: Ausztria, Mária Terézia uralkodása alatt. Ő állandó működésű erkölcsi bizottságot szervezett, mely „szüzességi bizottság” címe alatt módszerei miatt inkább hírhedt mint világhírű lett, az egész világon. A perditákat drákói büntetésekkel, hajlevágással, megláncolással, nyilvános utcasöpítésre vagy taligatolásra való elítéléssel akarták a jóerkölcsre nevelni.

A berlini rendőrség legfontosabb rendeleteiről és ijesztgető intézkedéseiről a következő rendőrségi reglement tájékoztat bennünket, mely 1787 február 23-án kelt:

„A hetenkinti összefogdosása téli hónapokban tíz óra, nyári hónapokban tizenegy óra után az utcán kószáló ledér nőszemélyeknek, akik közé azok is tartoznak, akiknek úgynevezett kedvesük van, olyan egészségre vonatkozó szükséges intézkedése a rendőrségnek, amelyet semmi módon sem szabad elmulasztani, hanem az ilyenfajta nőszemélyeket mindjárt meg kell vizsgálni és ha egészségeseknek találtnak, minden további megkérdezés nélkül néhány hétre vagy hónapra a dologházba, ha pedig inficiáltak, épp úgy mint a bordélyházakból a Charitéba és onnan a befejezett kúra után szintén a dologházba kell küldeni. Elbocsátásuk napján megjelölés, figyelmeztetés és példaadás okából néhány hidat vagy más nyilvános teret kell felsöpörtetni velük”.

A prostitúció elnyomása erőszakos kísérleteinek hatástalanságáról a Terézianus szüzességi bizottság idején bizonyosságot ad J. Friedel 1785-ben megjelent „Briefe aus Wien”-jének következő jegyzete:

„Míg egész hajórakomány kéjhölgyet küldtek Temesvárra, míg az összes fegyházakat velük töltötték meg légiószámra, akadtak újak és mások, akik Cythere oltárának áldozták magukat”.

A férfiakat pedig úgy akarták a prostituáltakkal való érintkezéstől elijeszteni, hogy minden férfit, akit perditánál csíptek meg, ha legényember volt, állító helyében megeskették vele, ha pedig nő volt, házasságtörési perrel fenyegették. Mindezek az erőszakos kúrák azonban hatástalanok maradtak,

sem a prostituáltak száma nem csökkent, sem a velük való érintkezés; legfőlebb, hogy az utóbbi leplezettebb formákat keresett.

A perdita hivatalosan szolgáló lánnyá vagy házvezetőnővé lépett elő. Ezzel szemben borzalmas módon emelkedtek a bűntények, főleg a gyermekelhajtások és gyermekgyilkosságok száma, mert hisz minden hajadon anya az erkölestelenség útján járt, s ki volt téve a legmegbecstelenítőbb büntetéseknek. Az ilyenfajta bűntények szaporodása volt tényleg a Mária Terézia-féle erkölcsi düh egyetlen pozitív eredménye. S nem is lehetett másképen, mert a dolgok logikája sohasem fordítható meg önkényesen.

Amilyen kevés logika nyilvánult meg minden ilyen és hasonló küzdelemben a prostitúció ellen, annyira logikus volt a rendőrség általános viselkedése a perditákkal és a prostitúcióval szemben. Ez az álláspont tisztára abszolutisztikus. Ez pedig csak azt jelenti, hogy: a rendőrség megbizóinak érdekeit szolgálta. Ezeknek érdekei azonban — mert hisz a megbízó egyedül a birtokló és uralkodó osztály volt — első sorban az élvezet minden lehetőségének zavartalan kiaknázása volt. Mivel pedig ehhez hozzátartozott a perdita is, természetesen az ő szereplését is esztimálni kellett. Ezt a feladatot mindenütt és pontosan a rendőrség teljesítette. A rendőrségnek ez a tipikus viselkedése igazán csak vak ideológus számára tűnhet fel rendkívülinek, aki azt hiszi, hogy van a helytől és időtől független, a dolgok fölött lebegő erkölcsiség, ugyanígy a rendőrségben látja a legfőbb és örök erkölcsi ideálnak egyenruhás védelmezőjét, s nem látja be, hogy a rendőrség sohasem volt és nem is lehetett más, mint hatalmi eszköze a mindenkoron uralkodó osztálynak. Azzal, hogy a rendőrség a perditákkal szemben abszolutisztikusan járt el, s a kor nagylendületű perdita és bordély üzemét inkább elősegítette mintsem akadályozta, az még nem jelenti, hogy a perditának lettek volna bármiféle pozitív jogai. Anglia kivételével, a perditának ebben a korban épp oly kevés joga volt, mint bármely más időben. Teljesen ki volt szolgáltatva a rendőrség önkényének. A rendőrség pedig, bár néha még a legvadabb tobzódással szemben is befogta nemcsak saját szemét, hanem a többi emberekét, sőt azoknak a hatalommal ellenkező száját is, de máskor viszont egészen ártatlan alkalmakkor épp oly erőszakosan lépett fel, ha parancsolói abban lették kedvüket, hogy hatalmi kerületükben az erkölcsösséget markirozzák. Haladéktalanul és a legbrutálisabban lépett közbe, valahányszor a kéjnek valamelyik vásárolható társnője kényelmetlen lett egyik vagy másik hatalmas vásárlójának, s egyszerű módon meg akart szabadulni tőle. Ugyanilyen okok miatt minden aggály nélkül prostituálttá bélyegzett valóban tisztességes leányokat, ha valamelyik hatalmas úr vágyát felkeltette és a karjaiba akarták kergetni. Ami

aztán nem is ment nehezen, ha már egyszer a prostituált megszégyenítő bélyegével becstelenítették meg. Ez tehát azt jelenti, hogy a legmesszebbmenő türelem, mely eltekintett minden az idők folyamán kibocsátott bordélyrendszárbálytól — párosult minden emberi jog rigorozus semmibevevásával. Ennek a módszernek azonban volt még egy másik mélyebb értelme is: mert így a perdita maga is rendőrséggé lett, vagyis szövetségestársa lett a rendőrségnek. Mivel minden perdita felett — s Párisban például a rendőrség minden valami képen gyanus leányt nyilvántartott — mindig ott lebegett mindenfajta formájában a rendőrség önkénye, mindegyik hajlandó volt mindenre, amit a rendőrség követelt tőle. Ez pedig első sorban a vendégeinek kikémlelése volt és hogy erről pontos jelentést tegyen a rendőrségnek. Eredménye volt ennek, hogy nincs a rendőrség előtt magántitok, s hogy a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból egész sereg ember volt teljesen a rendőrség kezében. És ez ennek, mint abszolutisztikus szervezetnek hasonlíthatatlanul fontosabb volt valami imaginárius magasabb erkölcsiségnél. Ugyanilyen módon volt a prostituált szívesen felhasznált szövetségestársa a militarizmusnak. Hogy valaki elhatározza magát arra, hogy katona legyen — mert mindenütt csak zsoldos seregek voltak, sokaknak előbb az ép érzékeit kellett összezavarniok — s erre a célra a toborzók a pénz csábításán kívül szívesen használták fel a perditák gáláns segítségét. Más szóval: minden prostituált és minden kerítőnő — mert ezekre megfelelő módon ugyanaz vonatkozik — végső lényegükben szerszámai és támaszai az abszolutizmusnak.

A perditák és kerítőnők rendőrkém szerepéről mondja „Briefe der kleinen Komtesse” függeléke:

„Hogy elképzelhesse, milyen fontossága van (a bordélyháznak a rendőrség részére), ahhoz tudnia kell mylord, hogy ennek a városnak ledérházai nem hasonlíthatók a mi londoni bagnioinkhoz. Itt ezek politikai intézmények. A bordélyházak vezetői valóságban rendőrkémek, pontos jegyzéket vezetnek mindenkiről, aki hozzájuk jár és nagyon sok érdekes részletet tudnak meg. Képzelterti, hogy milyen mulatságosak lehetnek ezek. Az elhunyt király életében s különösen uralkodása végén a főváros kicsapongásainak ezt a történetét nagyon érdekeseknek tartották. Allítólag a legfelső helyen az ilyen dolgokkal megbízott hivatalnokok különös figyelmet szenteltek neki és egy nagyon bizalmas titkár naponta azzal foglalkozik, hogy a különböző esetekből egy nagyon gáláns és pikáns lapot szerkesszen, melyet az uralkodó és maitresse (Dubarry) nagy örömmel olvasgattak”.

4. A rózsza tövise.

Ehhez a facíthoz teljes mértékben hozzáillet egy másik: a szifilis, mely a 18-ik században másodszor tört be hatalmas áradatban Európába, miután vagy egy évszázadig nagyrészt kipusztult vagy legalább is mindenütt nagyon

18. kép. Szerelmi vallomás.

Gavarni-től.

csökkent. Ez alkalommal azonban nem volt a szemtelen véletlen szeszélye, melyre nem is volt szüksége a történelemnek, mint mikor a fölfedezések idején véletlenül Haitiből becipelték, hanem kikerülhetetlen végzete az abszolutizmusnak. A galantéria legfőbb életcélá váló proklamálásának, a szifilisz meglévő magvai közül még a legutolsót is feltétlenül teljes kifejlődésbe kellett

érlelnie, mert igazán nem lehettek fejlődésének és továbbterjedésének kedvezőbb feltételei, mint az abszolutizmus életfilozófiája és politikai módszerei. „A rózsza tövisek élcelt a fatalizmus, mikor a tények brutalitása fejébe verte a dolgok megismerését, hogy itt nincsen válogatás. De borzalmas tövis volt, mely ezzel újból belefúrta magát az emberiség vérébe, ha a megbetegedés tünetei nem is voltak már olyan borzalmasak, mint két évszázaddal azelőtt, mikor első bevonulását tartotta Európába.

A nyilvános prostituált volt legfőbb terjesztője a szifilisznek és minden egyéb venereális megbetegedésnek is. Minden egyes érintkezés vele valamilyen fajta ragályozás szinte biztos veszélyével fenyegetett.

Egy berlini orvos, Dr. Paul Meiszner újabban ilyen szempontból vette vizsgálat alá Casanova életét s megállapította, „hogy Casanova valahányszor nyilvános prostituálttal érintkezett, beteg lett”. A kispolgárság és főleg a lumpenproletariátus szükségadta szoros kapcsolódása a prostituálttal ezer csatornán át vezette a mérget a nép közé.

Abból a gazdag anyagból, amely szifilisz, másképen bujakór, gonosz hólyag és leggyakrabban még mindig francia betegség néven ismert kórról, s ennek általános és nagy elterjedéséről a 18-ik századból rendelkezésünkre áll, ebben a kötetben is csak néhány kiegészítő jegyzetre lehet szorítkozni. Különböző osztrák szerzők közlései szerint a 18-ik század második felében Bécsben némely esztendőben 12 ezer szifilitikus megbetegedést számoltak össze „és a farsang idején a rendőrség által elfogott nyilvános nők közül legalább öthatod rész volt szifilitikus”. Berlinről J. K. Müller „Gemälde von Berlin”-jében a következőket közli:

„Az alsóbb néposztály teljesen romlásra jutott, kétharmad része az egésznek (ezt egy híres orvos mondta nekem) vérbajos, vagy legalább is a venerikus nyavalya bizonyos szimptomáit viseli magán. Az előkelőbbeket ilyen szempontból egy idegen sem vizsgálhatja meg pontosabban, mert megfigyeléseit mindig az etikett korlátaiba kell kényszerítenie. Régi szabály: hogy nem igazságtalan az ember, ha azt mondja egy nyájról, hogy beteg, ha legnagyobb része nyavalyás”.

Majdnem az összes Párisról szóló közléseink megegyeznek abban, hogy szifilitikusan fertőzött volt az egész udvari nemesség. S hogy ez nem lehetett túlzás, megerősíti az a szomorú tény, hogy mindenütt, ahová a forradalom elszórta az emigránsokat, csakhamar valóságos szifilisz epidemiák ütöttek ki. Nemcsak Koblenz, az emigráció főfészke, hanem az egész Rajnavidék csak-

Paczka Ferencz: Emese álma.

Boszorkány a varázskönyvet olvassa. – F. Rops-tól.

hamar egyetlen óriási nyavalyafészek lett. Luckhardt, aki saját és évekig tartó tapasztalatából ismerte ezeket a dolgokat, írja erről a pontról:

„Épp úgy tettek az emigránsok, ahová csak eljutottak másutt is, mint Koblenzben, Baseltől Kölnig az egész Rajnavidéket megfertőzte és megmérgezte az emberiségnek ez az alja s az erkölcsök megrothadásának borzalmas nyomai még soká kísértének majd e szerencsétlen vidékeken. A csúf betegség, melyet már a Rajnavidéken is „emigráns galantériának” neveznek, egészen általános és minden városba eljutott. S ha minden kivándorolt francia egész szekrényeket hozott volna teli arannyal Németországba, ez sem lett volna kárpótlás azért a bajért, amelybe a német asszonyokat és ezek által az élvezetre vágyó ifjúság nagy részét döntötték. Csak menjen el valaki a Rajna mellé és kérdezze meg, s a feleleten elcsodálkozik és megrémül majd”.

Nagyon érdekes, amiket Lauckhardt mester a német egyetemi városok állapotairól mond. Ezek szerint ijesztő módon grasszált a diákság körében a szifilisz. S még a jámborkodás sem szolgált ez ellen védőpajzsul; sőt ellenkezőleg — mint Lauckhardt következő Giessenről szóló megjegyzése bizonyítja:

„Különös, hogy a megfertőzött diákok legnagyobb része éppen teológus, tanító vagy prédikátor fia, egykori árvaházi növendékek, a híres Hallei-intézet növendékei és egyáltalában olyanok, akiket ott-hon vagy paedagógiumban, vagy egyéb zárt iskolában készítettek elő az egyetemre”.

Mivel London a 17-ik század óta világkereskedelme miatt a legnagyobb idegen áradatot tudja kimutatni, a nemi betegségek itt valósággal megdöbbentő terjedést értek el, amiért is a külföldiek egy várostól sem félnek ilyen irányban annyira, mint Londontól.

Taine szerint Gay „Beggars Opera”-jában azon panaszkodik egy Mrs nevű kerítőnő, hogy „most tizenegy nagyszerű kuncsaftja van a felcser keze alatt”. Más londoni bordélyosok külön háziorvost tartottak, aki természetesen azonban csak a leányokat vizsgálta meg. Utalunk végül arra is, hogy a kuruzslás, mely a tizennyolcadik század második felében még virágkorát élte, éppen e venerikus betegségek ellen való gyógyító és megvédő eszközöket portált a és főleg ilyen betegektől húzta néha valósággal megdöbbentően nagy jövedelmeit.

De az uralkodó osztályt sem kímélte jobban e borzalmas végzet. Sőt ellenkezőleg, a családok itt még sokkal inkább fertőzöttek, mint a kispolgárságnál, mert a „gáláns ajándékot”, melyet valamelyik perditánál vagy táncosnőnél szereztek be, az erkölcsök már leírt szabadosságánál fogva hamarosan megosztották valamelyik társaságbeli hölgygel, s mindenekelőtt a maitressekkel, amivel azonban rendszerint még nem is fejeződött be a kör. A „Satans Harvest House” mondja:

„A férjek megosztják (a szifilisz) a feleségeikkel, az asszonyok a férjeikkel, sőt a gyermekeikkel is, ezek pedig továbbadják a dajkájuknak, ezek meg a saját gyermekeiknek”.

Az akkoriban olyan terjedelmesen vezetett párisi rendőrségi jelentések nyomán néha több családon keresztül követhetjük azt az utat, melyet a szifilisz az udvarbéli körében tett. Így tudjuk meg, hogy egy De la Borde nevű úr egy bordélyban kapta meg, ő maga Guimardt, a híres táncosnőt boldogította vele, ez több barátjával egyetemben Soubise hercegnek adta tovább, a herceg pedig maitressével Comtesse de l'Hopitállal osztotta meg. Innen kezdve azonban elvesztjük a nyomot és nem tudjuk, hogy ki volt a többi „szerencsés”.

Sok kéjenc, akiknek kegyéért szinte vetélkedtek az előkelő hölgyek, valósággal házról-házra viszi ezt az ajándékot. Az uralkodó fejedelmi házak nagyobbik fele akkor szifilitikusan fertőzött. Majd az összes Bourbonok és Orleanisták időnként vagy állandóan venerikus betegségekből szenvednek. XIV. Lajos, az öccse, Erzsébet Sarolta hercegnő férje, Orleánsi Fülöp, Franciaország régense, XV. Lajos stb. Ugyanez áll az egész francia udvari nemességről is. Párisban, mint Capon és utána Hervez bebizonyította, a legtöbb táncosnő és színésznő szifiliszben szenvedett. Mivel pedig a nemesség legszívesebben ezek közül választotta ki a maga szultánait, tehát számukra az ilyen megbetegedés végzete szinte elkerülhetetlen volt. Camargo, a híres táncosnő és az épp oly híres Guimard majd minden barátjuk, köztük hercegek és fejedelmek is megajándékoztak az élvezett kegynek ezzel a nyájas emlékével. Erzsébet Sarolta hercegnő, akit különben a férje szintén megfertőzött, írja: „Dechats, az Opera egyik táncosnője, Frigyes Károly württembergi hercegnek Párisban olyan ajándékot adott, hogy belehalt”. Ugyanezen az úton szívgott természetesen aztán a nyavalya innét lefelé is. A kegy, amellyel az uralkodó herceg megtisztelte udvaroncai feleségeit, csakhamar ott keringett az ő és gyermekei vérében. Károly Sándor württembergi herceg, akit való-

színűleg valami táncosnő fertőzött meg, inficiálta egész háremét, mely a stuttgarti Hoftheater táncosnőiből állt, az úgynevezett „kékcipősökből” — mert az, hogy valaki kék cipőt viselhetett, külső kifejezése volt egy hölgnél annak, hogy a herceg kegyére érdemesnek találta.

A „kékcipősök” intézményéről, Károly Sándor württembergi herceg háreméről a stuttgarti Hoftheaternél informál bennünket a már említett „die reine Wahrheit oder Denkwürdigkeiten des Hauses Württemberg” egykori írás következő helye:

„Neki — Károly Sándor hercegnek — ugyanabban az időben még másik öt-hat különböző tehetségű nővel volt összeköttetése s ha Madame Agathát mégis első sorba helyezte, ezzel csak azt akarta jelezni, hogy mindegyiket a maga értéke szerint tudja megbecsülni és hogy ennél az egynél olyan tulajdonságokra talált, amelyek megérdemlik, hogy különös előnyben részesüljenek.

Ettől az időtől kezdve bizonyos rend uralkodott ebben az előkelő társaságban és mindenik szultánának megvolt az a privilegiuma, hogy ilyen minőségében nyilvánosan mutakozzék. Az új udvari ceremónia segítségével mindazoknak a nőknek, akik nem esküdtek föl a herceg zászlóalja alá, megtiltották, hogy kék cipőkben járjanak, ellentétben pedig mindazoknak, akik akár most, akár a jövőben méltatni tudják, ha erényüket neki föláldozhatják, a legszigorúbb kegyvesztés terhe alatt meghagyták, hogy az ismertető jel nélkül meg ne jelenjenek. A házak, amelyekben laktak, az ajtajuk fölött külön és ugyanolyan jelet viseltek, mint a többi hercegi házak, minden ajtó előtt őr állt, a belső biztonságról pedig egy öreg asszony gondoskodott, aki vagy tényleg az anyja volt a hölgynek, vagy csak a nevét vette föl annak és aki figyelmes szemmel örködött a reábizott csillag viselkedésére, amiért aztán számíthatott arra, hogy élethossziglan rendes évi nyugdíjat húzhat”.

Károly Sándor herceg szifilitikus megbetegedéséről néhány lappal utóbb azt mondja ugyanez az írás:

„Minden elővigyázat és óvatosság, mely szinte keleti bizalmatlanságból eredt, még sem volt elegendő annak megakadályozására, hogy a szultánt ne érje el ugyanaz a szomorú sors, amely itt Európában ritkán kerüli el azokat, akik aljas nőszemélyekkel érintkeznek.

Nem tudom mi módon, egy ragályos nyavalya surrant be ezekbe a szigoruan őrzött házakba. És a herceg nemsokára nyilvánosan hordta magán ennek biztos jeleit. Elvesztette a színét, homloka rubinoktól csillogott, mint egy Bacchus hívó orra s végül az egész arcát elfödte és oly tarkává tette, hogy még a legügyesebb borbély sem mert késsel hozzányulni. Valami szánakozó kéznek szálanként kellett azután lenyirnia őfensége szakállát. Uj foglalkozás volt ez a szultának számára, akik Párisból hozattak külön ollókat erre a célra”.

19. kép. A barát.

Gavarni-tól.

Mikor a magas társaságban belátták, hogy számtalan nyil, melyet Amor ellövöldözött — mérges sebeket hagy s hogy senki sem juthat el úgy Vénusz harcteréről, hogy előbb vagy utóbb ilyenmódon meg ne jegyeztessék, a borzalmas bajhoz még cinikusan hozzáfűzték a borzalmas öngúnyt is. Ideologizálták a nyavalyát. Következményeit az igazi előkelőség attributumává tették. S ez az utóbbi tény oly logikus mint az, hogy a perdita a fejedelmi abszolutizmus leghűbb szövetségestársa; mert mindkét jelenség a testéből fakadt test, a lelkéből fakadt lélek.

III. RÉSZ

A KORCSMA ÉS A SZALON

1. A korcsmai élet kifejlődése.

néesség nagy tömegének társasörömei az abszolutizmus korában általában nagyon primitív természetűek, mert hiszen abban áll minden abszolutisztikus uralom főhatása, hogy az embereket rendszeresen leszoktatja „az örvendezésről”. Az öröm mindig akadálytalan mozgás, első sorban pedig a lélek és a szellem akadálytalan mozgása. Ez azonban feltételeivel és következményeivel ellentmond az abszolutizmus érdekeinek, mert megsemmisíti őket. Az igazi öröm feltétele az örvendező szabad elhatározása, legfontosabb következménye pedig az energia növekedése ugyanilyen irányban. Megakadályozták tehát a tömegnek minden szabad mozgását és ezzel még csirájában elfojtották minden igazi örömét. Amit az ancien régime társasörömeiként megtalálunk, éppen azért nem egyéb mint „kitombolás”. Ez a kitombolás nem ellenkezik az abszolutizmus hatalmi érdekeivel, sőt ellenkezőleg támogatja azokat, mert míg a magasabbrendű társasörömek, mint azt már mondtuk, az egyesek és az összesség energiáját megnövelik, addig az ilyen tobzódás a meglévő energiákat is csökkenti. Ilyen módon egészen céltalanul puffogatják el őket. S ez teljesen megfelel az abszolutizmus érdekeinek, mert megkisebbíti a tömegben a vele szemben támadt ellenkezést. Mivel pedig azonkívül minden mámoros állapot — a kitombolásnak pedig mindig ez a vége — egyszersmind egyet jelent azzal, hogy az élet könnyörtelen realitásával szemben megcsalják maga-magukat, így tehát az abszolutizmusnak kettős előnye van. Azzal, hogy időközönként elfe-

lejtik a pokol kínjait, amelyben élniök kell, ezek a maguk egészében már kevésbé undorítóknak látszanak és ezzel csökken a trónvesztés veszedelme arra nézve, akinek exisztenciája föltételezi ennek az alapjában véve vigasztalan valóságnak a megmaradását.

Ugyanezen ok miatt a társaskörök primitívsége inkább a minőségben, mint a mennyiségben van meg. Sőt ellenkezőleg ebben a korban egészen stereotip az a szükséglet, hogy a valóság dolgai fölött csalódásban ringassák magukat s éppen azért minden kínálkozó alkalmat felhasználtak erre a célra. Valósággal óránként volt szükségük ilyen kínálkozó alkalomra és éppen ezért meg is teremtették maguknak azt. Még pedig a korcsmában; a korcsmához kapcsolódik hova-tovább jóformán minden társas szórakozás; különben is a mulatozás minden formája nagyrészt csak folytatása volt a korcsmai életnek. A megoldásnak erre a formájára jutottak egy másik okból is, tudniillik az egyre növekvő forgalom miatt, amelynek egy meghatározott célpontra volt szüksége. Ilyen lett a korcsma mint különálló jelenség az egykori vendégfogadó mellett, amelynek egész más föladatokat kellett betöltenie, már nemcsak hozzátartozó része ennek, hanem úgyszólván folytatása a céhek ivóinak, ahol csak a céhtársak gyülekeztek.

A korcsma ebben az időben az lett, ami még ma is: semleges gyülekező helye ugyanazon osztály különböző csoportjainak; mert az osztályok különválása éppen itt mindig megmaradt. Ez a fejlődés természetesen ott megy végbe a leggyorsabban, ahol az éghajlati viszonyok szűkebb határokat szabnak az utcán való hosszabb tartózkodásra, tehát első sorban középső és északi Európában.

Ugyanolyan mértékben, amint a korcsma a társasérintkezés központja lett, tűnnek el a társas szórakozás régebbi tipikus formái vagy legalább is erősen háttérbe szorulnak. Ilyen volt első sorban a régi fürdőházi élet és a fond látogatása, városban és falun egyaránt nagyon divatos volt. A fürdőházi élet, mint azt a „Renaissance” kötetben kifejtettük, a szifilisz első föllépésével kapcsolatban a tömeg egyre nagyobb elszegényedésével hirtelen és természetellenes módon szűnt meg. Ahol pedig a kor kényszerűségein túl föntartotta magát, vagy azok leküzdése után ismét új életre kelt, mint azt már az utolsó fejezetben kifejtettük, határozottan prostitúció üzemmé fejlődött ki. Másképp állt a dolog természetesen az úgynevezett gyógyfürdők látogatásával, amelyeket hivatalosan csak kúrára használtak. Az előbbiekkal ellenkezőleg ezeknek a híre a tizenharmadik században egyre nő és sok helyütt megmaradnak a régi szokások is, amivel aztán ugyanazok a legfontosabb kúraeredmények járnak, mint azelőtt: „Semmi sem

hat előnyösebben a nők termékenységére, mint a fürdői utazás, s ha nem teszi meg a víz, megteszi a barát”, mondják most épp úgy, mint a Renaissance-ban a tizennyolcadik század divatos fürdőéletének szatirikus leírásai. Kokettálás, flört, szóval a galantéria minden formája volt főfoglalkozása a legtöbb vendégnek. Ez azonban csak az úgynevezett divatfürdőről szól, amelyek közül leghíresebb ebben az időben Spaa. A valódi gyógyfürdőkben ellenben, amelyek közül példaképen az abban az időben különösen kedvelt württembergi Wildbad, Teinach és Göppingen fürdőhelyeket említjük meg, éppen ellenkező hangulat uralkodott: valósággal középpontjai voltak a kispolgári rétegekben uralkodó pietizmusnak. Valósággal istentiszteletnek tartották itt a fürdést és annyiban hasonlított is az istentisztelethez, hogy vallásos dalok éneklésével, melyek a fürdés céljaira vonatkoztak, valamiféle szertartásos színezetet akartak adni ennek. Bizonyságul idézzük a következő karéneket, melynek Jacob Friedrich Jung (1689—1754) stuttgarti városi lelkész a szerzője, s amelyet a „Werde munter mein Gemüt” melódiájára fürdés közben naponta énekeltek a württembergi fürdőhelyeken:

Wasser waschet ab die Flecken.
 Die man an dem Leibe hat;
 Aber die im Innern stecken
 Nimmt des Geistes Wasserbad:
 Dass der schwarze Sündenruss
 Aus der Seele weichen muss
 Und der Unchuld reine Lilgen
 Alles Lästerhafte tilgen.
 Ey! sofeye denn gepriesen
 Edles Wasser, schöne Fluth,
 Die mich himmelan gewiesen,
 Und mir so viel Gutes thut:
 Wenn sie mir zu Gottes Preis
 Waschet ab den trüben Schweiss,
 Ja der Glieder Glanz erneuert
 Und der Krankheit Sorgen steuert.

**Beistliche Betrachtung des Badewassers und Andacht
unter dem Baden.**

Senket Euch, Ihr matte Glieder,
In dies warme Bad hinein,
Und lasst Euch dies Wasser wieder
Eine neue Stärkung sein:
Und Du Gott geweihter Geist,
Da Dein Leib die Ruh genusst,
Soll geschäftig dich erzeugen
Und zu Deinem Gott aufsteigen.

Rinnt der Schweiss zu beiden Seiten
Ab von Deinem Angesicht;
Ach so denk an Christi Leiden,
Da ihm roter Schweiss ausbricht.
Lass, Herr, solchen Purpursaft
Meiner Seelen geben Kraft,
Wenn ich werd im Angstbad sitzen
Und den kalten Schweiss ausschwitzen.

Ma az ilyenfajta termékeket legalább is a jámborság, szándék nélkül való parodizálásának tartanak, akkor azonban nemcsak komolyan vették ezt a hangot, hanem komolyságában senki sem kételkedett. Nem mond ennek ellent az sem, hogy egész sereg gúnyolódó van, akik azt állítják, hogy éppen ebben a pietisztikus légkörben virágzik legjobban a földi szerelem, — és hogy ez nem is nagyon csodálatraméltó, „mert a legtöbb baj, különösen a nőké, csakis ezen az egy ponton gyógyítható.” Ebből az következne, hogy polgárság középosztálya által látogatott gyógyfürdők és a divatfürdők között különbség csak a külsőségekben van, hogy itt csupán az álszenteskedés uralkodik a leplezetlen galantéria helyén. Bármily jogosult legyen minden bizonnyal még a leg-erősebb kétkedés is a pietizmussal, mint keresztényi szüzesség áttörhetetlen páncéljával szemben, mivel tényleg nagyon gyakran a legrondább aljassággal párosult, természetesen még sem szabad feltennünk, hogy a kispolgárság minden aszkétikus törekvése merő álszenteskedés lett volna. Ha nem is teljes — mert ilyen soha sincsen a nagy tömegekben, legalább relativ aszketika a keserű életszükségletek kategórikus kényszere nagy emberrétegek számára, mert hisz ez minden aszketizmus titka. Akinek egész életén keresztül minden

garásával számolnia kell, annak rendszerint hiányzik az indító energiája, hogy számára a szerelem, bárcsak időközönként is kellemes mindennapi foglalatosság legyen. Ami a kispolgárságra áll, természetesen még inkább érvényes a nagyrészt függő viszonyban élő parasztra, és nem kevésbé függő viszonyban lévő proletár bérmunkásra. Ennek a két kategóriának nemcsak ideje nincs hozzá, hogy számukra a szerelem foglalatossággá legyen, hanem tulságosan fáradtak is. Tizennégy-tizenötórás napi munkaidő mellett a szerelem természetesen egészen brutálisan ösztön-életté süllyed le, amelynek egyetlen „megnemesedése” azokban a brutális kicsapongásokban nyilvánul meg, amelyekre a mámor egyszer-másszor csábítja őket.

A kispolgári és kisparaszti osztályok egykori társaséletének második főalkalmatossága, a fonó látogatása, vidéken még mindig megmaradt, csak a városban szűnik meg lassanként, de a falun sem vesznek már a férfiak olyan nagy mértékben részt benne, mint azelőtt. Ahol azonban hasonlóképp maradt meg, ott ugyanazok az erkölcsök és szokások uralkodtak, ugyanazt a kézzel-fogható flörtöt üzték, mint amely a renaissance-ban volt divatos és amely mindkét részről főoka volt a fonó szorgalmas látogatásának.

Az, hogy a férfiak egyre szorgalmasabban látogatják a korcsmát, maga után vonja, hogy a nő is mind gyakoribb ott. Ez be is állt akkor, mikor az azelőtti ivószoba nyilvános és általános mulatozás helye lett és csak időközönként szolgált gazdasági és politikai küzdelmek és szervezetek gyülekezési helyül. Az alsóbb néposztály némely rétegében már a tizenhetedik században nagyon élénken látogatják a nők a korcsmát. Abrahám a Santa Clara bizonyítja ezt, mikor a maga túlzó modorában kijelenti, hogy az asszonyok szorgalmasabb korcsmalátogatók, mint a férfiak. „Gehab dich wohl” című munkájában azt írja:

„Nálunk németeknél sokkal több nő jár a korcsmába és a csapszékbe, mint tisztességes férfi. Veronika, a vén szipirtyó úgy tele issza magát, mint egy poloska, a Lunzl naponta háromszor részeg, a lyukasfogú Andl naphosszat a kancsó mellett ül, a csipás Midl elissza a fejkötőjét és a kalapját. A púpos Salamenak már nyolc napja fáj a gyomra, a fájdalmak egyre nagyobbak lesznek, mivel hogy azonban három itce bor van a hasában, istennek hála, megint jobban lesz.”

Az egykori káromkodások lexikonjában és szatirikus képeken is gyakran játszik szerepet a részeges nő. A leipzig-i Frauenlexikon többek között a „Sauff-Drosseln” és a „Pampschwestern” gúnyneveket említi meg és ezt írja róluk:

„Sauff-Drosseln-nek hívják általában azokat a ledér részeses nőket, akiket az ivás kerített hatalmába, hasonlóképen mint Zechschwestern, Branntwein-Bullen, Zippschwestern és más hasonlók.

Pamp-Schwestern — akik semmi másra nem gondolnak, mint-hogy mi jót ehetnének vagy ihatnának és buja testüket mindenféle süteménnyel naphosszat etetik és hizlalják.”

Hogy azonban a részegesség nemcsak a legalsóbb néposztály asszonyainál divott, azt sok más bizonyítékon kívül okmányszerűen bizonyítja Tholluknak az a megállapítása, melyet „Das akademische Leben des siebzehnten Jahrhunderts” című könyvében kénytelen tenni. Az általa földolgozott tübingiai egyetemi akták szerint az egyetemi hatóság gyakran volt kénytelen még az egyetemi tanárok feleségeit, leányait is házasságon kívüli terhesség, magzat-elhajtás, házasságtörés és mindenekfölött iszákos és brutális viselkedés miatt korholni és büntetni. Ezen a helyen kell megjegyeznünk továbbá, hogy még az udvaroknál is nagyban divott az iszákosság az asszonyok között. XIV. Lajos udvaráról jegyzi meg Erzsébet Sarolta hercegnő, hogy ott a hölgyek között általánosan elterjedt bűn volt az iszákosság. Azt írja:

„Az ivás itt Franciaországban egészen általános az asszonyok között és Madame de Mazarin-nek maradt egy leánya, aki nagyszerűen tud inni, a Marquis de Richelieu.”

A nemi dolgoknak a korcsmázásban főleg a kézzelfogható flörtben és a társalgásban jut szerepe; az erotikus élmények kölcsönös elbeszélésében és erotikus viccek föltalálásában. Sokak számára ez volt az egyedüli szórakozás és mindenesetre az iváson és kártyázáson kívül a legkedveltebb mulatság. A nép szája ezeket a mulatságokat, melyeken a szókimondás olyan messzire ment, amennyire csak lehetett, „mit der Sauglocke läuten”-nek keresztelte el. A legdurvábban természetesen akkor folyt az ilyen mulatság, mikor csak férfiak voltak együtt. De ha a sör és a bor megtette a hatását, akkor tisztességes asszonyok jelenlétében sem tettek lakatot a szájukra, amit ezek sem vettek rossz néven; épp oly kevésbé, mint ahogy ebben az állapotban nem vették rossz néven a nyilvános nyájaskodást sem. Az erkölcsprédikátorok ezért panaszkodnak állandóan azon, hogy milyen illetlenül viselkednek a korcsmákban, hogy az asszonyok ott csak ocsmányságokat hallanak, hogy a férfiak megtesznek mindent, amivel a bujaságukat kimutathatják, semmi sem elég szókimondó nekik, az asszonyok pedig titkos és nyílt tetszéskifejezéseikkel való-

sággal felhívják erre a férfiakat. Semmit sem hallgatnak szivesebben, mintha arról beszélnek, hogy milyen gyönyöröket adhat az ő szerelmük és hogy milyen szépségeket lehetne biztosan találni náluk. Ha aztán valamelyik fölhasználja a kedvező alkalmat és belenyúl a fűzőjükbe vagy pedig „még magasabbra, mint a térde”, csak akkor botránkoznak meg rajta, ha nagyon is otrombán teszi. Ellenkező esetben rejtett vihoggal és nyájas pillantással köszönik meg. Haza útban a korcsmából, úgy mondják, sok lány veszti el a koszorúját és sok borgőzösfejű férfi veszti el a férfi becsületét. Ha az asszony részeg, akkor a barátja felajánlja a segítségét, hogy haza kíséri és „a férfi nem jut oly gyorsan az ágyba, mint amilyen gyorsan az asszony lemond még a legkisebb szeméremről is a barátja karjaiban, ki csak ezért volt ilyen szolgálatkész.” Ez tehát állítólag napirenden volt.

Kétségtől a legbrutálisabban folyt a társasélet az akkori lumpenproletáriátus rétegeiben, amelynek egész léte csupán tengődés volt és éppen ezért társas mulatsága sem lehetett más, mint vad kielégítése az érzéseknek.

A nagyszámú bizonyíték közül, mely az evés és ivásban való kicsapongásról és az előkelő családok vendégségein szokásos mulatságokról szól, itt csak jellemzés kedvéért azt idézzük, amit a „Galanterien Wiens” szerzője mond erről:

„Csupán a rómaiaknak lenne szabad azt merészelnük, hogy mérközzenek az itteni lakosokkal a fogások fölfordításában, hogy emésztés dolgában is képesek lennének rá, azt nem tudom...”

Mindent megtalálsz itt, ami értékes és drága, részben azért, hogy a vendégek étvágyát ingerelje, másrészt és ugyanannyira, hogy kicsikarjon belőlük valami hizelgő bókot a háziúr számára...

Mindenesetre nagyon kell csodálkoznod, ha elmesélem, hogy vannak itt házak, amelyekben nagy lakomáknál az a szokás járja, hogy egy mellékszobában több retirést és lavoirt állítanak fel, amelyekbe a vendégek, ha már nem tudnak emészteni, teljes kényelemben kihányhatják magukat, hogy aztán újra teletömjék a gyomrukat.

Minden háznak, természetesen az előkelőbbeknek, meg van a maga asztali bolondja, ki a vendégeket mulattatja és minden élcés és vastag tréfa céltáblájául kell hogy szolgáljon. Mennyire csodálkoztam azon, hogy ezek közt az alakok közt papokat is láttam, akik magasztos fölkentségükön kívül Palämon társának leszármazottjai voltak, akiket oda lehetett állítani, ahova akarták és akiknek tréfái durvaságokból és kétértelműségekből állottak és ezeken mulattak itt a leg-

jobban... A sok zabálás és dorbézolás itt bujákká és kéjencekké teszi az embereket; ezt legjobban tudják a szolgáló leányok, mikor gazdáiknak lehűtésre van szükségük és akik gazdáik számára nagyszerűen tudják megrövidíteni a téli hosszú éjszakákat."

Ezen a helyen kell megemlítenünk az általánosan elterjedt játékszenvedélyt is. Ebéd után bankot adni, a jó modorhoz tartozott, melynek ebben az időben minden országban valóságos fanatizmussal hódolt az előkelő világ. Marie Antoinette udvarában néha éjszakákon át folyt a hazardjáték s megtörtént, hogy a királyné egyetlen estén százezreket veszített el. Hogy milyen nagy divatban volt a pénzben való játék, azt legjobban Casanova emlékezőseiből tudjuk meg, aki egyébből sem élt, mint játékból és óriási összegeket nyert és veszített is. A mi számunkra azért figyelemre méltó ez a szenvedély, mert nemcsak öncél, hanem eszköze és célja a kicsapongásnak és mivel a bankadók mindenütt és majdnem kivétel nélkül az aktív galantériával vannak összeköttetésben, az a céljuk, hogy a játékosokat olyan állapotba hozzák, amikor már nem tudnak érzékeiken világosan uralkodni. Azonfelül a galantéria volt állandóan az etikett, mellyel a játékkal való pénzszerzés célját kasírozták. A hölgyek semmi módon sem juthattak olyan könnyen új szeretőhöz, mint ha játékbankot nyitottak. A tizennyolcadik század elejéről való „Gazetier cuirassé” azt mondja erről az utóbbi pontról:

„Ez Párisban soha célját nem tévesztő segédeszköze minden asszonynak, akinek ép alakja van és nem elég ostoba, hogy érzékenykedjék, hanem játékbankot alapít és megnyitja ajtaját mindenki számára. Ezzel az eszközzel mindig új szeretői vannak, nagyszerűen él és sohasem unatkozik annyira, mint a prude-ek. Körülbelül harminc esztendő előtt Gram asszony... és de Roche asszony kezdték meg ezt a divatot."

Arról, hogy a gáláns nők jelen vannak a szalonokban, ahol játszanak, azt mondja egy Pepl nevű egykorú író „Skizze von Wien”-jében:

„Sok nagy garral élő ház tőkéje csupán egy játékasztal, mely körül néhány csinos asszony ül."

Némely előkelő szalonba még az igazi perditákat is beengedték, hogy ezek kellő buzditással szolgáljanak a játékra hajló vendégeknek. A „Corres-

pondance secrète”-ben 1781 május 18-iki kelettel megtaláljuk ezeknek a szokásoknak a leírását egy emberbaráti fölvilágosítás formájában, melyben egy perdita részesíti a szalon egyik látogatóját. Az említett hely így szól:

„Alig üdvözöltem a minisztereket, mikor egyik tündér — megszólítása után nem tévedhettem benne — a játékterembe cipelt és halkán ezt kérdezte: Uram, ismeri ön ezt a csirkefogó minisztert? Megbotránkoztam és ott hagytam ezt a teremtest, hogy rögtön a

20. kép. A szállóban.

játékasztalhoz üljek. Nyomban elveszítettem 100 Louis-t. Ez a szolgálatkész leány, aki megfigyelt és úgylátszik idegennek tartott s akit tévútra vezettek azok az aranytekercesek, melyeket az asztalra dobtam és hidegvérűen elvesztettem, azt hitte, hogy képes vagyok még másképen is veszíteni, kézen fogott és egyik ablakmélyedésbe vezetett és a következőket beszélte hozzám:

Uram, ön idegen itt és úgy látszik, bizalomra méltó és nemes

ember, ön kétségkívül nem is sejti, milyen veszedelmes helyen van. Szívesen figyelmeztetem erre. Uram, én azok közé a leányok közé tartozom, akik valósággal hemzsegnének Párisban és az állapotommal egészen meg lehetnék elégedve, ha nem lennének azok a borzalmas kellemetlenségek, hogy ördögi manőverek eszközéül kell szolgálnom, azokat, akik ide belépnek, tönkre kell tennem; s végül aztán a játék befejezése után arra kényszerüljek, hogy az éjszaka hátralevő részét szolgálkival töltsöm egy ágyban, reggelre pedig ki legyek téve az úr szeszélyeinek és ötleteinek. Ez a követ, kenyéradó gazdám s velem együtt négyen vagyunk itt ugyanolyan fizetéssel és ugyanarra a célra, hogy tudniillik a honneuröket csináljuk az asztalnál. Mindig az ujonnan érkezők mellé ültetnek bennünket s mi nevetve és énekelve itatjuk őket, töltögetjük a poharukat s tréfáink közben észrevétlenül olyan port szórunk bele, melynek hatása nagyon izgató. Már második pohárnál, melynél sikerült a port belé kevernünk, azok, kik megitták, feltűnően kábultak. Mikor a hangulat elérte a tetőpontját, a követ feláll, mi pedig áldozatainkat egy külön szobába vezetjük, ahol tovább kell szítanunk a tüzet, amely kigyult az illető úrbán. A játékasztalt elkészítik, a kártyákat elrendezik s mi újra összegyűlünk. A követ adja a bankot. 4000 louis nyer, fejfájást szimulál, bocsánatot kér, hogy nem szolgálhat revanche-sal, visszavonul és a játékosokra bízta, hogy egymást kifosszák. Nekünk nem szabad elhagynunk a játékasztalt s a feladatunk ezentúl már csak abból áll, hogy az esetleges veszekedéseket elcsitítsuk.”

Azokban a házakban, ahol játszottak, ugyanazokból az okokból rendszerint nagyon cifra hang uralkodott s a trágárság valósággal a bon-tonhoz tartozott.

Míg Németországban, speciálisan Berlinben, gyakorta hivatalnok családknál is felállították az étkezés után a játékasztalt, addig Franciaországban ez csak a nemesség hölgyeinek volt megengedve. Mikor Milles Beauvoisin és d'Albigny színésznők meg mások ugyanazt tették, a libertinage szent előjogaiban és a zsebmetszéseikben megkárosított nemes hölgyek csakhamar keresztülvitték, hogy az illető színésznők hat hónapra a Salpetrie-be kerüljenek.

2. Családi ünnepek.

Legvadabbul folyt az ilyen mulatság épp úgy, mint annakelőtte a családi ünnepeken és a mindenfajta általános mulatozásra szentelt népünnepeken és ünnepségeken, továbbá pedig akkor, mikor régi szokásoknak hódoltak. A családi ünnepek közt, mint azelőtt is, legfőbbek a lakodalmi ünnepségek és a keresztelő lakomák. Amde nem kevésbé épületesen folytak a dolgok a halotti torokon. A „Genealogie Nisibitarum” mondja:

Wann das Grab ist zugesoorfen
Wird der Todt erst gar versoffen,
In dem Sterb-Haus nach dem Tod;
Wo man Todten-Malzeit haltet;
Da der Leichnam kaum erkaltet,
Isst und trinkt wohl über Noth.

Ilyen körülmények között nem szabad csodálkozni azon, mikor olyan tudósításaink vannak, hogy az özvegy már ennél az alkalomnál meghányta-vetette, hogy baráti köréből ki volna legalkalmasabb az elhunyt helyének betöltésére. A lakodalmi ünnepségeken gyakran ugyanazok a szokások uralkodtak még, mint a renaissanceban. Ugyanazokkal az egyértelmű és kézzelfogható élcekkel és tréfákkal mulattak. Hogy ezekből az azelőtti egyértelmű durvaságokból az évszázadok folyamán kevés kopott el, bizonyítják a 17. és 18-ik században szokásos lakodalmi mondások, amelyeket előadtak vagy pedig amelyekkel díszítették az úgynevezett menyasszony-tálat, melyen részben a menyasszonynak szóló ajándékokat nyújtották át, részben pedig a zenészek számára gyűjtöttek a vendégek között. Az alábbi egyértelmű mondások mind egyetlen, Délnémetországból származó tányéron vannak összegyűjtve:

„Auf das Küssen, Kommt das Müssen”, Wäre ich ein Floh, ich wollt mich setzen ans rechte Ort mich ergötzen”, „Greif oben, Suchs unten”, Urschel ruckt, Franz druckt”, Lass das Greifen oben sein, führe lieber unten ein.”

Világosabban beszélni tisztességes társaságban — mert nemcsak a parasztszobákban találtak ilyesmikben kedvet, — aligha lehetett. Hasonló trágárságokról szóltak a lakodalmi versek is, melyeket a jegyespár tiszteletére szerzettek és megfelelő gesztusok kíséretében adtak elő a lakodalmakon. Azok a dalok is, melyeket a „Spielleutek” adtak elő zenekísérettel, gyakorta csak rimes obszönítások voltak. Legdurvábban járták az ilyen erotikus tréfák az

úgynevezett utólakodalmon, melyet rendesen másnap tartottak meg. Guarinius írja a tizenhetedik század elején egy ilyen esetről, melyen maga is jelen volt:

„Jelen voltam és résztvettem egy ilyen lakodalmom másnapján, melyet itt vidéken aranynapnak vagy pedig „tojás a zsírban”-nak neveznek, mikor is a muzsikusoknak mindenféle gyalázatos nótát kellett előadniok, még pedig nemcsak a hangszereiken, hanem énekszóval is és ez nem volt elég, hanem egy faragatlan bectelen bolondos is jelen volt, akinek volt egy erre a célra elkészített padja, melyet a szoba közepébe állított, hogy mindenki jól láthassa; a négy asztal körül pedig férfiak, nők és leányok ültek nagy számban. Ezen a padon olyan dolgokat művelt, amelyek miatt még máig is szívből szégyenlem magamat ha rájuk gondolok, s amilyenekről sohasem olvastam pogányoknál.”

A kispolgárságnál különösen kedvelt lakodalmi tréfák közé tartozott az is, hogy az új házaspárnak nyíltan átadtak vagy anonim elküldték a trágár felirattal vagy képekkel díszített „kammertopfokat”. Ezek a képek és felírások a legtöbb esetben a belső fenekére voltak rárajzolva. A leggyakoribb tréfa az volt, hogy egy tágranyitott szemű boldogan néző férfi vagy női arcot ábrázoltak, alatta pedig ez a fölírás: „Ha tudnád, hogy mit látok!” Amde ez volt még a legszelídebb tréfa.

Ilyen és hasonló tréfákban azonban nagyon sokáig tellett kedvük, mert még mind mai napig találkozhatunk velük. Ujabb időben a legkedveltebb variáció: az edény fenekén egy szem és körötte a felirat: „Nyitva látom a mennyet” vagy „Azt látom, amit szeretek”. Nagyon elterjedt lehetett ez a tréfa Angliában is, mert nagyon sokszor láthatunk ilyenképen díszített éjjeli edényeket olyan karrikatúrákban, melyeknek tárgya a nászéjszaka.

De mint Guarinius beszéli később, rajta kívül senkisé is volt a társaságban, aki az előadott és kézzelfoghatóan demonstrált tréfák miatt megbotráncozott volna, sőt ellenkezőleg, ezeket a többiek mind nagyon épületesnek találták. A tréfák ebben az esetben valószínűleg szokásos humorisztikus gloszálásából álltak a nászéjszakának, az új párnak s a tapasztalatoknak, melyeket minden valószínűség szerint a nászéjszakán szerezhettek. Amennyiben a tizennyolcadik század folyamán az ilyenfajta termékek nyelvének a durvasága valamiképpen megszelídült, ez csak annyiban állt, hogy a naiv durvaság helyébe a buja kéjenckedés lépett, amivel azontúl mindent fűszereztek, főképpen az előkelőbb társaságban. Az utóbbinak legjobb bizonyágát adja a

Tardos-Kremmer Viktor: Diana vadászaton.

*Kisfaludi-Strobl Zsigmond:
Vénusz születése.*

SZÉKELY BERTALAN: LÉDA

házasságkötés képbeli ábrázolásának kedvelt módja az egykorú művészetben, mert ennek alkotásai főleg a jobb módú osztályra számítottak. Ezek az ábrázolások majdnem mindig a „Le Coucher de la Mariée” és a „Le Lever de la Mariée” két motivumára, vagyis a házasságkötés két legpikánsabb pillanatára koncentráltak. A titkos kíváncsisággal párosult cicomázása a fiatal asszonynak abban a pillanatban, mikor szerelmes férjével először készül ágyba, ez a „Le Coucher de la Mariée”; az asszony, aki az éppen elmúlt nászéjszakán kapott szerelmi leckében annyi gyönyörűséget talált, hogy már az anyja és a komornája előtt sem szégyeli magát s csak ellenkezve kel fel a férje oldala mellől, — ez a „Le Lever de la Mariée”. A házasság egykori másfajta dicsőítéseinek nagy többsége szintén ebben a pontban találja csattanóját. A házasság legfőbb és egyedül való istene Priapusz, néki szentelték magukat, mikor házasságot kötöttek, mennél kegyelmesebb ez az isten, annál boldogabb a házasság s éppen ezért csak néki áldoztak.

3. Népszokások.

Mivel a nép nagyon sokáig őrzi meg minden szokását, még ha azok már régen nem gyökereznek is a reális életben, majdnem formájukban megmaradtak azok az erotikus jellegű szokások is, melyek az egyes országokban az ujév, a farsangi éj, a május, a napforduló ünnepéhez vagy János napjához és ehhez hasonlókhöz kapcsolódtak. A „Renaissance” című kötetben leírtakhoz fűzzük még a következőket: „Angliában még a tizennyolcadik század végén az a szokás járta, hogy május elsején minden kerületben, minden városban és minden faluban összegyűlt a vidék apraja-nagyja, hogy együtt elhozzák a májusi fát. De közülök ugyan kevesen tértek haza este, a legtöbben kint töltötték az éjszakát az erdőn vidám tánc és pajzán játék között. Ebből aztán könnyen meg lehet érteni azt, amit ennek következményeiről Taine mond, aki az ilyen májusi ünnepet leírta: „Száz leány közül, akik az éjszakát kint töltötték az erdőn, aligha tér vissza egyharmadrész érintetlenül.” Egy másik angol szokás, mely különösen Hertfordshire-ben divott s amelyet héteszten-dőnként a régi módi Mihálynapján, vagyis október 10-én tartottak meg, Taine szerint a következő:

„Egy sereg fiatalember, főleg földmívesek, összegyülekeznek ennek a napnak hajnalán a szántóföldeken. Vezetőt választanak s kötelesek arra, hogy ezt mindenüvé kövessék. Ez azután csapatával útnak indul. A menet a legnehezebb utakon jár, mocsarakon és ingoványokon, sövényeken, árkokon és bokrokon át. Bárkivel találkoznak is útjukban, annak tekintet nélkül állására és korára, el kellett szenvednie a himbálás ceremóniáját. Éppen ezért az asszonyok és leányok nem mozdulnak ki a házból. Csupán ledér nőszemélyek hintáltatják magukat szívesen és éjszakára ott maradnak a csoporttal együtt, ha az idő kedvező, a mezőn, a szabad ég alatt rendeznek lakomát és bacchanáliát.”

A legdévajabbak azonban azokon a népünnepségeken voltak, melyek bizonyos alkalmak után, például vásárok, búcsújárások után következtek. Ezek közben persze kevés decensséget lehetett találni. Jellegzetes példajaképen annak, hogy miképen és mi módon sorakoztak a nagy tömegek ilyen alkalmakkor, említjük az alábbi mulatságot, mely minden országban nagyon népszerű volt és Belgiumban, ahol a híres brüsszeli Kirmessen egyik főszórakozása volt a népnek, még a tizenkilencedik század közepéig divott. Rendesen a Kirmess keddjén az egész népség valamelyik a város vagy a falu közelében fekvő meredek lejtőn gyülekezett össze. Itt ettek, ittak, énekeltek és végül páronként összefogódzva hangosan sikoltozva gurultak le a hegy lejtőjén. S egyáltalában nem kellett szégyelnie magát annak a szép asszonynak, akinek nuditása ilyen alkamakkor mindenki szemének lakomájául szolgált; — a partnerét pedig irigyelték az ő szépségéért. Brüsszelben, ahol ezt a népmulatságot rendesen a Vossegatvölgy egy nagyon terjedelmes lejtőjén tartották meg, gyakran négy- ötezer vagy még több pár hentergett a pázsiton a saját maguk és mások gyönyörködtetésére. A cseh Eger vidékén ezt a mulatságot „a vajashordó görgetés”-nek hívták. Hasonló neve volt Angliában is.

Legterjedelmesebb kifejlődésüket Angliában érték meg, ahol a nagyvárosokban és a nagy polgári szabadságokban meg voltak mindennek a legkedvezőbb előfeltételei; a népünnepek mindig szaturnaliák voltak, melyeken a Bacchus kultuszán kívül, kicsapongó Vénusz-kultusz játszott a főszerepet. Hogy ezek közül egyik sem ment végbe olyan formákban, melyeket a jóízlés csak félig-meddig is elfogadhatónak találhatott volna, az már azért sem csoda, mert ez az alkalom egyben aratásuk volt a perditáknak is, akik egy népünnep-ről sem hiányoztak, a nagyobbakra pedig valósággal tömegekbe zarándokoltak el és gyakran máshonnan direkt odautaztak. De a perditák nélkül egészen

maguk közt is szívesen hódoltak a trágárságnak. Troostnak van egy ismert festménye „A perzsiai követség”, mely legtalálóbbr bizonyítéka ennek. Ennek a tréfája abból állt, hogy egy csinos nőszemély meztelen testét, melyre szénnel egy kövér arcot pingáltak, a nézők nagy gaudiumára az ablakban mutogatta.

Mennél nagyobb volt szóban és tettben a durvaság, annál jobban örültek neki. S megfordítva is, mennél nagyobb volt az öröm és a multság, annál kicsapongóbb lett a férfi és a nő egyaránt. A legkevesebb asszony került ilyenkor érintetlenül haza. A híres londoni vásárról, az úgynevezett Bartholomeus-vásárról éppen azért mondják, hogy „temetője a londoni leányok szüzességének” és mindazokat a gyermekeket, akiknek anyja nem tudta megszerezni az apát, „Bartholomeus gyerekek”-nek nevezték. Még 1800-ban C. A. G. Goede Drezdában megjelent „Anglia, Wales, Írország és Skócia” című könyvében ezeket mondja erről a vásárról:

„És amint itt minden arra számít, hogy a tömeg érzékeit ingerlje, épp úgy a tömeg teljesen átengedi magát a kicsapongó, gyönyöröknek és élvezeteknek. Jókedv és öröm ragyog minden arcon és minden szájból ugyanaz az örömriválás tör ki. Azt természetesen mindenki eleve is természetesnek találja, hogy itt mindenki azt hiszi, hogy semmit sem szabad megtagadnia magától és hogy eközben semmit sem törődnek az illendőséggel. A nyilvános leányok bizonyos osztálya ezen a három napon valósággal otthonos lesz a tömeg találkozó helyein, de sok ártatlan és tapasztalatlan leányt ragad magával a romlott tömeg árja; sokan azok közül, akik Londonban Vénusz elsőrangú papnői között szerepelnek, ezen a színpadon debütáltak először és részeg matrózok kezéből kerültek egy lord karjaiba.”

Hasonlókat kell elmondanunk a katolikus államok búcsújárásairól is, melyek rendszerint nagy és egészen „szentségtelen” jellegű népünnepben nyertek befejezést. A Wien melletti Hernalsba való híres búcsújárásról ezeket írja a korbéli író:

„Ilyen hely és ilyen szent alkalom, melyen vétkeket követhettek el vagy legalább is kezdhettek el, azelőtt itt nagyon sok volt. Egyike a legkülönbeknek Hernals Wien határán, ahol egy kálváriahegy volt, mely az ilyen sétának szent jelleget adott. Nagyon sűrűn látogatják ezt a helyet farsang idején és meg is érdemli a farsangi vigadó nevet, ahogy itt tényleg hívják is.

Ahítatosság címén verődnek itt össze a legkülönbözőbb elemek; tömegesen megy, lovagol, kocsizik erre a helyre a csöcselék, épp úgy, mint a nemesség, s mivel a katolikusoknak ebben az időben nem

21. kép. A jámbor nő.

A „Gil Blas”-ból 1899. Hyp.-tól.

szabad húst a szájukba venni, a női keblek szolgálnak a szemek dús legelőjéül. S a legpompásabb hintók és equipage-ok táruznak itt az ember szeme elé. Mint minden nyilvános mulatságot, ezt a helyet is szívesen látogatják az öröm leányai. Kart karba öltve sétál itt a férj

maitresse-ével s találkozik a feleségével két katonatiszt karján; elmennek egymás mellett, barátságosan bölintanak egymásnak és nevetnek...”

Mivel az illegitim szerelmi gyönyör volt a fődolog az ilyen hivatalos áhi-

22. kép. Mindég a régi refrén.

A „Gil Blas”-ból.

tat résztvevői számára, a nép egész sereg közmondást és szólásmódot teremtett meg erre vonatkozólag. Az olyan leányról, aki a terhesség gyanújában áll, azt mondják, hogy „búcsúra ment”, ugyanezt mondták az olyan férjes asszonyról is, aki szerelmi naptárában szerette a változatosságot. Egy másik

mondás azt állítja, hogy „aki a feleségét fürdőre vagy búcsúra küldi, annál egy esztendőben sem marad üres a bölcse”. Vagy pedig: „a nők a búcsújárásból mindjárt magukkal is hozzák az áldást, mely kilenc hónap múlva kiabál”.

A népmulatságok sorába tartozik mindenütt a nyilvános kivégzés is. Kifejezetten és a jelen korig áll ez Angliáról. Még az 1852-ben megjelent „Vándorlás Londonon át” című munka ezeket írja:

„Azt kívánja tudni, hogy hol tartják meg a mi népünnepeinket? A mi búcsújárásainkat, a mi szüreteinket, a mi farsangi multságainkat, melyek az önök napsugaras földjén borral, gyönyörrel és tánccal mámorosítják meg a népet? Newgate-ban, uram, ha éppen egy embert fölakasztanak, vagy valamelyik más grófságunk törvényszéki fogháza előtt levő szép téren. Hajnalhasadásától zsi bong és tülekedik itt a nép egész addig a pillanatig, míg a hóhér teljesítette borzalmas kötelességét, oly nagy mértékben, amelyhez hasonlítva az önök vásárai valósággal eltörpülnek. A környék ablakait drága pénzért adják bérbe, tribünöket állítanak s ételt, italt áruló bódékat vernek föl a közvetlen közelben s nagy áron kel el a sör és a pálinka; mértföldekről jönnek, lovagolnak és hajtanak ide, hogy láthassák az embert meggyalázó színjátékot, első sorban a nők, az én honfitársnőim, még pedig nemcsak a szegényebb osztály asszonyai, hanem finom szőkefürtös fejek is. Óh, gyalázatos dolog ez, de igaz. Az ujságainkra pedig utóbb az a szomorú kötelesség hárul, melyet egy igazi angol sem engedne el, hogy a szerencsétlen utolsó rángatózásait a fiziológus hajmeresztő pontosságával regisztrálják.”

S éppen ezek a nyilvános látványossággá tett kivégzések fontos szerepet játszanak a nyilvános erkölcsi élet történetében, mert a legborzalmasabb ilyenfajta színjátékok, melyeknél előbb megkínózták s aztán részletekben ölték meg az áldozatot, a nézők nagy tömege számára s megint első sorban a nők számára csupán az érzéki gyönyör borzalmas ingerlői voltak. Gyönyörűséget S az ilyenfajta kivégzéseknel valósággal borzalmat keltő módon jutott érvényre találtak bennük, mert a legvadabb módon felkorbácsolták a saját érzékeiket. ez a hatás. Holtzendorf ezt írja a halálbüntetés céltalanságáról szóló könyvében:

„A különben nyugodt és tisztességes nép a kisvárosi kivégzések-nél annyira rossznak mutatkozott, hogy szinte azt állíthatnók, hogy a halálos ítéletek végrehajtása nemcsak a romlott emberek elfajulását bizonyítja, hanem azt is, hogy itt még a jobb elemek is megromlanak.

Dymont bizonyítja, hogy Chelmsfort nevű kisvárosban egy kivégzésnél az odatóduló néptömeg valósággal „a kicsapongás karneválját” rendezte ezen a helyen. A hóhérnak a kivégzés előtti éjszakán díszlakomát rendeztek egyik korcsmában, amelyen kivégzési történeteket mondtak el véle. Húsz angol mértföldnyi területről tódult ide a nép s a fiatal emberek és a fiatal leányok közben piknikekre egyesültek.”

Szenzációs kivégzéseknél, amelyeknél az előtte járó per felizgatta az egész város népét, gyakran valóságos tömegorgiákká fajult a dolog, melyeken nemcsak a közönséges nép tobzódott a kicsapongásban, hanem ugyanolyan mértékben résztvettek benne az előkelőbb körök is. Számos ellenőrizhető közlésünk van, amelyek arról szólnak, hogy a 17-ik és 18-ik században szinte a jó társaság bontonjához tartozik, hogy egy híres kivégzésen jelen legyenek, s a gazdag emberek óriási árakat fizetnek egy ablakért, amely a kivégzés terére nyílik. Órák hosszat könyökölnek ki az ilyen ablakokból a legelőkelőbb hölgyek. Sévigné asszony minden nyilvános kínzásnál és kivégzésnél jelen volt mint néző. Mikor Brinvilliers márkinét, a hirhedt méregkeverőnőt a vérpadra vitték, annyira tolongott az előkelő társaság, — igazi grófnők és márkinők, — hogy a menet alig tudott előre jutni. De ezek a hölgyek sem elégedtek meg azzal, hogy végignézték ezt, mert az ő számukra is raffinált idegölöszer az ilyen látványosság. S míg az ilyen alkalmakkor az utca népe százszámra követett el erőszakot asszonyokon és leányokon, s betört a nyilvános házakba és ott borzalmas orgiákat rendezett, addig az előkelő társaság hölgyei, akik a magas erkélyekről néztek, feszült érzékeiket még ravaszabb módon elégítették ki, Ingerlő kosztümökben, pezsgős lakomákat rendeztek a nyitott ablakokban, amelyeknél a legszemérmetlenebbül viselkedtek. A francia krónikás azt írja:

„... sohasem vágyódóbbak a hölgyeink, s a keréketört áldozat szenvedéseinek látása, legvégsőig való fokozása számukra a gyönyörnek, melyet rögtön ki is akarnak élvezni.”

Ellenőrzésképen olvassuk el annak az utálatos jelenetnek a leírását, melynek Casanova volt tanuja az örült Damien kivégzésénél s amelyet elég részletesen ír le. Angliában az ilyen szobákat, melyeknek ablakai a kivégzés terére nyíltak, több ágygal rendezték be s nemcsak egész napra, hanem a rákövetkező éjszakára is kiadták előkelő pároknak...

A tulajdonképeni népiünnepélyek bizonyos meghatározott napokhoz és alkalmakhoz kapcsolódtak, így pl. vásárokhöz, búcsújárásokhoz és más

hasonlókhoz. De az igazi nagyvárosok fejlődésével — persze a tizenhetedik században csak London, Páris, Wien s csak sokkal később Berlin ilyenek — s ami ezzel együtt jár, hogy seregszámra tódulnak az ilyen helyre a többé vagy kevésbé előkelő semmittevők, iparlovagok, mindenfajta kalandorok, mindezek következtében egyre-másra általánossá lett a szükséglet, hogy naponta tarthassanak népiünnepeket, vagyis hogy mindennap legyen alkalmuk arra, hogy a legzabolátlanabban és a legszabadabb módon szórakozhassanak.

Ez a szükséglet teremtette meg a mulatóhelyeket (az etablisementokat), melyeket akkor kéjkerteknek (Lustgarten) neveztek s amelyek ma minden város idegenforgalmának legfőbb horgonyzó pontjai. Szülőhelyük London. Itt teremtették meg először az ilyen kéjkerteket már a tizenhetedik században és koncertek, bálók, álarcos mulatságok voltak első programjaik. A legelsőek voltak közöttük a Marybones Garden és a Vauxhalli kertek, melyeket „The New Springs Gardens”-nek is neveztek. Ezekhez csatlakoztak később a Ranelaghi kertek. Leghírhedtebbek lettek köztük a vauxhalli kertek, úgy hogy ezeknek a nevét később más városok is átvették, mikor ilyen kéjkerteket nyitottak meg bennük. A tizennyolcadik század végén Párisnak is, Berlinnek is volt egy Vauxhall-ja. A londoni Vauxhall kertjeiben naponta négy—öt—hat-ezer ember gyült össze, de rendkívüli alkalmakkor nyolc—tízezret számoltak össze. A tömeget — mely alatt nem annyira a nagyváros csőcselékét, mint inkább a szegényebb népréteget értették, — nem a magas belépti díjakkal zavarták ki ezekből a ketrecekből, hanem a megdöbbenően drága árakkal, melyeket az ételekért és italokért számítottak.

Akinek erotikus szándékai voltak, az ezeken a helyeken kezdettől fogva a legkedvezőbb alkalmat találta ezeknek kielégítésére, mert nemcsak a perditák nagy serege adott itt egymásnak találkozót, hanem azok az asszonyok és leányok is, akik csak múló kalandot kerestek. Ez az utóbbi körülmény vezetett aztán arra, hogy az olyan nőt, aki férfikíséret nélkül kereste felt az ilyen mulatóhelyeket, a férfiak szabad prédának tekintették, s ennek megfelelőleg bántak is vele. Egy Pepys nevű ebben a korban élő angol 1668 június elsején ezt írja:

„Egyedül mentem ki Vauxhall-ba sétálni s láttam a fiatal Newportot és még más naplopót, mikor elfogtak két városi leányt, akik egy órahosszat sétáltak velük, az álarcot szemük elé tartva.”

És ugyanennek a hónapnak a huszonhetedik napján írja ezeket:

„Feleségemmel, Debbel és Mercerrel a vizen át Spirk Gardenba mentünk, ott ettünk és sétáltunk, és megfigyeltük, mennyire eldurvult

némely városi gavallér. A lugasokba mennnek, ahol nincsenek férfiak és erőszakoskodnak a nőkkel, a bűnnek ez a durvasága a mi korunkban felháborított. És így aztán újra eltávoztunk a vizen és sok mulatsággal tértünk haza.”

Tekintettel arra, hogy az ilyen események egészen mindennapiak voltak, egészen joggal írják más följegyzések, hogy azok a jobbfejta asszonyok, akik álarcosan mászkáltak ezekben a kertekben, egyenesen várták az ilyen illetlen támadásokat és ezért a szívük mélyén nagyon örültek neki, ha a nékik megfelelő udvarló szemérmes ellenkezésüket nem vette figyelembe és erőszakkal kényszerítette ki a kegyüket. Némelyikük mindent elkövetett, hogy ilyen eseteket provokáljon, amennyiben mindig a legsötétebb bozótban tartózkodott, ahol a vállalkozó kedvű gavallérnak gáláns vállalkozásában semmiféle zavartatástól nem kellett tartania. Mindezek a helyek tehát egyaránt szolgálták a nyilvános, mint a tiltott prositució céljait. S mindezek a kertek úgy voltak megalkotva, hogy minden módon segítsék ezeket. Az „Observateur Français à Londres” írja:

„Sok apró magános bokrot ültettek itt, amelyek a szerelmesek kedvére valók. Ez vonza leginkább az angol nőket. Vannak gyöngéik, de még nem elég vakmerőek, hogy ne piruljanak el fölötté, nem is szólva arról, hogy pompázzanak vele. A nyilvános perditák nincsenek kizárva az ilyen promenádokról, hanem érvényesíthetik itt tehetségeiket, föltéve, hogy ez botrány nélkül történik s a sűrű lombok kitűnően szolgálják az ilyenfajta prostitució céljait.”

Mivel ez a följegyzés az 1769-ik esztendőből származik, tehát egyben azt is világossá teszi, hogy azok a jelenetek, melyeket az előbb idézett Pepys igazolt, egy teljes évszázadon át napirenden maradtak. De napirenden maradtak még sokkal tovább is, mert a későbbi időből származó számos irodalmi közlésen kívül a kicsapongó élet egészen hasonló jeleneteit illusztrálják Rowlandson rézkarcai a tizenkilencedik század első tizedéből. Ezeken láthatjuk, hogy a perditák százszámra mint ütötték itt fel cinikus szerelmi vásárjukat s mint értettek még most is az előkelőbb hölgyek legjobban ahhoz, hogy a szemérmetlen viselkedésben túltegyenek a perditákon.

A nyilvános mulatságok, speciálisan a népünnepek formája, minden időben fontos fokmérője úgy az általános kulturának, mint a nemi erkölcsök mindenkori szabadságának, mert ezek itt találják legfeltűnőbb kivetődésüket.

E közben persze nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez kiváltképpen csak a nagyvárosokról áll, vagy legfeljebb még azokról a falvakról, melyek nagyvárosok közvetlen közelében fekszenek. A parasztok nagy tömege számára azonban az abszolutizmus korában egyre jelentéktelenebb szerepet játszanak a népünnepek; a gazdasági helyzetük többnyire oly szomorú volt, annyira függtek az urak önkényétől, hogy életüknek végül egyetlen igazi örömnapja sem volt már. Sőt nagymértékben ki kell kapcsolni itt már a kispolgárt is, legalább is, ha a nyilvános élet centrumaitól távol élte le életét — és távolságnak számít már néhány tucat mértföld is. Egész existenciáját annyira körülvették az abszolút állami rabszolgaság gyámkodó intézkedései, minden mozdulatát „atyailag” annyira megrendszabályozták, hogy a legkisebb lehetősége s leggyakrabban bátorsága sem volt arra, hogy lerázza magáról a zaboláit. Az, akinek hatóságilag írták elő, hogy milyen órákban kell otthon lennie, akinek az istentiszteletről való távolmaradás súlyos büntetés terhe alatt volt megtiltva, s aki vasárnapon még a város kapuja elé sem léphetett ki, annak a pórázon és kordában tartott polgárnak, még egy pohár sör lehörpintése is, mellyel szomját oltotta, hőstettnek tünt fel, melyre hetekig büszke volt. A dolog további részét megtette a pietizmus, amely természetesen semmit sem korlátozott annyira, mint éppen a vakmerő életöröm kifejlődését.

4. Tánc és játék.

A megváltozott történelmi szituáció az ancien régimében alaposan átformálta a táncot a régiekhez viszonyítva. Egész sereg régi tánc tűnt el és újak kerültek helyére. A főkarakterisztikum most a játékosság, a kacérkodás, másrészről pedig a határozott érzéki gyönyör. Legjellemzőbb példák erre a menuett, az allemande és a keringő, melyek mind ebben az időben jöttek divatba. A fejlődés során a tánc a két nemközött méginkább a nagy csábító, a soha célt nem tévesztő kerítő lett. A tánc régi célja, hogy a táncosnőt olyan magasra lódítsák, hogy a szoknyái csak úgy repkedjenek a levegőben és köröskörül mindenki mulatságos látványban részesüljön, soha sem tűnt el egészen, de csakhamar intimebb és ezért mindenenek fölött raffináltabb hatásokra találtak. A különösen Angliában divatozó „csóktáncok”-nál a legraffináltabb

módon hosszabbították meg a csókot, amelyet a pár tánc közben vált. Addison, aki megbotránkozott ezeken a táncokon, ezt írja: „A legrosszabbak az úgynevezett csóktáncok, melyeknél „a chapeau”-nak majdnem egy percre kell a táncosnő ajkaihoz tapadnia, hacsak nem akarja megelőzni a zenét és nem akar az ütemmel ellenkezőleg táncolni.” A 18-ik századból származó és mint később a waltzer, Németországból diadalútjára induló allemande-ot így írja le Guillaume táncmester, az 1770-ben megjelent „Almanach dansant” szerzője:

„Kéjesen, szenvedélyesen, lassan, kényelmesen és pajkosan juttatja érvényre az allemande a női test minden kacérságát, alkalmat ad arra, hogy más és más kifejezést adjon a fizionómiájának.”

A „Galanterien Wiens” szerzője így írja le, hogy miképpen táncolták a 18-ik század utolsó harmadában az allemande-ot:

„Általánosságban nem akarom kifogásolni ezt a szórakozást (a táncot), csak azt akarom elmondani, hogy milyen gondolataim vannak arról az egy bizonyos fajtáról, mely itt divatozik. Ez az úgynevezett német tánc, mely egyébre sem jó, minthogy felizgassa a vért és rendetlen vágyakat keltsen, s azt hiszem, hogy éppen ezért szeretik olyan nagyon. Az egész mulatság folytonos keringésből áll, mely megszédíti a fejet és végül is megfosztja az embert ép érzékeitől. A különböző kéjes szorongatások, az izgalomtól hullámozó keblek fölkeltik a vágyakat, amelyeket mennél gyorsabban, annál inkább ki akarnak elégíteni. Mennyi hódítást ütött már nyélbe a tánc, mert az itteni leányok képzeletében minden fogalmon felül áll, ha egy ilyen lurkóval ütemszerűen dúsálhatnak a gyönyörben.”

Éppen ezért állítólag egy táncnál sem felejt el az ember oly könnyen a gondjait, mint ennél. Ugyanaz a szerző írja: „Hány ember rázza le a tánc közben a gondjait a nyakáról, s nem írhatom le neked, hogy itt a leányok mennyire vágyódnak a táncra.” Mindezeket a táncokat, s mindenekelőtt a divatba jött német keringőt a legvakmerőbben kihasználták a galantéria érdekében, a tempójukat meggyorsítják s az öleléseik egyre kéjesebbek lettek. Gerhard Vieth, aki 1794-ben megjelent „Versuch einer Encyclopädie der Leibesübungen” című művében apoteozist írt a szépen táncolt keringőre, ezért a következő magyarázatot adja: „A vad keringések és a vad ugrások kétségkívül nem a waltzer, hanem a mi léha úrfiaink természetéhez tartoznak.” Mivel

azonban az egész világ ebben a túlzásban találja a gyönyörűséget és minden keringőből a kék aktusát csinálja, így tehát egész könnyen megmagyarázható, hogy Gottfried Bürger, aki mindennek inkább mondható, mint prüdnek, a következő filippikát zengi a keringő ellen:

„Gebt Acht auf meinen deutschen Wink,
Ihr jungen Herrn und Damen!
Nicht immer führt dasselbe Ding
Bei uns denselben Namen

Und heisst es gleich: Der Name thut
Am Ende nichts zur Sache;
So ist es dennoch immer gut,
Dass man ihn kund sich mache.

Ein kleiner Buchstab ab und an
Nimmt oder giebt viel Ehre,
Und macht zum wackern Edelmann,
Was sonst ein Rossknecht wäre.

Der Ausbruch wilder Aushahnsbrunst
Heisst, zum Exempel — falzen.
Thut eben das mit Schwabenkunst,
So heisst die Sache — walzen.

Az abszolutizmus korának speciális tánca azonban a menuett volt. Az abszolutizmus céljaiban és szándékaiban gyökeredzik, ez teremtetette meg benne élte legnagyobb kifejlődését is, hogy aztán épp úgy eltűnjön vele a legföljebb karrikaturaként éljen tovább. A menuett a táncművészet legtökéletesebb alkotása, melyet valaha ezen a téren megteremtettek; és joggal az A menuettben minden elegancia és minden grácia, minden mély és művészi logika, de természetesen minden szertartásos is és nem engedi meg az előírt vonaltól való legparányibb eltérést sem. Az abszolutizmus póza, törvénye, demonstrációja győzedelmeskedik a menuettben. Éppen ezért éri el betetőzését az udvarok parkettjein, mert ott különben is minden mozdulat számára előírt föltétel volt minden lépés grandezza és kimértsége; csupán itt oldódott meg állandóan az élet játszi eleganciájában. Hogy a menuett ennyire tökéletesedett, hogy száz esztendeig állandóan csiszoltak rajta, — 1663-ból való az első ilyen tánckompozíció, amelynek jelentősége és zenei értéke van, s a „Menuett de la reine”, melyet Gradel szerzett, XVI. Lajos és Marie Antoinette lakodalmára számít a legtökéletesebbnek, melyet valaha zeneszerző írt, — mindez természetes következménye volt a könnyörtelen kényszernek is, mely nem tűrt ellentmondást. A magassarkú cipők és az abroncsszoknyák föltételezték a velük összeegyeztethető táncot, mert ezekkel az öltözköccikkel

nem lehetett keringőzni. Ez a tánc volt a menuett, az egyetlen, amelyet magas-sarkú cipőben s abroncsszoknyában táncolni lehetett. A menuett ezek ritmi-kájának ideologizált vonala.

Természetesen a ritmika e páratlan művészetének, — mely még a magas-sarkú cipők rútságát is megtudta oldani, sőt a szépség részeseivé varázsolta őket, legalább a tánc tartamára, — mint minden táncnak, ennek is végső titka megint csak a galantéria, vagyis a csábítás, kívánság és teljesítés. A maga korá-ban a menuettet különben „Tracer des chiffres d'amour”-nak nevezték. Ez nemcsak legegyszerűbb, de egyszersmind legfinomabb karakterizálása is.

Ami áll a táncokról, az áll a játékokról is. Csakhogy ezek is sokkal raffi-náltabbak lettek. Már nem rendeztek esőpróbákat férfi és nő között, mint a renaissance-ban, hogy így ériék el a nő leleplezését; nem — a nőnek magá-nak kellett ezt a legpikánsabb formában előidéznie. Lehetőséget teremtettek erre azzal, hogy, mint fentebb már mondtuk, a hintázás lett a legdivatosabb játék, melynél merőben a nőkön áll, hogy mennyire kívánják a szoknyács-kákat pikánsan meglebegtetni, s mind az asszonyok nagy szenvedéllyel hódol-tak ennek a játéknak. Szinte sohasem ült férfi a hintára, mert nem lehetett semmit mutogatnia. A férfi állandóan a néző szerepét játsza, amivel aztán a nő részéről feltétellé lett, hogy rendesen mutogassa különben elrejtett bájait.

Altalánosan ismertek az akkor szintén annyira divatozó pásztorjátékok is. Rendesen úgy beszélnek róluk, mintha a természethez való visszatérésnek következményei lennének. Mindenesetre innen eredtek. Ez azonban legfeljebb a gyökerük, de nem a lényegük. A flört organizációja ez, a legteljesebb nyil-vánosság előtt. A pásztor és a pásztorleány jelképezik azt a természetet, melyet a morál még nem hamisított meg s éppen ezért a pásztor az egész világ szemeláttára egész zavartalanul megcsókolja a pásztorleányt s ez épp oly zavar nélkül viszonzza a csókot. Tetszik nekik ez a nagy nyilvánosság és meg akarják kóstolni ezt az újfajta gyönyörűséget. Zavartalan flört, ez a földolog. Azonkívül a flört ebben az álöltözetében mindkét részről stimulálója az erő bemutatásának, mert a pásztor és a pásztorleány tulajdonképen csak idealizált parasztok, s a robusztus parasztban látható leginkább a felhasználatlan sexu-ális őserő. S azzal, hogy ezt a tendenciát körülövezték a természetnek valami-féle kultuszával, ezzel kiokoskodták a legalkalmasabb eszközt arra, hogy eredményes módon hódolhassanak a lehető legmesszebb menő flörtnek. Ugyanez a titok lappangott különben a paraszti szerelmi élet mesterséges ábrázolása mögött is: hogy settenkedik éjszaka a parasztlegény titokban a babája szobájába és ez maga emeli fel szűkös fekvőhelye takaróját, hogy alája rejtse és boldoggá tegye őt; hogy flörtöl együtt a kunyhóban a fiatal

parasztlegény és a teltkeblű parasztleány és mint buzdítják egymást egyre nagyobb vakmerőségre stb. stb. Mindezeknek kevés közük volt a paraszti igazi életéhez. Ez is csak új és pikáns forma volt, melyben a saját vágyaikat mutogatták meg a nagy nyilvánosságnak. Nem ilyennek képzeltek a paraszti élvezeteket; — hanem arra vágyódtak, hogy ilyenekké tegyék a saját gyönyörűségeiket, mikor úgy találták, hogy a raffinement már nem adhat újabb szenzációkat, vagyis helyesebben ez is csak új variációja volt az élvezeteknek, melyeknek bemutatásán megmámorosodtak és amelyek semmi esetre sem jelentik a raffinementtől való eltérést.

A többi divatos játéknak, melyek tucatszámra támadtak ebben a korban, szintén az volt a titkos célzata, hogy az erotikus élvezeteknek új lehetőséget teremtsen. Ezek közül csak a „Jeu de la main chaude”-ot akarjuk megemlíteni, melynél a férfi egy hölgy ölébe rejtette a fejét s így kellett kitalálnia, hogy ki ütött reá.

5. Színház, opera, balett.

Az ancien régime legfőbb mulatságához tartozott a színház. Mulatság kedvéért keresték fel elsősorban, mert még ott is, ahol egyszersmind a modern polgári eszmék küzdőtere volt és benne foglalták össze az abszolutizmus ellen feltámadó polgári opposíció egész erejét, még itt is kedvében jártak a brutális látványosságkeresésnek némajátékokkal és bohózatokkal, melyek majdnem mindenütt a komoly színdarabok előadásához csatlakoztak.

A színház az érzelmek nyilvánossága. Már ezzel is megmagyarázódik az a fanatizmus, mellyel a tizennyolcadik században mindenütt hódoltak a színháznak. Mert ha ennek a minden intimitással szemben ellenséges érzelmű kornak az volt a leghevesebb vágya, hogy a saját érzelmeit plakativálja, akkor az a forma, amelyben a legrikítóbb módon láthatta mindenki a saját érzelmeit plakativálva — és ez a színház, — legtalálhatóbb kifejezése a mindenkit eltöltő vágnak. Azok az érzelmek, melyeket a színpadon a közönség szemeláttára plakativáltak, s amelyek legtöbb érdeklődést keltettek, természetesen mind a galantériára vonatkoztak. Nemcsak aktív módon kértek részt maguknak az erotikából, hanem passzív módon is élvezni akarták a mások erotikáját, vagy az erotikát általában. Ezt a szükségletet elégíti ki a komédia és a bohózat, amelyek

tartalma a legritkább esetben volt más, mint dramatizált pornográfia, leggyakrabban pedig a legdurvább kaliberű pornográfia, amelynél erősebbet aligha képzelhetünk el. Teljes joggal kezdi az angol Jeremiás Callier ezekkel a szavakkal azt az írását, melyet az erkölcselenség színpadon való kultusza ellen írt:

„Minthogy meg vagyok győződve arról, hogy a mi korunkban semmi sem lett annyira erkölcselen, mint a színház és a játékházak, azt hiszem, nem használhatom fel jobban az időmet, mintha ellenük írok.”

Ez az ítélet érvényes a világ összes színházaira, vagyis a darabok nagy többségére, amelyekben a közönség leginkább gyönyörködött. A komédiák és bohózatok stílusát, még a legtisztességesebbekét is, leghelyesebben azzal karakterizáljuk, hogy legtöbbször csak mimikus átírásai voltak a flörtnek, mely durva fogdosásokkal és szemtelen nyájaskodásokkal kezdődött és elment nemcsak magáig a nemi aktusig, hanem még jóval azon túl is. Az avant, a pendant, az aprés sok véletlensége, csalódása és mindenekelőtt különböző fajta diadalma volt szűk és egyben bő programja minden komédiának. A komoly darabokban nagyon kedvelték az erőszakelkövetési jeleneteket. A szerző legfőbb feladata nemcsak az volt, hogy körülírással a lehetőségig megközelítse a valóságot, hanem, hogy groteszk fokozással minden erotikus helyzetet és annak minden variánsát annyira szembetűnővé tegye, amennyire az lehetséges. Ahol kevésnek bizonyult a szó, ott segítségül vették a kézzelfogható gesztust és a mimika mondott el világosan minden szükségeset, — azonkívül ennek minden szót a lehető legvastagabban alá kellett húznia.

Hogy pedig mindig a mimikus és a kézzelfoghatóság volt a fődolog, amelyre számítottak, azt már az a körülmény is bizonyítja, hogy a cselekmény központjában mindig a „Pickelhering” figurája áll, amely főleg ilyenekben tűnt ki; amiért is a darabokban ezt a fajtáját általában Pickelhering komédiáknak nevezték. Hogy klasszikus példával illusztráljuk a Pickelhering mimi-kájának tárgyát, megemlítjük, hogy leggyakrabban használt trükje hosszú időn keresztül az volt, hogy szerelmi vallomásoknál vagy más pikáns helyzetekben nyílt színen elvesztette a nadrágját. Ennek a beszélt és eljátszott trágárságnak eredeti szülőföldje Anglia; innen került el a Pickelhering komédia a 17-ik század elején Németországba is. A cinikus formák fejlődése itt is, mint Franciaországban és Itáliában, karöltve járt az abszolutizmus fejlődésével. Kezdetben kizárólag férfiak voltak a szereplők, a női szerepeket is férfiak játszották. S ez teljesen meg is felelt az eredeti stílusnak s az ábrázolás groteszk szándé-

kainak. A férfi, aki női szerepet játszik, sokkal kézzelfoghatóbban viszonyozhatta vagy háríthatta el az avanceokat, melyekkel partnere reá támadt. De egy szép napon mégis csak elkerülhetetlen szükségességgé lett a női szereplő. Persze ez nem azért történt, mert a lassanként fejlődő izlés végre is nem talált már gyönyörűséget az abszönítésban és jobb táplálékot kívánt, hanem mivel az abszolutizmus kifejlesztette a raffinement iránt való érzéket, s ekkor hasonlíthatatlanul mulatságosabbnak találták, ha a csinos és pikáns színésznő szájából hallhatták a legnagyobb disznóságokat, mint a férfiből, akinél a trágárság egészen természetes volt. Ebben az időben jelent meg a nő a színpadon. A 17-ik század második felének kezdetén történt ez. 1660-ban jelent meg először Angliában, néhány évvel utóbb Frnaciaországban és ezzel egyidőben Németországban is. A nő tökéletesen kielégítette azokat a követeléseket, melyeket a kor „fejlett” izlése ilyen irányban megszabott számára, még pedig mindenekelőtt Angliában, Macaulay „Anglia története” című művében ezeket mondja a restaurációs idők angol bohózatairól és azok női szereplőiről:

„Az epilógusokban a legnagyobb zabolátlanság uralkodott, majdnem mindig a legkedveltebb színésznők mondták el és semmi sem gyönyörködtette annyira a romlott közönséget, mint ha olyan szép leányok adták elő a legsikamlósabb verseket, akikről azt hitték, hogy még nem vesztették el az ártatlanságukat.”

A közönség számára legvégső fokozás volt ilyen irányban, ha a cselekmény grófi budoároknak, vagy hercegi ágyakban játszódott le. S ez állandóan így is történt. Az 1783-ban megjelent „Tableau de Paris” ezt mondja:

„A chansonettek előnyben részesítik az olyan dalokat, amelyeknél az ember arra kényszerül, hogy a legyezőjét az arca elé tartsa; minden mondat tele van kétértelműséggel és otromba élcekkel; mindenben mély romlottság uralkodik. És mindezek az asszonyok, akiknek jellemét, romlottságát így ábrázolják, grófnők, márkínők, hercegnők, de nincs köztük egyetlen polgárnő sem.”

A trágárság korlátlan uralmában a színpadon csak akkor állt be gyökeres és igazi változás, mikor a polgári eszmék a valóságos életben is diadalmasak lettek. Ahol ez leghamarabb megtörtént, ott tisztult meg legelsőbb a színház a pizsoktól és a trágárságtól.

A komédiák és bohózatok mellett a színházban mindenekelőtt a tánc és a

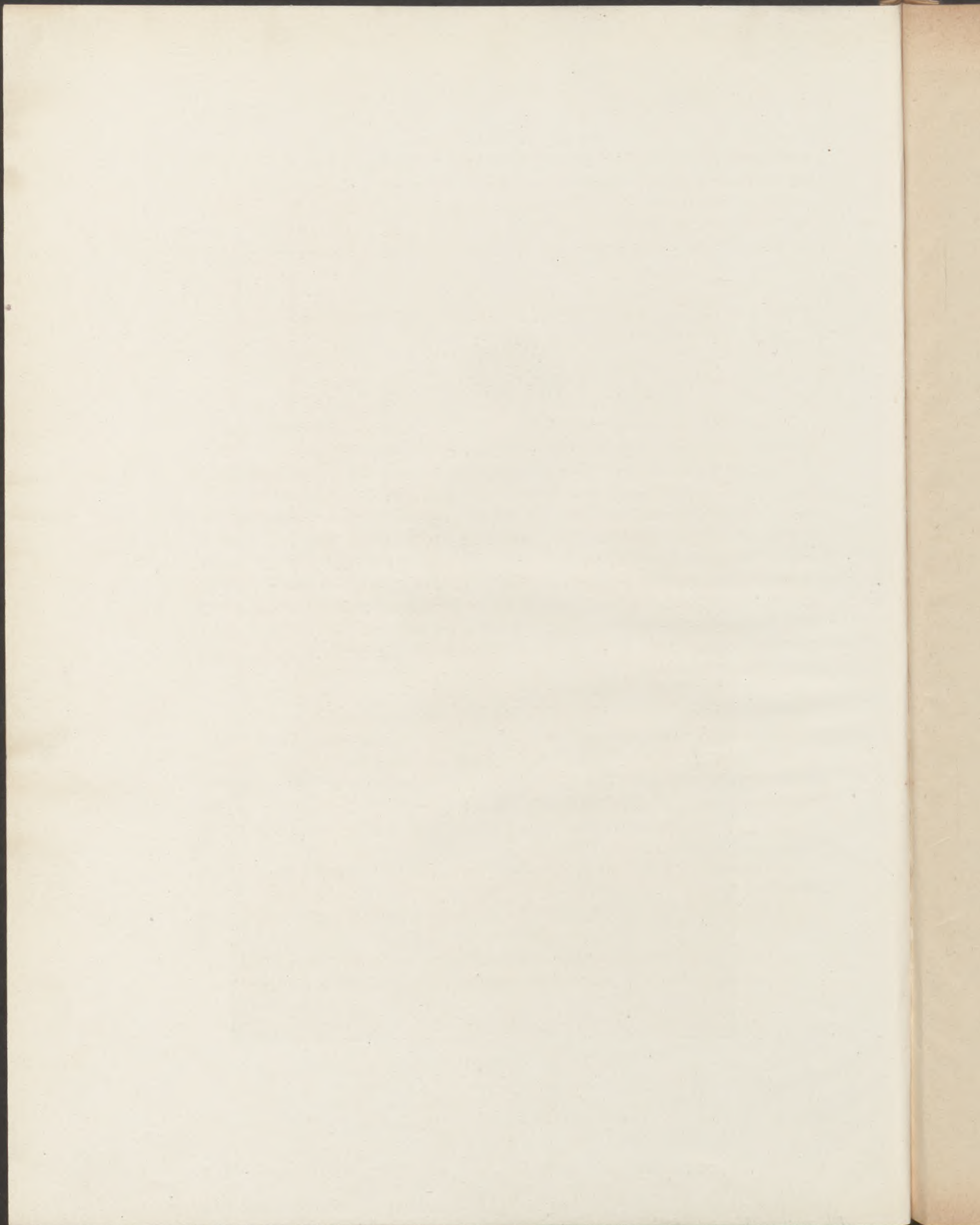

AZ ELSŐ TALÁLKA

Bisson-tól 1883

balett volt az, ami közönséget vonzott és amiért egy ideig, ha ugyan lehetséges, még inkább örjöngtek, mint a bohózatokban dramatizált trágárságokért, úgy hogy még a legkisebb színtársulathoz is tartozott egy táncospár, a nagyobbakhoz pedig rendszerint egész balett. Az 1769-ben megjelent „Levelek a táncművészetéről és a balettekről”, amelynek szerzője a híres szőlőtáncos Noverre,

23. kép. A tavasz ébredése.

L. Legrand-tól.

ugyanaz, aki a nagyzási hóbertban szenvedő Károly Sándor württembergi király magánpénztárából nagyobb fizetést húzott, mint az egész württembergi hivataínoki kar együttvéve, ezeket mondja:

„Tánc és balett mai napság divatnyavalya. Valóságos örülettel futnak utána és sohasem fogadott a közönség annyira kegyébe egy

művészetet sem, mint a miénket. A balettekben való gyönyörködés általános és nagyon messzire ható; minden uralkodó ezzel díszíti föl a színjátékait, nemcsak azért, hogy a mi szokásaink szerint igazodjék, hanem sokkal inkább azért, hogy része legyen abban a nyönyörűségben, melyet ez a művészet nyújt. A legkisebb vándorlótársulat is egész sereg táncost és táncosnőt cipel magával; a csepűrágók és a vásári kikiáltók sokkal inkább számítanak a táncosaikra, mint a saját gyógy-cseppeikre és poraikra; — entrachatokkal kápráztatják el a tömeget s gyógyszereik forgalma annál nagyobb, mennél számosabb mulatságot tudnak nyújtani.”

Mivel a balett lényegére később még visszatérünk, itt megelégszünk azzal az utalással, hogy a baletteknél is kizárólag erotikus célzatokról van szó.

A színdarab és a publikum állandóan egy egység. Mert a színpad csak alkalmas teljesítője és kifejezője a közönség vágyainak; meglévő szükségletet elégít ki. Éppen ezért a földszint viselkedése és magától értetődőleg a páholyoké és karzatoké is teljesen megfelel annak a hangnemnek és temperatúrának, mely a rivalda előtt uralkodott — a közönség teljes mértékben velük tartott. Más szóval: a színpadon előadott dramatizált vagy eltáncolt trágárságok izgatószerként hatottak a nézőre. És ez a másik oldala a dolgoknak a kor nyilvános erkölcsének megítélésében nem kisebb fontosságú. Annál is inkább, mert a legerősebb és legbujább pornografiával párosult színház demoralizáló hatása, nemcsak a nyilvános erkölcsökre való befolyásban merült ki, hanem számtalan esetben a stimuláló hatás ott helyben rögtön megfelelő „tetté” változott át.

A színpad bacchanaliáival hasonlók jártak karöltve gyakorta a nézőtéren is, mely főrészében, a páholyokban éppen erre való tekintettel volt be rendezve. Az összes páholyokat dús párnázások tették a „gyönyör kényelmes oltáraivá” és némely színházban a páholyok háttérében kényelmes pamlagok voltak fölállítva. Chapau a 18-ik század párisi színházairól írt monográfiájában a következőket állapítja meg:

„A páholyokban gyakran pamlagok is voltak, hogy az ember a maitresse-ével nyomban lecsillapíthassa a saját tüzet, melyet a vakmerő előadások és dialogusok keltettek fel benne.”

És hogy a tisztességes hölgyek számára is lehetővé tegyék az úgynevezett „veletartást”, arról gondoskodott egyrészt az álarc, melyről már más helyen

elmondtuk, hogy az előkelőbbek a színházban is hordhatták, másrészt a sötét páholyok (proscenium páholyok) berendezése, melyekkel minden országban találkozhatunk, s amelyeknek használata általánosan kedvelt volt; mert sehol és sohasem volt az obszón komédia csupán az alsóbb néposztály mulatsága, hanem az előkelőbb rétegeké is. Ilyen módon ügyesen társítják a prűderiát a frivolitással. A sötét páholyok abból álltak, hogy vagy annyira elrejtve helyezték el őket rácsok és díszítések mögé, hogy bár belőlük mindent látni lehetett, a nézőtérről és a színpadról azonban még sem lehetett észre venni őket, vagy pedig függönyökkel voltak ellátva, melyek mindenkor leereszthetők s így teljesen elválasztják a benne ülőket a többi közönségtől. A „Mémoires secrets” ezt meséli Párisról: „Il y aussi des loges grillées pour les femmes qui ne veulent pas être vues”. Mercier „Neuestes Gemälde von Berlin” című könyvében egész fejezetet szentel a színháznak és ebben leírja, hogy a sötétpáholyok Németországban is divatban voltak:

„A mi német színházainkban párnás páholyok is vannak, melyeket egész évre bérelnék. Sok néző ugyanis felvonásközökben is foglalkozást keres és az erkölcsstelen előadások által feltüzelt fantáziájának szabad folyást akar engedni. Az ilyen duodrámákat a függönyök bevonásával jelentik be a közönségnek, vagy ha ezek nyitva is maradnak, a sötét háttérben játszódik le a cselekmény.”

Minden ország színháztörténete megemlékezik valóságos orgiákról, melyek némely színház sötét páholyaiban napirenden voltak. Az „Espion anglais” meséli, hogy Páris egyik színházában egyszer egy fenyegető tűzveszedelem idején pánik tört ki, s mikor a besötétített páholyok látogatóit értesítették erről, több páholyban az összes hölgyeket pucéran találták, „amennyiben az udvariasság meg nem követeli, hogy azt mondjuk az olyan hölgyről, akin csak selyemharisnya és cipő van, hogy föl van öltözve.”

De az el nem sötétített páholyokban is gyakran a legszemérmertlenebbül viselkedtek, még pedig anélkül, hogy a háttérbe vonultak volna. Tehát a legnagyobb nyilvánosság előtt művelték sokan a legszemérmertlenebb dolgokat. Több német fejedelmet és francia herceget éppen a színházban való szemérmetlen viselkedése tett hírhedté, a cinikus tréfák, melyeket gáláns női udvartartásukkal coram publico vittek véghez. Az ilyen példa természetesen ragályos volt s így nem csoda, hogy az előbb említett Mercier a következőket írja arról, hogy miképpen viselkedtek a „paradicsomban” vagyis a karzaton:

„Egy hentesmester itt sohasem tapsolt másképp, mint hatalmas herkulesi tenyerével a babája meztelen fenekén, úgy hogy az egész színház megdördült belé.”

A kicsapongásra való kedv megköveteli annak lehetőségeit is. S ezért akkoriban a színházak valósággal hemzsegték a perditáktól. Ez különben jóval a tizenkilencedik század kezdetén túl is tipikus volt minden ország számára. O. v. Rosenberg „*Bilder von London*” című könyvében a következőket írja:

„Sajnos, az egész házban, — a Drury-Lane-ról és a Coventgarden-ről beszélek — a társaság nagyon vegyes és gyakran a hercegnőt utcai leányok veszik körül. A karzatokat az utóbbiak töltik meg, s mindnyájuknak szabad bemenete van. Az ilyen nő és a legelső és legelőkelőbb családokból való fiatalemberek legtisztességtelenebb tréfái szinte a megengedett dolgok közé számítanak, s az ilyen nyájaskodásban akkor sem zavartatják magukat, ha ismerős hölgyek nézik végig. A felvonásközökben az utcai leányok egész csapata, az öreg és fiatal libertin-ek a nagy teremben, a szalonban találkoznak, amely az első emeleten van elhelyezve, s amelyben mindenféle frissítőket árúsítanak. A falakat tükrök borítják s a szobákban körül ottománok és pamlagok állnak. Sok száz gyertya és egy nagy karos függőlámpa, amelyben ugyanannyi gázláng ég, világítják meg a szemérmetlenség és a páratlan illetlenség jeleneteit.”

A hivatalos perditán kívül mások is teljesítenek szerelmi szolgálatot a színházban számos különféle rejtettebb és álcázottabb formában, így pl.: a virág- és színlapárusítónők, a narancsárus leány — az akkori színháznak ez a legjellemzőbb figurája, — és mindenekelőtt a statisztanők és balettleányok, akik szabad percekben mindig lent ácsorognak a nézőtéren s a páholynyitogató által átnyújtott billet douxra mindig hajlandók egy nyájas téte à téte-re valamelyik páholyban. A balettleány és a Vénuszpapnő eredetileg különben is egymást fedő fogalmak voltak. Hogy valaki a balett tagja legyen, az nem föltételezte azt is, hogy táncolni tudjon. A nagy többség nem is tudott, csak könnyen megtanulható statisztaszerepeket töltettek be velük. Sokkal inkább föltétel volt azonban a pikáns figura és a galantériára hajló egyéniség. A szoknyájuknak hasonlítania kellett a színházi függönyhöz, mely egy diszkrét jeladásra graciózan fellebbent és lehullt. Ezzel aztán meg volt minden lehetőségük a színpad számára s ez volt a legbiztosabb útja a saját maguk és mások

szerencsésének is. Az ancien régime-ben minden országban nagyon gyakran és nagyon sokan teszik meg az utat a bordélyházból a színpadra. És ez az út, melyet a perdita leginkább keres. Nemcsak azért, mert akkor számtalan esetben a balett-táncolás, sőt a színjátszás sem volt öncél, hanem sokkal inkább azért, mert az első naptól kezdve, melyen a nő a színpadon megjelent, a legalkalmasabb eszköznek bizonyult ez arra, hogy előkelő és fizetőképes szerep-
tőket tegyen figyelmessé fizikai személyére. Ennek a kalkulációnak helyességét bizonyítja egész sereg fejedelmi maitresse; a leghíresebbek közül csupán Nell Gwynt említjük meg. Franciaországban a perdita számára az egyetlen mód volt arra, hogy a rendőri ellenőrzéstől megszabaduljon, ha a balett névsorába vezették be, mert itt ezek csupán a király háziminiszterének fenhatósága alá tartoztak.

A balett rendszerint általános szükséglet kielégítő intézménye a fizetőképes világiaknak. Capon ezt írja Párisról: „A királyi zene- és táncakadémia, különösen az Opera, harem pour princes, maison publique pour gentilhommes”. Azonkívül gyakran saját külön háreme volt a fejedelemnek, aki a színházat fentartotta. Casanova meséli a stuttgarti Hoftheaterről: „Az összes táncosnők csinosak és mind dicsekedhetett azzal, hogy kegyelmes urát legalább egyízben boldoggá tette.” A balett ilyen esetekben arra való volt, hogy egyrészt az ország kegyelmes atyja esetleg feltámadó változatossági szükségletét minden időben rögtön kielégíthesse, másrészt pedig a balettbe való felvétel volt az a forma, mellyel az ilyen apró, időleges szívességeket honorálták. A „Die Kunst des Tanzens” című névtelen satirikus írásban ezt olvashatjuk:

„Mamsell Theresének, a kertész csinos leányának olyan szerencséje volt, hogy a herceg észrevette parányi lábait. Mivel pedig elég jó nevelésben részesült ahhoz, hogy kíváncsiságának, vajjon ugyanolyan szép lábszárai és combjai vannak-e, illendő módon sokkal tovább állt ellent, mint azt a természetes pikantéria megkövetelte, ez aztán egy olyan dekretumot jövedelmezett neki, mely életfogytiglan a balett-karba vette föl. Itt többen is voltak, akiket hasonlóképen fogadott kegyébe a szerencse. Mamsell Ulrike, egy lakáj leánya, ilyen módon engedte meg, hogy a herceg, aki a kastély egyik folyosóján véletlenül találkozott vele, ott nyomban tüzetesebben meggyőződjék keblének szépségéről. Mamsell Charlotte, egy erdész tenyeres-talpas leánya annyira fölkelte a herceg vágyát, hogy egyszer, mikor a hirtelen támadt eső elől atyja házában keresett menedéket, az egész éjszakát ott töltötte, stb.”

Mivel az abszolutikus fejedelmek számára a balett föntartása tényleg egyet jelentett a hárem szervezésével, éppen ezért ugyanilyen gyakran a színházigazgató tulajdonképpen kerítője a fejedelemnek, aki a belettet csak ilyen szempontból egészíti ki és csak olyan leányokat vesz föl, akikről fölteheti, hogy fölkeltek ura érzéki érdeklődését. Hasonló okoknál fogva megtörtént azután, hogy a színház vezetőjévé valamelyik komornyikot tették meg, aki nem tűnt ugyan ki különös művészi adományokkal, de mint kiváló eredményekkel dicsekvő kerítő nyerte meg ura kegyét.

Amde ami áll a kis táncosnőre, az ép úgy, vagy még inkább érvényes a színpad igazi nagyságaira — a férfiakra és nőkre egyaránt — kevés kivétellel mindnyájan szoros kapcsolatban voltak a prostitúcióval. A színház stimuláló hatása ugyanis még egy másik irányban is működött. A színpad világítása mindazoknak vonzóerejét, akik keretében lépnek akcióba, a publikum szemében minden más emberekéhez képest megtízszerezi. Így lettek minden időkben a színésznők a legkíváncsiabb maitresse-ek, a színészek pedig a legideálisabb szeretők. Bár a nyilvánosan fellépő nőt még az egész 18-ik század folyamán is olyannak tekintették, mint aki a törvényen és a társaságokon kívül áll, mégis minden libertin de qualité-nak legnagyobb büszkesége: „avoir pour sa maitresse une artiste de l'opéra.” Már az is mindenütt nagy diadalnak számított, ha valaki nyilvánosan mutatkozhatott valamelyik színházi hölgygel. Mercier „Neueste Gemälde von Berlin”-jében ezt írja azokról a kirándulásokról, melyeket a színház női tagjaival rendeztek: „Igazán nagy dolog, hogy valaki legalább a vele egyivásúak előtt azzal dicsekedhetik, hogy a színház ezt vagy azt a szépét egyszer megvendégelte. Szolgálatukban százszámra vakon teszik tönkre magukat az emberek és naponta a legbolondosabb capriolákat műveli az esztelenség. Valamelyik híres énekes vagy táncos kegyéért a legelőkelőbb hölgyek az egész világ szemeláttára, valósággal egymás testéről tépik le a ruhát”. Jelyottes francia énekes sikereiről, aki első föllépésétől „bálványa volt a közönségnek és gyönyörűsége az udvarnak”, meséli Marmontel:

„Megremegtek az örömtől, amint megjelent a színpadon és úgy hallgatták, mint a gyönyörűség áradatát. A fiatal hölgyek olyanok voltak, mint az örültek, féltestükkel messze kihajoltak a páholyból, hogy megmutassák örült izgalmukat s nem egy s nem is a legrutabbak közül való akarta magát láttatni vele.”

Mint látjuk, tehát az ancien régime-ben a színház az a nagy kerítő, aki mindent és mindenkit összeboronál, a nézőket egymás között, a színpadot a

nézőkkel — legeredményesebb teljesülése a kor tendenciájának, mert hisz mindenki ideálja az volt, hogy hatalmába jusson valamelyik kerítőnek.

A szibaritizmus természetéhez tartozik, hogy az élvezet minden lehetőségét a legmagasabbig fokozza. Ha pedig ráadásul az abszolutizmus köntösében lép fel, akkor ezek a fokozások nemcsak arra szolgálnak, hogy szaporítsa és megnövelje élvezeteinek mennyiségét és minőségét, hanem arra is, hogy éppen ilyen módon a profán világnak demonstrálja hatalmának határtalanságát. Hogy valaki isten, azt azzal mutatja meg leginkább, hogy a saját vágyainak és akarátának nincs határ és hogy istenek táplálékával él. Ebből a tendenciából és ennek legraffináltabb teljesüléséből származott ki az opera.

Az opera nem egyéb, mint harmonikusan egybehangzó grandiózus egységgé való egyesülése minden objektív érzéknek a maga legfokozottabb formáiban, énekben, zenében, táncban és a színek pompázásában. Éppen ezért csak ebben az időben születhetett meg. Az opera legsajátabb és egyben kizárólagos teremtése a fejedelmi abszolutizmusnak. Az a dokumentum, mely leginkább megfelel az abszolutizmus természetének. Egész léte az élvezeteken alapult, tehát valójában csak itt volt produktív. Vagyis: csupán az élvezet terén tudott olyat teremteni, amilyent egy más politikai konstelláció nem alkotott volna meg. Politikai eredményeit, minden a népakarat bázisára épített társadalmi organizáció nemcsak elérte volna, sőt ezek sohasem lettek volna annyira szegényesek, mint azok, melyeket a legkimagaslóbb abszolutisztikus uralkodók produkáltak Anglia története és más országok későbbi polgári fejlődése megcáfolhatatlan bizonyítéka ennek. Hogy azonban az abszolutizmus teremtő ereje kizárólag az élvezet problémájában váltódott ki, ez érthetővé teszi azokat az alkotásokat, melyek még bennünket is, kései nemzedéket határtalan csodálatra kényszerítenek s amelyek egyben legjobb mértékét adják annak, hogy az abszolutizmus korában minden mennyire azt a fenkölt célt szolgálta, hogy az uralkodó kényét-kedvét növelje.

Az opera komprimált érzékiség. Minden szó, minden hang, minden ritmus, minden vonal, minden színárnyalat, minden érzéki benne: erotikusan érzéki. Szövegtartalma kizárólagosan erotikus érzékiség, merő szerelem, mely a gyönyörre korlátozódik. A gyönyörtadó szerelem a szöveg alapgondolata. Gyönyörrel van teli minden ária, amit énekelnek és csak a gyönyört szimbolizálja a balett ezernyi fordulata és figurája. Más szóval: minden koncentrált nuditás, testileg, a ruhában és a mozdulatban, szellemileg a dialogusban. Ez sohasem mellékjelenség, hanem az egyetlen cél, amely felé törekednek. Éppen ezért nem véletlenség tehát, hogy mindezekben a klasszikus operákban a balett főszerepet játszik; elválaszthatatlan tőle, mert benne éri el a vonal és a moz-

világ !

dulat érzékisége a legraffináltabb fokozást. A legelső operákban pedig éppen-
séggel főszerephez kellett jutnia, mert a balettben az abszolutizmus főjellem-
vonásait, a pompát és a pénzt a meseszerűségig lehetett fokozni. A balett ilyen
módon az abszolutizmus mítoszában bizonyos fokig stilizált megtestesülése a
fejedelmi mindenhatóságnak, épp úgy, mint a keresztény mítoszban az angya-
lok úgynevezett égi serege.

Hogy az abszolutizmus lényge volt az, ami az ilyen látványos operákban
feltámadását élte meg, annak legfontosabb bizonyosságát nyerjük az ancien
régime híres udvari ünnepeiben. A legtöbb és különösen a nagyobb udvari
ünnepek ebben a korban csak kibővülései az operának olyan irányban, hogy
az abszolutisztikus fejedelem és vele együtt az udvari társaság is belépnek
ennek keretébe és vezetőszerpet játszanak benne. Nemcsak istennek emelték
magukat, hanem ilyen módon saját maguk dicsőítették magukat. Mert minden
ilyen ünnepély tartalma apoteozisa az uralkodó állítólagos nagyságának és
hatalmának, elérhetetlen nagy zsenijének és mindazon erényeinek, melyek csak
istenség tulajdonát képezhetik. Mivel azonban minden az élvezeteken alapult,
tehát az ilyen ünnepeknél is ezenkívül a gyönyör játszott a főszerepet.
Az uralkodón kívül minden nő Vénusz asszony körül csoportosult és előtte
hajtott térdet Apolló, Mars, Jupiter, aszerint, amint a hatalom ura ez alkalom-
mal megjelent. A legjellemzőbb kiegészülés különben ilyen irányban, hogy
éppen a legpompásabb ünnepeknél Vénusz sohasem csupán általános fogá-
lom, hanem mindig en titre megtestesülést nyert a maitresse-ben, továbbá
az, hogy az ilyen ünnepekkel mindig egy új favorit szultána hatalomra-
lépését ünnepelték meg. Ez azonban nemcsak megokol, hanem meg is magya-
ráz mindent, megmagyarázza, hogy éppen itt emelkedett fel a fejedelmi abszo-
lutizmus a képzelete legmagasabb régióiba és hogy ilyenkor a gyönyörnek kel-
lett a végső szóhoz jutnia.

6. A szalon.

Ami a köznép számára a korcsma volt, az volt a 18-ik században az
uralkodó és birtokló osztály számára a szalon. Azonban a szellemi kulturát,
melyet ebben a korban a szalon reprezentált, legtöbb leírója túlbecsüli. Min-
den bizonnyal volt egész sereg olyan szalon, melyekben az esprit minden

nap mint kimeríthetetlen tűzijáték sziporkázott, amelyekben otthont találtak mindazok a vakmerő ideák, melyek a társadalom ujjaalakulását előkészítették s amelyekben az újkor előcsatározásai le is folytak. Ezek azok a híres párisi szalonok, melyekben otthon voltak az encyklopädisták: Du Deffant

24. kép. Fáradtan.

A „Courrier Français”-ból. F. Heidbrinck-től.

szalonja, ahol d'Alembert volt vendég; Madame d'Epinay-é, melybe Diderot és Grimm volt bejáratos; Madame Geoffrin-é, amelyben Montesquieu-t lehetett megtalálni, vagy egy tucat más hasonló. Ez aztán minden. S a kultura egész gazdasága mellett, mely ezeken a helyeken uralkodott, mégis csak

édes-kevés ez az egészhez viszonyítva; még Franciaországra vonatkozólag sem jelent sokat. Éppen ezért játszott a szalon olyan fontos szerepet a kor nemi erkölceinek történetében. Legfontosabb színtere volt a szóbeli flörtnek, ellentétben a budoárral, ahol a praxis realizálódott, naphosszat beszélgettek és vitatkoztak itt a szerelemről, de nem a nagy probléma, hanem csupán a legalacsonyabb élvezetek szempontjából. Bár több ebben a korban élő ember, mint pl.: az udvaronc Tilly gróf, azt állítja, hogy ez csak a regényírók rágalma. Tilly a következőket írja a XVI. Lajos korabeli társaságról:

„Ami ezenkívül leginkább kifogásolható ezekben az urakban, nem annyira a leírások tisztességtelensége (nem beszélek a gyönyör szándékoltan durva képeiről), mint az a szándék, vagyis inkább az az együgyűség, mellyel azt akarják megmutatni és elhitetni velünk, hogy az előkelő világ titkos bűnei nyilvános erkölcei is az előkelő világnak; hogy ugyanazok az erkölcstelen beszélgetések folynak a fogadószobákban is, mint amilyenek a budoároknak divatoznak; hogy a nagyvilági fiatal urak és hölgyek, kamaszok és gágogó libák, akik a legbizarrabb és legilletlenebb zsargont tették rendes érintkezési nyelvükké s végül hogy Franciaországban a finom udvari szokások iskolája a vásári kikiáltók bódéjává fajult, melyben mézesre cukrozott trágárságokkal, durva élcekkal és elegáns értelmetlenségekkel dobálódtak.”

Az ancien régime modern dicsérői szívesen nyúlnak az ilyen menedékekhez; de azért az ilyen magyarázatok, mint Tilly grófé, mégis csak nagyon átlátszó szépítgetések maradnak. Mindenesetre a tizennyolcadik század második felében a szalónokban már nem beszéltek a bordélyok azelőtt annyira kedvelt zsargonját, amelyben még a legfinomabb hölgyecske is azzal brillírozott, hogy a szexuális szféra bizonyos ordinaré szavait zavar nélkül mondta ki a társaságban vagy pedig ha férfi ajkáról hangzottak el: „pfuj, milyen elragadó”-val válaszolt reá. De a „mézessé cukrozott trágárságok” és az „elegáns értelmetlenségek” éppen abban az időben divatoztak. Vagy talán más az, ha ilyen kérdésekről folytatnak vitatkozásokat: „Vajjon ki találhatta ki az öltözködést?” és mikor az a hölgy, akinek szalonjában ez a vitatkozás lefolyt, a kérdést úgy oldotta meg, hogy egész komolyan ezt mondta: „Bizonyára egy kicsi csúf törpe volt, púpos, sovány és különben is rút alakú, mert jótermetű ember csak nem gondolhat arra, hogy ruhákba rejtőzzék el”; bizonyítja különben az uralkodó meztelenségi örület is, milyen logikusan követ-

kezetetett az illető hölgy. Vagy más-e az, mikor hasonló mélységgel magyarázzák és beszélnek meg azt a kérdést, melyet egy herceg vetett föl, hogy vajjon miképen jutottak az emberek arra, hogy a nemi aktust — „une action si naturelle, si nécessaire et si générale et si douce!” — elrejtsek mások szemei elől. A felelet, melyet a kérdező kapott a kutyáról szóló hasonlattal, amely az elragadott konccal szintén a sarokba veszi be magát, magyarázta meg, hogy a férfi irígysége egyetlen oka a szeméremérzetnek.

Ezek tényleg nem egyebek, mint „mézessé cukrozott trágárságok”, ellenben nem éppen eleganciájukkal kitűnő esztelenségek. Hozzá kell tennünk még azt, hogy az ilyenféle vitatkozások nem kivételesek, sőt éppenséggel napirenden vannak a szellemeskedő szalonokban, mert csupán a nemi élet motivumai keltenek érdeklődést és hogy ezért még a legkomolyabb dolgok is erre a térre tükröződnek át; vagyis: mindent valami gáláns szósszal öntenek le. Németországban a férfi ilyen képességeit „a petit maitre” előnyeinek nevezték. És a férfiak nagy többsége valósággal vágyódott a dicsőségre, hogy ezt a „művelt körök” becsülését növelő jelzőt elérje. Hogy különben Németországban mit értettek „jó modor” alatt, vagyis inkább, hogy ez mi mindent engedett meg, legjobban illusztrálják a társasjátékok, melyek a szalonokban épp úgy otthon voltak, mint a jó polgári szobákban. Legjellemzőbb példaképpen említjük a jövőmondó játékot, melyről az 1770-ben Nürnbergben megjelent „Der wahrsagende Mercurius” részletesen tájékoztat bennünket. Ez a játék abból állt, hogy egy kérdést vetettek föl és a feleletet rá a három kockával kidobott pontok száma adja. Az említett magyarázat mindkét nem számára körülbelül húsz kérdést sorol föl és mindegyikre tizenhat lehetséges felelet volt. A férfi arra a kérdésre: „Vajjon meg van-e elégedve veled a feleséged?” így szól a felelet, ha hatot dobott: „Agg, ősz szakáll, miképen kérdezheted, hogy fiatal feleséged megvan-e elégedve veled, mikor, nem is szólva egyébről, még egy jóízű csókot sem tudsz adni neki”. Hétnél: „Jó falusi tuskó vagy s betartod a rendes mértéket, — a feleséged meglehet elégedve veled”. Nyolcnál: „Ha annyit feküdnél a feleségeden, mint a könyveiden, jobban meg volna elégedve veled”, stb. Ezt a hangot nevezik a jó társaságban gáláns tréfának, mert a tizenhat lehetséges felelet közül ilyenfajta legalább is egy tucat. Ha pedig egyszer nem a szerelem volt napirenden, akkor rendszeresen a legközönségesebb pletyka, mindenféle skandalumok, etikett kérdésekről való vitatkozások és más együgyűségek helyettesítették. Sok szalon éppen mint pletykafészek volt hirhedt. Németországban a pletyka ápolása különben is rendes foglalkozása a szalonoknak, mert itt az olyan fontos kérdéseket, mint a jó barátok és a szomszédok alkovtitkai, még a

könyörtelenül előkészülő forradalom villanásai sem zavarják meg. Hasonló korlátozásra szorulnak a sokat emlegetett jó erkölcsök. Ez valójában a felsőbb körökben nem egyéb, mint a szellemi és modorbeli görög kultusza, a polgárságnál ellenben egyes hazai vagy külföldi udvari szokásoknak a groteszk komikushoz közelálló utánzása; legrosszabbak a viszonyok ilyen irányban a vidéken, de az angol polgárság is híres arról, hogy ebben mindenkit fölülmúl.

De a társaság felsőbb rétegeiben sokkal jobban szerették a gyakorlati galantériát, hogysem megelégedtek volna a szalonokban a merő teóriával, különösen akkor, ha vacsora után a bor és pezsgő kiváltották a szükséges élénkséget. Bármennyire elfajult is, mint láttuk, a középső és alsó néposztályoknál a társas érintkezés, legvadabb féktelenséggel mégis az előkelő szalonokban tombol. A „*Histoires et mots d'esprits du 18. Siècle*”-ből veszünk ki a következő két jegyzetet, melyek közül az egyik jellemzi a hangot, mely ebben az állapotban uralkodott, a másik pedig az aktív tréfákat, melyekkel némely társaságban szórakoztak. Mindkét esetben Franciaország régen-sének, Fülöp orleánsi hercegnek társaságáról van szó. Az első jegyzet így szól:

„A régens egyszer Parabère asszonnyal, Combrais érsekkel és Law-val ült asztalnál, az étkezés végén egy írást hoztak be neki, hogy aláírja; kezébe akarta venni a tollat, de nem tudta aláírni, olyan részeg volt. Odaadta Parabère asszonynak és így szólt hozzá: „Írd alá, ringyó!” A nő azt mondta, hogy őt nem illeti meg az aláírás, erre Combrais érseknek adta és így szólt hozzá: „Írd alá, te ringyó kitarítottja!” Ez utóbbi szintén vonakodott, erre Lawnak adta és így szólt hozzá: „Hát akkor írd alá te, te csirkefogó.” Ez épp oly kevésbé írta alá, mint a másik kettő. Ezzel kapcsolatban a régens a következő találó megjegyzést tette: „Milyen pompásan kormányzott ország ez, melyet egy ringyó, egy kitarított, egy csirkefogó és egy részeg igazgat” szólt és aláírta az okmányt.”

A másik följegyzés így szól:

„Egy vacsorán, amelyet Nesle asszony adott, a fiatal nemesek, akik Gacè asszonnyal ültek egy asztalnál, annyi mindenféle bort és különböző likőröket itattak ezzel, hogy teljesen részeg lett. Ebben az állapotban kapható volt arra, hogy majdnem egészen meztelenül táncoljon a társaság előtt. Mikor a mulatság a legmagasabb fokra

hágott, barátai átadták Gacè asszonyt a szolgálknak, hogy ezeknek is legyen valami élvezetük benne. A részegségében mindenre kész Gacè asszony folyton ezt az egy mondatot ismételte: „Ó, milyen szép nap.”

Nem sokkal különböztek ettől a dolgok Németországban. Az „Ein kurzer und kurzweiliger Abdruck der edlen Wurst-Zapfen oder Krippen-Reuterei” című írás, mely természetűen mondja el azokat a durva szokásokat, melyek egyes nemesi birtokokon divatoztak, ha vendégek jöttek a házba, így írja le az életet, mely akkor vette kezdetét, mikor étkezés után táncolni kezdtek:

„A leányok és legények szívesen látják azt, hogy tánc közben eloltják a gyertyákat s majdnem egy óra mulva gyújtják csak meg újra, eközben pedig platonikusan, akarom mondani plutonikusan, újra keresztelmódra keresik: ki tette? Ki az apja?”

Természetesen egészen elhibázott dolog lenne, ha az ilyen kicsapongásokat rendszeres jelenségeknek tekintenők. Épp annyira nem azok, mint amennyire a népünnepeknél az alsóbb néposztályok stereotip felüdülése a durvaságokkal telített multság. De ezek voltak éppen az állandó lehetőségek, mert a történelmi helyzet, melyekben az uralkodó osztályok éltek, számukra nemcsak lehetővé tette, hogy a szerelemből foglalkozás legyen, hanem mint tudjuk, éppen arra vezetett, hogy a legfőbb foglalkozás legyen belőle.

Madame de la Verrue jellemzi a maga körei életét a következő mondással: „A nagyobb biztonság kedvéért mindenki már a földön elkészíti a maga paradicsomát.” Ez a mondás talán a legtalálóbb jellemzése az ancien régime uralkodó és birtokló osztályai életfilozófiájának, mert életüket egyetlen óriási paradicsommá alkotni az a tendencia, mely tényleg minden országban, minden jó társaságban uralkodott, mint az előbbi lapok kellőképpen igazolják. Ezek a tendenciák természetesen az utóbbi irányban arra vezettek, hogy a társasélet kifejlődése, a nagy társas összejövetelek, bálók és más hasonló multságok megdöbbszentően nagy szerepet játszanak a felsőbb rétegek életében, vagyis hogy itt a társas örömek épp annyira buján raffináltak, mint amilyen primitívek a nagy tömegnél. És valóban az uralkodó osztályok élete az antik idők óta sohasem volt annyira egyetlen buja ünnepnap, mint ebben a korban. Mindig új szórakozás váltotta fel a régieket. Szakadatlan, soha véget nem érő keringés volt ez. Reggel az első gondolat annak a lehetőségnek szólt, amelyet az este nyújtott ilyen irányban. Az ünnepek főtartalma ter-

mészetesen megint csak a galatéria, ennek érdekei formálják és változtatják a mindenkori szórakozások műsorát, más szóval: a tömegflört minden résztvevő számára a legfőbb cél. Az egyesek flörtje, melyet a budoároknak üztek, nem lehetett elegendő, mert hisz valójában mindenki mindenkié volt:

25. kép. Egy selyem alsóruhát könnyebb megkeresni, mint egy pár pamutharisnyát.

Gavarni-tól.

a galantéria végső konzekvenciája, mint tudjuk, éppen az, hogy mindenki mindenkinek szolgáljon, mindenkié legyen, mindenkit élvezzen és mindenki által élveztessék. „Hogy mindenkié legyünk, ez a legnagyobb gyönyörűség”, írja egy hölgy egy bizalmas barátnőjének, azon a bál után következő napon, melyen három férfinak tett nyájas ígéretet. És pikánsan hozzáfűzi: „Ilyen

módon egyikükhöz sem leszek hűtlen s a megbánás kínjai nem zavarják majd meg szendergésemet." Mivel a bálók a legjobb alkalmat nyújtják a tömegflörtre, éppen azért ebben a korban egyre új variációit találják föl, mindenekelőtt a különböző fajta álarcos multságok formájában, mert ezek keretében nyílik a legtágabb tér a galantéria számára. Mars, Apolló, Jupiter szerepében a férfi mindent megendethetett magának s a nő Diana, Vénusz vagy Junó szerepében mindent meghallgathatott, sőt ebben a korban az álarc mögött mindent meg is bocsáthatott. Hisz csak tréfa volt. Éppen ezért a flört legvakmerőbb formái nemcsak farsang idején az utcán voltak maskarajogok, hanem egész esztendőn keresztül a bálteremben is...

Az ancien régime dicsőítői ezekben az ünnepekben is csak a kor gráciáját látják. Itt sem veszik észre, hogy a kor gráciája csupán a rózsafűzér, melynek attribútumaival a szemtelen Lampsakus istent felruházták; hogy a tornyosuló rózsák csak azt a célt szolgálják, hogy az egész világ előtt hódolhassanak a legszemtelenebb istennek.

Legvadabbul járták, mikor e dicsőség végnapjai közeledtek; tudatosan és öntudatlanul. Ki akarták használni az alkalmat addig, amíg lehetséges volt. El kellett táncolniok az utolsó kört, mielőtt fölvirradt a történelem egy új napja.

IV. RÉSZ

A SZELLEM DORBÉZOLÁSA

1. A kimondott szó.

A fejedelmi abszolutizmus szellemi kulturájának, nyelvének, literatúrájának, színházának, művészetének, pamfletjének sokféle dokumentuma különös méltánylást érdemel formai szempontból. Mivel az abszolutizmus korában minden az élvezeteken alapul, maga az élvezés pedig az érzéki gyönyörben csúcsosodik ki, nagyon természetesen minden szellemi termék is minden ízében át van itatva ezzel a törvénnyel. Továbbá: a kor szellemi termékeinek formája úgyszólván állandó és kizárólag az erotikusban hangsúlyozódott. A kor maga egyetlen óriási erotomániákushoz hasonlított, aki a dolgokat csak a koncentrált erotikának a maga alaptermészetének teljesen megfelelő nézőpontjáról látja, mindent aszerint formál, korrigál és ad tovább. Minden szellemi termék nemcsak átítadódott az erotika atmoszférájában, ezzel nemcsak körülövezték, hanem minden maga is erotikát lehelt ki. Még a legártatlanabb és legtávolabb fekvő dolgok és tárgyak is, mint számtalan példából láttuk, erotikus képzetekkel kapcsolódtak.

A dolgoknak ez a külső formája minden irányban elkerülhetetlen eredmény volt. Elkerülhetetlen, mert egyetlen megfelelő szellemi kifejezése az általános társadalmi létnek. Mint ilyent tehát ez a kifejezés többé-kevésbé öntudatlan jelenség volt. Ez a jellegzetes fiziognómia azonban egyben egészen tudatos cél és jelenség is, mert a folyton új élvezetekért küzdő vágy sohasem

mondott le a szellem szövetségéről, mert ez az egyetlen dolog, ami lehetővé teszi az élvezet lehetőségeinek kibővülését a végtelenig. Éppen ezért tudatos szándékoltsággal tartanak a cél felé. S ezért nem mondunk többet a kellenél, ha a kornak erről a speciális szellemi fiziognomiájáról azt állítjuk, hogy folytonos és szakadatlan szellemi dorbézolások kora. Ezzel a kifejezéssel aztán egyszersmind meghatároztuk a különbséget a gáláns kor és a renaissance szellemi fiziognomiája között, mely utóbbi ugyan semmiben sem volt kevésbé erotikus, de egészen más formában. Mi ezt a teremtés vágyának neveztük el.

Mivel „gálánsan” éreztek és „gálánsan” gondolkoztak, tehát „gálánsan” beszéltek is a fejedelmi abszolutizmus idején. Azért azonban alapjában véve egészen másképen beszéltek két századdal ezelőtt. Ez tehát bizonyága egy örökös folyamatnak, amely sohasem akad meg. A nyelv bar nem legfeltűnőbb, de legsímülékonyabb kísérője az általános fejlődésnek. Amint tehát sajátos s az időben egymástól messzefekvő korszakokat hasonlítunk össze, akkor egész feltűnővé válik ez a jelenség. Akkor világosan látható, hogy a szó és a nyelvkincs, úgyszintén a beszéd tenorja mindig sajátosan új lett.

Ennek a törvénynek megfelelően tehát a fejedelmi abszolutizmus korában a nyelvnek újra és alapjában véve el kellett különböznie a renaissance nyelvtől. Azelőtt használt és kedvelt szavakról úgy érezték, hogy az új jelenségeket nem fedik egészen, s ezért mint elégteleneket és használhatatlanoakat kikapcsolták őket. Ezzel egyidőben számtalan új szónak és metaforának kellett kialakulnia, melyek a kor szellemének megfelelőleg szinte fanatikusan használt divatszavak lettek. Az új szavak és fogalmak mellett azonban mindenekelőtt új hangnemnek kellett a beszéd számára mértékadónak lennie, vagy ha úgy tetszik, a nyelv új muzsikájának kellett kialakulnia. Így is történt, mint azt ma pontról pontra bizonyítani tudjuk. Ez az átváltozási folyamat a legintenzívebben akkor folyt le, amikor az abszolutizmus hatalommá lett a társaséletben is.

Ennek az átváltozási és alkalmazkodási folyamatnak legfontosabb jelensége a nyelvnek feltűnő szétválása különböző csoportokra, főleg pedig előkelőre és plebejusira. A rang- és osztálykülönbségek most inkább, mint valaha, a nyelvben fejeződnek ki a legjellegzetesebben. Az uralkodó osztályok új társasági központot teremtettek maguk számára a szalonban és ezzel együtt kifejlődött az ezen osztályok számára annyira tipikus szalonnyelv. A renaissance-korban bizonyos mértékig mindenütt az utca zsargonja és hangneme uralkodott, mert hisz mint tudjuk, kicsinyek és nagyok életének legnagyobb része itt folyt le. Az élet általános szignatúrája egységesebb volt.

A hatalmasok társasági központja ezenkívül legfeljebb még kastélyuk csarnokai és termei, amelyekben azonban az élet nagyon hasonlít a vásári sürgés-forgáshoz, tehát nem nagyon különbözik az utca és piac lényegétől. Mikor a fejedelmi abszolutizmus korában az egyre merevebben végbemenő osztálykülönválás eléri fejlődése végső pontját, körülbelül 1750-ben, s a szalon tár-

26. kép. Kerítőnő a friss árujával.

M. Fröhlich-től.

sasági központja lett az uralkodó és birtokló osztályoknak, a hangnem megkorrigálása lett az első elkülönböltető jelenség. A beszéd elvesztette eddigi lármás jellegét. A dörgő szavak helyébe a suttogás lépett és hangosan beszélni legalább is izléstelenség, hatalmasokkal szemben pedig a tisztelet megsértése volt. A hangosan kimondott szó egyjelentőségű a saját vélemény

kifejezésével. Az alattvalónak — s az abszolutizmus mindig azzá tette az embereket — nincs saját véleménye, éppen ezért a hangos beszédet szinte szándékolt felségsértésnek érezték. A halk beszéd ellenben a hódolat és az alázatosság kifejezése lett és ezért törvénnyé vált, a hatósággal, az uralkodóval minden érintkezésben. Még a legszimplább rendőrtisztviselővel szemben is a polgárnak alázatosságát halk beszéddel kellett dokumentálnia. A nővel való érintkezésben a halk beszéd azonkívül „gáláns” is lett. Zenévé és muzsikává lett a nő füle számára. Minden egyes kimondott szó nyájaskodás az érzékeivel, a beszéd tehát ezer ilyen nyájaskodást képvisel. A pikantériákat pedig, melyekkel minden társalgás fűszerezve van, már azért sem kiabálják ki hangosan, mert beszélő és hallgató számára éppen ebben a delikát fátyolozottságban rejlik a gyönyörűség legfőbb része. A nyelv legközelebbi korrektúrája a tartalmi világosság megszüntetése volt, amelyet a renaissance annyira megkövetelt. A világosságot az ancien régimeben nehézkesnek, az ennek megfelelő szavakat pedig illetleneknek tartották. Ez is a szalonnak, az uralkodó és birtokló osztály legfontosabb miliójének következménye. A szalon kölcsönös koncessziókat követel meg, itt nem térhetnek ki oly könnyen egymásnak az emberek, mint az utcán s éppen ezért a régebbi egyértelműség helyébe a szó többértelműsége lépett. Ezenkívül a szó többértelműsége az abszolutizmus mindenhatóságának eredménye is, mely a beszélőt mindig óvatosságra intette. Ezzel azonban a nyelv nem csak gazdagabb, hanem símulékonyabb, nemi dolgokban pedig mindenekelőtt raffináltabb lett.

Mivel egyedül az érzéki élvezeteknek akartak élni, a raffinált kétértelműség lett a társalgás legkíváncsabb és legbecsültebb művészete. „Izléses és jónevelésű ember számára valósággal a bontonhoz tartozott, hogy gáláns kétértelműségeket szőjön bele a beszédébe”. Főleg a férfi kötelessége volt ez, ha egy hölgygel beszélgetett. S ha a beszélgetés a világ legártatlanabb és legértelmetlenebb dolgairól is szólt, a társaságbeli embernek értenie kellett ahhoz, hogy arcizmainak egyetlen megrándulása nélkül, szavainak okos megválasztásával és hangsúlyával pikáns mellékértelmet fűzzön a beszédhez. Ezt nevezték mulatságosnak. Aki mester volt ebben a művészetben, azt tisztelték, becsülték, ünnepelték s hírét vitték az összes szalonokban mint olyanét, aki minden csatákban győz. Akinek szelleme ellenben ezeknek a követelményeknek nem felelt meg, azzal a legjobb esetben is egykedvűséggel bántak el, még ha a legjelentősebb dolgokat mondotta is, vagy akarta elmondani. Unalmasnak, pedánsnak, élvezhetetlennek és ezért kiállhatatlannak tartották. Így van az, hogy ebben az időben még a politika és a tudomány legfontosabb kérdéseinek is van valami gáláns mellékíze. Ez volt az egyetlen lehetőség, hogy

valaki hallgatókat szerezzen, hogy megtartsa és érdekelje őket. Azonkívül mint már mondtuk, az emberek csak játszva akartak felvilágosodni.

Ha pedig történetesen a szerelem témája állt a társalgás középpontján, akkor az összes résztvevők valósággal tobzódtak a pikantériában, az urak provokálták, a hölgyek számára pedig a legnagyobb gyönyörűség volt, hogy elszólhatták magukat. Legszívesebben szerelmi kalandjaikról beszéltek, még pedig a legnagyobb részletességgel.

Sophie d'Houtetöt, akinek szalonjában Diderot járt és akinél az enciklopedisták tartották híres összejöveteleiket, néhány szerelmi szenzációját versbe foglalta és vidám boros kedvében fölolvasta ezeket vendégének, Diderotnak. Természetesen elkerülhetetlen volt, hogy ebben a légkörben minden asszony elveszítse legalább is lelke szüzességét, még pedig nem is hosszú idő múlva. Ezt a tényt már a kortársak is belátták. Egy hölgy azt mondja Rousseau-nak a társaságban szerzett tapasztalatairól: „J'ai conservé ma virginité, mais non mon pucelage.” De nemcsak a lélek és képzelet szüzessége dől romba, hanem minden mintha leginkább arra törekedne, hogy kiírta a szemérem minden maradványát. Hogy milyen mértékben sikerült ez, azt számtalan megmaradt dialógus bizonyítja.

Ezeknek a köröknek asszonyai nagy többségükben szinte éhesek voltak az ilyen beszélgetésekre és valósággal versengenek abban, hogy az ilyenfajta pornografiával szembeálljanak. Nemcsak hogy nem védekeztek az ilyen trágárságok ellen, hanem megfelelő válaszaikkal szinte kihívták a megfelelő folytatást. Bizalmas levélváltásokból és följegyzésekből sok fejedelmi udvarról tudjuk, hogy mennyire divatoztak a trágár szavak és tréfák a hölgyekkel való társalgásban és hogy sok hölgy szinte büszkeségének tartotta, ha hasonló módon buzdíthatta partnerét, vagy ha hasonló módon felelhetett, amikor cinikus élcekkel ostromolták.

A középosztályú polgárságnál, mint minden időben, ebben a korban is sokkal nagyobb tartózkodást találunk, éppen mivel itt nem az élvezet, hanem a szorgalmas munka az élet törvénye. A protestáns rétegekben pedig, ahol gyökeret vert a pietizmus, éppen ebben az időben fejlődött ki az a nagyfokú érzékiségellenes prűdéria, mely minden vidám szót bűnnek tartott. Ezek a rétegek főleg vidéken voltak. Itt nem volt helye a trágárságnak, legföljebb nagy titokban. Másképp volt a székvárosok polgárságánál, ezek már ezért is hatalmába kerültek minden irányban az udvari erkölcsöknek, mert a legkülönbözőbb módon összekapcsolódtak az illető udvar érdekeivel. Tehát itt ugyanaz a hang uralkodott. Jellemző példák erre azok a kétértelmű tréfás beszédek, melyek egykorú anekdotagyűjteményekben maradtak meg.

Ezekből a tréfákból világosan látható, hogy társas összejöveteleknél ugyanazokban a tréfákban leltek örömet, mint hajdan a renaissanceban, csak a formák lettek valamivel tetszetősebbek. H a férfiak egymás között voltak, akkor természetesen a legszókimondóbb viccek tetszettek. Legcinikusabban járták az ilyenek a diákság körében. Itt az igazán komoly beszélgetést alig ismerték. A társalgás csakis trágárságból állt. Némely diák azonban nem elégedett meg azzal, hogy diáktársai körében delectálódhatott ilyen módon, hanem különös gyönyörűséget talált abban, hogy az ilyen szellemi dorbézolás élvezetét még azzal is fokozza, hogy disznóságait nyilvánosan, tisztes polgárasszonyok füle hallatára mondja el, még pedig olyan módon, hogy a kikerülés lehetetlen volt s ezeknek védtelenül el kellett viselniök a disznóságok e záporát. Ezt úgy érték el, hogy két diákcsoport közrefogta a gyanútlanul sétáló asszonyokat olyan helyen, ahol a kikerülés lehetetlen volt s aztán a két csoport egymásnak kiabálta a legkézzelfoghatóbb trágárságokat. Az ilyen durva viselkedésnek aztán az volt a következménye, hogy pl. Giessenben tisztelességes asszony alig mert az utcára menni. Az ilyenfajta beszédől természetesen soha sincs messze a megfelelő tett.

Hogy az utcán még mindig a durva trágárság dominált, azt sok egyéb között az utcai énekesek által előadott nóták is bizonyítják, melyek mind spékelve voltak eléggé kézzelfogható trágárságokkal. Angliára vonatkozólag különösen érdekes, hogy itt a legilletlenebb nótákat nők, az úgynevezett balladásasszonyok adták elő.

Hogy különben a nép modorának gorombáskodó egészséges stílje még nagyon sokáig megmaradt és nem semmisítette meg teljesen az ordináré illetlenség, azt bizonyítják azok a prédikátorok, kik nem törődve az édes-savanyú ábrázatokkal, amelyeket fenn vágtak hozzájuk, még mindig használták ezt. A goromba modornak legimponálóbb képviselője a népi prédiákációkban a svábföldről való Ulrich Megerle, (1644—1709) a bécsi udvari templom prédikátora, akit természetesen inkább ismernek barátnevén, Abraham a Santa Claranak. Mivel ez az erkölcsbíró nemcsak goromba, hanem fölöttébb élces és szellemes is volt s mivel továbbá vakmerő igazságszeretete még a gazdagok és hatalmasok vétkeivel szemben is kitünteti, némely morálprédikációjának elolvasása még ma is föltétlen gyönyörűséget szerez. Közelről sem olyan szellemes, de semmivel sem kevésbé goromba volt a körülbelül száz évvel később működő izmaningi mezei páter, akihez egyidőben a közelfekvő Münchenből valósággal tódultak az emberek. Ez főleg a bibliai történeteket szerette népies formában előadni hallgatóinak.

Ahol a prédikátoroknál hiányozt az eredeti szellemesség, s ez természe-

tesen a nagy többségre vonatkozik, ez a modor vagy a banális káromkodásba, vagy az igazán ordináré utcai hangba fajult el, amelynek hangját néha még a templomi ének is átvette. A köznépnél még mindig tovább élő „gorombaságok” rovatába tartoznak a közmondások. Ezek szinte többek, mint durvák, de kivétel nélkül mind egészségesek. Nem olyan pikánsak, mint a szalonszellemesség, de aki természetesen érez, még ma is jóízűt nevet naiv bölcsességükön.

2. Az írott szó.

Az írott szó termékeiből első sorban a memoáriródmát kell figyelembe vennünk. Míg eddig ezeknek fontosságát ténybeli adataiban találtuk, most a szellemi dorbézolás kultuszának bizonyosságait keressük bennük.

Sok tekintetben nem is találhatunk megdöbbenőbb példára. A memoárok bizonyítják legjobban a viszonyokat, amelyek közt szerzőjük élt. Már pedig abból az időből jóformán egyetlen olyan memoár sem maradt, amelyben ne fordulnának elő botrányok leírásai idegenek vagy a szerző saját erotikus kalandjaiból, nagy számmal vannak pedig olyanok, amelyekben ez a fődolog, ahol a szerző valósággal tobzódik abban, hogy a saját és mások szerelmi élményeit a legbujábban kiszínezzék. Sőt ez utóbbiak nagyrészt a kor leghíresebb memoárjai közé tartoznak. Példaképen csak Casanova emlékiratait és Retif de la Bretonne gyónását említjük.

Annak megismerése, hogy ezeknek a memoároknak megírásánál a fantázia szembetűző és tendenciózus erősséggel működött közre, természetesen arra vezetett, hogy sokszorosan diszkreditálja az egykorú memoároknak leírt események dokumentáris értékét. Különösen az olyan történetírók számára, akiknek konstrukciójába nem illettek bele az abszolutizmus korának korrump közállapotai, mindig nagyon kényelmes menedék volt, hogy a memoároknak található ténybeli közléseket röviden az illető szerző spekulatív fantáziájának rovására írják és így könnyű szerrel megszabaduljanak tőle. Persze, ha más bizonyosságaink nem volnának, akkor valóban nagyon kockázatos dolog lenne, ha az ancien régime erkölceinek leírásánál a korbéli memoáriródmát közléseire támaszkodnánk. Ha a memoáriródmát izoláltan lenne meg, ha nem lenne erotikus költészet, ha nem lennének rendőrségi akták és bírósági

ténymegállapítások (de la Reynie bíró ügyiratai Voisin nagy méregkeverő pörében) és így tovább. Ha Casanova memoárjainak a zárdai életről szóló trágár leírásán kívül nem volnának meg Diderot Apácája és Voltaire vagy Rousseau írásai, ha ez és még sok egyéb más hiányoznék, akkor persze talán mellőzhetnők a memoárirodalom bizonyító értékét. Mivel azonban nagy

27. kép. Kosztüm egy párisi művészbálból.

tömegben vannak ilyen okmányok és munkák, melyek mind ugyanazt bizonyítják és az ellenőrzésnek sok más lehetősége is van, éppen azért a memoárirodalomból valami más következtethető, még pedig az, hogy bár ezek részleteikben, különösen erotikus dolgokban túloznak, kiszíneznek és retusíroznak, de azért legfőljebb plasztikusabb formában mondják el ugyanazt, amit

a többi csalhatatlan dokumentum szárazabb formában bizonyít. Eppen ennél az oknál fogva ténybeli bizonyoságképen nem szabad megvetnünk őket. Sőt ellenkezőleg: azt kell mondanunk, hogy az a mánia, hogy minden erotikus dolognál lehetőleg belemennek a részletekbe, éppen az, ami a kor erkölcsi életének tényeiről hihetetlen pontossággal infromálhat bennünket. Ez az egyik oldala a dolgoknak; semmivel sem kevésbé fontos a másik, amelyről ebben a fejezetben van szó, s amelynek konzekvenciáit senki sem vonhatja kétségbe. Az állandó és fantasztikus tobzódás erotikus leírásai, melyekkel a kor memoáirodalmának majdnem minden termékében találkozunk, hihetetlen mély betekintést nyújtanak az ancien régime emberének képzeletvilágába, szinte klasszikus módon bizonyítják a szellemi dorbézolás soha fenn nem akadó és egészen fanatikus kultuszának abszolút uralmát.

És még másról is van szó a memoárok szerzőinek ilyen fejezeteiben. Ilyen módon bizonyítják a minden időkben egyaránt föllépő exhibicionizmus vágyát, amelyről már beszéltünk. Hogy magunkat és másokat necsak általánosságban leplezzék le a világ előtt, hanem hogy magukat teljesen mezítelenül és a legbensőbb dolgaiknál mutogassák az egész világ szemeláttára. A raffinált képzelet számára a legnagyobb gyönyörűség volt, ha nyilvánosságra vihette saját szégyenét, ha a leggyalázatosabb dolgokhoz tanui voltak és ha úgyszólván nyilvánosan megalázhatta önmagát. Mivel azonban a valóságban ez mindig csak nagyon korlátolt mértékben volt lehetséges, tehát a nyilvános önkínzás és önmegalázás perverz gyönyörűségét legalább képzeletben és papíron szerezték meg. Másodsorban ez az, ami egy Casanovát, egy Tilly grófot, egy Retif de la Bretonnet, sőt egy Rousseaut is végső okként ösztökélt az ilyen gyónásaiknál. Csak a legtökéletesebb naivitás állapíthatta meg ebből csodálatraméltó igazságszeretetüket.

Ami az emlékiratokra szól, majdnem teljesen áll az egykorú levélstílusról. Itt is legbuzgóbban hódoltak a szellem dorbézolásának. Ilyen irányban bizonyosság az is, hogy a levélben előszeretettel foglalkoznak skandalumokkal és semmiről sem írnak olyan szívesen, mint ilyenekről. De nem ez a legfontosabb, sokkal jellemzőbb, hogy levelezés útján maguk a levélírók rendezték a leg-
raffináltabb botránytörténeteket. Ez olyan módon történt, hogy a társaság-
beli urak és hölgyek csupán azért folytattak terjedelmes levelezést egymással, hogy ilyen úton a lehető legpikánsabb módon szórakozhassanak a maguk és mások nemi életén.

A hölgyek elragadónak találják, ha ilyen módon írott szóban a legbujább képet festik legintimebb bájaikról és arról, hogy miképen és milyen helyzetben képzelet el a férfi az ő meztelenségét.

Legkörülmenyesebben a házasságtörés lehetőségével foglalkoznak levélben, végtelen válaszokban és viszonzválaszokban vitatják meg ezt a kérdést, hogy az élvezetek, amelyeket nyujt, felérnek-e a veszélyekkel, amelyek hozzákapcsolódnak. Az avant, pendant és après vizsgálódás tárgyává lesz és minden szempontból megvilágítják. Kölcsönösen meggyónják egymás gáláns kalandjaikat, amelyeket másokkal éltek át, leírják a szenzációkat, amelyek e közben érték őket és követelik, hogy levelezőpartnerük ugyanezt tegye. Hogy lehetőleg plasztikus leírást kapjon valaki egy bizonyos hölgynek elcsábításáról ennek barátjától, azt követeli, hogy dialógus formában mondja el a történeteket. S ez eleget tesz a kívánságnak, leírja a pásztorórát a megbotránkozás felkiáltásától kezdve, amellyel a hölgy az első támadás ellen védekezik, legyőzése utolsó sóhajáig. Hogy pedig egymást kölcsönösen a végletekig izgasák, mindkét részen szinte tobzódna a képzelt bűnökben és vétkekben, melyeket elragadónak tart a levélíró, de amelyek elkövetésére a valóságban sohasem volna bátorsága.

Az ilyenfajta szellemi dorbézolásokra, legalább is ilyen nagy mértékben, természetesen csak az uralkodó és birtokló osztály köreiből értek rá az emberek, itt azonban még a legfelsőbb rétegekben is szívesen foglalkoztak vele. Legklasszikusabb példája II. Frigyes porosz király levelezése nem kevésbé szellemes nővérével, az ismert bayreuthi örgrófnővel. Hogy a fivér és nővér pikánsan elmondhassák egymásnak véleményüket erotikus dolgokról, s amellet ugyanolyan pikánsan elmondhassák a saját érzelmi vágyaikat is, két kedvenc kutájukkal folytattatják ezt a beszélgetést. Diana, a király kedvenc kutyanősténye ír Folichonnak, nővére kedvenc himkutyájának és megfordítva. Itt természetesen mindig a kutyanőstény a támadó és a himkutyája a rezerváltabb fél.

A sikamlós beszédanyaghoz természetesen nagyon sok esetben a sikamlós szó is csatlakozott, mert csak nagyon kevesen rendelkeztek annyi szellemességgel, hogy a legvakmerőbb dolgokat tisztességes szavakkal mondják el. Azonkívül a trágár szavak a levélváltásban épp oly kíváncsi stimulálók, mint az élőlőszóban, még pedig mindkét részről. Éppen ezért a raffinement előszeregettel tobzódik bennük. Természetesen az obscén szavak használata magában még nem bizonyítja a szellemi dorbézolást. Ugyanazok az obscén szavak bizonyíthatják az ellenkezőjét is, a testi jólérzésből származó szellemi dorbézolást. Ezt már a renaissance is bizonyítja, ebben az időben pedig újból leginkább Bürgernek a göttingai kiadójával, Dietrich-el folytatott gorombahangú levelezése.

Ezeknek a különböző fajta levelezéseknek hangja természetesen csak idő-

beli összefüggésben van azzal, amit mi itt bizonyítunk. Mert Bürger levelezésének hangja minden inkább, mint a szenzációra éhes kéjencség bizonyossága, sőt inkább erőtől duzzadó ifjúi pajzánság, mely így tombolja ki magát. Éppen ezért bármily kevésbé kedvesek ezek a levelek szűzi fülek számára, tanúságai az új polgári egészségessé levésnek, az elhaló feudális kultúra túlterhelt raffinementjától való megszabadulásnak.

3. A pamflet.

Minden abszolutisztikus kultúrában gyakori jelenség a pamflet, sőt gyakran valósággal napirenden van. Pontosabban kifejezve: a szóbeli és képbeli karrikatura abszolutisztikus időben a névtelen pamflet jellegét öltötte magára, mely a háttérből küzd mérgezett fegyverekkel és lépten-nyomon megfenyeget mindenkit, főleg pedig a hatalom urát. Naiv emberek megbotránkoznak rajta. Nincs mulatságosabb dolog ennél. A háttérből jövő mérges pamflet elkerülhetetlen következménye az abszolutizmusnak, mely lényegében megtagadja a kritika jogát. Az igazságot semmiféle formában sem szabad elmondani, tehát mindenféle formában a hazugsághoz nyulnak. És aki nyíltan, szemtől-szembe nem győzheti le ellenfelét, annak nem marad más hátra, mint hogy a névtelenség biztos hátterébe vonuljon és onnan intézze támadásait. Bizony, nyal „gyáva” dolog ez. De ahol az ellenkező véleményre feleletül mindig a bitófa fenyeget, ott az ilyen gyávaság szinte természetes. Éppen ezért abszolutisztikus időkben nemcsak a titkos irigyek és rosszakarók fegyvere, akik minden korban felhasználják a pamfletet, hanem egészen magától érthető bősúja az elnyomottaknak. Még egy másik fontos oka van annak, hogy az abszolutizmus korában olyan gyakran élnek a pamflettel, vagyis a gyalázó írással, a szó szószerinti értelmében. Ezekben az időkben föltétlenül egyike a leghatásosabb eszközöknek, vagy legalább is hatásosabb, mint bármikor máskor. A botrány a hatalom eszköze volt, tehát eszköze a bukásnak is. Ahol minden személyes siker sokkal inkább mint bármikor, egyetlen ember szeszélyétől és kegyétől függött, ott főleg arról van szó, hogy erősen befolyásolják ennek az egy embernek érzését és ilyen módon befolyásolják a kívánt irányban. Ez legkönnyebben úgy érhető el, ha azokat a személyeket, akiket ki akarnak

szorítani kegyéből és akiknek helyét el akarják foglalni, minden skrupulus nélkül meggyanúsítják. Rövidesen olyan tettekkel és vétkekkel vádolják meg, amelyeket az illető mindenható úr mint speciálisan saját személye ellen irányuló vétkeket foghat fel. Feleségről vagy maitresse-éről elárulják azokat a ballépéseket, amelyeket azelőtt elkövetett, vagy a jelenben követ el; hogy a diadalmas vetélytársnő győzedelmét megkeserítsék, elárulták azokat az eszközöket, amelyekkel elérte ezt és így tovább. Mivel itt a cél az egyetlen törvény, amelyet követnek s mivel az állításért és leleplezésért senkinek sem kell helyt állnia, mert hisz az önfentartás érdekében a névtelenség mögé rejtőznek el, tehát a komiszkodással még a rágalmat is összekapcsolják. Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy minden pamflet csak rágalmakat tartalmaz, de mindenesetre a pamflet nagyon zavaros forrása az igazságnak. Azoknál a pamfletteknél, melyeket az elnyomottak bosszújának kell tekintenünk, viszont nagyon fontos indító elem a tényleges történés ideológus megítélése. Mivel ebben az időben, inkább mint máskor, a dolgokat az emberekből magyarázzák és nem mint kellene, az embereket a dolgokból és ezért például az uralkodó nyomor okát nem az abszolutizmus lényegében, hanem mindig csak az egyes, állítólag véletlen bűnös képviselőjükből látják, — éppen ezért a támadások elsősorban személyes gyöngeségek és hibák ellen szólnak. Az illetőt tehát mindenképp „rosszá” kell tenni, hogy így az általános megvetésnek szolgáltatassák ki. Azt remélték, hogy ezek a személyek elbuknak és a megtámadott közállapotok így megszűnnek. Mindazokhoz az elemekhez, melyek buján természetették a pamfletet, utolsóul hozzájárult még az általános botrányszükséglet. A botrány egyik legnagyobb szükséglete ennek a kornak. A lélekzetvétele, levegője, amely élteti, stimulálja, mely a legnagyobb boldogságot szerzi meg. Éppen ezért kétszeres érdeklődéssel vannak minden iránt, ami a botránnal összefügg. Ez bizonyára undorító jelenség, de a szabadság általános és állandó hiánya éppen a legrútább szenvedélyeket fejleszti ki. Ilyen irányban tehát a gúnyos pamflet egyszersmind a megsértett természet bosszúja; a képzelet tetszeleg az aljasságokban, mivel a világosabb magasságokba vezető utat elzárják előle.

Mindez okoknak összességéből s mindegyikből különvéve is az erotikus ok játsza a főszerepet. S megint csak ugyanezeknél az okoknál fogva épp oly erősen úgy a formában, mint a tartalomban. Még politikai dolgok jellemzésére is szívesen választják ki a nemi életből vett képeket. Így tehát állandó orgiáit ünnepli a szerzőnél és a közönségnél is a szellem dorbézolása.

Első sorban állnak az egykorú pamflet-irodalomban természetesen azok a támadások, amelyek a hatalom birtokosa, a fejedelem és a maitresse ellen,

ott pedig, ahol a hatalom fejedelemnő kezében van, ellene és kegyencei ellen irányultak. Egész köteteket tölthetnék tele ilyen gúnyversekkel, a prózai irodalom pedig egész könyvtárakat töltene meg.

Hogy kik voltak a szerzői ennek az irodalomnak? A feleletet erre a kérdésre megadják azok az intim árnyalatok, melyeken a legtöbb ilyenfajta pamflet csattanója fölépüle. Ezek mind kiváló szakismeretről tesznek tanúságot, ami csak azokban a körökben található meg, ahol nagyon jártasak a viszonyokban. Ebből következik, hogy a legtöbb ilyen gúnyvers a parketten született meg, nem pedig az utcán, mint az első pillanatra föltételezhető volna. Egész sereg gúnyversről és egyéb pamfletikus termékről határozottan tudjuk is, hogy szerzőjük pillanatnyilag legyőzött vagy tartósan mellőzött vetélytárs volt.

Határozottan meg kell állapítanunk, hogy a pamfletikus termékeknek ebben a nagy tömegében egyre-másra találkozunk a szatirikus műremekkel is. Még pedig nemcsak rövid epigrammákban, gúnyversekben és bonmokban, hanem terjedelmes prózai és verses szatirákban is. Példaképen csupán Diderot: „Fecsegő kincseit”, XV. Lajosnak és udvarának e pikáns szatiráját és Voltaire „Pucelle”-jét említjük meg, mely lehető legdrasztikusabb kigúnyolása a hősi kultusznak.

4. Gáláns irodalom és művészet.

Egészen igazságtalanul hangsúlyozzák folyton azt, hogy az ancien régime és főleg a rokokó művészete legjobb krónikása ennek a kornak és hogy már vonalaiból is a korszak igazi lényege sokkal jobban megállapítható, mint bármi más emlékből. Az előkelő rétegek életének legjobb krónikása tényleg a művészet, még pedig első sorban a képzőművészet. De amilyen sokat tud mesélni a művészet az uralkodó és birtokló, vagyis az élvező osztályról, olyan kevés lényegeset tud mondani a nagy tömeg életéről. Azonfelül ez a kevés is alapjában véve egészen hamis. Mert állandóan úgy látják, mint ahogyan a művészek megbízói a nép életét látni kívánták: idillikusan. A nagy tömegek megdöbbentő nyomorúságának nyoma sincs a művészetekben, éppen ezért minden ízében igaz a panasz, amellyel David illetve később a rokokó festőit,

hogyan tudniillik egyedül a gazdagok és hatalmasok szibarita vágyait szolgálták. Ez a szemrehányás azonban épp annyira érheti minden ország szépirodalmát is. A művészetnek ez az egyoldalúsága természetesen nem valami rosszakarat következménye, hanem öntudatlan és elkerülhetetlen eredménye a történelmi szituációknak. A művészet mindig annak az egy törvénynek hódol meg és szegődik szolgálatába, hogy ideológiusan magyarázza a kor főtendenciáit. Ez pedig az abszolutizmus idején a fáradhatatlan életélvezet volt. Ez a tendencia az ancien régime művészetében annál is inkább fejlődhetett tiszta művészi formává, mert ebben a korban, mint talán még soha máskor, minden más tendencia teljesen kikapcsolódott. Nem volt ebben a korban, mint tudjuk, az uralkodó osztályon kívül egyetlen más osztály sem, amelynek önálló léte lett volna s éppen ezért az uralkodó osztályon kívül a művészet számára sincs senki más iránytadó megbízó vagy vásárló sem. Éppen ennél az oknál fogva a fejedelmi abszolutizmus korában a művészet, minden más koroknál inkább, dicsőítő magyarázója az élvezők életideáljának és sohasem igazi krónikása az életnek. A művészek kizárólagosan megbízóik agyával gondolkodnak. Ugyanezen okoknál fogva oldódnak fel az ancien régime művészi formái mind a merő gráciában, a bájban, az eleganciában, a kellemben és a csodálatos tetszetősségekben, mert hisz ez volt az élvezők életfonalának ideálja. Továbbá ezért hiányoznak a tartalmi részből mindazok az elemek, amelyeket nem lehetett a grácia formáiba beleprésselni, az erőszakos, mindent szétromboló szenvedély, a semmit meg nem bocsátó gyűlölet, a tragikus, a borzalmas, az igazi erő és az igazi nagyság. Ezeket az elemeket az ancien régime művésze egyáltalában nem ismeri. S ha találkozunk is valahol a művészetekben igazi szenvedélyekkel, az csak a színházban lehet. Az igazi erények művészi ábrázolása szintén csak színház. Klasszikusan bizonyítják ezt azok a művészek, akik egész művészetüket ennek a célnak szolgálatába akarták szentelni. Példaképpen csak Greuze-t, a festőt említjük meg. Ennek a művésznak morális munkái a bujaság nem kevésbé sűrű mártásával vannak leöntve, mint a bűn szabadszájú dicsőítőié. Bűnbánó Magdolnai sohasem keltik a pótolhatatlan fölött érzett megsemmisítő megbánás fájdalmas benyomását, hanem meztelen bájaikkal mindig csak a megbánás pózának pikantériáját prédikálják. Azok a boldog anyák, amelyeket Greuze festett, mindig megmutatott dagadó kebleikkel, mindig azon kéjes gyönyörűségek elképzelését provokálják, amelyeket a férj a szerelemre termett asszony karjaiban esetleg a legközelebbi órában ismét meg fog találni. Egyszóval: a forradalmár is azoknak a nyelvén beszélt, akik ellen föltámadt.

Míg a művészetnek belső szükségességgel kellett dicsőítenie az élet fárad-

hatatlan élvezését, addig maga is csak a szellemi dorbézolás hangszere lehetett. Minden bizonnyal a legelragadóbb, de éppen azért gyakran a legraffináltabb is.

Mivel a szépművészetek egy bizonyos kor képzeletvilágának csak fokozott formáit és idealizált kiformalódását adják, így tehát az abszolutizmus

28. kép. Kosztüm egy párisi művészbálból.

A. Guillaume-tól.

korában a legtöbb költő maga is legforgalmasabb raktára a szellemi dorbézolásnak. A szerelem kizárólag mint szórkoztató alkalom szerepel műveikben; csak így analizálják és csak így ábrázolják. A szerelem magasabb eszméje azonban teljességgel hiányzik. Kizárólag a nemi élet pikáns mulatságoságaiban tobzódnak. Amellett nincs helyzet és nincs testi báj, amely tulságosan intim volna ahhoz, hogy szavakban ne írják le fotografikus hűséggel.

A hatalomra kerülő abszolutizmus idején, mikor az új dolgok számára új formákat kerestek és ezt végre a barokkban találták meg, akkor ez durva materiálissággal, nehézkesen és ügyefogyottan történt. A rokokóban, mikor a lábak már táncolni tudták a graciózus menuettet és mindent elárasztott a hatalom biztos érzetéből származó gondtalanság, akkor a szellem, a képzelet és a nyelv egyaránt átalakult és graciózusabb lett. Ezzel ugyan már nem fejezhették ki magukat érthetőbben, mert hisz ez lehetetlen volt — de most már lehetségessé vált, hogy az érthetőséget a graciózus pikantériával kapcsolják össze.

Az a számos vers, melyet eddigi fejtegetéseink folyamán ténybeli közléseik miatt idéztünk, mind teljes mértékben igazolják az akkori költészet termekeinek ezt a fő vonását.

A legpikánsabb dolgok közé tartozik, hogy a legérthetőbben nevezzék el az intim női és férfiúi bájakat. Így beszéltek a nő „szép öléről”, a „Vénusz barlangról”, a „szerelem édes kagylójáról”, a „kis rózsakagylóról”, a „szerelem tüzes poharáról”, a „szerelem meghasadt földi birodalmáról” és így tovább. És beszéltek „Amor áldozó botjáról”, a „szerelem büszke kútjáról”, a „fáradhatatlan áldozó papról”. Ezekkel a szavakkal az akkori költészetben nemcsak egyenkint, hanem száz meg száz versben találkozunk. Tartalmuk e kor felfogása szerint minden szépség összessége. Németországban a tizenhetedik század végén főleg a sziléziai költői iskola az, amely számára nincs méltóbb és nincs kívánatosabb pointe; így tehát ezeket a szavakat szőtték leggyakrabban és legszívesebben a versbe, sőt nagyon gyakran címül is ilyeneket választottak.

A szerelem gyönyörűségeinél viszont a legpikánsabbnak tartják azt, ha a szerető nő nemcsak ellentállás nélkül adja oda magát imádójának, hanem keze azonfelül szolgálatkész vezetője is lesz. Így tehát a költők ezt is megénekelik.

Ezen a helyen kell megemlékeznünk azokról a kifogásokról is, amelyekkel főleg a sziléziai költőiskola képviselőit illetik, hogy tudniillik alkotásaikban kizárólag a képzelet játékaról van szó, és hogy a szerzők a polgári életben fölöttébb tisztességes emberek voltak. Mindkettő teljesen igaz. Nincs is szükség tényleges alibijére annak, hogy ezek a költők életükben egészen nyárspolgári konvencionálissággal szerettek és éltek. Maguk a verseik adják legcsalhatatlanabb bizonyítékát annak. Verseik olvasásánál világosan érezhető, hogy tartalmukban soha sincsen másról szól, mint költött és emberésszel kiokoskodott szerelmi gyönyörűségekről, nem pedig igazi és viharosan végigkóstolt gyönyörűségek és boldogságok visszatükröződéséről. Innen van ter-

jengősségük és erőltetett mesterkéeltségük ez édeskés és kinyúlt verseknek. Az okoskodó értelemnek száz szóra van szüksége, mivel hiányzik az az egy, amelyet az igazi szenvedély adhatna tollába. De ezzel a megállapítással nem lehet tisztára mosni sem a költőket, sem a publikumot, ami mindenesetre szándéka volt azoknak, akik annyi nyomatékkal utaltak erre. Aki polgárilag kifogástalan életet élt, az legalább képzeletben volt kicsapongó. Mivel pedig ez nem teremtő fantázia volt, mely forrongó és itt túlsapó érzésekből született, hanem ellenkezőleg, elhervadt érzékiség, platonikus, tehetetlen sexualizmus, mely a szerelmet és a gyönyörűséget csak elképzei, ez eredményezi aztán azt a kínos benyomást, melyet ezek a költői termékek keltenek a mai olvasóban. Ahol pedig nem így történik, hanem ellenkezőleg, érdeklődésre és tetszésre találnak ezek a termékek, mint például a mi modern finomkodóinknál és esztétáinknál, akkor ez a tetszés megint csak ugyanezt bizonyítja. Mert a mi mai esztétáink is csak íróasztaluknál és könyvtáraikban érzik magukat Sardana-pal-oknak.

S ami áll a német költőkről, ugyanazt és ugyanúgy bebizonyíthatjuk a francia líráról is. Ahol a líra ilyen értelmességre iparkodott és hatását a szerelmi élet legintimebb leleplezésében és körülményes leírásában kereste és találta meg, ott a tréfának és a humornak kettős oka van arra, hogy trágárságokban tetszelegjék. Amit aztán alaposan meg is tett. Ezek semmivel sem kevésbé erősek, mint azok a dolgok, amelyekkel a lírai és morális költeményekben találkozunk, de itt a mi izlésünk is koncessziókat tesz, mert a humor, az élc és a szellem paralizálják a bujaságot és ezért jóízű nevetésben váltódik ki az, ami a líránál föltétlenül kényelmetlen fülledtségre vezet.

Természetesen ez nem a kor minden költői termékére vonatkozik. Ha Voltaire „Pucelle”-jének vakmerősége még ma is őszinte csodálattal tölt el bennünket, mert igazi nagy szellem nyilatkozik meg benne, azért Pironnak és társainak merészsége, mely a legborzalmasabb priapikus ódákat termelte, csak undorítót, piszkot hoz napvilágra, melyben a kor erotikus fantáziája elfajult és csak ebben a korban volt lehetséges, hogy ilyenek a nyilvánosság elé jussanak.

Már szó volt arról, hogy a regény, a novella, a szellemes dialógus, szóval az egész szórakoztató irodalom fejlődésének milyen kedvező előfeltételei vannak meg a fejedelmi abszolútizmus korában abban a törekvésben, hogy a társadalmi élet legfontosabb eseményeiről és vitás kérdéseiről is mindig csak játékos módon és élvezőként akarnak tudomást venni. Továbbá elmondottuk azt is, hogy éppen ezért mindent a szórakoztató multság formájába öltöztettek. Ezekkel kapcsolatban következik azután, hogy az előbb említett iro-

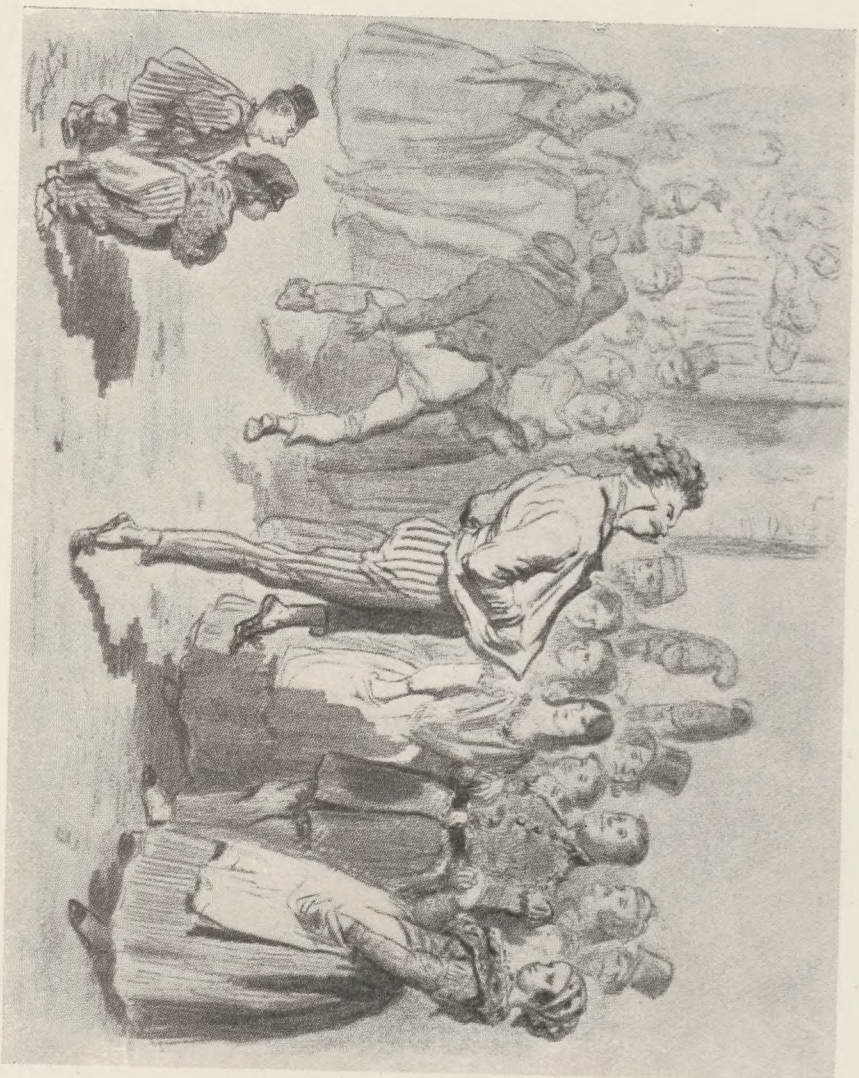

Molnár József: Fürdő nők.

Kakas a kosárbani. – Litográfia Doré-től.

dalmi kategóriák buján fejlődnek ebben a korban és ekkor élik meg első virágkorukat. Természetesen a szórakoztató irodalomnak ez a nagy virágzása azzal is összefügg, hogy egyre nagyobb olvasni tudó tömegek fejlődnek: a tizenhetedik század végéig bizonyos fokig mindig csak a kiválasztottak azok, akik jártasak voltak az olvasás művészetében.

Mivel azonban, s ezt újra hangsúlyoznunk kell, mindennel szemben kizárólag élvezőként álltak az emberek, éppen azért a dolgoknak éppen ilyen irányban kellett szórakoztatóknak, egyben tehát gálánsoknak is lenniök, különben épp oly kevésbé találtak olvasóra, mint az unalmas beszélő hallgatóra. Ez már akkor is közismert tény volt. Az írók éppen ezért gyakran ezzel okolták meg gáláns stílusukat és azt, hogy gáláns dolgokkal foglalkoztak.

De hisz teljesen elegendő, ha Franciaországra vonatkozólag Lafontaine, Voltaire, Rousseau, Crebillon, Diderot, Németországra vonatkozólag pedig Lessing, Bürger, Wieland, Heinse nevét említjük meg, hogy bebizonyítsuk, milyen nagy, mondhatnók uralkodó szerepet játszott a galantéria az egykorú irodalomnak még legjavában is. Ezeknek a klasszikusoknak majdnem minden munkája tele van erotikával. Hogy pedig az előbb említett írók legtöbbje éppen az előkészítő új polgári kor kürtöse volt, az annál is inkább jellemzi azt a tényt, hogy a gáláns elemek olyan fontos szerepet játszanak műveikben.

A realizmus, amelyre a korbéli regényirodalom törekedett, első sorban a flört, még pedig főleg az illegitim flört lehetőleg részletes leírásból áll. Amint ilyen dolgok kerültek szóba, a leírás rögtön terjengősebb, szélesebb és vontatottabb lett. Száz okot találtak arra, hogy lehetőleg sokáig foglalkozhassanak ezekkel a helyekkel, hogy újra meg újra visszatérjenek reá, s hogy egy pikáns szituációt ne hagyjanak el előbb, mielőtt még a legintimebb árnyalatait is teljes részletességgel és félre nem érthető szavakkal le nem festették volna. Mert a prózában épp úgy, mint a lírában, éppen a legintimebb helyeken voltak a legérthetőbben világosak. Ennek a módszernek elkerülhetetlen következménye volt azután, hogy a tulajdonképeni cselekmény ilyen leírások mellett teljesen háttérbe szorult, s végül egészen mellékes dologgá lett. Pszichológiai mélységről például egyáltalában nincsen szó. Épp ilyen elkerülhetetlen következmény a túlzás is: bizonyos bájak mindig „isteniek” és a nők bizonyos tekintetben mind istennők, a tökéletesség betetőzései és így tovább. Ez az örökös extázis teljesen a kor szelleméből következik, amely nemcsak általánosságban hódol a nőknek, hanem, mint már kifejtettük, minden egyesben a kíváncsú gyönyörök összességét találja meg.

Önkéntelenül és feltartóztathatatlanul vezetnek ezek a tendenciák az ero-

tikus regényhez, mely egészen leplezetlenül szolgálta a szellemi dorbézolás szükségleteit, még pedig a szerzőét ép úgy, mint az olvasókét. A tulajdonképeni erotikus regénynél másról sincs szó, mint a nemi aktus leírásáról. Nemcsak középpontja ez a regénynek, nemcsak csomópontja egy meghatározott fejlődésnek, hanem vele kezdődik és vele fejeződik is be, s a kezdet és vég között is csak erről van szó. A cselekménybeli probléma ennél fogva minden erotikus regényben egyenlő: minden szerző arra iparkodik, hogy a merőben fizikai gyönyör technikai lefolyását mennél kimerítőbben és mennél bujábban írja és fesse le. Mesterműnek tartották azt a regényt, mely a nemi kielégülés legtöbb és legmeglepőbb variációit adta elő.

Ilyen volt például „A karthausi kapus”. Amit a valóság megtagadott, azt legalább képzeletben akarták kiélvezni. Miután a szerelem így teljesen a szexuális vágyra redukálódott, ennek következtében az erotikus regényben a férfi és a nő csak nemi lény és mindkettő együttvéve csak a mennél gyakoribb egyesülés sűrített kívánsága. Ez különben az egyetlen alapgondolat, ami az erotikus regény lényegéből első elolvasásra kitűnik.

Az erotikus regények rubrikájába tartoznak a nagyszámban megjelent költött memoárok, amelyekben a mások vagy a saját élményeiket mondták el. Ezen memoárok közül Marquis de Sade műveit, az állítólag Mirabeautól származó „Vallomásaim”-at és a „Bölcselkedő Teréz”-t említjük meg. Ha ezt a három művet mint a szellemi dorbézolás föltétlen következményeit jellemezzük, melyek közül a másodiknál azonkívül még az a vágy is sarkalólag hatott, hogy pénzt keressenek vele, mindezzel természetesen még korántsem mondtuk azt, hogy egész tartalmát a képzelet költötte. A „Bölcselkedő Teréz”-ről és Mirabeau vallomásairól határozottan tudjuk az ellenkezőjét, de a Marquis de Sade műveiben is keverődik a költészet a valósággal. Bármilyen borzalomkeltőek is a Marquis de Sade részletesen leírt undorítósságai, mégis még ma is hasonlóan undorító pozitív adatokkal tudjuk bizonyítani mindenféle irányban azt az egykorú mondást, hogy: ezek a dolgok mind megtörténtek, mielőtt leírták volna őket.

Mivel mindkét rész, a szerző és az olvasó egyaránt szívesen tobzódna a szellemi kicsapongásban és mivel itt is pikánsabbnak tartották, ha a bűnös vallomások egy nő ajkáról hangzanak el, ezért a költött memomárok és önéletrajzok között nagyon gyakran fordulnak elő perditavallomások. Mert vajjon melyik asszony beszélhet több kicsapongásról, ki mondhat pikánsabbat, mint a hivatásos perditá? Senkitől sem hallhatnak pontosabb részleteket arról, amire mindenki nagyon kíváncsi, mert a csinos perditá idők folyamán a férfiak minden szeszélyével megismerkedik. Ez a meggyőződés tette aktuálissá

a perditavallomásokat. Ugyanaz az ok ez, amely néhány év előtt olyan nagy sikert szerzett a „Tagebuch einer Verlorenen”-nek. A tizennyolcadik században egyik legérdekesebb dokumentuma ennek az 1749-ben megjelent Fanny Hill memoárjai, melynek szerzője John Cleland. De még ebben a formában is vannak fokozások. A perditamemoárok legfőbb fokozása a keresett kerítő nő naplója, mert a kerítő nő végre is még többet tapasztal, mint a perditája. Ebből az ideából fogant meg az apokrif, de a kor szellemét nagyon jól jellemző „Portefeuille de Madame Gourdan” című levélgyűjtemény.

Szintén az erotikus regények sorába tartozik még egy más fajtája is az ilyen írásoknak, amely lehetőleg még bujábban termett, mint az álmemoár, tudniillik a költött erkölcsi prédikáció. Nem szabad csodálkoznunk azon, éppen az előbb mondottak alapján, hogy a szellemi dorbézolás kultusza alapján véve szoros összeköttetésben van a moralizáló irodalommal, mert hisz feltétlenül le kell írni a bűnt, ha harcba kívánunk szállni ellene. Még kevésbé csodálatos, hogy az erkölcstelenség ellen való küzdelmet csak álorcául választották, hogy takarója alatt a szellemi dorbézolásnak valóságos orgiáit rendezhessék. Csak meg kell konstruálni a kicsapongás legnagyobb vétkei, hogy az ellenük folytatott harc céljaira használhassák fel őket. Nagyon jellemző éppen erre a korra ez a mód, amellyel a szellemi dorbézolásnak szolgálnak, mert az ilyen moralizáló álorcássággal sem előbb, sem utóbb nem találkozunk ilyen mértékben. A legnagyobb álszeméremmel és egyben a legszemérmelenebbül s a leggyakrabban is a kolostorok vétkei, a jezsuiták zárdabotrányai és büntetési ellen folytatott küzdelem takarója alatt művelik ezt a pizkos mesterséget. Hogy mily raffináltan fűszerezik a disznóságot a morális céllal, azt legjobban bizonyítja az ilyen irányban annyira jellemző „Ecole de la Voluté”, mely állítólag az ellen szól, hogy a zárdákban mint csábítják el a gyóntatók az apácákat és noviciákat. A könyv 1447-ben jelent meg és nyomtatási helyül Hága van megnevezve, de valójában, mint a legtöbb esetben, Párisban került forgalomba.

Angliában a tizennyolcadik század közepétől kezdve volt még egy nagyon fontos kategóriája az ilyenfajta irodalomnak. Tudniillik a házassági elválás bíróságainak pörjelentései. Mivel az angol jog minden irányban biztosítja a teljes nyilvánosságot, a részletes pörjelentések a legalkalmasabb anyagot szolgáltatották a szellemi dorbézolás kívánságai számára. S tényleg az ujságok válási rovatai a legtöbbet és leginkább olvasott dolgok közé tartoztak. Itt kell még továbbá megjegyeznünk azt is, hogy Angliában a nők képezték nagy részét a hallgatóságnak minden olyan pörnél, melynél nemi dolgokról volt szó.

De a könyvkereskedői spekuláció sem szalasztotta el az olyan zsiros falatot, mint amilyenek a gyakori válópörök voltak, s ezért minden szenzációs válópörről szóló tudósítás könyvalakban is megjelent. S ez nem elég, hogy az olvasók minél jobban megértsék és megismerjék a pörben előforduló corpus delictit, minden könyvalakban megjelent válópöri tudósítás magyarázó képekkel volt ellátva.

Éppen ebből a legutóbb említett tényből, az olvasó fantáziájának képekkel való támogatásából, mindennél jobban bebizonyosodik, hogy az egykorú irodalom legnagyobb része csak segédeszköze a szellemi dorbézolásnak és hogy sok irodalmi terméket ilyen módon erőszakkal tettek azzá. Az illusztráció sohasem hiányzott, mert ettől függött a siker. Dorat ezt írja „Diable amoureux”-jében: ha munkáját képek nélkül adná ki, ez már eleve lehetetlenné tenné a sikerét. Gyakran meg éppen a kép volt a fődolog s tulajdonképen a metszet diktálta a könyvet. S amint a könyvből sohasem hiányzott a kép, úgy nem hiányzott az illusztrációból a gáláns hang. Mindent „gáláns” módon illusztráltak, még akkor is, ha történetesen olyan dolgokról volt szó, amelyekben egyáltalában nincsenek gáláns motívumok. Minden lerajzolt nő valami pikáns helyzetben van, vagy legalább is valami nuditást mutat; egy motiválatlan lábszárat vagy egy spekulatíven leleplezett keblet. A kertészleány, a varrónő vagy a mosónő nem dolgozik, hanem bepillantást enged meg intim bájaiba. A szoptató anya nem gyermeke éhségét csillapítja, hanem keble teltségét mutatja meg az olvasónak. Ahol pedig ezenfelül a szövegben szerelmi történetekről vagy szerelmi ügyekről volt szó, ott az illusztráció kizárólag az erotikusan pikáns pointeket húzza alá. Azonkívül pedig minden illusztráció az illető helyzet sikamlósságát hangsúlyozta, úgy hogy az olvasó a dolgoknak csak ezt az egy oldalát láthatta és csak ilyen irányban egészíthette ki képzeletében. A számtalan ilyen illusztráció közül első sorban azt a számos képet említjük meg, amelyek Lafontaine meséinek és Voltaire Pucelle-jének kiadásait díszítik. Mindezekből a képekből világosan látható, hogy nem Voltaire szellemének groteszk humora, sem pedig grandiózus vakmerősége ihlette és termékenyítette meg az illusztrátort, hanem mindig csak az illető helyzetek raffinált pikantériája. Hogy pedig az illusztrációkkal kizárólag a szellemi dorbézolás szükségleteit elégítették ki, azt mindezek az illusztrációk még azzal is bizonyítják, hogy az összes rajzolóknak mindig ugyanazokat a pointeket választják ki és minden motívumot, kivétel nélkül, ugyanazon módon tárgyalnak. Példaképen utalunk Boccaccio arra az ismert elbeszélésére, mely a bognár feleségéről szól, aki szeretőjét a hordón boldogítja, még pedig abban a pillanatban, mikor a férje a hordó belsejében azzal foglalkozik, hogy meg-

vizsgálja, vajjon az jó állapotban van-e. Az a motivum ez, hogy a nő hűtlenségének legnagyobb gyönyörűségét akkor élvezzi, ha férjét ennek jelenlétében csalja meg. Ezt a vekmerő elbeszélést Lafontaine megverselte és meséi között található meg. Mivel pedig a férjet ennek jelenlétében felszarvazni az ancien régime legkedveltebb motivumai közé tartozik, éppen azért Lafontainenak ezt a meséjét számtalanszor illusztrálták és amilyen sokszor, olyan raffináltan is. Mindegyik rajzoló ugyanis teljesen következetesen lemondott arról, hogy a cselekmény lehetőségét a helyzetben okolja meg. Természetesen azért, hogy a férjnek csak a fejét kell elfordítania, s már tudomást szerezhet felesége hűtlenségéről, már magában véve is a legvégsőkig fokozza a helyzet pikantériáját. S amint ennek a motivumnak illusztrációjánál eljártak, ugyanúgy végezték dolgukat az illusztrátorok általában.

A szöveg az illusztrátor számára mindig csak többé-kevésbé megfelelő kiinduló pont volt, hogy saját magából önállóan gyönyörködtesse valami erotikus látványosságban a közönséget. Hogy az illusztrációkhoz előszeretettel választják a legvakmerőbb motivumokat, azt kitűnően bizonyítja még Lafontaine „Le Bat” című elbeszélése. Hogy hosszabb távolléte alatt felesége hűségét biztosítsa a festő, életvidám asszonya testére egy szamarat fest. Ugy gondokodik, hogyha felesége megcsalja őt, a képnek teljesen vagy részben tönkre kell mennie. Mivel azonban az így megjegyzett nőnek szeretője férjének egyik nagyon ügyes tanítványa, nem nagyon félnék ettől a veszélytől. A férfi visszatérése előtti napon egyszerűen újrafestették a szamarat, mely időközben tényleg eltűnt. Ezt a kétségkívül fölötte pikáns jelenetet újra meg újra megrajzolják. Rousseau művei nagyon jellemző példái annak, hogy a csak valamiképp is alkalmas munkát mint teszik az illusztrációkkal szinte erőszakkal trágársággá. Azokat a gáláns természetű jeleneteket, melyeket Rousseau elmond, számító vállalkozók több ízben egészítették ki pikáns rézkarc kollekciókkal. Ez erotikus képkommentárok közül legfigyelemreméltóbbak Morland értékes karcai, melyek úgy ábrázolják e szerelmi jeleneteket, hogy a nézőnek már semmit sem kell kitalálnia. Sterne „Tristram Shandy” című regényét kell még megemlítenünk, melyet szintén Morland egészített ki hasonló módon. Ilyen módon tehát könnyű szerrel elérték, hogy még a legártatlanabb könyvek is a szellemi dorbézolás szerszámaivá szegődtek.

A legközelebbi és legfontosabb kérdés még csak ez: kik voltak ennek az irodalomnak a fogyasztói. Nagyon könnyű általános feleletet adni erre a kérdésre. Önkéntelenül is megadja a feleletet a könyvek relatív és pozitív drágasága, mely nemcsak általános sajátsága a könyvirodalomnak, de amely még

talán sehol sem volt olyan nagy, mint az ilyenfajta irodalomnál. Egész sereg gáláns írásmű valósággal a bibliografusok ingyenc falatja és Lafontaine meséi, Boccaccio vagy a Pucelle némely kiadása, melyeket Eisen Boilly, Gravelot vagy mások rézkarcai díszítenek, legragyogóbb termékei a korbéli könyvművészetnek. Ezeknek a műveknek vásárlóit tehát feltétlenül a felsőbb és fizetőképes körökben kell keresnünk. Azonban itt is csak egészen szűk kör lehetett ez: igazi világfiak, gazdag szibariták és más hasonlóak. Természetesen ebben a korban, mikor a pénzarisztokrácia a feudális udvari nemességgel olyan szép egyetértésben törekszik az epikureusi életélvezésre, ez a kör már magában véve sem lehet túlságosan kicsi, azonban mégis csak az a réteg volt, mely minden időkből vásárlója az ilyenfajta irodalomnak. Erre a korra azonban föltétlenül jellemző az, hogy az összes vásárlóképes osztályok fogyasztói voltak a gáláns, illetőleg erotikus irodalomnak és hogy azok, akik Lafontaine drága kiadásait nem vehették meg, egyszerűen egy olcsóbbat vettek vagy legalább is megvásárolták az erotikus zsebkönyveket és almanachokat. Ezeket akkoriban mindenki a zsebében hordta, sőt gyakran a ruhákban külön zsebef készítettek számukra. Zsebkönyv formában jelent meg a gáláns írások nagy többsége.

Bármilyen fontos már magában véve is az a megállapítás, hogy a gáláns irodalom fogyasztói az összes fizetőképes osztályok, még sokkal fontosabb: hogy a nők nem zárják ki magukat ebből, sőt ellenkezőleg, ők maguk a ki-mondottan erotikus írások leglelkesebb olvasói.

Gáláns vagy erotikus könyvek gyakran szerepelnek hölgyeknek adott ajándéknak. A verses vagy prózai pikáns elbeszélés, a raffinált regény vagy dialógus egyetlen budoárból sem hiányzott tehát, ott feküdtek a toalettasztalon, ott rejtőztek a munkakosárban és egyedüli szórakoztató olvasmányai voltak nagyon sok hölgynek.

De nem elég az, hogy ezek az idegizgató erotikumok ott feküdtek az öltöző asztalokon, vagy megvoltak ugyanannyi hölgy könyvtárában elrejtve, —nagy szeretettel gyönyörködtek ebben az irodalomban a templomban is. Az élet megkövetelte az álszenteskedést és a templombajárás elkerülhetetlen volt. Amde azért mégis feleslegesnek tartották, hogy a jámbor prédikáció alatt unatkozzanak. Ezt a veszélyt úgy kerülték el, hogy a prédikáció idejére egy gáláns könyvbe mélyedtek el. Csak az imádságos könyv bekötési táblájába kellett öltöztetniök az ilyen tisztességes könyveket, hogy egészen zavar-talanul hódolhassanak ennek a raffinált mulatságnak. S ez olyan kibuvó volt, mely akkoriban minden országban valószínűleg nagy mértékben divatozhatott. Egész sereg feljegyzés tájékoztat bennünket erről a szokásról.

Magától értetődőleg az ilyenfajta irodalom sohasem hiányzott a galantéria hivatalos helyein. A Petites Maisons könyvtárai főleg a kor elegáns erotikumaiból állítottak össze, az előkelő nyilvánosházak könyvgyűjteményei pedig mindig a könyvpiac legerősebben erotikus termékeiből álltak. Egy ilyen jobb-fajta házból sem hiányoztak a „Positiok”, az úgynevezett „Aretino helyzetei” vagy az „Academie des Dames”. Ilyen címen idők folyamán egész sereg rézkarc-sorozat jelent meg, melyek a nemi aktus különböző lehetséges állásait vagy más buja csoportozatokat ábrázoltak. Ilyen módon stimulálni akarták a nézők gyönyörűségét vagy pedig sarkalni a valóság variálására. Casanovánál aztán többször szó is van róla, hogy ő és barátnői orgiáknál bizonyos csoportozatokat e mű nyomán rendeztek.

A hatóságok magatartása ezzel az irodalommal szemben mindenütt a megszokott. Stereotip elnézés, melyet időnként meg-megszakít egy-egy erkölcsös roham s ilyenkor aztán elkobzásokra és üldöztetésekre került a sor. Amde az ilyeneket csak azokkal a termékekkel fogatosították, melyek egyenesen a nagy tömeghez szóltak — ha felségsértés, vagy az egyház kigúnyolása fordult elő bennük. Az előkelőbb stílusú pornográfiát tulajdonképpen sohasem üldözték, mert hisz ez nemcsak a föld hatalmasai számára, hanem gyakran ezeknek egyenes megbízásából készült.

5. Erotikus képzőművészet.

A kor képművésze számára két feladat termett ebből a szituációból: hogy a tárgy megtalálásánál elsősorban pikáns motívumokat keressen, másodszor, hogy minden helyzetet, még a legsemlegesebbet is, valami módon erotikus értelemben pikánssá tegyen. Az első feladat teljesülését a korbeli művészeknél nagyon egyszerűen be lehet bizonyítani. Alig is kell példákkal igazolni, hogy főleg a rokokó művészetében a pikáns motívumok mindennel szemben túlsúlyban voltak. Mindent ábrázoltak, ami valamiképpen pikáns volt. Első sorban a kölcsönös csábítás minden fázisa a legmindennapibb motívuma.

A második feladat teljesítése, hogy minden helyzetet, még a legközömbösebbet is, valami módon erotikusan pikánssá tegyenek, vagy a már magában véve is erotikus helyzetet valami módon pikánsan fokozzák, ennek kimutá-

tása már mélyebb megokolásra szorul. Mert éppen itt tevékeny leginkább a kor raffinementja, mely mindent unalmasnak talált, ami nem volt erotikus és éppen ezért minden erővel azon volt, hogy az unalmat elűzze. Az első eszköz, amelyet felhasználnak, a milió nyújtja. Ha a jelenet a szobában játszik, akkor a legtöbb esetben ez a szoba a háló vagy a budoár; „az ágy szélén”, ez az a helyzet, amely mindig a szerelem oltárát juttatja eszükbe. Szabadban játszó jeleneteknél a legkedveltebb milió a rejtelmes kertészlet vagy a park, mely már magában is a nyájas pásztoróra képzeletét kelti föl a szemlélőben. A másik eszköz, amelyet a legnagyobb raffináltsággal alkalmaztak az, hogy mindenképen valami meztelenség látható: egy felcsúszott szoknya vagy egy föllebbent vállkendő. Egyáltalában nincs kép, amely ne volna valami meztelenség, s a décolletage mindig raffináltabb, mint amilyen a valóságban lehetett. Azonkívül mindig észrevehető, hogy nem a helyzet valódisága, hanem pikantériája volt mindig fontos és mértékadó a művész számára. A jó anya nemcsak csecsemőjét táplálja a képen, hanem kíváncsi asszony is, a bolti tolvajnőt pedig úgy ábrázolják, hogy a lopott holmit nem a zsebébe rejti, hanem szoknyái alá, úgy hogy annak, aki leleplezi, ide kell nyúlnia a lopott dolgokért.

Ez volt a mindennapi forma. A tulajdonképeni raffinement csak ott kezdődött, mikor arról volt szó, hogy a legártatlanabbul gáláns jelenetekhez egyben obscén képzeteket kapcsoljanak, vagyis, hogy a néző önkéntelenül azt képzelje el, amit a férfinél és a nőnél a ruhák elrejtene, hogy ezeknek titkos erotikus gondolatait és szándékait vagy esetleg azt is, amit az illendőség nem enged meg szavakban elmondani, félre nem érthető szimbólumokban fejezzék ki a hozzáértő előtt. Ezek a nőnél: „én akarok”, „én még egyszer akarok”, a férfinél: „lehetne”, „lehet”, „lehetett”, „nem lehet többé”. Az első képzet-társítás, mely a kor véleménye szerint egy asszony láttára kialakul az emberben, ölének elképzelése, hogy ezt kíváltsa a nézőből, két szimbólumot teremtett a kor művészete: a fészket, melyben kis madarak ülnek és a kalitkát. Az előbbi a képen ábrázolt nő rendszerint az ölében tartja és naiv pillantással ezt kérdezi: „Hát nem szép fészek ez? Ki ne szeretne véle játszani?” A kalitkával, amely mintegy véletlenül mellette áll vagy fölötte lóg, helyel-közzel pedig úgy van elhelyezve, hogy még a legnaivabbak is tisztában lehetnek az értelmével, a nő a saját kívánságait fejezi ki vagy egyetértését a férfi kívánságaival. „Milyen egyszerű dolog lenne, ha a kalitkába egy szép madár kerülne?” Ezt kérdi a leány a szomszéd fiától, akinek állítólag szép madár van a kalapja alatt s aki saját kezével nyitja ki a kalitka ajtaját.

A boldogan szerelmes nő felett a jól bezárt kalitkában buzgó énekesmadár

dalol, aki a világon semmiért sem cserélné el ezt a kalitkát. A szerelemre vágyó nő „akarak” vagy „szeretnék” kívánsága számára a kor egy másik szimbólumot teremtett a kedvenc macskájával játszó nő képében.

A férfi kívánságait épp úgy fejezték ki mint a renaissance-ban, míg ott a tör volt, mely a férfi akcióképességét kifejezte, itt leggyakrabban az egyenes hosszú kard. Büszkén hordja kardját az ifjú, hegye a földre csapódik és szikrákat szór, vagy pedig átnyújtja a leánynak, aki a köszörűkövet hajtja, hogy élesítse meg. A parasztnál, aki nem hord kardot, ugyanazt mondja a hatalmas bunkó, egy székhöz lába, vagy az előtérben feltűnően elhelyezett lapát vagy seprűnyél. A nemi aktust magát nagyon gyakran úgy szimbolizálják, hogy a nő egy tűt tart, amelybe a férfi fonalat akar befűzni.

Ezek ilyen irányban a legfontosabb szimbólumok. De még sok más dologgal társítja a fantázia ugyanazokat a képzeleteket. Ilyen módon érték aztán el, hogy minden kép erotikus lett. De elérték egyszersmind azt is, hogy a teljesen erotikusan gondolt képnek megnyissák az utat a nagy nyilvánosságba. Ezekben az akkor mindenki számára érthető szimbólumokon kívül volt ebben a korban még egy egészen különös mód, amellyel még az úgynevezett „tisztességes” képeknek is erotikus, pornografikus hangsúlyt adtak. Ez a módszer abban az eljárásban állt, mely minden képhez értő ember előtt „a lefedés előtt és után” elnevezés alatt ismeretes. A kép két különböző állapota ez. Akkor nagyon sok metszet jelent meg ilyen kettős kiadásban.

Ezzel azonban még mindig nem elégült ki a kor nagy szükséglete erotikus képekben. A tulajdonképeni élvező világ számára az eddig ismertetett mód-szerek tulajdonképen csak kis tréfákat jelentenek. Ezekben a körökben a szerelmet a legabszolútabb realitásban akarták ábrázolva látni, nem csupán szimbólikusan. A flört minden formáját, minden fokozását, egészen a nemi aktusig. Ezt pedig minden lehető helyzetében és változatában. Tehát épp úgy, mint az erotikus regényben vagy költeményben. Ez természetesen megdöbbentően nagy műsort adott, amely számára épp oly kevésbé vannak határok, mint az erotikus költemény vagy erotikus regény számára. S a korbéli művészek, első sorban az úgynevezett kismesterek, de az igazi nagy művészek is nem lették se végét se hosszát, hogy a kornak leróják ezt az adóját és a saját vágyukat a szellemi dorbézolás után s a mások vágyakozását is ilyen intim erotikus ábrázolásokkal elégítsék ki. Eppen ezért szinte kimeríthetetlen az az anyag, mely ilyen irányban rendelkezésünkre áll. Ha pedig ehhez még hozzávetjük, hogy ez a gazdagság már csupán maradék, mert hisz a prűdéria megsemmisítő küzdelem első sorban ezek ellen a tárgyak ellen irányult, akkor igazán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy ebben a korban a nyilvános és privát fantá-

zia a művészien ábrázolt erotikus képzeteknek valóságos tengerében fürdött. Még pedig a kor kezdetétől lehanyatlásáig, mert az ancien régime minden fázisában nagy szerepet játszik az erotikus kép, leginkább természetesen 1700-tól kezdve, amikor szinte mindennap valami újat teremtett ilyen irányban.

Mindezen ábrázolások számára pedig a legkülönbözőbb alkalmazásokat találják. Nagy többségük elsősorban a könyv illusztráció céljait szolgálja. Hasonló módon gyakori az erotikus kép alkalmazása a használati tárgyakon, mint például dohányszelencéken, legyezőkön, dobozokon. Míg a drágább dobozoknál a képeket ráfestették vagy beillesztették, az olcsóbb dobozoknál egyszerűen ráragasztották a kivágott képeket. Számtalan sok kis erotikus képet metszettek éppen erre az utóbbi célra. Azonkívül a gazdagok és előkelők nagy kedvvel gyűjtik az erotikus képeket, hogy egyedül vagy pedig gáláns barátaik és barátnőik látogatása alkalmával gyönyörködjenek bennök. De nemcsak a profán pillantások elől eldugva nyer elhelyezést az erotikus kép, hanem kedvelt faldisz is az előkelők házaiban. Minden szerelemnek szentelt hely falát ezzel díszítették. A petite maison, a hálószobát, a gáláns alkóvokat, sőt sok előkelő hölgy budoárját is. De nemcsak karcokat alkalmaztak faldiszül, hanem számos eredeti pasztell guachet és olajfestményt is. Kedvelt sportja volt a gazdag embereknek, hogy petite maisonjaik falát, maitresseük budoárját a legvakmerőbb erotikus képekkel díszítsék, még pedig nagyon gyakran a kor legnagyobb művészeivel. Leghíresebb példája ennek az a képsorozat, amellyel Boucher díszítette XV. Lajos megbízásából Pompadour hálószobáját. Jóformán nincs is olyan tekintélyesebb festője ennek a kornak, akinek kezéből ne került volna ki egész sereg kép ilyen célra. Lancret, Pater, Bourher, Fragonard, Saint-Aubin, Baudouin és a többiek mind, mind bizonyára az ilyen megbízásokkal csinálták a legjövedelmezőbb üzleteiket.

Még egy nagyon jellemző körülményre kell itt figyelmessé lennünk. Az ilyen erotikus csoportozatok szereplőinek arcvonásai nem mindig csupán személytelen pásztorokat vagy pásztorleányokat, hanem nagyon gyakran a kép tulajdonosait és tulajdonosnőit ábrázolják. Míg a renaissance-ban az emberek a szeretőjüket legszívesebben királyi meztelenségükben festették meg, most úgy becsülték meg őket, hogy lehetőleg valami frivol helyzetben, egy erotikus regény olvasása közben, erotikus álmodozásba elmerülve vagy a szeretőre való buja vágyakozásban, főleg pedig cselekvőleg, tehát a gyönyör extázisának különféle stádiumában festették le. Az előkelő társaság sok hölgye a legnagyobb gyönyörűségnek tartja, ha ilyen módon lefotografáltatja magát. Marie Antoinette egyik udvarhölgyétől származik, a „Mémoires secrets” tanu-

sága szerint, a következő mondás: „Az ember úgy festesse le magát, ahogy a legszebb. A férfiak számára azonban sohasem vagyunk szebbek, mint abban a helyzetben, mikor megengedjük, hogy meglebbentsék a szoknyáinkat.”

Az ilyen ábrázolások erkölcstörténeti megítélése számára legfontosabb körülmény, melyet mindig előtérbe kell helyezni, az, hogy ilyen módon mindenki objektuma lett az egész világ bujaságának, s az illető nőt, akit mindenki ismert, bizonyos fokig mindenki némbérévé proklamálta. Mert hisz ezekben a képekben nemcsak egyedül gyönyörködtek, hanem mind nyilvánosságra, kereskedésekbe is kerültek. Mindenki megvehette őket és minden pénzes ember a megbízóval együtt gyönyörködhetett Nelly Gwyn, Madame Pompadour, O'Morphi bájaiban, szóval mindazon hölgyekében, akik ilyen erotikus intimitásban mutogattatták magukat.

A szellemi dorbézolásnak ezzel az epoteozisával szemben már csupán egy lehetőség van, hogy a saját bujaságukat és a másokét is fokozzák: mikor nemcsak az erotikus képeken, hanem személyesen és nyilvánosan szeretkezve lépnek fel. S az ancien régime uralkodó osztályai elérték ezt a végső csúcst is az „elfogulatlanság”-nak — mint ahogy az ilyenfajta erkölcsök dícsérői nevezni szeretik ezeket. Még pedig a privát színpadon.

Az az út, amelyet a színpadnak még meg kellett tennie, hogy a dolgok erre a végső pontra kerüljenek, nem is mutatkozik olyan túlságosan nagynak, ha ismerjük, minthogy erről már szó volt, azt a hangot, amely nemi dolgokban különben is divatozott a színpadon. Ennek a hangnak továbbfejlesztése volt az a program, mely egy félszázadon keresztül legkívánatosabb mulatsága volt a feudális társaságnak. Természetesen ehhez külön színtérre volt szükség, mely csak bizonyos intimebb köröket fogadott magába. Megteremtették ezt a privát és műkedvelő színpadon.

Az ilyen magánszínpadokat szívesen kapcsolták a pompás petite maisonokhoz. Itt természetesen maga a hely jó előre meghatározta az előadásra kerülő darabok jellegét. Bizonyítja ezt minden ilyen színrekerült darab, amelyet elolvasunk, már amennyiben ezek megmaradtak. Ez természetesen nem túlságosan gyakran fordul elő, mert a legkevesebb jelent meg közülük nyomtatásban is. De az a kevés, ami leírott szövegek könyvek vagy jelenetleírások formájában reánk maradt, minden kétséget eloszlat az ilyen intim előadások hangjára és tartalmára vonatkozólag. Megláthatjuk belőlük, hogy mitológiai képek előadásánál az istenek és istennők vagy egészen meztelenül jelentek meg a színpadon, vagy pedig itt a nézők szemeláttára vetköztették le őket valamilyen oknál fogva.

Nagy szenvedéllyel kultiválták a meztelen balettek rendezését, melynél

mindkét nem szintén egészen meztelenül vagy nagyon is indecens kosztümökben táncolt. Ezekben a balettekben nem is olyan ritkán az opera legjobb táncosai és táncosnői szerepeltek. XV. Lajos, Károly Sándor württembergi herceg és más uralkodók, külön előadásokat rendeztettek a maguk számára, amelyben erotikus balettek kerültek színre. Guimard, a híres párisi táncosnő, a tizennyolcadik század második fele minden fizetőképes rouéjának, favoritként pedig Soubise hercegnek aranyakban fürdő maitresse-e, azon a privát-színpadon, melyet Soubise építtetett a számára, hosszú időn keresztül minden héten rendezett erotikus baletteket, melyekben barátai és szeretői mulattatására maga is föllépett.

A balett azonban olyan nagy apparátust igényelt, amilyent csak nagyon kevesen engedhettek meg maguknak. Éppen ezért hasonlíthatatlanul gyakrabban találkozunk tulajdonképeni színdarabokkal. Ezekhez is, mint a némajátékokhoz, sokat használják fel az ókorból vett erotikus klasszikus motívumokat. Ezekben a darabokban és ilyen módon tárgyalták meg a klasszikus történelem minden gáláns epizódját, az egész Olympus minden istenmondájával együtt. Az utóbbiak közül csak Herkules állítólag tizenharmadik munkáját említjük meg, amely abból állt, hogy tizenkét szűzet kellett defloreálnia. Legkedveltebbek voltak azonban az egy és kétfelvonásos erotikus pásztorjátékok és aktuális társasági darabok. Az erotikus társasági darabokat azért is kedvelték olyan nagyon, mert ezekben hódolhattak leginkább közönséges trágárságoknak. Trágárságban tobzódott a költő és a publikum számtalan esetben. Pompadour asszony elragadónak találta, hogy Piron irtózatossá odáját Priapuszhoz, magával a szerzővel adassa elő; sőt ennek az opusznak ajánlását is elfogadta és a szerzőt évjáradékkal jutalmazta meg.

Szinte fanatikus szenvedéllyel tódult az ilyen előadásokhoz mindenki, aki csak valamiképen az előkelő világhoz számított. Ebben a nagy érdeklődésben pedig mindenekelőtt az lesz nyilvánvaló, hogy milyen általános és fanatikus szolidaritást éreznek az uralkodó osztályok mindazzal, ami csak valamiképen összefügg a szellemi dorbézolás kultuszával. Legfontosabb logikája pedig mindennek ez: mivel az életben csak ezzel éreznek szolidárisan, azért a feudális társadalom már régen maga végrehajtotta magán a halálos ítéletet, mikor a tizennyolcadik század végső éveiben a győzedelmes polgárság meghozta a verdiktet.

És a feudális társadalom a legundorítóbb halálnemet választotta, amely csak lehetséges: megfulladt a saját piszkában.

29. kép. Az élet karneválja.
Gavarni-tól.

(Vége a harmadik főkötetnek.)

TARTALOM

	Oldal
I. A gáláns kor ideálja asszonyban és férfiban	5
1. A nő szerelemkivánása	5
2. A jogi formula	12
3. Az ancien regime hősalakja	37
4. Az orgia	39
5. Vénusz és Priapusz papi ruhában	54
6. A korbács	60
7. A szajha a trónon	65
II. Az engedélyezett galantéria	84
1. A szerelem utcai árusítása	84
2. A bordély	92
3. A prostitúció ügynökei és alkuszai	113
4. A rózsa tövise	127
III. A korcsma és a szalon	133
1. A korcsmai élet kifejlődése	133
2. Családi ünnepek	145
3. Népszokások	145
4. Tánc és játék	154
5. Színház, opera, balett	158
6. A szalon	168
IV. A szellem dorbézolása	176
1. A kimondott szó	176
2. Az írott szó	182
3. A pamflet	186
4. Gáláns irodalom és művészet	188
5. Erotikus képzőművészet	199

A szövegközötti képek jegyzéke:

1. kép. Nyári élvezetek a fürdőben. Th. Rowlandson-tól	11
2. „ Thetis új fegyvert kér Haphästostól Achilles részére	18
3. „ Ahogy Chrysis, leányát Odysseus által visszatartja Agammem- nontól	19
4. „ Hölgy reggeli ruhában. A Beardsley-től	25
5. „ Párisi boulevard-jelenet. X. Sager-től	33

	Oldal
6. kép Mondd csak ... Hogy is hívnak? J. L. Forain-tól	40
7. „ Tollrajz a „Courrier français”-ból. A. Willette-től	48
8. „ Az ártatlan. M. Fröhlich-től	55
9. „ A harmadik köztársaság erkölce. A „Courrier Français”- ból 1888.	63
10. „ Az almaárusnő. N. Grav-tól	73
11. „ A toilette. A. Beardsley-től	79
12. „ A harisnya. A „La vie parisienne”-ből	90
13. „ A ruhakivágás. A „La vie parisienne”-ből	91
14. „ Divatkép. G. Lami-tól. 1898.	100
15. „ Meglesve. H. Ramberg-től	108
16. „ Akarna, ha tudna. Angol rajz 1795-ből	115
17. „ Az író. Gavarni-től	120
18. „ Szerelmi vallomás. Gavarni-től	127
19. „ A barát. Gavarni-től	132
20. „ A szállóban	141
21. „ A jámbor nő. A „Gil Blas”-ból 1899. Hyp.-tól	148
22. „ Mindég a régi refrén. A „Gil Blas”-ból	149
23. „ A tavasz ébredése. L. Legrand-tól	161
24. „ Fáradtan. A „Courrier Français”-ból. F. Heidbrinck-től.	169
25. „ Egy selyem alsóruhát könnyebb megkeresni, mint egy pár pamutharisnyát. Gavarni-től	174
26. „ Kerítőnő a friss árújával M. Fröhlich-től	178
27. „ Kosztüm egy párisi művészbálból	183
28. „ Kosztüm egy párisi művészbálból. A. Guillaume-tól.	190
29. „ Az élet karneválja. Gavarni-től	204

Mellékletek jegyzéke:

I. MELLÉKLET:

Benczúr Gyula: Bachansnő.
F. Rops: A részeg.

II. MELLÉKLET:

Csók István: Danae.
Sidló Ferenc: Vénusz.

III. MELLÉKLET:

Éder Gyula: Boszorkánytánc.
Gavarni: Orgia a „Maison d'or”-ban.

IV. MELLÉKLET:

Lotz Károly: Vénusz születése.

Lux Elek: Táncosnő.

V. MELLÉKLET:

Paczka Ferenc: Emese álma.

F. Rops: Boszorkány a varázskönyvet olvassa.

VI. MELLÉKLET:

Tardos-Krenner Viktor: Diana vadászaton.

Kisfaludi-Stróbl Zsigmond: Vénusz születése.

VII. MELLÉKLET:

Molnár József: Fürdő nő.

Doré: Kakas a kosárban.

VIII. MELLÉKLET:

Csók István: Vampirok.

Kisfaludi-Stróbl Zsigmond: Ad astra.

Külön mellékletek jegyzéke:

Benczúr Gyula: Salome.

Kernstok Károly: A csók.

Benczúr Gyula: Hullámok játéka.

Székely Bertalan: Léda.

Szines mellékletek jegyzéke:

I. W. M. Peters: Csábító pillanat.

II. Francia litográfia 1860.-ból. } Éjfélkor.
Reggel 8 órakor.

III. Bisson: Az első találka.

A három fő kötetnek vége. — E kötetek után következnek:

A „renaissance” pótkötete.

A „gálánskor” pótkötete.

A „polgári kor” pótkötete.

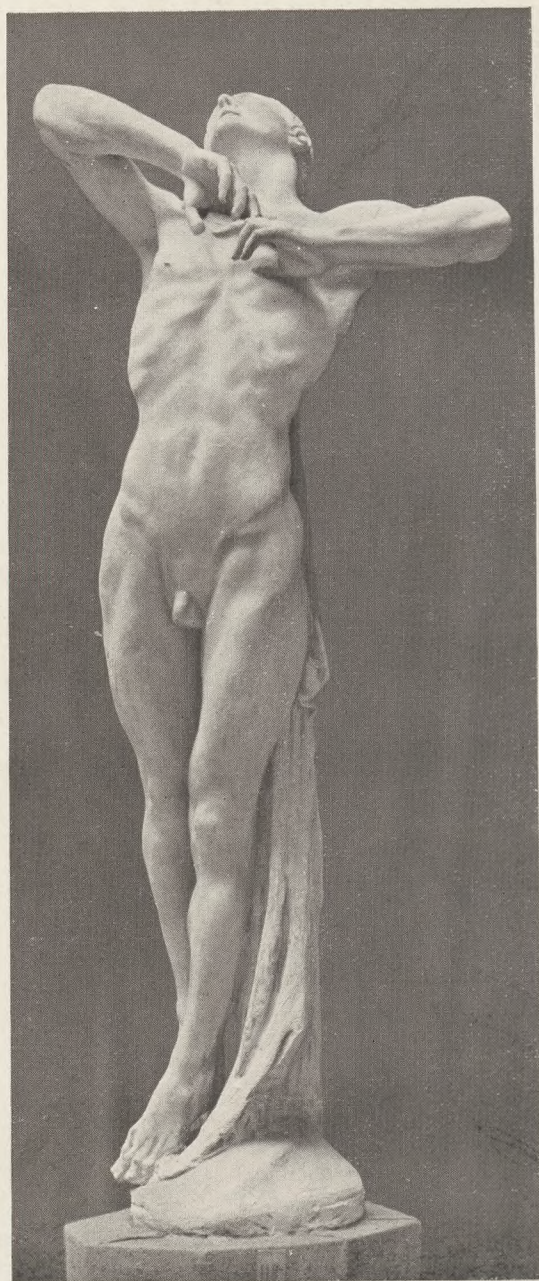
1926 (207—209/1—3.

Csók István: Vampírok.

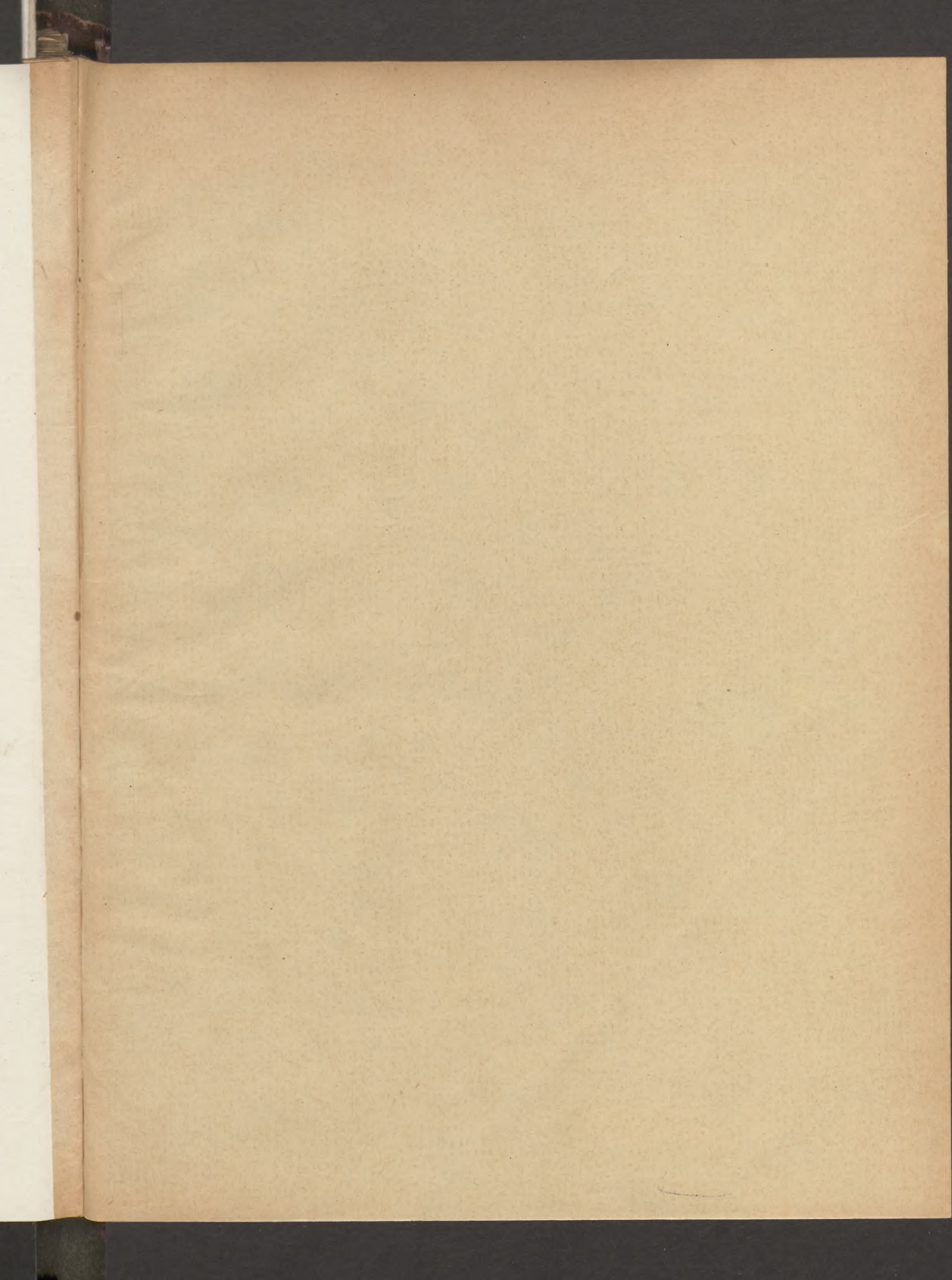

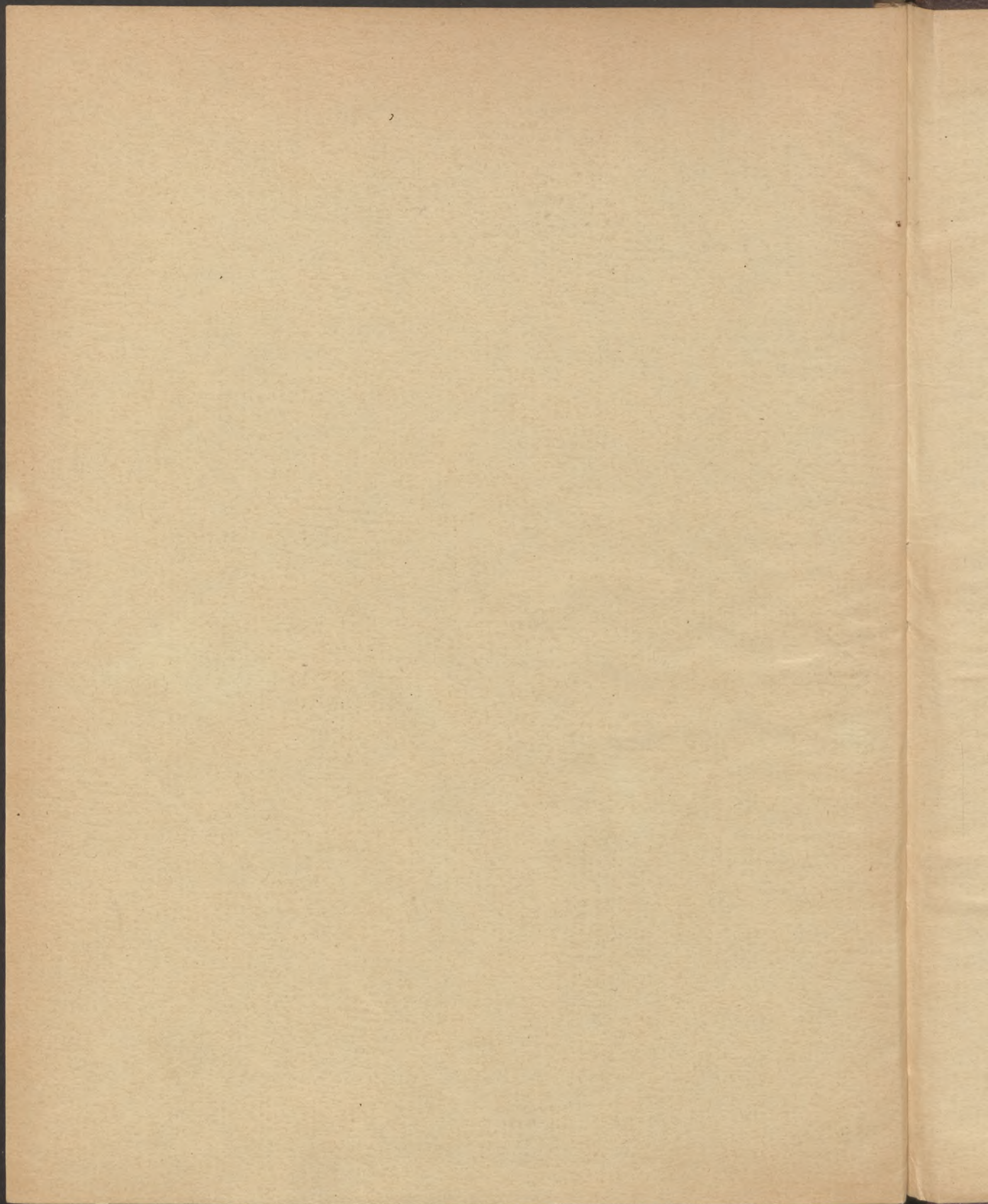
Kisfaludi-Strobl Zsigmond: Ad astra.

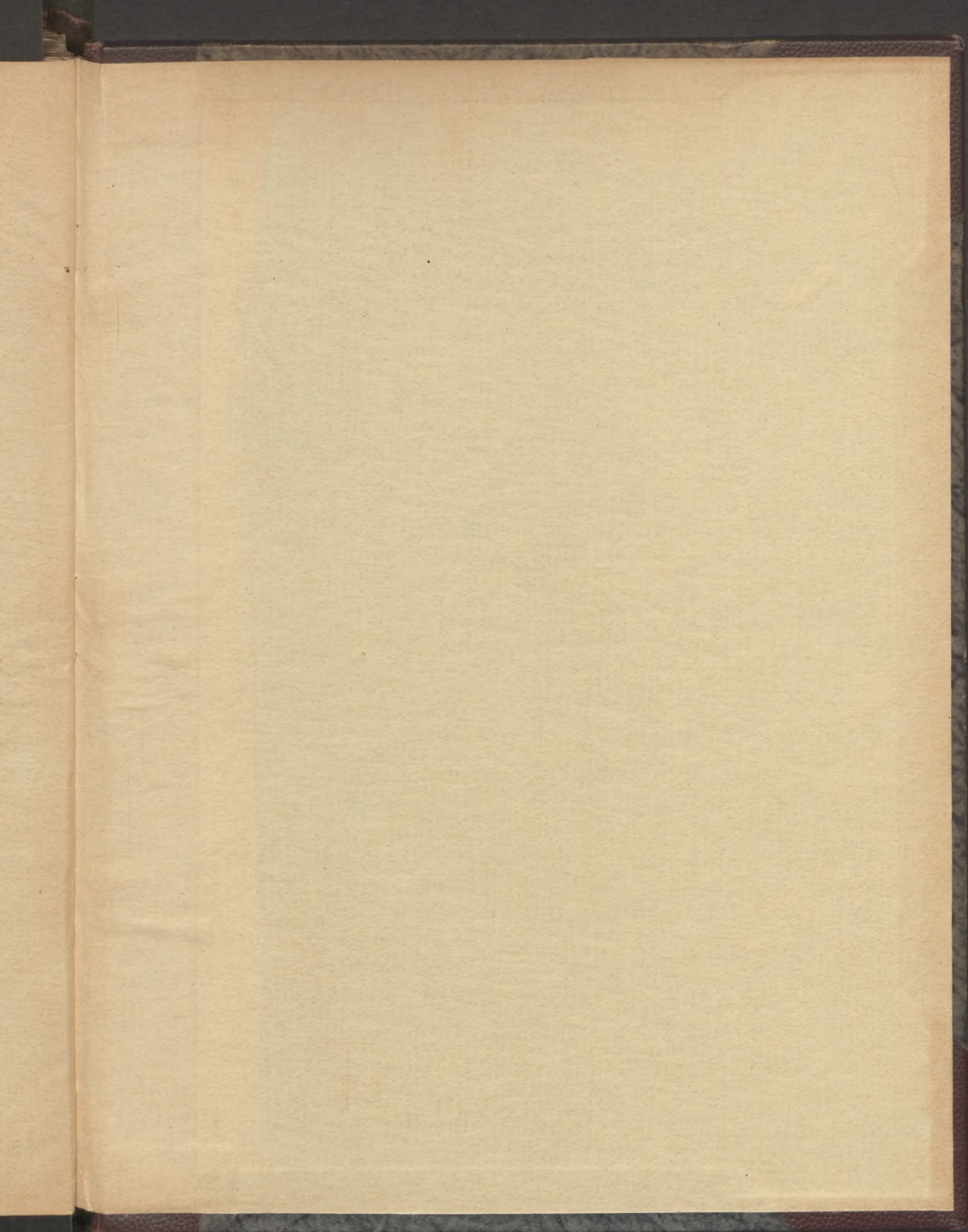

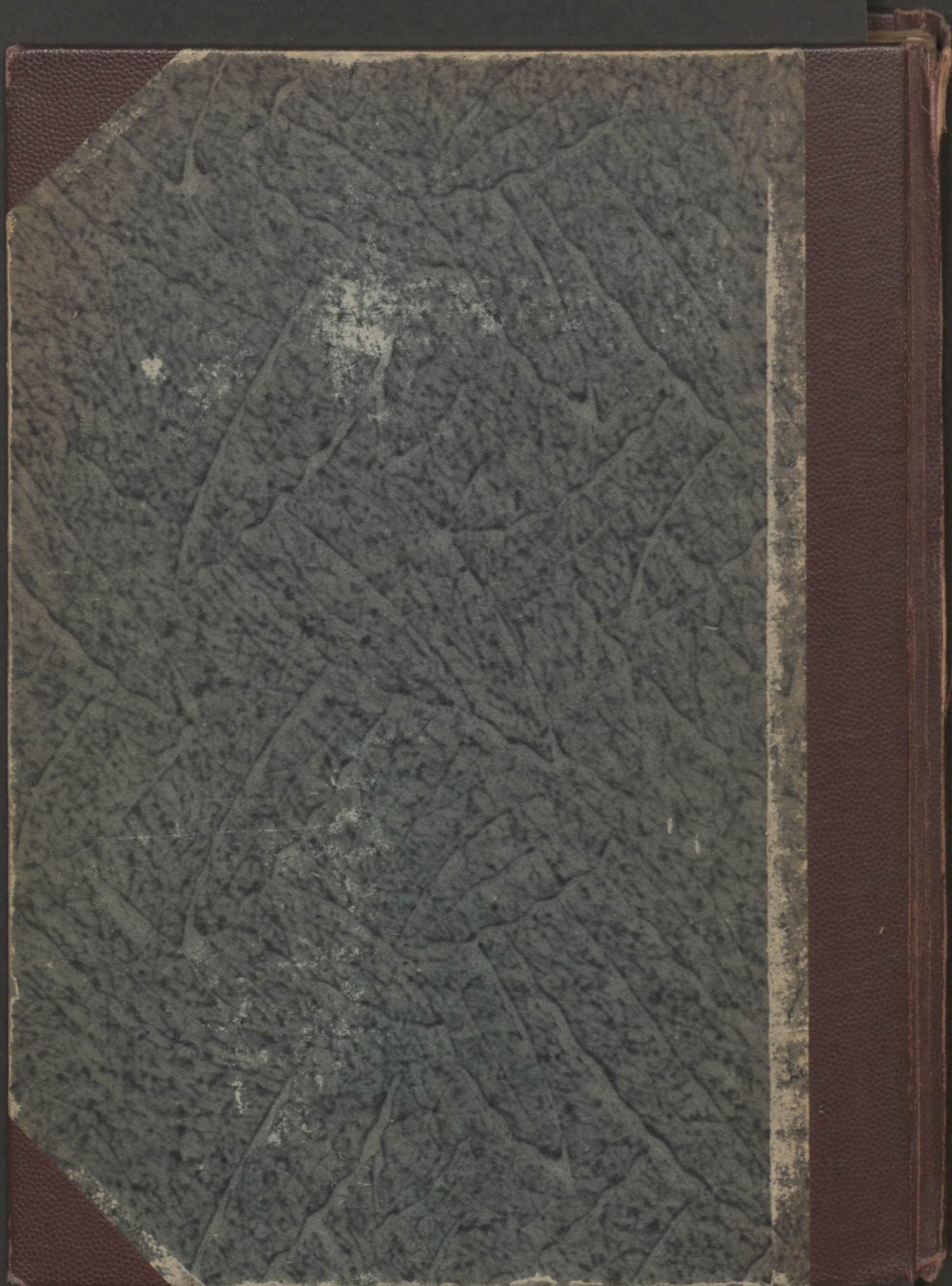

234893

FUCHS
—
AZ ÚJKOR
ERKÖLCS-
TÖRTÉNETE

III